

ANYAGGAZDÁLKODÁSUNK JELLEMZŐI ÉS KÖZPONTI PROGRAMJÁNAK ELSŐ EREDMÉNYEI

DR. REMETEI FERENCNÉ

A magyar gazdaság irányítási és fejlesztési rendszerében az elmúlt években jelentős szerepet kaptak a kormányprogramok. A gazdasági jellegűek közül a többség a fejlődés fő irányát jelöli ki, célra orientált; mások az elérendő eredmények fő eszközeit határozzák meg. Ez utóbbiak közül az egész népgazdaságot átfogja „A gazdaságos anyagfelhasználásnak és a technológiák korszerűsítésének programja”¹, amely gazdálkodásunk egyik legérzékenyebb területén kívánja a szemléletbeli és a konkrét változást megteremteni.

A Minisztertanács a feladatokat kijelölő és összefoglaló határozatában egyebek mellett kimondja, hogy „A népgazdaság anyagfelhasználása jelenleg meghaladja az évi 1000 milliárd forintot. A termelés értékében az anyaghányad ... növekedett a természeti erőforrások drágulása miatt.” A határozat megállapítja, hogy a hazai anyagfelhasználás aránytalanul nagy, nem kellően takarékos, sőt helyenként pazarló. Ezért előírják, hogy szükséges olyan gazdasági feltételeket létrehozni és eszközöket megteremteni, „... amelyek révén a gazdaságosabb anyagfelhasználás, a fajlagos anyagmegtakarítást eredményező termékszerkezet-korszerűsítés, a gyártmányok és a technológiák korszerűsítése a gazdasági munka középpontjába kerül”. (800. old.)

A program előkészítő szakaszában kiválasztották azokat a legfontosabb termék- (anyag-) csoportokat és ezek felhasználási területeit, amelyekre részletes és konkrét feladatokat határoztak meg. Elsősorban olyan anyagok megtakarítását és technológiai folyamatok korszerűsítését irányozták elő, amelyekből jelentős a felhasználás, az importarány magas, és amely technológiák bevezetésével a fajlagos anyagfelhasználás számottevően mérsékelhető. Ez a kör az előkészítő számítások szerint az anyagfelhasználás mintegy egyötödét öleli fel.

Az anyaggazdálkodási programot – az operativitás mellett – több sajátosság jellemzi:

- az előirányzatok érdemben az egész gazdaságra kiterjednek;
- az első fázisban kijelölt anyagok köre is széles, és tovább bővítve, a gazdálkodó szervezetek és a termékek többségét, illetve a tevékenységek sokaságát érinti;
- a program a közgazdasági és a jogi feltételek továbbfejlesztésére is épít, valamint jelentős mértékben a műszaki, szervezési tartalékokból nyerhető eredményekre támaszkodik;
- a termelési jellegű feladatok többsége konkrét, címzett jellegű, az előirányzatok általában meghatározott anyagfajtákra, gyártmányokra, vonatkoznak.

¹ A Minisztertanács 1032/1982. (VIII. 1.) számú határozata a gazdaságos anyagfelhasználásnak és a technológiák korszerűsítésének programjáról. *Magyar Közlöny*. 1982. évi 46. sz. 799–803. old.

Az anyaggazdálkodásban az utóbbi időszakban – jórészt a program hatására – kedvező folyamatokat, bár nem gyökeres változást regisztrálhatunk.

AZ ANYAGI RÁFORDÍTÁSOK ÉS AZ ANYAGFELHASZNÁLÁS JELLEMZŐI A NÉPGAZDASÁGBAN

Gazdaságunk anyagigényes szerkezetét mutatja, hogy a bruttó nemzeti termelésből a folyó termelő felhasználás realizálási áron 1980–1982-ben meghaladta a 60 százalékot. A népgazdaság egészében a társadalmi termékből a folyó anyagrafordítás aránya 3 év alatt nem változott lényegesen. Említésre méltó, hogy a forrásokon belül az import aránya ugyanebben az időszakban folyó áron 1,2 százalékponttal mérséklődött.

A folyó termelő felhasználás döntő hányadát az *anyagfelhasználás* képezi. Az egyes népgazdasági ágak anyagigényessége szükségszerűen eltérő, többségükben azonban nemzetközi összehasonlításban is magas. Ez még akkor is súlyos teher lenne, ha az egyensúlyi helyzet és az import változatlanul nehezedő feltételei nem kényszerítenék gazdaságunkat jobb költséggazdálkodásra.

Az 1980-ban életbe lépett árrendszer és ármechanizmus az anyagok többségének árszínvonala mellett megváltoztatta a nyersanyagok és a feldolgozott termékek arányait is. Ez gazdaságunk adott szerkezetében azzal járt, hogy megnövekedett a termelés anyaghányada, s így tovább növekedett e költségtényező szerepe a jövedelmezőségben. A változás hatását a vállalatok az anyaggazdálkodás javításával és anyagtakarékossággal igyekeztek ellensúlyozni.

A bruttó termelésre jutó anyagköltség folyó áron 1980–1982-ben a meghatározó jelentőségű népgazdasági ágak mindegyikében csökkent, vagyis a fajlagos anyagfelhasználás javult.

Az eredményekben a javuló anyaggazdálkodás mellett szerepet játszott az egyes részterületek kedvező volumenváltozása (közismert, hogy a volumennövekedés a fajlagos költségeket általában csökkenti), a struktúraváltozások hatása, valamint az értékesítési relációk különböző jövedelmezősége.

A gazdálkodók összességét tekintve az értékesítésnél elért árnyereség 1981-ben és 1982-ben is nagyobb volt, mint az anyagárak drágulása miatti árvesztesség. Ez egyenlegük mértékében, arányában, sőt irányában is az ágazatok között eltérő módon jelentkezett: az exportorientált ágazatoknál összességében árvesztesség, a belső értékesítőknél árnyereség jelentkezett.

Az előző két évi kedvező tendencia 1983. I. félévben is folytatódott, a fajlagos anyagfelhasználás tovább csökkent.

1. tábla

A száz forint bruttó termelési értékre jutó nettó anyagköltség
(folyó áron, forint)

Népgazdasági ág	1980.	1981.	1982.	1982	1983.
	évben			I. félévben	
Ipar	66,6	66,2	65,6	67,2	66,9
Ebből élelmiszeripar	80,6	79,0	79,3	80,3	80,1
Építőipar	40,2	39,9	37,5	47,1	46,6
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	57,3	58,0	57,3	.	.
Közlekedés és hírközlés	27,6	28,5	27,8	29,7	30,8
Kereskedelem	20,4	21,7	21,0	21,9	21,6
Vízgazdálkodás	29,9	30,8	31,6	41,7	41,0

A folyó áras adatokat tovább vizsgálva szembetűnő, bár nem meglepő, hogy az energiaköltségek növekedése – az energiahordozók árának számottevő emelkedése miatt – lényegében mindegyik gazdasági ágazatban és mindegyik időszakban csökkentette a többi anyag felhasználásánál elért megtakarítás eredményeit. Az ellentétes hatás az iparban különösen szembetűnő.

Az anyagfelhasználás terén mutatkozó tendenciákat az összehasonlító áras adatok jobban kifejezik.

2. tábla

*A száz forint bruttó termelési értékre jutó nettó anyagköltség
(1981. évi összehasonlító áron, forint)*

Népgazdasági ág	1980.	1981.	1982.
	évben		
Ipar	66,3	66,2	64,8
Ebből élelmiszeripar	80,0	79,0	79,7
Építőipar	41,2	39,9	37,5
Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás	56,9	58,0	57,2
Közlekedés és hírközlés	28,4	28,5	27,9
Kereskedelem	20,8	21,7	20,2
Vízgazdálkodás	29,5	30,8	34,0

A 2. tábla adatai szerint mind az iparban, mind pedig az építőiparban – különösen 1981–1982-ben – az anyagfelhasználás értékének növekedése mellett csökkent annak volumene. A fajlagos anyagfelhasználás tehát javult, 1980 és 1982 között az iparban 1,5 százalékponttal, az építőiparban 3,7 százalékponttal. Az élelmiszer-gazdaság adatai kevésbé jeleznek kedvező változást: az élelmiszeripar fajlagos felhasználási mutatói stagnálnak, a mezőgazdaságban pedig több, esetenként ellentétes tényező is jelentkezett. Ilyenek elsősorban a természeti környezet (főként az időjárás), a piaci viszonyok volumen- és árhatásai, valamint az alkalmazott agrotechnikai eljárások emelkedő színvonala. Ez utóbbi nem ritkán pazarló anyagfelhasználáshoz vezetett.

Megtakarítások a népgazdaságban

Az anyagfelhasználás mennyisége a gazdálkodás ésszerűsítésének eredményeként nem feltétlenül csökken, hiszen a termelési volumen és struktúra, a beruházási felhasználás és összetétele, a szolgáltatások anyagigénye, általában a volumenváltozás tényezőinek szerepe jelentős, esetenként meghatározó lehet. Szembetűnő azonban az építéssel összefüggő anyagok (betonacél, cement stb.) és egyes textilipari alapanyagok (például pamut) mérséklődő felhasználása, valamint az abroncskőpenyek iránti igények csökkenése.

A program intencióinak megfelelően emelkedett a fontosabb műanyag-alapanyagok felhasználása.

A program eredményeként 1982-ben elért anyagköltség-megtakarítás értéke az iparban folyó áron mintegy 5 milliárd forint volt. 1983. I. félévben a mérlegbeszámolóban jelentett anyagköltség-megtakarítások értéke a népgazdaságban (a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás nélkül) 3,5 milliárd forintra tehető. (Lásd a 3. táblát.) Az anyagmegtakarítások forrását – a felügyeleti szervek tapasztalati szerint – túlnyomórészt a műszaki szervezési intézkedések képezik.

3. tábla

Nettó anyagköltség-megtakarítás 1983. I. félévben*

Megnevezés	Millió forint	A nettó anyagköltség százalékában
Népgazdaság összesen (mezőgazdaság nélkül)	3500	0,8
Ipar összesen	3188	0,9
Ebből:		
Bányászat	53	0,6
Villamosenergia-ipar	236	1,2
Kohászat	554	1,5
Gépipar	721	1,0
Építőanyag-ipar	166	1,6
Vegyipar	573	0,6
Könnyűipar	492	1,1
Egyéb ipar	29	0,9
Élelmiszeripar	364	0,5
Építőipar	210	0,8

* A mérlegbeszámoló adatai alapján.

Az elért eredményekben a vállalati törekvések mellett jelentősek a központi szervek késztetései, az intézményesített ráhatások. A vállalatok költségérzékenysége – mint ismeretes – alacsony, az érdekeltség hiányából eredő problémákat növelik az egyes költségnemek egymás közti átváltásának nehézségei, illetve az átváltás aránytalanságai is. Különösen jelentős ez az akadály az anyag- és a bérköltség egymás közti viszonyában. (Számítások szerint 1 forint béremeléshez átlagosan mintegy 13–17 forint költséget kell megtakarítani, aminek jelentős része, mintegy 8–10 forint anyagköltség-megtakarítással biztosítható. A megtakarításból eredő kifizetést – gyakorlatilag az érdekeltséget – a szabályozókba beiktatott bérfék azonban erősen korlátozza. Ez nehezíti, egyes esetekben akadályozza az ésszerű költséggazdálkodást, csökkenti az anyagköltség-megtakarításban a vállalatok érdekeltségét.)

Az importanyagok felhasználása

Az importanyagokkal való takarékosabb gazdálkodás már korábban, a program meghirdetését megelőzően előtérbe került.

4. tábla

A behozatal alakulása*
(Index: előző időszak = 100)

Megnevezés	1981-ben	1982-ben	1983. I. félévben
Rubel elszámolású összesen	104,9	109,4	114,6
Ebből nyers- és alapanyagok	107,5	94,8	117,2
Nem rubel elszámolású összesen	106,8	91,5	94,2
Ebből nyers- és alapanyagok	92,9	79,4	97,1
Mindösszesen	105,9	100,0	104,5
Ebből nyers- és alapanyagok	98,9	86,2	106,5

* Közvetlen határparitáson, a mindenkor érvényes devizaárfolyamon számítva.

A nem rubel elszámolású behozatalon belül az 1980–1982-es években a legjelentősebb mérséklődés a nyers- és alapanyagoknál volt. 1983-ban az eddigi tapasztalatok szerint kiegyensúlyozottabb gazdálkodásról és ellátásról beszélhetünk.

Az importanyagok felhasználásának csökkentése azonban nem szükségszerűen jelenti az anyagköltségek mérséklődését.

Beruházások, fejlesztések

A hazai központi programokat ez ideig a beruházás-központúság jellemezte. Ez a jelenség a szocialista országok állami programjaiban is kimutatható, míg a tőkés országokban szokásosabb a tágan (szinte tőkebefektetésként) értelmezett kutatás, fejlesztés eszközként való alkalmazása.

A gazdaságos anyagfelhasználásra és a technológiák korszerűsítésére irányuló hazai program az előirányzatok megvalósításában a beruházási fejlesztéseknek kisebb szerepet szán. Ennek okai az eszközök szűkösségében és a beruházási vásárlóerő visszafogásában keresendők. Ezekhez járulnak még az importbeszerzések eseti nehézségei is.

A prioritások számának növekedése és a központi (elosztható) beruházási keretek korlátozottsága következtében a vállalatok törekszenek olyan fejlesztéseket indítani, amelyek egyidejűleg több kedvezményezett célnak is megfelelnek. Ezzel egyrészt nagyobb eséllyel indulnak a hitelkérelmek megpályázásánál, másrészt több, elkülönített forrásból tudják a szükséges összegeket „megszerezni”. Így az 1982-ben teljesített, illetve üzembe helyezett, anyagtakarékoskosságot szolgáló beruházások egy része más programok, előirányzatok céljainak is megfeleltethető, illetve más programban (is) meghirdetésre került (például a vaskohászati salakfeldolgozók). A beruházási fejlesztés azon kevés területek közé tartozik, ahol a többféle prioritás általában nem gyengíti egymás hatását, hanem inkább növeli az eredményességet.

Az anyagtakarékoskosságot szolgáló beruházások 1982. évi pénzügyi teljesítése a népgazdaságban közel 270 millió forint, aminek több mint 80 százaléka az ipari szervezeteknél megvalósuló fejlesztés.

A programot segítő beruházások pénzügyi megvalósításához a kormány lehetőségeket biztosított a vállalati saját források kiegészítésére. A Magyar Nemzeti Bank és az Állami Fejlesztési Bank pályázati felhívást tett közzé kedvezményes feltételek mellett pótlólagos eszközök igénybevételenek elnyerésére. 1983-ban a Magyar Nemzeti Bank 500 millió forintot különített el az akció kamatkedvezmény melletti finanszírozására, az Állami Fejlesztési Bank pedig 200 millió forint állami támogatást irányzott elő. A vállalatok részéről az érdeklődés mérsékelt volt. 1983 első felében a Magyar Nemzeti Bank 9 hitelkérelmet hagyott jóvá, összesen 521 millió forint beruházási költséggel. Az Állami Fejlesztési Bank 8 beruházás ügyében hozott kedvező döntést az első félévben, amelyek tervezett összes költsége 160 millió forint.

AZ IPAR ANYAGGAZDÁLKODÁSÁNAK JELLEMZŐI 1980–1982-BEN

A népgazdaság összes anyagfelhasználásából mintegy 60 százalék az ipar részesedése, az anyagokkal való takarékos gazdálkodásnak itt a legnagyobb a jelentősége.

Az 1980 óta érvényes ár- és jövedelemszabályozási rendszer hatására az ipari anyaggazdálkodásban elért eredmények érzékelhetőbbé váltak. Abban, hogy az elmúlt években a korábbinál kedvezőbb eredmények születtek, jelentős a szerepe az

új termelői árrendszernek, a korlátozottabb importlehetőségeknek és a takarékosági programokban meghirdetett feladatok eddigi teljesítésének.

A szocialista iparban az anyagköltségeknek a bruttó termelési értékhez viszonyított hányada a hetvenes években összességében alig változott: 1970–1979-ben – folyó árakon mérve – némi hullámvázás mellett 58–61 százalék körül mozgott. Az összehasonlító áras adatok alapján 10 év alatt mintegy 6 százalékpontos javulás következett be. Az 1980-ban bevezetett, a világpiaci árakhoz igazodó új árrendszer (és az új ármechanizmus) jelentősen megnövelte az anyagköltségeket. Az új feltételek között a vállalatok a korábbiaknál lényegesen nagyobb erőfeszítéseket tesznek az anyagköltségek csökkentésére. Jórészt az anyaggazdálkodásra fordított figyelemnek tulajdonítható, hogy az ipari termelés mérsékeltebb növekedésével párhuzamosan az anyagköltségek növekedési üteme jelentősen lelassult. A hetvenes években az iparban az összes anyagköltség gyorsabban nőtt, mint a termelés, az 1980 utáni időszakban azonban a tendencia megfordult. A szocialista iparban az 1982. évi nettó anyagköltség – folyó árakon számítva – 14,6 százalékkal haladta meg az 1980. évi értéket, míg a bruttó termelési érték 16,3 százalékkal emelkedett.

Ennél is számottevőbb a különbség az összehasonlító áras adatok között: a szocialista ipar bruttó termelésének volumene 1981-ben 2,8 százalékkal, 1982-ben pedig 2,4 százalékkal nőtt, a felhasznált anyagok változatlan árakon számított értéke pedig mindössze 0,8, illetve 0,1 százalékkal emelkedett.

5. tábla

*A száz forint bruttó termelési értékre jutó
nettó anyagköltség alakulása a szocialista iparban*

Év	Folyó árakon	1980. évi össze- hasonlító árakon
	forint	
1970	59,2	72,5
1975	59,9	69,3
1979	59,7	66,7
1980	66,6	66,6
1981	66,2	66,4
1982	65,6	65,0

1983 első félévében a bruttó termelés volumenének 0,5 százalékos növekedése mellett a változatlan árakon számított anyagfelhasználás kb. 1 százalékkal csökkent, ily módon a fajlagos anyagköltség tovább mérséklődött.

Az ipar egészére jellemző anyagigényességi mutató alakulását a fajlagos anyagkihozatali mutatók javulása, a felhasznált anyagokkal való takarékosabb gazdálkodás mellett más tényezők is befolyásolták. Ismeretes, hogy az egyes ipari al- és szakágazatok termelésének anyagigényessége jelentősen eltér egymástól, ennek megfelelően a globális mutató értéke az ágazati szerkezetben bekövetkezett változásoktól függően is javulhat vagy romolhat.

A hetvenes években a szocialista ipar ágazati struktúrája az anyagigényesebb területek felé tolódott el, és emiatt kb. 1 százalékponttal emelkedett az anyaghányad értéke. Az 1980-as években az anyagigényesség alakulásában az ágazati szerkezet változásának szerepe módosult ugyan, de az anyagköltségek 1,5 százalékpontos relatív csökkenésének mindössze egytizede származik abból, hogy a legin-

kább anyagigényes ágazatok közül a kohászat és egyes vegyipari szakágazatok termelése stagnált, illetve visszaesett.

6. tábla

Az ipar ágazati szerkezetének alakulása
(százalék)

Ágazat	A száz forint bruttó termelésre jutó anyagköltség (folyó áron) 1982-ben	A bruttó termelési érték megoszlása (1981. évi összehasonlító áron)	
		1980-ban	1982-ben
Bányászat	19,8	7,2	6,8
Villamosenergia-ipar	64,2	4,4	4,6
Kohászat	77,7	9,6	8,7
Gépipar	56,1	22,2	23,4
Építőanyag-ipar	52,5	3,4	3,3
Vegyipar	79,7	20,2	20,0
Könnyűipar	64,3	13,3	13,1
Egyéb ipar	50,6	1,3	1,3
Élelmiszeripar	79,3	18,4	18,8
<i>Szocialista ipar összesen</i>	<i>65,6</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A fajlagos anyagköltséget a kooperációs kapcsolatok változásán kívül és részben annak hatásaként is nagymértékben befolyásolja az anyagfelhasználás összetételének alakulása. Ebben a tekintetben a legutóbbi években is meghatározó jelentőségű volt az energiahordozók költségeinek változása. Már a hetvenes évekre jellemző volt az energiaárak dinamikus növekedése és az a jelenség, hogy az összes anyagköltség azokban az ágazatokban nőtt erőteljesebben, amelyek nagy mennyiségben használtak fel energiahordozókat. Az 1980-at követő években ez a tendencia továbbra is érvényesült. A globális anyagköltség említett közel 15 százalékos növekedése nagyrészt az energiaköltségek emelkedésének a következménye: 1982-ben az iparban felhasznált energiahordozókra fordított összeg – folyó áron számolva – mintegy 40 százalékkal haladta meg a két évvel azelőttit, ugyanakkor a többi (az energiahordozók nélküli) anyagköltség mindössze 6 százalékkal emelkedett. Az energiával való takarékoság rendkívüli fontosságát jelzi, hogy az összes anyagköltségnek 1975-ben 14, 1980-ban 23, 1982-ben már több mint 28 százalékát az energiahordozók költségei tették ki.

Az 1983. I. félévi adatok szerint az energiaköltség – folyó áron – 6,2 százalékkal múlta felül az 1982. I. félévit, az egyéb anyagköltségek viszont ebben az időszakban is lassabban, 4,9 százalékkal emelkedtek.

A fajlagos költség növekedése mellett az iparban a fűtőértékben mért energiafelhasználás 1981-ben 1,9 százalékkal, 1982-ben pedig további 1,5 százalékkal csökkent. Az egységnyi bruttó termelésre jutó fajlagos energiafogyasztás ennél is nagyobb arányban, közel 5, illetve 4 százalékkal mérséklődött.

Az anyagköltségek alakulásán túl a népgazdasági egyensúly szempontjából is megkülönböztetett fontosságúvá vált az *importanyagokkal* való takarékoság, a tőkés relációból beszerzett anyagoknak más forrásokból történő helyettesítése. Az iparstatisztikai beszámolók keretében megfigyelt fontosabb anyagokat tekintve –

amelyek a szocialista ipar energia nélkül számított összes anyagköltségének valamivel több mint 80 százalékát ölelik fel – 1980 és 1982 között az import eredetű termékek felhasználása kedvezőnek minősíthető. A vizsgált körben az anyagfelhasználás globális értékének két év alatt bekövetkezett mintegy 8 százalékos emelkedése mellett a rubel elszámolású relációkból származó anyagok felhasználása csak körülbelül másfél százalékkal nőtt, míg a nem rubel elszámolású importanyagok 1982. évi felhasználása 5 százalékkal kisebb volt az 1980. évinél. (1982-ben a megfigyelt anyagok közel 10 százaléka rubel elszámolású, 14 százaléka pedig nem rubel viszonylatú importból származott.)

1981–1982-ben az ipari al- és szakágazatok túlnyomó többségében az anyaggazdálkodás javulása figyelhető meg. A mindenkori beszerzési árakon számba vett anyagköltség a szakágazatok kétharmadánál mérsékeltebben nőtt, mint a folyó áras bruttó termelési érték (azaz fajlagos anyagfelhasználásuk javult), az ágazatok egyharmadánál fordított előjelű változás volt (vagyis a fajlagos anyagköltség romlott). Az árváltozások hatását nem tartalmazó összehasonlító áras adatokból számított anyaghányad mutatója azonban nagyrészt az utóbbi területeken is csökkent. Különösen kedvezőnek ítéltetők a gépipari, az építőanyag-ipari, a könnyűipari és egyes vegyipari szakágazatok anyaggazdálkodásában elért eredmények.

A gépiparban és a könnyűiparban 1983 első felében is számottevően javult a fajlagos anyagfelhasználás (folyó árakon mérve 1,9, illetve 1,5 százalékponttal csökkent 1982. I. félévéhez képest). A bányászat, a kohászat és az építőanyag-ipar fajlagos anyagköltsége ebben az időszakban valamelyest emelkedett, a többi ágazatban (villamosenergia-ipar, vegyipar, élelmiszeripar) pedig lényegileg változatlan szinten maradt.

A PROGRAMBAN ELŐIRÁNYZOTT FELADATOK TELJESÍTÉSE 1982-BEN ÉS 1983. ELSŐ FÉLÉVÉBEN

Az anyaggazdálkodás korszerűsítése nem választható el a gazdálkodás általános feltételeinek javításától. Az előirányzatok ezért a közgazdasági környezet változásának jelentős szerepet szánnak. A gazdaságszervező intézkedések és a vállalatfelügyeleti tevékenység során végzett ellenőrzések is javuló feltételeket biztosítanak a vállalatok anyagtakarékosági munkájához.

A hatósági intézkedések eddig elért főbb eredményei az alábbiakban foglalhatók össze.

Árintézkedések, szabályozás

A program összhangban a szabályozás általános elveivel, megkülönböztetett szerepet szán az anyagáraknak és ezek arányainak abban, hogy azok gazdaságos felhasználásra ösztönözzenek. A program előirányozza, hogy fel kell hívni a vállalatok figyelmét az anyagmegtakarítással összefüggő áralkalmazási lehetőségekre, és arra, hogy a vállalatok az eredményeken osztozhatnak. Irányelvekben kell rögzíteni azt is, hogy a szállítók a nemzetközi normákkal összhangban álló feltételek mellett alkalmazkodjanak a vevők igényeihez.

E feladatok közé tartozik a programnak az az előírása is, hogy a vállalaton belüli érdekeltség javítására a gazdálkodó szervek kapjanak irányelveket, ajánlásokat.

Az Országos Anyag- és Árhivatal tájékoztatójában az érvényben levő árszabályoknak a gazdaságos anyagfelhasználást elősegítő előírásairól és az alkalmazás módzatairól ad eligazítást. Az állásfoglalás lényeges eleme az, hogy a program-

feladatok teljesítését olyan műszaki, gazdasági intézkedésnek minősíti, amelyből adódó többletnyereség megtartására az árképzési szabályok módot adnak. A tájékoztató ismerteti a különböző árképzési módszereket alkalmazó területeken érvényesíthető szabályokat.

A vállalatok közötti együttműködés, a megtakarítás eredményein való osztozás az érvényes jogszabályok keretei között lehetséges, a szerződési típus szabad megválasztása útján kívánatos is. Számos esetben (importhelyettesítés, exportban való kooperációs részvétel, fejlesztési szolgáltatás stb.) van lehetőség – a tájékoztató szerint – az eredmény kölcsönösen előnyös megosztására. Ilyen értelmű állásfoglalást adott ki az Ipari Minisztérium, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium és a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium is. A gyakorlati tapasztalatok szerint azonban a vállalatok igen szűk körben élnek e lehetőséggel.

Az általános árszabályozáson kívül néhány fontos termékcsoporthoz (vas- és acélöntvények, műtrágyák stb.) is sor került a program hatásának felerősítését célzó állásfoglalásra, illetve intézkedésre.

A program előírja, hogy fokozottan ellenőrizni kell azon árszabályok betartását, amelyek az anyaggazdálkodás javítását is hivatottak szolgálni, és azt, hogy a vállalatok anyaggazdálkodását a vállalatfelügyeleti tevékenység keretében rendszeresen vizsgálni kell.

A programmal összefüggő árelőírások többirányúak: egyrészt az árszabályok betartását, az ár és a minőség konformitását vizsgálják, másrészt a helyszíni tapasztalatokat felhasználják a szabályozás vagy a vállalati gazdálkodás hibáinak korrigálására is.

Igy az Országos Anyag- és Árhivatal e programponthoz kapcsolódó legfontosabb intézkedése annak a lehetőségnek a megszüntetése volt, hogy a vállalatok áraikban érvényesíthessék a szabvány szerinti minőséghez a szükségesnél drágább anyagok felhasználását.

Az anyaggazdálkodási program több területen érintkezik más – szabályozási, tervezési stb. – előírásokkal, így például a vállalati készleteknek a forgóalap- elvonással való szankcionálása is szolgálja a program célkitűzéseinek megvalósulását.

A felügyeleti ellenőrzések elsősorban a beszerzés és a készletgazdálkodás területére koncentrálnak, és alig terjednek ki a megtakarítási lehetőségek feltárására.

A programban foglaltak szerint a vállalati béripolitikai irányelvekben ki kell térni az anyagtakarékosság ösztönzésére, az anyagmegtakarításnak a bérfelvetési lehetőségekkel való kapcsolatára. Ez megtörtént. Az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal által kiadott irányelv felhívta a vállalatokat az anyagtakarékosság megfelelő ösztönzésére, és ennek végrehajtását vizsgálták is. A vállalati kollektív szerződések megújításához kiadott ágazati útmutatók kiemelték az anyagtakarékosság jutalmazását, premizálását.

Az anyagtakarékosság ösztönzése a gyakorlatban azonban nem érvényesül elég hatásosan, s ennek egyebek mellett az alábbi okai vannak:

- a gazdálkodó szerveknél a nyereségfelhasználás szabadságfokát mind az alapok képzésénél és azok felhasználásánál, mind pedig a bérfelvetésnél egyre inkább korlátozzák;
- az anyagtakarékosságból származó nyereségnövekedés csak többszörös áttétellel érvényesül a bérekben és a személyi jövedelmekben, aránytalanul kicsi a megtakarítás bérnövelésre fordítható része;
- a bérfelvetést, a jutalmat, a prémiumot már olyan sok címen aprózták fel, hogy abból az anyagmegtakarításra valóban ösztönző kifizetéseket alig lehet biztosítani;

– a munkakörök többségénél az anyagtakarékosságban való részvétel nehezen mérhető, az érdemleges ösztönzés pedig csak ott érvényesülhet megfelelően, ahol a dolgozónak vagy a vezetőnek közvetlen és értékelhető szerepe van a takarékos felhasználásban (gépkocsivezető, energetikus stb.).

A szabványok felülvizsgálata, műszaki tervezés

A magyar szabványok az előírt műszaki paramétereket illetően általában megbízhatók, egyes esetekben túlbiztosítottak. Ez utóbbi számos termék anyagtartalmára is vonatkozik. A világszerte bekövetkezett műszaki fejlődést, technológiai korszerűsítést – esetenként adminisztratív okok miatt, máskor a technikai eszközök hiányában – a magyar szabványok nem mindig követik. A szabványokon kívül műszaki előírások, biztonsági szabályok, tervezési segédletek, műszaki – gyakran jogszabály jellegű – hatósági rendelkezések is szabályozzák számos termék gyártását, az építkezéseket, a beruházási tevékenység több területét stb.

E rendelkezések nagy száma összefügg gazdasági életünk túlszabályozottságával, az előírások követelményei pedig számolnak a kooperációs termékek minőségi hibáival, az előgyártmányok túlméretezettségével, a gyakran korszerűtlen technológiákkal és a műszaki tervezést több területen jellemző sablonossággal.

Ezek a jelenségek hozzájárulnak a pazarló fogyasztáshoz, mérséklik a felhasználók lehetőségeit a korszerűbb és takarékosabb technológiák alkalmazásában, és csökkentik mind a tervezők, mind a felhasználók felelősségét.

A gazdaságos anyagfelhasználást előírányzó program az előzőkben vázoltak miatt előírja, hogy az anyagtakarékosságot a műszaki szabályozás (szabványosítás) eszközeivel segíteni kell. Avégett, hogy csökkenjen a fajlagos anyagfelhasználás, egyfelől emelni kell a műszaki követelmények színvonalát, másfelől a fölöslegesnek bizonyuló előírásokat törölni kell a műszaki előírások közül.

A szabványok korszerűsítésében alapvető a Magyar Szabványügyi Hivatal szerepe, noha a javaslattétel az ágazati minisztériumok feladata.

A programban 1982-re 7 szabvány korszerűsítését irányozták elő. Felülvizsgáltuk megtörtént. Ennek keretében a Magyar Szabványügyi Hivatal irányításával az alumínium félgyártmányok vegyi összetételét és mechanikai tulajdonságait rögzítő szabványokat és a hengerelt, húzott acélok szabványait összhangba hozták a nemzetközi előírásokkal. Részben kidolgozták, részben átdolgozták a korszerű acélok, valamint a vas- és acélöntvények szabványait. Elkészítették a felújított gumiabroncsköpenyekre és felhasználásukra vonatkozó szabványt. Módosították a paneles épületek tervezésére, gyártására és szerelésére vonatkozó műszaki előírásokat, továbbá az új ötvözetek és a kisebb falvastagság alkalmazhatósága érdekében módosították a propán-bután gáz palack biztonsági szabályzatát.

1983-ban befejeződött a hosszvarratú gázcsövek gyártási és alkalmazási szabványának kidolgozása. A gyártmány ellenőrzésének biztosítása és az alkalmazással kapcsolatos építési előírások rendszerének kialakítása is folyik. Az acélcsövek műanyagokkal való helyettesítése érdekében 4 szabványt módosítottak a hűtés- és fűtésszerelés területén. Az eddig előírányzott valamennyi alumínium félgyártmány szabványának felülvizsgálatát elvégezték. Az új méretválaszték és mérettűrés megfelel a nemzetközi előírásoknak.

Folyamatban van az alumínium vezetéksodrony paramétereinek a mérettűrés és az anyagnorma szigorítása érdekében történő átdolgozása. Vizsgálják a ruházati termékek egyes alapanyagainál a heterogén szabványok összevonásának lehetőségét. Az energiatakarékossággal és a gyártás tipizálásával összefüggésben folyik a hőszigetelt ablaküvegek méretsorozatának kialakítása.

A programban előirányzott konkrét szabvány-korszerűsítéseken kívül is célszerű a felülvizsgálatot napirenden tartani, mivel az anyagtakarékosságra vonatkozó kezdeményezések – a gyakorlati szakemberek véleménye szerint – esetenként éppen ezekbe az előírásokba ütköznek.

A szabványokon kívül is számtalan hatályos rendelkezés rögzíti a műszaki tervezés, a gyártás, a kivitelezés, a felhasználás során alkalmazandó műszaki eljárásokat. Ezek gyakran korszerűtlenek, nem eléggé takarékosak. A technológiai, műszaki tervezést végzők sem a gyártás és kivitelezés, sem az üzemeltetés gazdaságosságában nem érdekeltek. A versenytárgyalásos rendszer egyelőre inkább csak lehetőség, mintsem gyakorlat. Még a vállalaton belüli gyártás- és gyártmánytervezők, technológusok is csak közvetve vagy alig érdekeltek a gyártási költségek csökkentésében, holott a jövedelmezőségre gyakorolt hatásuk jelentős.

Főhatósági szervezési feladatok és eredményei

Az anyaggazdálkodási program szerint az első ütemben – a jelenlegi tervidőszakban – az anyagmegtakarítások döntő részét a pazarlást megszüntető, az ökonomikusabb felhasználást elősegítő gazdaságsszervező tevékenység révén kell elérni.

Ezek a tevékenységek többnyire közvetlenül kapcsolódnak a termelő folyamatokhoz, jelentősek azonban a központi szervek, főhatóságok feladatai és lehetőségei is.

a) A vállalatok szerződéses kapcsolatait több területen központi beavatkozással is segíteni kell. Szabályozással, gyakrabban a meglévők érvényesítésével is biztosítani kell, hogy az előtermékeknél, kooperációs gyártmányoknál, számos alapanyagnál a vevők azt rendelhessék, amire és amennyire a gyártáshoz szükségük van, ezeket a rendeléseket a szállítók fogadják is el, és elégítsék ki. Ennek érdekében állásfoglalás született, hogy a kohászati vállalatok rendkívül széles körben felhasznált termékeiknél az eddig általános súlyban való kiszolgálás helyett méterben, négyzetméterben, illetve darabszámban való értékesítést alkalmazzák a felhasználók igényei szerint. (Ezáltal csökken a szállítás, kevesebb a hulladék, a forgácsolási munka mérséklődik stb.) A növelt szilárdságú acélok több típusából nem volt megfelelő méretválaszték a takarékos felhasználáshoz. Az Ipari Minisztérium a szükséges intézkedéseket megtette, a gyártó kohászati vállalatok még a kezdeti eredményeknél tartanak.

A készbőrforgalmazási rendet korszerűsítették, és felülvizsgálták az anyaggazdálkodást a cipőipari vállalatoknál és a bőrdíszműiparban.

A kislevegyszerek igényeinek kielégítésére, a takarékosabb felhasználás érdekében nagyobb arányban árusítanak kisebb kislevegyszerekben műtrágyát és növényvédőszert.

A cementtakarékoság érdekében megkezdődött a kislevegyszerek transzport betonnal való szervezett ellátása. Intézkedési programot dolgoztak ki a szárazbetonforgalmazás feltételeinek megteremtésére.

b) Jelentős az anyagtakarékosságban az import termékek pótlásának s az e célra létrehozott árucseréknek a szerepe, s ebben a Külkereskedelmi Minisztérium által szervezett szerződések alapvetők. Egy év alatt a Minisztérium ez irányú tevékenysége – a különféle konstrukciók összességében – mintegy 20 millió dollár tőkés import megtakarítását eredményezte.

c) Részt vettek a főhatóságok a gazdálkodó egységek anyagtakarékossági tevékenységének szervezésében is.

Az 1983. évi vállalati tervek – a legtöbb gazdálkodó szervnél elkészített intézkedési terv alapján – tartalmazzák a programból adódó feladatokat. Előtérbe került a vállalati középtávú takarékosági tervek kidolgozása is.

A felügyeleti szervek több területen felülvizsgálták a vállalatok anyaggazdálkodási rendszerét és annak korszerűsítését. Néhány ágazatban (például a bőr- és cipőiparban, a textilipar több ágazatában) a felhasználás növelésének biztosítására jobban megszervezték a gyártási hulladékok nyilvántartását.

Az ismeret és az információ biztosítása, a jobb módszerek átvételének szervezése és koordinálása, a tapasztalatok megismertetése jelentős eszköze lehet az eredmények kiterjesztésének. Ezek megvalósítására több területen tanácsadó szolgálatokat létesítettek, így például az acél- és az alumíniumipari termékek, a betonacél felhasználása és a betontechnológia alkalmazása területén.

A Taurus Gumiipari Vállalat, valamint a gumiipari kis- és középüzemek a racionálisabb anyagfelhasználás, a gyártás- és gyártmánykorszerűsítés és a nyersanyagbázis fejlesztése céljából koordinációs szervezetet létesítettek.

d) A műszaki fejlesztés, a gyártás- és gyártmánykorszerűsítés részben az e célra létesített intézményekben, részben a termelési, felhasználási folyamathoz kapcsolódva folyik. A kutatóhelyek, a tervező szervek mellett jelentős és speciális az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság (OMFB) szerepe.

Az OMFB a programmal kapcsolatban tanulmányokat készít, kutatási és műszaki fejlesztési feladatokat tűz ki, ezeket szervezi, koordinálja, és megvalósításukhoz anyagi támogatást is nyújt.

Az OMFB 1980 és 1983 között mintegy 1,1 milliárd forintot fordított a racionálisabb anyagfelhasználást elősegítő kutatások, fejlesztések támogatására. E tevékenysége azért is fontos, mivel a kidolgozott témák, anyagok, eszközök, technológiák referenciaként alkalmazhatók a felhasználók szélesebb körében, ezáltal alkalmasak a program bővítésére is.

A vállalatok megtakarításai az egyes termékek felhasználásában

Az anyaggazdálkodási program termelési (felhasználási) jellegű előirányzatainak többsége még a műszaki, gazdasági előkészítés stádiumában van. A kijelölt termékcsoportok egy részénél azonban már eredmények is születtek: elsősorban az importhelyettesítésben és néhány esetben a fajlagos anyagmegtakarításban mutatkoznak változások.

A vaskohászati termékeket gyártó és megrendelő vállalatok közötti kapcsolatban jelentősek a feszültségek. A piaci igények csökkenése, a helyenként kihasználatlan gyártókapacitások ellenére sem javult érdemlegesen a vevők pozíciója; változatlanul sok a minőségi hiba, a rendeléstől eltérő szállítás, a határidő be nem tartása. Mindezek a tényezők, elsősorban a gépiparban, az építőanyag-iparban, a mezőgazdaságban és a beruházások számos területén hozzájárulnak a kooperációs zavarokhoz, és költségben, valamint anyagtartalomban többletráfordításokat okoznak.

Az acélfelhasználásra döntő hatást gyakorol az acélgyártási és -hengerlési technológia műszaki fejlesztése, melynek révén a termékek fizikai és kémiai tulajdonságai javíthatók. A minőségi acél arányának növekedésével a fejlett ipari országokban számos felhasználó ágazatban csökkent a fajlagos fémfelhasználás. (Több nyugat-európai országban a minőségi acél aránya eléri az összes kibocsátás 13–15 százalékát.) A hazánkban gyártott és felhasznált acél késztermékekből viszonylag magas a durva és közép rúd- és idomacélok aránya. Ez részben az egye-

netlen minőségből eredő túlméretezéssel és a konstruktőrök biztonsági törekvéseivel magyarázható.

A megoldandó feladatok közé tartozik a homogén tulajdonságú, alakhű és méretpontos, hőkezelt és kikészített termékek körének bővítése. Ennek érdekében kiegészítésre szorulnak az ehhez szükséges berendezések.

Az anyaggazdálkodási program egyelőre a műszaki szervezéssel, kisebb technológiai módosításokkal elérhető eredményeket, egyes területeken a helyettesítő anyagok alkalmazását irányozta elő.

Az 1983. évi feladatok teljesítése terv szerint halad, bár nem zökkenőmentes. A vaskohászati vállalatoknál növelni kell a magasabb feldolgozottsági fokú, a hengerelt áruknál a magasabb használati értékű, ún. másod- és harmadtermékek gyártását. Az ennek megvalósítását szolgáló tennivalókat az Ipari Minisztérium kidolgozta, az érdekelt vállalatok terveikbe beépítették. Érdemleges gyakorlati eredményekről azonban még nem lehet számot adni.

Az *alumíniumnak* mint szerkezeti anyagnak a felhasználását világszerte két irányban fejlesztik: a már meglévő alkalmazási területeken nagy szilárdságú ötvözetek alkalmazásával csökkenthető a fajlagos anyagszükséglet, és az acél helyettesítésére (a műanyaggal együtt) a legnagyobb eséllyel alkalmazható. Mindkét módszer – az egyéb gazdasági és műszaki előnyök mellett – a termék súlyát is mérsékli.

A fejlett ipari országokban érvényesülő tendenciával egybevágóan Magyarországon is magasabb az alumíniumfelhasználás éves növekedési üteme, mint a nyersacélé.

Az anyaggazdálkodási program is elsősorban a fajlagos felhasználások csökkentésére és egyelőre szerény mértékben a helyettesítésre tartalmaz előirányzatokat. Így acélötvözetek alkalmazásával mintegy 2 százalék mennyiségi megtakarítás érhető el, a felhasznált féltermékek falvastagságának ésszerű csökkentésétől pedig további megtakarítás várható (edények, nyílászáró szerkezetek stb.).

A *színes- és a nemesfémek* ipari alkalmazásánál a termékek egységére jutó felhasználások ésszerű csökkentése szükséges. Néhány példászerű eredmény közül említésre méltók az ólom akkumulátoroknál, egyes izzófajtáknál elért megtakarítások, de a bronz és a réz félgyártmányoknál is jellemzővé vált a gondosabb felhasználás.

A talajerő-utánpótlásban a takarékoság fő módszerei a növények tápanyagellátásába bevonható szerves anyagok hasznosítása, valamint a *műtrágya* differenciáltabb és hatékonyabb alkalmazása. Mivel a mezőgazdaságra vonatkozó program csak 1983-ban került jóváhagyásra, így az előirányzatok megvalósítása kezdeti stádiumban van.

A természetes anyagok alkalmazása főként szervezési kérdés, az elterjesztésre folynak az erőfeszítések.

A folyékony műtrágya előállításához szükséges kapacitásokat kiépítették, de a tároló és kiszóró berendezések nem állnak a gazdaságokban rendelkezésre, ezért a termelő berendezések nincsenek kihasználva.

A program előirányozta, hogy az adalékszerek és az egyéb *kémiai hatóanyagok* tökéletes importját – kutató és fejlesztő munkával is – pótolni kell. Az energiatakarékossági programhoz kapcsolódva pedig feladatul tűzte ki a nagyhatású mosószerek arányának növelését. Részeredmények már ezen a téren is születtek (hidegmosószerek, hazai gyártású felületaktív anyagok, segédanyagok stb.).

Az olajválság ellenére a *műanyag-felhasználás* emelkedik. A 2000-re szóló előrejelzések szerint a világ egy főre jutó műanyagfelhasználása 40–50-szeresre nö-

vekszik, amiben a prognózisok szerint döntő a műanyagok fémetek helyettesítő szerepe. Becslések szerint egy kilogramm műanyag részegység termelési költsége egyharmada vagy egynegyede az acélból készültékének.

Az anyagtakarékosság, a költségek mérséklése és a berendezések súlyának a csökkentése kényszeríteni fogja a hazai gyártókat és felhasználókat is a műanyagok alkalmazási területének kiszélesítésére.

Az anyaggazdálkodási program az első évi feladatok között azonban még elsősorban a hagyományos műanyag termékek korszerűbb gyártását, alapanyagaik hazával való helyettesítését, a gyártási hulladék csökkentését és a keletkező hulladék hasznosítását tervezte. Előirányozta egyes hazai gyártású PVC-termékek (csövek, fóliarendszerek, föld alatti vezetékek szigetelése, tetőhelyettesítő fóliák) szélesebb körű elterjesztését is.

A műszaki és szervezési előkészítés időigényessége, árkérdések, a szocialista import vontatottsága, egyes esetekben a megállapodások meghiúsulása mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a műanyag termékekkel kapcsolatos előirányzatok teljesítéseként még csak néhány konkrét eredményről lehet számot adni.

A műanyag-feldolgozás gazdaságosságának javulása erőteljesen kapcsolódik a hulladékhasznosítás kibontakozó folyamatához is.

A könnyűiparban is döntően szervezési intézkedésekkel érték el anyagmegtakarításokat, így például a papírgyártásnál a fajlagos tömeg csökkentésével, a termeléshez méretben jobban igazodó kisereléssel stb.

A textilipari alapanyagok közül a gyapjú- és a vegyi szálak helyettesíthetők hazai, illetve szocialista piacról származóval. Emellett jelentős a nemes hulladékok teljes értékű, a vegyes hulladékok kiegészítő jellegű felhasználása és a maradék fonalak hasznosítása is. E takarékosági módok többsége termelés- és piacszerzési tevékenységgel valósítható meg. A textilipari vállalatok anyagmegtakarításai a felsorolt területeken már hoztak eredményeket.

A szabászati hulladék csökkentése mind a konfekció-, mind a cipőiparban jelentős eszköze az anyagmegtakarításnak. A szabászati előkészítés és a műszaki tervezés javítása mellett a szabászati dolgozók továbbképzése is megindult.

Az építési tevékenység a magyar gazdaság azon területe, ahol az anyagtakarékosság megszervezése a legindokoltabb. A program ez ideig elsősorban a műszaki tervezés korszerűsítésére és néhány alapvető építőanyag takarékosabb gyártására és felhasználására koncentrálódik.

Az 1983. évi előírások közül több a cementmegtakarításra vonatkozik. Ezek sorából jelentősek a gazdaságosabb felhasználást elősegítő intézkedések, a technológiai fegyelem szigorítása és ellenőrzése, a kémiai adalékszerek alkalmazása, az előregyártott betonok szélesebb körű alkalmazása stb. A cement megtakarításán kívül az anyagmegtakarítás érdekében módosították a házgyári betonacélok fajlagos felhasználására vonatkozó túlzott biztonságot kívánó előírásokat.

A nem említett termékcsoportok gyártása és felhasználása terén is érdemlegesek a vállalati szférában kezdeményezett és elért eredmények, valamint az irányítószervek törekvései is. Lényegében ez a népgazdaság minden területére kiható, széles körű szemléletváltozás az eddigi legfontosabb eredmény: megnőtt a gazdálkodásban az anyagtakarékosság szerepe. Jelenleg azonban a vállalatok tevékenységét még kevésbé a gazdasági orientáció és a megfelelő költségérzékenység, inkább a feladatok évenkénti (gyakran túlrészletezett) meghatározása, valamint a felületes szervek beszámoltatásai, a funkcionális főhatóságok operatív intézkedései motiválják. A saját érdekből fakadó, intenzívebb takarékosabb a korszerűsödő szabályozástól joggal várható.

РЕЗЮМЕ

В последнее время среди факторов производства особое значение приобрело рациональное использование материалов. По этой причине, а также в интересах улучшения хозяйственного равновесия на уровне правительственной программы была выдвинута задача снижения этого наиболее высокого фактора издержек производства.

В качестве главных методов осуществления поставленных целей указаны улучшение условий хозяйственной деятельности, коррекция регулирования, модернизация технического, технологического планирования, руководящая, организаторская и контрольная работа центральных ведомств, модернизация производственных технологий, сокращение удельных затрат материалов и обоснованное также и в техническом отношении замещение импортных материалов.

На улучшение условий хозяйствования были направлены наряду с прочим мероприятия в области цен и заработной платы, а также работа по модернизации технического регулирования.

Преобладающая часть предусмотренных задач касается промышленности, поэтому, достигнутые здесь результаты имеют определяющее значение. В последние годы доля материалов, рассчитанная как в текущих, так и в сопоставимых ценах сократилась в большей мере, чем в предыдущий период.

Рассматривая структурные изменения в использовании материалов и в последние годы определяющее значение имел рост издержек на энергоносители. Одновременно в промышленности изменение потребления импортных материалов можно считать благоприятным.

Большинство конкретных производственных (потребительских) предписаний программы по материальному хозяйствованию находится еще в стадии технической, экономической подготовки. Однако в отношении части намеченных групп продуктов уже ощущаются положительные результаты.

SUMMARY

From among the factors of production mainly the rational allocation of materials has obtained importance recently. Therefore, and in order to improve the equilibrium position of the economy, the saving of materials, i. e. the reduction of the most important expense item of production has been decided on by government programme.

In order to achieve the aims envisaged, the following means have been defined: improving of the economic conditions, correction of the management system, modernization of technological planning methods, managing, organizational and controlling activity of highest authorities, the use of up-to-date technologies in the production process, reduction of the specific use of materials as well as the technically justified substitution of imports by domestic materials.

Measures relating to prices and wages, modernization of technological control were also aimed at the improvement of the conditions of management.

Majority of the tasks concern the manufacturing industry, thus the results achieved here are of decisive importance. As to the material consumption ratio measured both at current and constant prices, it showed a more vigorous decrease recently than in the previous period.

From the point of view of the structural changes in the consumption of materials the increasing costs of fuel remained decisive also in the last years. At the same time, the change in the consumption of imported materials in industry could be considered as favourable.

The majority of topical projects of the production (consumption) programmes in the field of resource allocation are still in the phase of technical and economic preparation, while a part of commodity groups defined show perceptible results even now.

A SZOLGÁLTATÁS ÁGAZAT FEJLŐDÉSE A TŐKÉS ORSZÁGOKBAN

DR. MURAKÖZY LÁSZLÓ

A fejlett tőkés országokban a hetvenes években következett be a második világháború utáni időszak legnagyobb gazdasági megrázkódtatása. E tanulmány azt vizsgálja, hogy az 1973 után kialakuló válság körülményei között mennyiben módosultak a tőkés gazdaságban az infrastruktúra,¹ a szolgáltatások területén korábban ható tendenciák; folytatódnak-e az előző évek fejlődési irányai; milyen új vonások jelennek meg a fejlett tőkés országokban, milyen változások következnek be a terciér szektorban.

A szolgáltatások a foglalkoztatottak, valamint a beruházások jelentős részét kötik le, és a termelés számottevő hányadát adják. Így a fenti kérdések megválaszolásához e vetületek mellett az állami költségvetés vizsgálata szintén szükséges, mivel a fejlett tőkés országokban a gazdaság egyik legnagyobb szolgáltatója a tőkés állam.

Az infrastruktúra a termelés és a fogyasztás mozgásterét meghatározza, a gazdaság zavartalan működésének általános feltételeit biztosítja. Ezért egyrészt változásai csak az egész gazdaság helyzetének alakulásával együtt elemezhetők. Másrészt az infrastruktúra fejlődésének jellege visszahat a gazdaság és valamennyi ágazat működésére. Ez teszi indokolttá, hogy a szolgáltatások hetvenes évtizedbeli alakulását is, amennyiben erre lehetőség van, a gazdaság egészének alakulásán belül és azzal kölcsönhatásban vizsgáljuk.

A FOGLALKOZTATOTTSÁG ÉS A TERCIER SZEKTOR

A fejlett tőkés országok foglalkoztatottsági makrostruktúrájának alakulásában az 1970-es években nem figyelhető meg alapvetően új vonás. A korábbi tendenciák folytatódtak, a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma tovább csökkent, a szolgáltatásban dolgozóké tovább nőtt, illetve bizonyos területeken a változások felgyorsultak.

Az ipart² tekintve változatosabb a kép. A tengerentúli fejlett tőkés országokban (Egyesült Államok, Kanada, Ausztrália és Japán) az ipari foglalkoztatottak száma az 1960-as években még általában növekedett, a következő évtizedben viszont az ütem lelassult, illetve stagnálás következett be. Ezekben az országokban a korábbi fej-

¹ E tanulmányban az infrastruktúra, a szolgáltatás ágazat és a terciér szektor fogalmát egymással azonos értelemben használom. Mindegyikbe beleérttem a közlekedést, a kereskedelmet és vendéglátást, a villany-, gáz- és vízszolgáltatási, valamint a nem anyagi szolgáltatásokat.

² Az ipar fogalmába itt és a továbbiakban beletartozik a feldolgozó ipar mellett a kitermelő és építőipar is.

lődés során az ipari foglalkoztatottaknak viszonylag alacsony aránya alakult ki, és ez az elmúlt évtizedekben a szolgáltatásban dolgozók számának gyors emelkedése következtében tovább csökkent.

A legfejlettebb európai tőkés országokban (Egyesült Királyság, Franciaország, Svédország, Német Szövetségi Köztársaság stb.) a hatvanas években az ipari foglalkoztatottak számának stagnálása volt megfigyelhető. Az elmúlt évtizedben viszont az iparban dolgozók száma folyamatosan csökkent, és felgyorsult arányuk csökkenése is. Ezekben az országokban azonban általában magasabb az ipari foglalkoztatottak aránya, mint a tengerentúli fejlett tőkés országokban.

1. tábla

A foglalkoztatottak megoszlása néhány tőkés országban
(százalék)

Ország	Mezőgazdaság	Ipar	Szolgáltatások:				
			villany-, gáz-, víz- szolgáltatás	közlekedés	kereske- delem	pénzügyi, ingatlan, üzleti szolgálta- tás	egyéb nem anyag- szolgálta- tás
Egyesült Államok							
1969	4,7	34,2	1,2	6,0	19,8	6,5	27,6
1973	4,2	32,1	1,1	5,8	21,1	7,3	28,4
1980	3,6	29,4	1,2	5,7	21,5	8,4	30,2
Japán							
1969	18,8	34,6	0,5	6,2	19,9	2,6	17,4
1973	13,4	36,5	0,6	6,4	20,8	3,0	19,3
1980	10,4	34,8	0,5	6,3	22,6	3,5	21,9
Franciaország							
1969	14,8	38,9	0,8	5,9	14,9	4,8	19,9
1973	11,4	38,9	0,8	5,9	15,5	5,9	21,6
1980	8,8	35,0	0,9	6,3	16,0	7,2	25,8
Német Szövetségi Köztársaság							
1969	9,3	48,2	0,7	5,7	14,8	4,1	17,2
1973	7,5	46,7	0,9	5,9	14,7	5,0	19,3
1980	6,0	44,0	0,9	5,9	14,4	5,6	23,2
Spanyolország							
1969	29,5	36,4	0,7	5,2	9,7	1,4	17,1
1973	24,3	36,1	0,6	5,2	16,6	2,6	14,6
1980	18,9	35,3	0,8	5,9	19,5	3,5	16,1
Svédország							
1969	8,5	39,8	0,8	7,7	14,3	4,9	24,0
1973	7,1	36,1	0,7	6,9	14,1	5,3	29,8
1980	5,6	31,4	0,9	7,0	13,7	6,7	34,7
Egyesült Királyság							
1969	3,3	43,6	1,7	6,6	16,5	4,7	23,6
1973	2,9	41,2	1,4	6,5	16,7	5,4	25,9
1980	2,7	36,7	1,4	6,5	17,3	6,4	29,0

Forrás: Labour force statistics 1969–1980. OECD. Paris. 1982. (84–85., 101–102., 216–217., 228–229., 364–365., 384–385. és 436–437. old.)

A kevésbé fejlett európai tőkés országokban (Spanyolország, Görögország, Irország) az ipari foglalkoztatottak számának korábbi növekedése lelassult, majd számuk csökkenni kezdett. Az ipari foglalkoztatottak aránya az 1970-es években mind-egyik vizsgált országban csökkent, és ez a csökkenés az 1973–1974-es válság hatására felgyorsult.

A szolgáltatás ágazatban a foglalkoztatottak számának növekedési üteme általában 1973 után sem csökkent, és ez lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a válság nem ért el még nagyobb méretet. A Német Szövetségi Köztársaság az átlagos-tól eltérő képet mutat, mivel itt a szolgáltatásban foglalkoztatottak száma stagnált.

A szolgáltatás ágazat válságát mérséklő hatásának lényegét nem a kisebb munkanélküliség, hanem a foglalkoztatottak számának válság utáni töretlen növekedése adja. Ha az OECD-országokban a szolgáltatásban foglalkoztatottak száma nem növekedett volna tovább 1973 után, akkor 1977-ben a munkanélküliek száma 18,2 millió helyett 33,7 millió lett volna, és a szolgáltatás szektor növekedésének megszűnése valószínűleg az 1930-as évek elején megfigyelhető mélységű válsághoz vezetett volna.³

A 2. tábla adatai az OECD-országok foglalkoztatottai számának 1973 és 1977 közötti változását mutatják. A munkaerő-állomány csaknem 17 millió fővel nőtt, a foglalkoztatottak száma viszont csak ennek a felével, 8,5 millió fővel. A munkaerő növekményének fele tehát a munkanélküliek számát gyarapította. 1969-ben az OECD-országokban 6,7 millió, 1973-ban 9,6 millió, 1977-ben pedig 18,2 millió munkanélkülit tartottak számon.

2. tábla

A munkaerő-állomány 1973 és 1977 közötti növekedése az OECD-országokban

Ország	Munkaerő-állomány (ezer fő)	Ebből:		A szolgáltatásban foglalkoztatottak*	
		a foglalkoztatottak	az állás nélküliek	száma (ezer fő)	a foglalkoztatottak százalékában
Egyesült Államok és Kanada	9 982	7 089	2 893	7 581	106,9
Japán	1 260	830	430	2 200	267,5
Ausztrália	635	385	250	427	110,9
Új-Zéland	79	78	1	49	62,8
OECD európai tagországai	5 039	40	4 999	5 294	132-szeres
Összesen	16 995	8 422	8 573	15 551	184,9

* Az újonnan munkába állók, valamint az iparból és a mezőgazdaságból átlépők együtt.
Forrás: a 3. jegyzetben idézett mű 141. old.

A szolgáltatásban foglalkoztatottak száma négy év alatt 15,6 millió fővel gyarapodott. Ez nem sokkal marad el a munkaerő-állomány növekedésétől, viszont közel 7,2 millióval meghaladja a ténylegesen foglalkoztatottak számának változását. Ez azt jelenti, hogy több mint hét millió fővel csökkent a mezőgazdaságban és az iparban foglalkoztatottak létszáma, és ez fontos forrása volt a szolgáltatás ágazat létszámgyarapodásának. Az ágazatok közötti belső áramlás következtében tehát jobban nőhetett a szolgáltatásban foglalkoztatottak száma, mint az összes foglalkoztatottaké.

A 2. tábla utolsó oszlopa azt mutatja, hogy a szolgáltatás ágazat növekménye az OECD-országokban átlagosan 185 százalékát teszi ki a foglalkoztatotti létszám

³ Western economies in transition: Structural changes and adjustment policies in industrial countries. Szerk.: I. Leveson - J. W. Wheeler. Westview Press - Boulder. Croom Helm - London. 1980. 155. old.

gyarapodásának, vagyis a szolgáltatás ágazat növekményének csaknem fele a másik két ágazatból áramlott át.

Az átlag azonban ez esetben is jelentős különbségeket takar. Az Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában a szolgáltatás ágazatban dolgozók száma lényegében a foglalkoztatottak számának megfelelő mértékben nőtt. Japánban az új dolgozók számának másfélszeresét tette ki a másik két ágazatból a szolgáltatásokba átlépők száma.

Az európai OECD-országokban viszont csaknem annyival nőtt a munkanélküliek száma, mint a munkaerő-állomány, és a szolgáltatás ágazat növekménye megegyezik a két anyagi ágazat létszámának csökkenésével. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a terciér szektor vagy csak a másik két ágazatban felszabaduló munkaerőt, vagy csak az új munkaerőt tudta felszívni. A valóságban mind a kettő forrását jelentette a szolgáltatás ágazatnak is és a munkanélkülieknek is.

A munkanélküliség növekedését idézte elő, hogy bár a szolgáltatás ágazat a korábbi időszakhoz hasonló mértékben növekedett, de az iparban felgyorsult a foglalkoztatottak számának csökkenése, és ez növelte a munkaerő-kínálatot. Szintén emeli a munkát keresők számát a kialakult demográfiai helyzet: a korábbinál népesebb korcsoportok lépnek munkaképes korba, mind több a munkát kereső nő és fiatal. Így mind a már munkában állók, mind az újonnan munkát keresők közül az eddiginél többen szeretnének a szolgáltatás ágazatban dolgozni. Ez – tekintettel a terciér szektor foglalkoztatottainak változatlan ütemű növekedésére – növekvő munkanélküliséget eredményez.

A következő években a válság elmélyülése vagy enyhülése szempontjából igen fontos tényező lesz, hogy legalább az eddigi ütemben növekszik-e a szolgáltatás szektorban foglalkoztatottak száma, vagy sem. Ha nem, akkor a munkanélküliség lényeges fokozódásával kell számolni. Jelenlegi ismereteink szerint azonban valószínűbbnek látszik, hogy folytatódik az eddigi tendencia, mivel emögött olyan mélyen fekvő okok (az intenzív gazdasági növekedés, a társadalmi munkamegosztás fejlődése, a munkaerő egyre magasabb színvonalú újratermelése, a tudomány közvetlen termelőerővé válása stb.) húzódnak meg, amelyeket az 1970-es években kialakult válság nem szüntetett meg.

A terciér szektor különböző területein általában – akárcsak az ágazat egészénél – folytatódtak a korábbi tendenciák. Országoként viszont jelentős eltérések figyelhetők meg.

A kereskedelembe foglalkoztatottak számának növekedése 1973 után kissé lelassult, sőt néhány országban, így Svájcban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Finnországban csökkenés következett be. A legjobban azokban a tengerentúli országokban nőtt (az Egyesült Államokban, Kanadában és Japánban), ahol eleve magas a kereskedelem aránya, valamint a fejletlenebb dél-európai országokban, Olaszországban, Görögországban és Spanyolországban nőtt.

A közlekedésben lényeges változás nem történt, általában folytatódott a munkaerő-létszám lassú növekedése. A kereskedelemhez hasonlóan az észak-amerikai és a dél-európai országokban emelkedett az átlagosnál gyorsabban ezen ágazat foglalkoztatottainak száma. Néhány országban, így az Egyesült Királyságban, Svájcban és a Német Szövetségi Köztársaságban csökkenés következett be.

A leggyorsabb és a korábbi időszakénál nagyobb arányú növekedés az egyébként viszonylag kis súlyú pénzügyi és üzleti szolgáltatásokat nyújtó ágazatban figyelhető meg. A legmagasabb ütem a skandináv országokat, a viszonylag alacsony pedig az Egyesült Királyságot, Svájcot és a Német Szövetségi Köztársaságot jellemzi.

Gyorsan növekszik és igen jelentős súlyú a nem anyagi szolgáltatások ágazata. A legmagasabb ütem a skandináv és az észak-amerikai országokban, a legalacsonyabb pedig Svájcban, az Egyesült Királyságban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Hollandiában figyelhető meg. Spanyolországban viszont csökken ezen ágazat dolgozóinak száma. A nem anyagi szolgáltatásokon belül általában az átlagosnál gyorsabban nő az egészségügy és a szórakozás területén dolgozók száma, az átlagosnál lassabban az államigazgatásban alkalmazottaké. Ez utóbbi több országban a költségvetési kiadások csökkentésére irányuló tudatos törekvés következménye. A személyi szolgáltatásban csökkent a foglalkoztatottak száma, ami minden bizonnyal összefügg az életszínvonal növekedésének lelassulásával, illetve visszaesésével.

A fejlett tőkés országokban tehát a szolgáltatás egyes ágazataiban az 1970-es években is folytatódtak a korábbi évekre jellemző fejlődési tendenciák. Leggyorsabban a nem anyagi, a pénzügyi és üzleti szolgáltatások, leglassabban a közlekedés ágazatban dolgozók száma nőtt. Ennek következtében a nem anyagi szolgáltatások súlya egyre nagyobb lesz. Az Egyesült Államokban az 1980-as évek elején a nem anyagi szolgáltatásokban (beleértve a pénzügyi és üzleti ágazatot) már annyian dolgoztak (az összes foglalkoztatottnak csaknem négytizede), mint a feldolgozó iparban, az építőiparban és a bányászatban együttesen.

Várható, hogy az 1980-as években a fejlett tőkés országokban tovább tart a nem anyagi szolgáltatások súlyának növekedése, és a foglalkoztatottakat tekintve az országok egy részében a gazdaság legnagyobb ágazatává válnak. Néhány más szolgáltatás ágazatban, például a közlekedésben és a kereskedelemben megindulhat a dolgozók számának csökkenése, így a nem anyagi szolgáltatásban foglalkoztatottak létszámnövekedésének már ezek a területek is forrását jelenthetik.

Az 1973–1974. évi válság egyik legáltalánosabb következménye – a nagymértékű infláció mellett – a munkanélküliek növekvő száma és aránya. Az olajárak 1979-ben bekövetkező újabb jelentős emelése további lökést adott a munkanélküliség növekedésének, ami általában az átlagosnál jobban érinti a nőket és a fiatalabb korosztályokba tartozókat.

Az ágazatokat nem egyforma mértékben érintette a növekvő munkanélküliség. A válság hatása legközvetlenebbül az ipar ágazataiban figyelhető meg. A hetvenes évtized második felében azonban a munkanélküliség arányát tekintve csökkent a különbség az ipar és a szolgáltatás ágazat között. Az évtized végén, az 1980-as évek legelején, az olajárak újabb emelése legelőször ismét az ipart érintette, ami az ágazati munkanélküliség erőteljesebb növekedésében mutatkozott meg.

3. tábla

Ágazati munkanélküliség néhány tőkés országban 1980-ban
(az ágazati munkanélküliek az ágazati foglalkoztatottak százalékában)

Ágazat	Egyesült Államok	Egyesült Királyság	Német Szövetségi Köztársaság	Svéd- ország
Mezőgazdaság	6,0	4,3	0,8	1,8
Ipar	10,3	8,3	3,2	2,1
Szolgáltatás	5,8	7,0	4,7	2,0
Összesen	7,1	7,4	3,8	2,0

A szolgáltatás ágazaton belül általában a közlekedésben a legkisebb a munkanélküliség, a válság elején pedig a kereskedelemben a legnagyobb, ami azonban az évtized végéig folyamatosan csökkent. Az 1970-es évek végére a nem anyagi szolgáltatásokat nyújtó ágazatokban is megnövekedett az állásnélküliek száma, és az évtized fordulóján az Egyesült Királyságban, a Német Szövetségi Köztársaságban és Svédországban a szolgáltató ágazatokon belül ezen ágazatban volt a legnagyobb a munkanélküliek száma, míg az Egyesült Államokban továbbra is a kereskedelem állt az első helyen.

Az 1973–1974 utáni válság kezdetben az ipart, az építőipart és a kereskedelmet érintette legerősebben, de hatása fokozatosan áterjedt a többi ágazatra is. A szolgáltatás ágazatban a munkanélküliség aránya általában kisebb, mint az iparban, de elég jelentős. Sajátos a Német Szövetségi Köztársaság helyzete, ahol a szolgáltatásokban az átlagosnál magasabb a munkanélküliség.

Hosszabb távon is várható, hogy a szolgáltatás ágazatot is érinti a foglalkoztatottsági szint visszaesése. Úgy tűnik, hogy a szolgáltatás ágazaton belül az európai tőkés országokban a nem anyagi szolgáltatások területén dolgozókat, az Egyesült Államokban pedig a kereskedelmi alkalmazottakat sújtja legjobban a munkanélküliség.

ÜTEMKÜLÖNBSÉGEK ÉS STRUKTÚRAVÁLTOZÁS A TERMELÉSBEN

Az 1973–1974-ben kezdődő válságnak a növekvő méretű munkanélküliség és a magas inflációs ráta mellett kétségtelenül egyik legfontosabb következménye volt a termelés és fő összetevői növekedési ütemének jelentős visszaesése. Az ütemek eltérő mértékű változása a különböző felhasználási területek és a termelés ágazatai közötti szerkezeti átalakuláshoz, súlypontok eltolódásához vezetett.

A 4. tábla néhány OECD-ország egy főre jutó GDP-je és bruttó hazai terméke fő összetevői növekedési ütemének változását mutatja be.

Az egy főre jutó termelés 1973 és 1979 közötti növekedési üteme átlagosan kevesebb mint a fele az 1973 előtti évtizedben megfigyelhetőnek. Az egyes országok között azonban jelentős különbségek alakultak ki. Az átlagosnál kisebb mértékű volt az ütemcsökkenés az Egyesült Államokban, a Német Szövetségi Köztársaságban, az Egyesült Királyságban és Franciaországban, az átlagosnál nagyobb pedig Japánban, Svédországban, Finnországban, Olaszországban és Spanyolországban.

A bruttó hazai termék fő felhasználási területei közül a növekedés üteme legkevésbé – sok kormány célkitűzése ellenére – az állami kiadások legfontosabb eleménél, a kormányzati végső fogyasztásnál csökkent. E területen kisebb a szóródás, mint a termelés esetében. Ugyanis azokban az országokban is, amelyekben az egy főre jutó termelés igen jelentősen csökkent, a kormányzati végső fogyasztás növekedési üteme csak kis mértékben esett vissza, és éppen ezekre a gazdaságokra jellemzők az 1973 utáni legmagasabb ráták. Ide tartoznak a skandináv, a dél-európai országok és Japán. Ezekben a gazdaságokban viszont jelentős különbség alakult ki az egy főre jutó GDP-nek és a kormányzati végső fogyasztásnak 1973 utáni növekedési üteme között. Ez utóbbi erőteljesebb növekedésének fedezetét más területek lassabb növekedése, illetve külső források bevonása jelentette.

A kormányzati végső fogyasztás után általában az export növekedési üteme csökkent a legkisebb mértékben. Valamennyi vizsgált OECD-országban 1973 után is a termelésnél gyorsabban bővült az export. Az import növekedése általában elmaradt az exportétól, de ennek oka elsősorban a változatlan áras számbavételben rejlik, amely nem tükrözi a cserearányok változását, az exportáraknál gyorsab-

ban növekvő importárakat (elsősorban kőolajárakat). Folyó áron nézve, az országok jelentős részében a két olajárrobbanást követő években a külkereskedelmi mérleg passzív volt.

4. tábla

A GDP-nek és fő összetevőinek évi növekedési üteme egyes OECD-országokban

Ország, mutatószám	Egy főre jutó GDP	Kormányzati fogyasztás	Személyes fogyasztás	Bruttó állótekeberuházás	Export	Import
Egyesült Államok						
1963–1973. évi ütem . . .	2,7	2,5	4,4	4,6	7,7	8,5
1973–1979. évi ütem . . .	2,3	2,4	3,1	1,1	3,0	3,8
1973–1979. évi és 1963–1973. évi ütem hányadosa	85	96	70	24	39	45
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	113	82	28	46	53
Egyesült Királyság						
1960–1973. évi ütem . . .	2,4	2,2	2,6	4,5	5,2	5,0
1973–1979. évi ütem . . .	1,6	2,1	1,0	-0,3	4,0	1,6
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	67	95	38	—	77	32
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	142	57	—	115	48
Finnország						
1960–1973. évi ütem . . .	4,3	5,2	4,6	4,3	7,3	7,0
1973–1979. évi ütem . . .	1,4	4,8	1,7	-2,9	4,6	-0,3
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	33	92	37	—	63	—
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	279	112	—	191	—
Franciaország						
1960–1973. évi ütem . . .	4,5	3,9	5,3	7,4	9,7	10,8
1973–1979. évi ütem . . .	2,7	3,5	3,9	0,7	6,9	6,1
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	60	90	74	10	71	56
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	150	123	17	118	93
Görögország						
1960–1973. évi ütem . . .	6,9	6,3	6,7	10,0	11,7	11,4
1973–1979. évi ütem . . .	3,3	7,1	4,6	1,8	8,5	4,2
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	48	113	69	18	73	37
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	235	144	38	152	77
Japán						
1960–1973. évi ütem . . .	8,7	5,9	8,7	13,9	15,3	13,6
1973–1979. évi ütem . . .	2,9	4,6	3,7	2,7	10,0	3,8
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	33	78	43	19	65	28
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	236	130	58	197	85

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Ország, mutatószám	Egy főre jutó GDP	Kormányzati fogyasztás	Személyes fogyasztás	Bruttó állótőkeberuházás	Export	Import
Német Szövetségi Köztársaság						
1960–1973. évi ütem . . .	3,6	4,2	4,7	4,3	8,3	8,9
1973–1979. évi ütem . . .	2,7	2,9	3,1	1,7	4,7	6,8
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	75	69	66	40	57	76
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	92	88	53	76	101
Olaszország						
1960–1973. évi ütem . . .	5,1	5,4	6,1	4,5	10,5	10,1
1973–1979. évi ütem . . .	1,8	2,6	2,0	-1,2	8,8	4,1
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	35	48	33	–	84	41
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	137	94	–	240	117
Spanyolország						
1960–1973. évi ütem . . .	5,7	4,0	6,7	10,0	11,8	15,0
1973–1979. évi ütem . . .	1,6	5,2	3,0	-0,9	6,2	2,6
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	28	130	45	–	53	17
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	464	161	–	189	61
Svédország						
1960–1973. évi ütem . . .	3,3	5,1	3,3	4,4	7,5	6,7
1973–1979. évi ütem . . .	1,0	3,7	1,8	-0,9	2,1	2,1
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	30	73	55	–	28	31
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	243	183	–	93	103
OECD-országok						
1960–1973. évi ütem . . .	4,7	4,5	5,3	6,8	9,5	9,7
1973–1979. évi ütem . . .	2,1	3,9	2,8	0,2	5,9	3,5
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	45	87	53	3	62	36
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	100	193	118	7	138	80

Forrás: Yearbook of national accounts statistics, 1980. U. N. New York. 1982. (289., 338–339., illetve 350–370. old.)

A személyes fogyasztás 1973 után is gyorsabban növekedett, mint az egy főre jutó termelés, de növekedésének üteme az országok többségében elmaradt a kormányzati végső fogyasztásától.

Mind a kormányzati, mind a személyes fogyasztás, így az összes fogyasztás is a válság éveiben is az egy főre jutó termelésnél gyorsabban növekedett. E folyamat másik oldala és a válság jellegzetessége 1973 után a bruttó beruházások ütemének jelentős csökkenése, az országok felében pedig abszolút mérséklődése.

A fogyasztásnak, különösen a kormányzati végső fogyasztásnak első olajár-robbanás utáni viszonylag kisebb ütemű csökkenését jelentős részben éppen a

bruttó beruházások ütemének stagnálása, illetve csökkenése tette lehetővé a fejlett tőkés országokban. A második olajárrobbanás hatására a növekedési ütemek tovább mérséklődtek.

5. tábla

*Az átlagos évi növekedési ütem alakulása
13 nyugat-európai tőkés országban*

Mutatószám	1981.	1982.	1983.
	évben		
GDP	-0,4	0,1	0,6
Kormányzati végső fogyasztás	1,7	1,2	1,1
Személyes fogyasztás	0,1	0,0	0,0
Bruttó beruházás	-3,7	-3,0	0,2
Export	4,3	1,4	2,5
Import	-1,0	1,7	1,5

Forrás: Economic survey of Europe in 1982. U. N. New York. 1983. 3. old.

Új vonás a személyes fogyasztás stagnálása, valamint a bruttó beruházások 1981–1982. évi határozott csökkenése, de folytatódott a kormányzati végső fogyasztás növekedése.

Az 1980-as évek egyik fő kérdése, hogy mikor és milyen mértékben gyorsul fel a gazdasági fejlődés a fejlett tőkés országokban. Valószínűnek látszik, hogy jelentős fellendülésre hosszabb ideig nem számíthatunk. A fellendülés kezdetekor várhatóan megfordul majd az ütemek csökkenésének tendenciája. A gyorsabb fejlődés egyik mutatója és motorja minden bizonnyal a bruttó beruházások növekedése lesz.

Várható, hogy a következő években a kormányzati végső fogyasztás dinamikus növekedése folytatódni fog, feltehetően függetlenül a meghirdetett gazdaságpolitikától, sőt esetleg annak ellenére is.

Néhány OECD-ország fő ágazatai termelésének 1963 és 1973, illetve 1973 és 1979 közötti évi növekedési ütemét a 6. tábla mutatja be. Az adatok határozottan jelzik, hogy 1973 után a növekedési ütemek jelentősen csökkentek, de ágazatonként eltérő mértékben.

A legkisebb ütemcsökkenés a szolgáltatás ágazatban következett be, azon belül is a nem anyagi szolgáltatások, valamint a közlekedés területén.

Az építőipar termelése – szoros összefüggésben a beruházások alakulásával – az országok többségében abszolút értelemben is csökkent.

1973 előtt a leggyorsabb növekedés a feldolgozó iparban volt megfigyelhető, a terciér szektoron belül pedig a kereskedelemben. Az elmúlt években viszont a szolgáltatás ágazat és azon belül a nem anyagi szolgáltatások és a közlekedés fejlődött a legnagyobb ütemben.

A foglalkoztatottak létszámánál tapasztaltakhoz hasonlóan a termelést tekintve is megállapíthatjuk, hogy a szolgáltatások kevésbé reagáltak az 1973–1974 után kialakult válsághelyzetre, mint a termelő ágazatok, és növekedési ütemük kisebb mértékű csökkenése révén hozzájárultak a gazdaságok stabilizálásához, a visszaesés mérsékléséhez.

Az egyes ágazatok eltérő növekedési üteme az 1970-es években nem idézett elő lényeges átalakulást a fejlett tőkés országok termelésének struktúrájában és a

szolgáltatás szektor belső szerkezetében sem. 1973 után a villany-, a gáz- és a víz-szolgáltatás aránya kis mértékben növekedett, a kereskedelemé tovább csökkent, de így is az egyik legnagyobb ágazat maradt. A közlekedés részesedésének csökkenése lassult, a nem anyagi szolgáltatások aránya pedig tovább növekedett ebben az időszakban.

6. tábla

A fő ágazatok termelésének évi növekedési üteme egyes OECD-országokban

Ország, mutatószám	Mezőgazdaság	Feldolgozó ipar	Építőipar	Kereskedelem	Közlekedés	Nem anyagi szolgáltatások
Egyesült Államok						
1963–1973. évi ütem . . .	1,1	4,8	1,9	4,9	5,3	4,5
1973–1979. évi ütem . . .	1,4	2,0	-0,5	2,7	4,6	3,8
1973–1979. évi és 1963–1973. évi ütem hányadosa	127	42	–	55	87	84
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . . .	149	49	–	65	102	99
Egyesült Királyság						
1960–1973. évi ütem . . .	2,6	3,0	2,5	2,4	3,3	3,2
1973–1979. évi ütem . . .	0,6	-0,5	-0,6	0,3	1,2	2,4
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	23	–	–	13	36	75
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . . .	34	–	–	19	54	115
Finnország						
1960–1973. évi ütem . . .	0,5	6,5	3,2	5,6	5,1	5,2
1973–1979. évi ütem . . .	0,8	1,7	-1,5	0,4	1,5	2,9
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	160	26	–	7	29	56
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . . .	485	79	–	21	88	170
Franciaország						
1960–1973. évi ütem . . .	2,3	6,5	2,3	5,2	6,8	6,0
1973–1979. évi ütem . . .	-0,2	3,1	-1,1	2,8	4,8	4,2
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	–	48	20	54	71	70
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . . .	–	80	33	90	118	117
Görögország						
1960–1973. évi ütem . . .	3,4	10,8	8,0	8,4	9,2	6,3
1973–1979. évi ütem . . .	0,8	4,8	2,1	4,0	5,9	5,1
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	24	44	26	48	64	81
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . . .	50	92	54	100	133	169

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Ország, mutatószám	Mezőgazdasági	Feldolgozó ipar	Építőipar	Kereskedelem	Közlekedés	Nem anyagi szolgáltatások
Német Szövetségi Köztársaság						
1960–1973. évi ütem . . .	1,6	5,3	3,6	3,9	4,1	4,6
1973–1979. évi ütem . . .	0,5	2,0	0,0	1,2	4,4	4,3
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	31	38	0,0	31	107	93
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	41	51	0,0	41	143	124
Olaszország						
1960–1973. évi ütem . . .	2,0	6,8	2,4	6,4	5,5	4,5
1973–1979. évi ütem . . .	0,9	4,2	1,0	2,6	3,8	2,7
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	45	62	–	41	69	60
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	129	177	–	117	197	171
Spanyolország						
1960–1973. évi ütem . . .	1,5	10,5	9,1	10,2	9,4	4,1
1973–1979. évi ütem . . .	1,4	2,9	–2,5	2,6	6,5	4,7
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	93	28	–	25	69	115
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	332	100	–	89	240	411
Svédország						
1960–1973. évi ütem . . .	1,2	5,3	4,1	4,6	5,6	3,9
1973–1979. évi ütem . . .	–2,1	–0,7	0,8	1,2	2,2	2,9
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	–	–	20	26	39	74
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	–	–	67	87	130	247
OECD-országok						
1960–1973. évi ütem . . .	2,2	7,0	4,6	6,3	6,0	4,9
1973–1979. évi ütem . . .	0,3	2,5	–0,3	2,2	3,7	3,7
1973–1979. évi és 1960–1973. évi ütem hányadosa	14	36	–	35	62	76
A hányados az egy főre jutó GDP hasonló értékének százalékában . .	31	80	–	78	138	169

Forrás: Yearbook of national accounts statistics. 1980. U. N. New York. 1982. (289., 338–339., illetve 350–370. old.)

A nem anyagi szolgáltatásokon belül országonként eltérő a magán- és a kormányzati szféra munkamegosztása. Itt különösen a skandináv országokat és Ausztriát kell kiemelni, ahol viszonylag alacsony a magánjellegű és magas az állam által szervezett nem anyagi szolgáltatások részesedése. Fordított a helyzet például Japánban és Spanyolországban.

A foglalkoztatottak létszámához hasonlóan a termelés területén is várható, hogy az 1980-as években a fejlett tőkés országokban tovább növekszik a szolgáltatások szerepe s azon belül is elsősorban a nem anyagi ágazatok súlya. Ez segítheti a válságból való kiemelkedést és a gazdasági ingadozások mérséklését, részben közvetlenül, részben pedig közvetve, a többi ágazatot segítő, fejlesztő hatás révén. Akár az oktatás, akár az egészségügy szolgálhat ez utóbbira jellemző példaként.

CSÖKKENŐ BERUHÁZÁS – NÖVEKVŐ STRUKTÚRAVÁLTOZÁS

Az 1973–1974-es válság következtében a fejlett tőkés országok többségében – mint láttuk – a GDP fő összetevői közül a bruttó beruházások növekedési üteme csökkent a legjobban, illetve több országban abszolút értelemben is kevesebbet ruháztak be. Ennek hatására megkezdődött a bruttó beruházások bruttó hazai termékén belüli arányának csökkenése. 16 fejlett tőkés országot tekintve azt látjuk, hogy 1963-ban átlagosan a GDP 24,9, 1973-ban 26,2, 1980-ban pedig 23,7 százalékát ruházták be.⁴

A csökkenő vagy stagnáló beruházásokon belül viszont jelentős szerkezeti átalakulások indultak meg. A gazdasági válság következtében elsősorban a bővítő beruházások csökkentek, így megnőtt a pótlás részesedése. 1963-ban 15 fejlett tőkés ország összes beruházásának átlagosan 43,2 százaléka volt pótlás és 56,8 százaléka bővítés, 1973-ban 40,5 és 59,5, 1980-ban pedig 48,2 és 51,8 százalék a megoszlás.

Az országok között itt is jelentős különbségek vannak. 1980-ban az Egyesült Államokban 63, az Egyesült Királyságban csaknem 75 százalék a pótlás aránya, Japánban, Belgiumban, Ausztriában, Svájcban és Olaszországban viszont csak 40 százalék körüli. Ha különböző szintről is, de mindegyik országra jellemző a bővítés arányának 1973 utáni csökkenése.

A kormányok beruházásainak aránya az 1973 előtti évtizedben az országok többségében visszaesett. 14 fejlett tőkés ország kormányberuházásai 1963-ban átlagosan 16,1, 1973-ban 15,2 százalékát tették ki az összes beruházásnak. 1973 után folytatódott a kormányzati beruházások lassú visszaesése, és 1980-ban az összes beruházásnak átlagosan csak 14,2 százalékát finanszírozták állami forrásból. A legtöbb fejlett tőkés országban a kormány beruházásai jobban csökkentek, vagy lassabban növekedtek, mint az összes beruházás. Így a beruházásokat tekintve az állami tevékenység nem annyira a válság mérséklése, mint inkább annak fokozása irányába hatott.

Az 1970-es években bekövetkező gazdasági válság során az állami beruházások nemcsak mennyiségükben, hanem arányukban is csökkentek, így úgy tűnik, hogy az állami kiadásoknak erre fordított része nem segítette a kormányok válságellenes politikáját. Feltehető, hogy a következő években tovább csökken, de legalábbis nem növekszik a kormányok által finanszírozott beruházások részesedése, így ennek a gazdaságpolitikai eszköznek a jövőben is viszonylag kicsi lesz a szerepe.

A beruházások alakulását vizsgálhatjuk olyan szempontból is, hogy a beruházások fő fajtái, a lakásra, az egyéb épületekre és építményre, a gépekre és berendezésekre, valamint a közlekedési eszközökre fordított kiadások miként változtak az 1970-es években.

⁴ Ezek és a következő adatok a National accounts statistics 1963–1980. (OECD, Paris, 1982.) c. kiadványból származnak.

A gazdasági nehézségek leginkább a lakásberuházásokat érintették. 1973 és 1980 között 14 tőkés ország közül csak Norvégiában és Belgiumban nőtt – változatlan áron mérve – a lakásberuházásokra fordított összeg, míg a többi országban abszolút értelemben is csökkent. Ez egyik döntő tényezője volt az összes beruházás csökkenésének vagy stagnálásának, hiszen a lakásberuházás részesedése eléri a 20–30 százalékot is.

A lakáson kívüli építési beruházások átlagosan az összes beruházásnak 25–35 százalékát adják. Ezeknél már nem egységes a kép. Növekedést mutatnak Kanada és Norvégia, valamint kisebb mértékben Japán, Belgium és a Német Szövetségi Köztársaság adatai. Spanyolországban stagnált, a többi országban pedig csökkent a lakásberuházáson kívüli építések volumene. Az országok jelentős részében ez is az egyik tényezője a beruházások mérséklődésének. Az építési beruházások csökkenésének közvetlen következménye az építőipari termelésnél tapasztalt visszaesés is.

Az összes beruházásnak 10–15 százalékát jelenti a közlekedési eszközökre fordított kiadás. Ennek volumene az OECD-országok többségében 1973 után is tovább növekedett, ami részben azokat az erőfeszítéseket tükrözi, amelyeket a tőkés országokban az emelkedő üzemanyag- és energiaköltségek ellensúlyozására tettek.

A gépekre és berendezésekre fordított beruházási ráfordítások az OECD-országokban 1973 után is növekedést mutattak. A nehezedő gazdasági helyzet, a fokozódó hazai és világpiaci verseny ugyanis megkövetelik a termelés korszerűsítését és szerkezeti átalakítását. Ez kikényszeríti a régi gépek és berendezések korszerűbbre cserélését, új technológiák bevezetését. Nem véletlen, hogy a gépekre és berendezésekre fordított beruházások magas növekedési üteme jellemzi az Egyesült Államokat, a Német Szövetségi Köztársaságot és Japánt.

A tőkés országok között az 1973 utáni időszakban a beruházások egyes fajtáinak növekedési üteme tekintetében jelentős különbségek alakultak ki. Csökkentek a lakásberuházások és az országok jelentős részében az egyéb építési beruházások mennyisége is. Növekedett viszont a közlekedési eszközökre és különösen a gépekre és berendezésekre fordított beruházások volumene. Mindezek eredményeként az összes beruházáson belül arányeltolódás következett be az utóbbiak javára.

A beruházásoknak a fő ágazatok közötti megoszlását mutatja a 7. tábla.

7. tábla

A beruházások megoszlása néhány országban 1963 és 1980 között

Ország	Mezőgazdaság			Ipar			Szolgáltatás		
	1963	1973	1980	1963	1973	1980	1963	1973	1980
Belgium	3,0	2,7	2,1	32,8	24,4	15,8	64,2	72,9	82,1
Egyesült Királyság	3,7	3,5	2,7	25,7	21,5	28,9	70,6	75,0	68,4
Finnország	10,6	7,2	8,8	20,4	19,5	21,1	69,0	73,3	70,1
Franciaország	6,5	5,1	4,1	33,2	25,9	26,8	60,3	69,0	69,1
Hollandia	4,6	5,7	6,5	27,3	20,0	20,5	68,1	74,3	73,0
Kanada	8,4	6,3	7,0	21,0	20,0	27,1	70,6	73,7	65,9
Német Szövetségi Köztársaság	4,9	2,9	3,6	26,3	22,0	20,1	68,9	75,1	76,3
Norvégia	7,3	5,6	8,2	17,2	20,3	23,9	75,5	74,1	67,9
Olaszország	7,8	6,1	7,5	26,8	24,3	20,0	65,4	69,6	72,5
Svédország	3,7	4,4	4,3	23,4	21,5	19,7	72,9	74,1	76,0

Forrás: Lásd a 4. jegyzetben.

1973-ig viszonylag egységes tendenciák jellemezték a tőkés országokat. A mezőgazdasági beruházások viszonylag alacsony részesedése általában tovább csökkent. Az ipar aránya, beleértve a kitermelő ipart és az építőipart is szintén kisebb lett. A termelőágazatok részesedése visszaszorult, az infrastrukturális beruházásoké pedig növekedett, és 1973-ra elérte az összes beruházás 70–75 százalékát.

Az 1973–1974 utáni gazdasági válságra az országok eltérő módon reagáltak. Néhány országban (a Német Szövetségi Köztársaságban, Svédországban, Belgiumban és Olaszországban) folytatódott az infrastrukturális beruházások növekedése, Hollandiában és Franciaországban arányuk stagnált, az Egyesült Királyságban, Finnországban, Norvégiában és Kanadában viszont jelentősen csökkent. Az infrastrukturális beruházások aránya az 1970-es évek végére már a korábbiaknál nagyobb mértékben szóródott, és 1980-ban az összes beruházás 65 és 82 százaléka között helyezkedett el.

Mivel 1973 és 1980 között az összes beruházás növekedési üteme, sőt sok országban abszolút volumene is csökkent, ezért az infrastruktúra emelkedő aránya a megelőző időszakhoz viszonyítva alacsonyabb növekedési ütemet takar, a csökkenő arány pedig gyakran abszolút visszaesést jelez. Például az Egyesült Királyságban 1980-ban az 1973. évi összegnek mindössze 80 százalékát fordították beruházásra. Ugyanez az arány az infrastrukturális beruházások esetében alig több mint 70 százalék.

A gazdasági nehézségek, a beruházások stagnálása vagy visszaesése az infrastrukturális beruházásokat sem hagyták érintetlenül. 1973 után a tőkés országokban a szolgáltatások területén befektetett beruházások növekedési üteme, sőt több esetben abszolút volumene is csökkent, ellentétben az ágazat dolgozói számának lényegében töretlen emelkedésével.

A terciér szektor beruházásainak ilyen alakulása – különösen a tőkeigényesebb ágazatokban – a hetvenes évek második felében korlátozta az infrastruktúra fejlődését. Ez azonban a vizsgált tőkés országok igen fejlett infrastrukturális szintjén rövid távon nem okoz nehézségeket. A jelenlegi infrastruktúra ugyanis rendelkezik olyan tartalékokkal, amelyeknek kihasználásával az infrastrukturális ellátás színvonala tovább növekedhet. Az esetleges szűk keresztmetszetek pedig megszüntethetők az összes fejlesztési forrásnak kétharmada és négyötöde között mozgó infrastrukturális beruházásokkal.

Hosszabb távon természetesen szükséges lesz az infrastrukturális beruházások dinamikusabb növekedése. Ez azonban lényegében nem szerkezeti kérdés, nem csupán az infrastrukturális ráfordítások arányának függvénye, hanem elsősorban azon fog múlni, hogy a gazdasági fejlődés és különösen a beruházások növekedési üteme a jelenleginél magasabb szintet ér-e el vagy sem.

Mint a 8. táblából látható, az infrastrukturális beruházások belső megoszlása az 1970-es évek második felében sem mutatott lényeges változást. Általában a kormányzati beruházások aránya kicsit csökkent. Növekedett viszont a magánjellegű nem anyagi szolgáltatások súlya. Ez összhangban van az ágazatnak a foglalkoztatottak és a termelés területében megfigyelhető fejlődésével. Általában szintén növekedett a lakás-, az ingatlan- és üzleti szolgáltatási ágazat infrastrukturális beruházásokon belüli aránya, ami elsősorban az üzleti és a lakáson kívüli ingatlanszolgáltatások erőteljesebb fejlődésével magyarázható.

A termeléshez hasonlóan a beruházásnál is a nem anyagi szolgáltatások nyújtásában országonként eltérő a kormány szerepe. Ahol a kormány ebben nagyobb részt vállal (például Svédországban, Norvégiában és Finnországban), ott a magán-szféra szerepe kicsi.

8. tábla

*Az infrastrukturális beruházások megoszlása
néhány tőkés országban 1963 és 1980 között*

Ország	Magánberuházások:					Állami beruhá- zások
	villany-, gáz-, víz- szolgál- tatás	kereske- delem	közlekedés	pénzügyi ingatlan, üzleti szolgál- tatás	egyéb nem anyag- szolgál- tatás	
Belgium						
1963	7,4	16,0	16,1	36,5	8,2	15,8
1973	7,1	15,5	15,9	34,7	7,9	18,9
1980	8,7	11,9	13,9	37,8	10,0	17,7
Egyesült Királyság						
1963	18,4	11,3	14,1	32,2	5,9	18,1
1973	7,4	10,1	18,0	36,3	5,2	23,0
1980	7,8	13,2	16,9	41,0	7,2	13,9
Finnország						
1963	9,0	5,9	17,1	44,2		23,8
1973	10,7	11,2	13,9	44,5	3,5	16,2
1980	9,7	7,6	14,5	46,5	3,1	18,6
Hollandia						
1963	10,4	9,7	14,2	37,8		27,9
1973	7,5	8,4	13,7	47,9		22,5
1980	5,6	8,6	13,7	51,8		20,3
Kanada						
1963	10,3	4,8	14,3	33,6	7,5	29,5
1973	11,7	3,8	13,1	42,4	8,0	21,0
1980	15,3	3,6	13,5	39,8	10,0	17,8
Német Szövetségi Köztársaság						
1963	7,4	7,6	12,5	39,9	7,2	25,4
1973	7,0	6,3	11,0	42,5	12,6	20,6
1980	6,7	5,4	10,9	35,7	20,5	20,8
Norvégia						
1963	14,6	6,2	36,2	23,7	1,6	17,7
1973	8,9	6,5	31,5	29,1	2,2	21,8
1980	14,3	6,9	16,6	35,9	2,4	23,9
Olaszország						
1963	10,0	10,1	13,8	54,2		11,9
1973	10,3	11,1	15,6	49,6		13,4
1980	11,4	10,3	15,8	50,2		12,3
Svédország						
1963	11,3	8,9	12,6	42,5	1,6	23,1
1973	13,0	7,0	13,1	41,9	1,5	23,5
1980	10,8	7,6	11,8	45,8	1,5	22,5

Forrás: Lásd a 4. jegyzetben.

A KOLTSÉGVETÉS – SZÁNDÉK ÉS VALÓSÁG

A fejlett tőkés országokban a GDP jelentős része az állami költségvetésen keresztül kerül elosztásra, illetve újraelosztásra. E résznek a termeléshez viszonyított aránya az elmúlt évtizedekben töretlenül növekedett. Sok országban a meghirdetett gazdaságpolitikai elképzelésektől függetlenül a hetvenes években is folytatódott ez a tendencia.

A 9. tábla adatai szerint 1973 után – az Egyesült Államokat kivéve – általában felgyorsul az állami kiadások bruttó hazai termékben belüli arányának növeke-

dése. Az arány nagyságát tekintve viszont jelentős különbségek figyelhetők meg az egyes országok között. 1980-ban a legmagasabb érték Svédországot jellemezte, közepeken helyezkedett el az Egyesült Királyság, a Német Szövetségi Köztársaság és Franciaország, és a legfejlettebb országok közül az Egyesült Államokban, valamint Japánban a legkisebb az állami kiadások aránya, alig több mint fele a svédországinak.

9. tábla

Az állami kiadások a GDP százalékában néhány fejlett tőkés országban
(százalék)

Ország	1963.	1970.	1973.	1977.	1980.
	évben				
Egyesült Államok	29,1	32,8	32,0	33,8	33,3
Egyesült Királyság	34,7	40,0	39,6	44,1	44,5
Franciaország	37,1	38,5	38,1	43,8	45,9
Japán	18,5	20,1	21,3	29,9	31,9
Német Szövetségi Köztársaság	34,4	35,9	38,7	44,3	44,9
Svédország	34,5	44,0	44,9	57,7	61,5

Forrás: Lásd a 4. jegyzetben.

A 10. tábla az állami költségvetés három legfontosabb tételének alakulását foglalja össze. A kormányzati végső fogyasztás, az állami beruházások és a lakosoknak juttatott transferek az állami kiadásoknak körülbelül kilenctizedét jelentik.

10. tábla

Az állami költségvetés fő tételei a GDP százalékában néhány tőkés országban

Ország	Kormányzati végső fogyasztás			Beruházás			Transzfer a lakosoknak		
	1963	1973	1980	1963	1973	1980	1963	1973	1980
Ausztria	13,3	15,1	17,8	4,6	4,9	4,3	11,2	11,9	15,2
Belgium	13,3	14,8	18,6	2,5	3,3	3,5	11,4	15,4	21,2
Dánia	15,4	21,3	26,8	—	—	—	—	—	—
Egyesült Államok	17,7	17,7	17,4	2,9	2,2	1,8	5,6	9,0	10,5
Egyesült Királyság	17,0	18,4	21,5	3,7	5,1	2,5	7,8	9,7	12,4
Finnország	13,5	15,3	18,6	4,3	3,9	3,5	6,9	8,7	9,9
Franciaország	13,4	13,2	15,3	3,6	3,3	2,9	15,9	17,8	23,2
Hollandia	15,5	16,3	18,1	4,8	3,8	3,3	17,1	21,4	27,6
Japán	8,0	8,3	10,0	4,5	5,7	6,3	4,7	5,3	10,6
Kanada	14,9	18,5	19,5	4,2	3,4	2,7	6,4	9,0	10,2
Német Szövetségi Köztársaság	15,6	18,1	20,4	4,3	3,6	3,8	12,3	13,2	15,9
Norvégia	14,3	18,2	18,8	1,6	1,5	1,3	9,6	14,9	13,1
Olaszország	13,9	15,5	16,1	3,1	2,9	3,2	11,2	14,1	16,1
Spanyolország	7,3	8,6	11,3	2,6	2,5	2,0	—	—	—
Švájc	10,5	11,2	12,8	—	—	—	—	—	—
Svédország	17,3	22,7	29,0	5,3	5,0	4,3	8,9	13,0	18,8
Átlag	14,0	16,0	18,3	3,7	3,7	3,2	9,9	12,6	15,7

Forrás: Lásd a 4. jegyzetben.

Legjelentősebb a kormányzati végső fogyasztás, amely általában a költségvetés felét teszi ki, és 16 tőkés országot tekintve 1963-ban átlagosan a GDP 14, 1973-ban 16 és 1980-ban 18,3 százalékát jelentette. A lakosságnak jutó transzfernél ugyanezek az értékek 9,9, 12,6 és 15,7 százalék. Mindkét tételnek a bruttó hazai terméken belüli aránya 1973 után gyorsabban nőtt, mint az előző évtizedben. Fordított a helyzet, ahogy már a beruházásoknál is láttuk, a sokkal kisebb súlyt képviselő állami beruházások esetében. 1963-ban és 1973-ban átlagosan a GDP 3,7 százalékát fordították erre, 1980-ban viszont már csak 3,2 százalékát.

A kormányzat végső fogyasztásának belső szerkezetében nem következett be alapvető változás az 1970-es években. Folytatódtak az 1960-as években is megfigyelhető tendenciák. Elsősorban az oktatás és az egészségügy, kisebb mértékben a társadalombiztosítás és szociális gondoskodás költségeinek aránya növekedett, viszont általában csökkent a honvédelem részesedése.

A fejlett tőkés országokban a kormányzati végső fogyasztás országonként eltérő szerkezetben, de erőteljesen növekedett az 1970-es években. A szerkezeti változások iránya ugyanolyan volt, mint az 1973 előtti évtizedben. A gazdasági nehézségek és a kormányok törekvései ellenére a tőkés gazdaság mélyenható összefüggései hosszabb távon szükségszerűen az állam fokozódó és nem csökkenő beavatkozását teszik szükségessé. Ennek az állami tevékenységnek döntő része az infrastruktúra, a szolgáltatások különböző területeihez kapcsolódik.

11. tábla

A kormányzati végső fogyasztás
átlagos megoszlása 9 tőkés országban*

Felhasználási terület	1963.	1973.	1980.
	évben		
Államigazgatás	18,8	18,4	18,6
Honvédelem	23,8	19,3	15,7
Oktatás	22,4	24,5	25,4
Egészségügy	14,9	17,3	19,8
Társadalombiztosítás, szociális szolgáltatás	5,9	7,1	7,9
Lakás-, kommunális szolgáltatás	2,9	2,9	2,7
Egyéb közösségi szolgáltatás . .	2,0	2,1	2,3
Gazdasági szolgáltatás	9,3	8,4	7,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

* A vizsgált országok: Ausztria, Egyesült Államok, Egyesült Királyság, Japán, Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Spanyolország, Svédország.
Forrás: lásd a 4. jegyzetben (2., 37., 63., 111., 147., 199., 209. és 235. old.).

Bizonyosnak látszik, hogy a kormányzati végső fogyasztás bruttó hazai terméken belüli súlya az 1980-as években sem fog csökkenni, sőt, az országok többségében további növekedés várható. Azok a gazdaságpolitikai törekvések, amelyek az állami beavatkozás súlyának csökkenését kívánják elérni, valószínűleg csak az ütem mérséklését és esetleg bizonyos területek közötti strukturális változást fognak eredményezni.

Az állami költségvetés másik jelentős tétele a lakosságnak nyújtott transzfer. Ennek növekedési üteme viszonylag magas, így a bruttó hazai terméken belüli aránya erőteljesen növekszik. A növekedés már a hatvanas években megindult, és napjainkig folytatódott. Az ide tartozó nyugdíjakat, munkanélküli segélyeket, szociális

támogatásokat stb. jelentős mértékben a dolgozók befizetéseiből fedezik, tehát a kiadásoknak csak egy része terheli ténylegesen az állami költségvetést. Az államot érintő kiadásokat a kormányok többsége az 1970-es években csökkenteni igyekezett. Országonként igen eltérő a társadalombiztosítási befizetésekből fedezett lakossági transzfer aránya: 1980-ban Belgiumban csaknem 90, az Egyesült Királyságban alig több mint 50 százalék volt, a tőkés országok átlagában pedig csaknem 70 százalékot tett ki.

Az 1973 utáni években a tőkés országok költségvetésének jelentős terhet jelentett a növekvő munkanélküliség. Ez egyrészt növelte a lakosoknak nyújtott transzfer összegét, másrészt csökkentette az állami költségvetés bizonyos bevételeit 1980-ban a munkanélküliségnek az államot terhelő költségei a kormány összes kiadásának Belgiumban 10,4, Dániában 6,3, Finnországban 5,4, Franciaországban 5,3, a Német Szövetségi Köztársaságban 1,8, Olaszországban 2,4, Hollandiában 5,3 és az Egyesült Királyságban 7,5 százalékát tette ki.⁵ A munkanélküliségnek az államot terhelő költségei több országban (például az Egyesült Királyságban, Franciaországban, Hollandiában és Belgiumban), megközelítik vagy meg is haladják a kormány beruházásainak összegét. A jelentős mértékű munkanélküliség tehát korlátozólag hat az állam más kiadásaira, így a szolgáltatás ágazatban kifejtett tevékenységeinek fokozására.

Az állami fejlesztések a tőkés országokban az összes beruházásnak 18–22 százalékát teszik ki. Ez a GDP-nek 3–4, a kormány kiadásainak pedig átlagosan 7–8 százalékát jelenti. A hetvenes években az állami beruházások aránya mind az összes befektetésen, mind a költségvetésen belül fokozatosan csökkent. Országonként itt is jelentős eltérések vannak. Az Egyesült Államokban például az 1970-es évek végén az állami beruházások a költségvetésnek mindössze 5 százalékát tették ki, Japánban viszont csaknem 20 százalékát.

A kormány beruházásainak megoszlása is országonként eltérő. A fő befektetési területet az infrastruktúra különböző ágazatai, a közlekedés, az oktatás, az egészségügy, a lakás- és kommunális ellátás, az államigazgatás, valamint a honvédelem jelentik. A termelő beruházások viszonylag kis részt foglalnak el, kivéve Japánt, ahol az állami beruházásoknak több mint a fele termelő jellegű.

Az állami beruházásoknak 1973 utáni csökkenése a fejlett tőkés országokban elsősorban az infrastruktúrát érinti. Mivel az összes beruházásnak 70–75 százalékát kitevő infrastrukturális fejlesztéseknek csekély részét finanszírozzák a költségvetésből, ezért az egész infrastruktúra alakulását csak kis mértékben befolyásolja az állami források csökkenése.

FOLYAMATOSSÁG ÉS VÁLTOZÁS

Tanulmányomban a makrostruktúra alakulását vizsgáltam, elsősorban a terciér szektor szempontjából. A fejlett tőkés országok 1973 utáni fejlődésére egyaránt jellemző a korábbi tendenciák folytatódása, valamint a kialakuló gazdasági válság okozta változások.

A változások egyrészt mennyiségi, főleg a termelés és a beruházás növekedésének mérséklődésére, bizonyos folyamatok lelassulására gondolhatunk, másrészt megerősödnek a válsággal összefüggő jelenségek, a munkanélküliség, az infláció, a fizetési mérlegek deficitje, és harmadrészt a szerkezeti átalakulás is megindult. A strukturális mozgások egyelőre még csak kis mértékben érintik a makrostruktúrát, elsősorban a termékszerkezet változásában mutatkoznak meg.

⁵ Economic survey of Europe in 1981. U. N. New York. 1982. (33–35. old.).

A válság a követett gazdaságpolitika felülvizsgálatát, új elképzelések kipróbálását tette szükségessé a fejlett tőkés országok egy részében. E törekvések elsősorban az állami beavatkozás mérséklését, a költségvetési kiadások csökkentését, a piaci mechanizmusok erőteljesebb érvényesítését kívánták előtérbe helyezni. „Egyértelműen kiderült ugyanis, hogy a hetvenes években az Egyesült Államok és más fejlett tőkés országok gazdaságában olyan folyamatok zajlottak le, amelyekben a monopoltőkés államnak a keynesi elméleten alapuló, korábban sikerrel forgatott fegyverei bizony kicsorbultak. A jelenkori tőkésgazdaságban áthidalhatatlan az ellentét egyrészt az anticiklikus intézkedések, másrészt a viszonylagos árstabilitásra, az infláció megfékezésére irányuló törekvések között. Inflációs viszonyok közepette a keynesista jellegű gazdaságpolitika számos objektív részben leküzdhetetlen akadályba ütközik: a korábbinál jóval kevésbé hatékony, ... a nyugati közgazdaságtanban megerősödtek azok az irányzatok, amelyek Keynes elméletének és az erre épült gazdaságpolitikának pozitív vonásait is elvetve visszafordultak a 'laissez faire'-ideológia gazdaságpolitikája felé, s a gazdaságpolitika irányítóit – nem is sikertelenül – az állami beavatkozás erőteljes csökkentésére kívánják rábírni.”⁶

Tíz év telt el 1973 óta. Ez hosszú idő ugyan, de amennyiben a válság a tőkés gazdaságban mélyebben ható változást idéz elő, akkor hosszabb időre van szükség a strukturális, gazdaságpolitikai és esetleg a termelési viszonyokat érintő módosítások kikristályosodásához.

Az elmúlt évtizedben továbbra is elsősorban a korábbi időszak összefüggései hatottak, akár a gazdaság egészét, akár az infrastruktúrát nézzük. A korábban kialakult állammonopolista felépítés, a gazdasági szerkezet és a gazdaságpolitikai eszköztár, ha növekvő zavarokkal is, de a hetvenes években is a válság mérséklésének irányába hatott.

A fejlett tőkés országokban az 1970-es években a szolgáltatás szektor jellegéből és kiemelkedő súlyából következően egyike volt azoknak a szerkezeti tényezőknek, amelyek a válság mérséklésének irányába hatottak. A gazdasági visszaesés azonban ezt az ágazatot sem kímélte, fejlődése a korábbi időszakhoz képest lelassult.

A nemzetgazdaságok stabilitása szempontjából az egyik legfontosabb hatást a szolgáltatás ágazatban dolgozók számának 1973 utáni töretlen növekedése jelentette. Ez az ágazat a többi ágazatból felszabadult, illetve az újonnan munkába lépő munkaerőnek jelentős részét befogadta, így mérsékelte a munkanélküliség növekedésének ütemét. A munkanélküliséget azonban nem tudta csökkenteni, mivel egyrészt döntően demográfiai tényezők miatt megnőtt az újonnan munkába álló fiatalok és nők száma, másrészt a válság következtében a korábbinál gyorsabban csökkent az iparban foglalkoztatottak száma. 1973 után a tőkés nemzetgazdaságokban a munkaerő-kínálat gyorsabb, a szolgáltatás ágazat új foglalkoztatottainak száma pedig ugyanolyan ütemben növekedett, mint az előző időszakban.

A termelés alakulása szintén mutatja a terciér szektor válságot enyhítő hatását. Az ágazatok közül ugyanis itt csökkent legkevésbé és itt volt változatlanul legmagasabb a növekedés üteme az 1973. utáni években.

A válság a beruházások csökkenése révén érintette legjobban a terciér szektort. A beruházások ütemének csökkenése vagy abszolút visszaesése, az építési és lakásberuházások csökkenése nehezítette az infrastruktúra fejlesztését. Ez azonban egyelőre nem csökkenti az infrastrukturális ellátás minőségét, mivel kiépítettsége a fejlett tőkés országokban igen magas színvonalú. Más oldalról, és ez mutatja az

⁶ Erdős Péter – Molnár Ferenc: *Infláció és válságok a hetvenes évek amerikai gazdaságában*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1982. 305–306. old.

1970-es évek gazdasági visszaesésének viszonylag kisebb mélységét, valamint eltérését a periodikus túltermelési válságtól, hogy a bruttó beruházásoknak még 1980-ban is átlagosan a fele bővítés, tehát a válság ellenére is viszonylag jelentős maradt a beruházási tevékenység.

Mind az infrastruktúra, mind az egész nemzetgazdaság működése szempontjából fontos helyet foglal el a tőkés országokban az egyik fő szolgáltató, az állam. A kormányok tényleges gazdasági beavatkozása, amelynek fő mutatója és fedezete a költségvetés, 1973 után is tovább erősödött. Ez sokszor a gazdaságpolitika ettől eltérő törekvései ellenére következett be. Úgy únik, hogy a tőkés gazdaságban – különösen válság idején – nincs reális alternatívája, a nagymértékű állami beavatkozásnak. „A keynesi receptekről azt mondhatjuk tehát, hogy korántsem tekinthetők egyetemes csodaszernek; alkalmazásuk sok hátulütővel jár, s csak akkor hat hat gyógyszerként, ha a beteg beveszi, vagy ha kell, belediktálják. De újból és újból adódnak olyan helyzetek, amikor bizony be muszáj vennie.”⁷

Az elmúlt évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a kibontakozó válság talaján a keynesi gazdaságpolitika hatékonysága jelentősen csökkent. Az ezt elvető elméleti és gazdaságpolitikai elképzelések azonban nem jelentenek megvalósítható alternatívát napjaink tőkés gazdaságában. A tőkés államok ugyanis valójában nem a keynesi és valamely más elméleti alapon álló gazdaságpolitika között választhatnak és választanak, hanem a keynesi rendszeren belül, országonként sokszor eltérő módon igyekeznek kiválasztani a számukra legjobb vagy a legkevésbé rossz módszereket.

Az 1970-es években tovább folytatódott a nem anyagi szolgáltatások térnyerése és a gazdaság egyik legnagyobb ágazatává válása. Ugyanígy tovább tart az állam jelentős szerepe ezek nyújtásában.

Végül, de nem utolsósorban felmerül az egyik legfontosabb kérdés, mi jellemzi majd a következő éveket. A választ erre természetesen nem tudjuk, de az elmúlt évtized tapasztalatai azt sugallják, hogy inkább várhatjuk a változás folyamatosságát, mint a folyamatosság változását.

РЕЗЮМЕ

Автор исследует вопрос о том, в какой мере в условиях возникшего после 1973 года кризиса изменились существовавшие ранее взаимосвязи в области капиталистического хозяйства, инфраструктуры и обслуживания. В первую очередь с точки зрения третьего сектора анализирует продолжающиеся тенденции и возникновение новых элементов в плоскости занятости, производства, капиталовложений и государственного бюджета.

В течение истекшего десятилетия решающая роль принадлежала взаимодействиям предшествующего периода как в сфере макроструктуры, так и в области обслуживания. Благодаря своему характеру и крупному объему третий сектор действовал в направлении смягчения кризиса. Особенно большое значение принадлежало тому факту, что численность занятых здесь неизменно возрастало и после 1973 года, что сдерживало темпы роста безработицы. Среди главных секторов здесь имело место наименьшее сокращение выпуска.

Как с точки зрения инфраструктуры, так и функционирования экономики в целом в капиталистических странах важную роль играет одна из главных обслуживающих организаций — государство. Фактическое участие государства в экономической жизни, одним из главных индикаторов и инструментов которого является бюджет, продолжало возрастать и после 1973 года. По всей вероятности в современной капиталистической экономике нет реальной альтернативы крупному по своим масштабам государственному вмешательству.

⁷ Erdős – Molnár i. m. 306. old.

В семидесятые годы продолжалось расширение сферы нематериального обслуживания и его превращение в крупнейший сектор экономики.

SUMMARY

The study analyses the changes taken place in the relationships existing in capitalist economies under the fields of infrastructure and services in the conditions of the economic crisis after 1973. The survival of former tendencies and the appearance of new features are analysed, primarily from the point of view of the tertiary sector, with regard to employment, production, investments and state budget.

The relationships of the previous period continued to exert their influence also in the last decade, taking into account either economic macro-structure or services. Due to its characteristics and considerable weight the tertiary sector contributed to the lessening of the crisis. It was meaningful in this respect that the number of employees in services increased steadily also after 1973, which in turn lessened the rate of the increase of unemployment. From among the main economic branches the decline of output was the least considerable here.

The state as one of the main suppliers of services sector in capitalist countries plays an outstanding part both in the respect of the infrastructure and of economy as a whole. The increasing economic activity of governments, indicated and backed by the budget, continued to extend also after 1973. It seems that vast state intervention has no real alternative in the capitalist economies of our days.

Non material services have further gained ground in each respect in the 1970ies and have become the most important branch of the economy.

A STATISZTIKAI EGYSÉG A NEMZETGAZDASÁGI ELSZÁMOLÁSI RENDSZEREKBE

DR. DRECHSLER LÁSZLÓ

A statisztika legtöbb felhasználóját nem nagyon foglalkoztatja a megfigyelési egység kérdése. Aki azonban közelebbről ismeri a módszertani problémákat, jól tudja, mennyire meghatározó lehet az adatok tartalmára az a tény, hogy mi volt a megfigyelési egység. Ha azt halljuk például, hogy x százalékkal változott a gépipar termelése, más-más értelmet tulajdonítunk ennek az információnak, ha azt is tudjuk hozzá, hogy

- a) a gépipari vállalatok,
- b) a gépipari üzemek,
- c) a gépipari termékek

termelése változott az adott mértékben.

A nemzetközi szervezetek statisztikai munkájában, különösen a nemzetgazdasági elszámolási rendszerekben, az SNA¹ az MPS² és az ESA³ kidolgozása, illetve revíziója során sok vita folyt a megfigyelési egység kérdéseiről. Egyes részkérdések tekintetében ezek a viták ma sem minősíthetők lezártak. A magyar szakirodalomban kialakult álláspontokról, a nemzetközi gyakorlatról viszonylag keveset olvashatunk.⁴

A statisztikai megfigyelési egység kérdéseivel való foglalkozás hiányában kétségkívül az is szerepet játszhat, hogy ezeknek a kérdéseknek a terminológiája nem egységes a különböző nemzetközi szervezetekben, s az angolul, oroszul jól tudó érdeklődő is nehezen ismeri ki magát, mi az amiben azonosak, s mi az amiben eltérők a különböző nemzetközi ajánlások.

A jelen cikk ezt a hiányt próbálja valamiképpen pótolni. Nem kíván a vitás kérdésekben állást foglalni, sem a magyar gyakorlatra vonatkozó következtetéseket levonni. Ennek ellenére számít az olvasó érdeklődésére, úgy gondolván, hogy a problémák rendszerezése, a különböző megoldások kölcsönös előnyeinek, illetve hátrányainak bemutatása is fontos feltétele a tisztánlátásnak, s ez is elősegítheti az ezzel kapcsolatos gyakorlat továbbfejlesztését.

A már említett terminológiai problémák miatt szükségesnek látszik – annak ellenére, hogy ez a tárgyalás menetét megnehezíti – helyenként az eredeti kifejezésekre is utalni.

¹ System of National Accounts, az ENSZ nemzetgazdasági számlarendszere.

² Material Product System, a KGST-országok egységes népgazdasági mérlegrendszere.

³ European System of Accounts, az Európai Gazdasági Közösség országainak egységes számlarendszere.

⁴ A szóban forgó témával foglalkozó legutolsó cikk 1967-es keletű (Nyitrai Ferencné – dr. Szilágyi György: Az ágazati osztályozás nemzetközi egységesítése. *Statisztikai Szemle*. 1967. évi 12. sz. 1241–1258. old.).

A három alapváltozat

Amikor az ország gazdaságának valamilyen részterületét (például ágazatát) elemezzük, az adatok vonatkozhatnak a részterülethez tartozó

1. vállalatok,
2. üzemek,
3. termékek

összeségére. Ismerkedjünk meg először ennek a három alapváltozatnak a problémáival.

A vállalat jogi egység, nem sok magyarázatot igényel annak ellenére, hogy bizonyos részkérdésekről (elsősorban a multinacionális vállalatokkal kapcsolatban) itt is folynak viták. Lényeges ismérve az egységes tulajdon, ami rendszerint együtt jár az önálló mérlegkészítéssel, bankszámlával; ez utóbbiak azonban nem kritériumai a vállalat definíciójának. Nem ismérve a vállalatnak az azonos ágazatba tartozó tevékenység, sem az azonos közigazgatási egységhez való tartozás. A vállalat tehát különböző ágazatokba tartozó tevékenységeket folytathat (például egyidejűleg lehet ipari, mezőgazdasági és építőipari termelés), s lehetnek különböző megyékben is telepei. Talán azt érdemes még hozzátenni, hogy a nemzetközi statisztikában elterjedt vállalat (enterprise) fogalom szélesebb tartalmú, mint ahogyan a vállalat kifejezést a magyar szóhasználatban értelmezzük, a szövetkezet is vállalat, s a kisártermelő egység (például az egyéni tulajdonban levő parasztgazdaság) is az. Az „enterprise” fogalomnak a magyar szóhasználatban leginkább a „gazdálkodó egység” felel meg.

Az üzem fogalma már hosszabb magyarázatot igényel, mert ezt a kifejezést itt az angol „establishment” megfelelőjeként fogjuk használni, ami jelentősen különbözik a magyar szóhasználatban előforduló üzem tartalmától. Tudtunkkal Magyarországon az üzem fogalmának nincs általánosan elfogadott definíciója, mégis abban egységesnek látszik, hogy vállalatban belüli részegységeket jelöl minden utalás nélkül arra, hogy egységes vagy nem egységes gazdasági tevékenységet folytat-e.

Az ENSZ statisztikájában használt establishment definíciójának három ismérve van: a) egységes tulajdon, b) egységes gazdasági tevékenység és c) ugyanazon telephely. Az egységes tulajdonról már volt szó. Az egységes gazdasági tevékenység úgy értelmezendő, hogy az adott országban alkalmazott ágazati csoportosítás leg-részletesebb bontásának megfelelően csak egy csoportba tartozó tevékenységet folytat. Ha például az országban alkalmazott ágazati csoportosítás megáll a textiliparnál, s nem vizsgálja azt részletesebben, egy fonodából és a szövődéből álló vállalat egy (textilipari) üzemet alkot. Ha viszont az országban olyan csoportosítást alkalmaznak, amely megbontja a textilipart fonóiparra és szövőiparra, az előbbi vállalat két (egy fonóipari és egy szövőipari) üzemből fog állni.

Az egységes gazdasági tevékenység fogalmának még további részletproblémái vannak. Bizonyos tevékenységek, ha elvileg más ágazatba tartozónak is volnának tekintendők, oly szorosan kapcsolódnak az adott egység főtevékenységéhez, hogy nem volna célszerű leválasztásuk, s külön üzemmékként való kezelésük. A mezőgazdasági vállalatnak például lehet szállító részlege (tehergépkocsi-parkja), amivel saját termékeinek szállítását végzi. Az ilyen tevékenységeket a nemzetközi ajánlások⁵ melléktevékenységnek (ancillary activities) minősítik, amelyet nem ajánlanak leválasztani a főtevékenységről, szemben a másodlagos tevékenységekkel (secon-

⁵ Például az ENSZ ágazati csoportosítása, az ISIC (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities).

dary activities), amelyet külön üzemként javasolnak kezelni. Másodlagos tevékenység például a mezőgazdasági üzem saját rezsiben végzett építkezése.

Nincs éles határvonal a melléktevékenységek és a másodlagos tevékenységek között. A nemzetközi ajánlások is megálltak az általános jellegű útmutatásoknál s néhány illusztratív példánál. Aligha lehetne ennél tovább menni, mert abban, hogy valamilyen tevékenységet célszerű-e, lehetséges-e külön üzemként leválasztani (tehát melléktevékenységként kezelni), az adott tevékenység viszonylagos méretének is fontos szerepe lehet, és annak is, hogy a leválasztáshoz milyen információk állnak rendelkezésre. Ez utóbbiak vonatkozásában pedig az egyes országok között nagyok lehetnek a különbségek.

Az üzem definíciójának harmadik eleme, az ugyanazon telephely is rugalmasan értelmezendő az országban alkalmazott területi csoportosítás legrészletesebb bontásának megfelelően. Az olyan kereskedelmi vállalat például, amelynek a főváros különböző kerületeiben is vannak boltjai, egy üzemet alkot, ha a területi csoportosítás bontása megáll a fővárosnál, s nem megy az egyes kerületek mélységébe. A több megyében tevékenykedő építőipari vállalatnak azonban több üzeme van, feltételezve most azt, hogy megyék szerinti statisztikák is készülnek.

Az ugyanazon telephely fogalomnak vannak bizonyos ágazati sajátosságai is, amelyeket a nemzetközi ajánlások még nem dolgoztak ki teljesen. Nyilvánvaló például, hogy másként értelmezendő az ugyanazon telephely fogalma a közlekedési vállalatoknál (vasútnál), mint az iparban.

Az establishment-nek van két rokon fogalma, amelyek valamiféle átmenetet képeznek az üzem és a vállalat között.

Az establishment egyik rokon fogalma a telep (local unit), amelynek ismérve az egységes tulajdon és az ugyanazon telephely, de nem ismérve az egységes gazdasági tevékenység. Egy ugyanazon a helyen ipari feldolgozást is végző mezőgazdasági vállalat például több üzemet, de csak egy telepet alkot. A másik rokon fogalom az ágazati egység (kind of activity unit), amelynek ismérve az egységes tulajdon és az egységes gazdasági tevékenység, de nem ismérve az ugyanazon telephely. Egy különböző megyékben tevékenykedő építőipari vállalat például több üzemből, de csak egy ágazati egységből áll (feltételezve, hogy a vállalat csak építőipari tevékenységet folytat).

A nemzetközi ajánlások (például az ISIC) megemlítik ezeket a rokon fogalmakat mint az üzem lehetséges approximációit, anélkül azonban, hogy kifejezetten javasolnák gyakorlati alkalmazásukat.

A magyar gyakorlatban az establishment alapú adatoknak lényegében a „tevékenységi elv szerinti statisztikák” felelnek meg. Az azonosság sem teljes, mint ahogy az dr. Harsányi László „A statisztikai egység a magyar népgazdasági elszámolási rendszerben” (lásd a *Statisztikai Szemle* jelen számában, a 496–500. oldalakon) c. cikkéből kitűnik.

A termék ismét egyszerűbb fogalom, bizonyos magyarázatot azonban ez a megfigyelési egység is igényel. A statisztikában gyakran alkalmaznak termékcsopontosításokat (lásd például a külkereskedelmi forgalom termékcsoportok szerinti bontását), amelyeknél természetesen a termék a megfigyelési egység, itt azonban most nem erről van szó. Az ágazati csoportosításnak is lehet termék a megfigyelési egysége, ha előzőleg tisztáztuk, hogy az egyes ágazati csoportokhoz (például az iparhoz, a textiliparhoz, a pamutiparhoz) milyen termékek, termékcsoportok tartoznak. Egy-egy ágazat termelése ily módon az ágazathoz tartozó termékek termelésének összegezésével határozható meg. A termék alapú ágazati csoport tehát nemcsak másodlagos tevékenységeket, hanem melléktevékenységeket sem tartalmaz (ki-

véve, ha ezek a melléktevékenységek testet öltenek az ágazathoz tartozó termékek értékében).

Összefoglalva, a három megfigyelési egység statisztikájának egymáshoz való kapcsolódása a következő:

Ipari vállalatok termelése (vállalatalapú ipari termelés)
+ Nem ipari vállalatok ipari másodlagos termelése (ipari üzemeinek termelése)
– Ipari vállalatok nem ipari másodlagos termelése (nem ipari üzemeinek termelése)
Ipari üzemek termelése (üzemalapú ipari termelés)
+ Nem ipari üzemek ipari melléktermelése
– Ipari vállalatok nem ipari melléktermelése
Termékalapú ipari termelés

Természetesen az ipari termelés példáján bemutatott kapcsolódás más ágazatok esetében is hasonlóképpen vázolható.

A különböző megoldások előnyei és hátrányai

Annak a kérdésnek a megválaszolásához, hogy adott területen, egy adott vizsgálat szempontjából melyik megfigyelési egység alkalmazása a legcélszerűbb, két kérdést kell tisztáznunk:

1. melyik megoldás biztosít hatékonyabb, a feladat természetének jobban megfelelő elemzési lehetőségeket,
2. melyik megoldásnak megalapozottabb az információs bázisa, melyikkel lehet megbízhatóbb eredményekhez jutni?

Az első kérdésre első megközelítésként azt kell mondani, hogy elemzési szempontból mindhárom megfigyelési egységnek van értelme. Azt is szeretnénk tudni például, hogy milyen a helyzetük, fejlődésük a mezőgazdasági vállalatoknak (függetlenül attól, hogy mit termelnek), s azt is, hogy mint nyújtanak a mezőgazdasági üzemek, s azt is, hogy mennyi mezőgazdasági termék áll rendelkezésre. Háromféle megfigyelési egység egyidejű alkalmazására azonban általában nincs gyakorlati lehetőség (s még ha volna is, meggondolandó, célszerű-e ezt az információzsúfoltságot elviselni), s ezért elkerülhetetlen, hogy prioritásokat ne határozzunk meg. Ha azt is vizsgáljuk, hogy a különböző elemzési feladatoknak milyen a viszonylagos fontossága, az ágazati homogenitás követelménye erősödik meg, s a mérleg nyelve a termék mint megfigyelési egység javára billen. Ebből a szempontból nézve a vállalat kerül a második helyre, s az üzem – ami lényegében kompromisszum az elméleti követelmények és a gyakorlati lehetőségek között – csak a harmadik. Úgy tűnik, ez a megítélés eléggé általános, legalábbis ami a feladatok, az elemzési lehetőségek oldalára vonatkozik.

Még nehezebb egyértelmű választ adni a második kérdésre, arra, hogy a lehetőségek, a számítások megbízhatósága szempontjából melyik megfigyelési egység alkalmazása a célszerűbb. A problémát az bonyolítja, hogy ez a válasz a statisztika viszonylagos fejlettségétől is függ, s attól is, hogy milyen adatok megfigyeléséről van szó.

A fejlődés viszonylag kezdetlegesebb fokán általában kevés, szélsőséges esetben semmi információ nem áll rendelkezésre a termelőktől (vállalatoktól, üzemektől), s az egyetlen megoldás a termékmérlegek alapján megbecsülni a gazdasági folyamatokat (commodity flow approach). Például ismerve (vagy megbecsülve) a művelhető földterület nagyságát, a termésátlagok becslése útján határozzák meg

az egyes termények valószínű termését, megbecsülik a termés mezőgazdaságon belül maradó részét (saját fogyasztás, gazdaságon belüli továbbfelhasználás), a mezőgazdaságon kívüli értékesítését stb. Ez a helyzet a legtöbb jelentős „tradicionális” (elsősorban önellátó s csak kisebb mértékben árutermelő) szektorral rendelkező fejlődő országban, s ehhez még hozzá kell tenni, hogy nem kevés fejlettebb fejlődő országban az árutermelő gazdaságokra vonatkozóan is csak nagyon kevés közvetlenül begyűjtött információ áll rendelkezésre.

A fejlettebb statisztikával rendelkező országokban általában a vállalatoktól, üzemektől begyűjtött adatok jelentik a gazdaságstatisztika információs bázisát. A vállalat mint számviteli egység mellett természetesen még lehetne a termék a megfigyelési egység (például a vállalatoktól elsősorban termékekre vonatkozó adatokat gyűjtünk be), az ebbe a kategóriába tartozó országok többsége azonban nem ezt a megoldást választotta. A termék mint megfigyelési egység még egyszerűen működne, ha csak bruttó termelést kellene meghatározni, mert arról, hogy mely termékekből mennyit, milyen értékben termeltek, viszonylag könnyen lehet megfelelő információt szerezni. A nemzetgazdasági elszámolásokban azonban nem annyira a bruttó, mint a nettó, és a félnettó mutatók (például a nemzeti jövedelem, a hozzáadott érték) játszanak központi szerepet, s ezeket termék alapon már sokkal nehezebb meghatározni, mint üzemi alapon, ugyanis a levonandó „input” tételek (termelő felhasználás, amortizáció) általában csak üzemekre vonatkozóan állnak rendelkezésre, termékekre vonatkozóan nem.

Paradoxnak tűnik, de a legfejlettebb statisztikával rendelkező országokban ismét a termék mint megfigyelési egység kerül előtérbe az üzemmel szemben. Ezekben az országokban lehetőséget látnak arra, hogy termékekre vonatkozóan is megfelelő megbízhatóságú input adatokat kapjanak, s mivel az ágazati homogenitás követelményének ily módon jobban eleget tudnak tenni, az üzem mint megfigyelési egység, természetesen háttérbe szorul.

Részben már érintettük azt a kérdést, hogy mennyiben befolyásolja a megfigyelendő adatok természete a megválasztandó statisztikai egységet (input adatok termékekre való lebontásának nehézségei). Ennek a kérdésnek azonban más vonatkozásai is vannak. Bizonyos, elsősorban pénzügyi jellegű adatok (például adók, kamatok, tőkejuttatások) annyira az egész vállalat tevékenységéhez kapcsolódnak, hogy ezeknek üzemekre történő lebontása is nagyon nehéz, vagy legalábbis meglehetősen mesterkéltnak tűnik. Ezeknek az információknak a tekintetében tehát a vállalat a legmegfelelőbb megfigyelési egység.

A különböző elszámolási rendszerek és a megfigyelési egység

Az SNA-ban mindhárom megfigyelési egység megtalálható, domináló szerepe azonban az üzemnek van. A termék a megfigyelési egység az ún. termékszámhákon (commodity accounts), amelyek a bruttó termelésről és annak felhasználásáról adnak képet. A vállalat a megfigyelési egység a jövedelem- és a tőkefinanszírozási számhákon (income and outlay accounts, capital finance accounts). A rendszer központi magját képező termelési számhákon (production accounts) azonban az üzem a megfigyelési egység. A bruttó hazai terméket például – ami az SNA elszámolási rendszer legfontosabb mutatószámának tekinthető – általában üzemi alapon határozzák meg.

A többféle megfigyelési egység, különösen az üzem a termelési statisztikában és a vállalat a jövedelmi statisztikában természetesen bizonyos mértékig zavarja is az elemzés lehetőségeit. Például az ipari termelés nem vethető egyszerűen össze az

ipari jövedelmekkel, mert az előbbi üzemek, az utóbbi pedig vállalatok megfelelő adatainak összességéből tevődik össze. Ezeket a nehézségeket áthidalandó, többféle megoldással próbálkoztak már. Kevés sikerrel kecsegtettek a jövedelmi statisztikák üzemi alapon való összeállításai. A termelési statisztikában az üzemi alapról a vállalati alapra való áttérés sem látszott vonzónak, mert ez az ágazati homogenitás követelményében járt volna jelentős áldozattal. Viszont csábítónak látszott – s egyes fejlett országok rá is tértek erre a gyakorlatra –, hogy az üzemi alapú termelési statisztika mellett vállalati alapú termelési statisztikákat is összeállítsanak, ez utóbbiak képezvén a hidat a tulajdonképpeni termelési statisztika és a jövedelmi statisztika között. Annyira azonban nem fejlődött még ez a megoldás, hogy nemzetközi ajánlásokban is testet öltjön.

Az ESA elsősorban abban különbözik az SNA-tól, hogy itt a termelési számlákon a termék mint megfigyelési egység háttérbe szorítja az üzemet mint megfigyelési egységet. A Közös Piac kiadványainak tanulmányozásakor ez a tulajdonság nem könnyen vehető észre, elsősorban a sajátos terminológia miatt. Az EGK nyelvezete „branch”-nak nevezi a termék alapú aggregátumokat, ami magyarra ugyanúgy ágazatra fordítható, mint az üzemi alapú „industry”, így a szakzsargon finomságait nem kellően ismerő olvasó azt gondolhatja, hogy itt csak szinonimákról van szó, holott egyáltalán nem ez a helyzet.

Az Európai Gazdasági Közösség számlarendszere s annak néhány alrendszere (például a mezőgazdasági számlarendszer) plasztikus példája annak a már említett jelenségnek, hogy a statisztika fejlődésével bizonyos információk megszerzésének lehetőségei megváltoznak, s ez módosulást hozhat az egyes megfigyelési egységek tulajdonságainak rangsorában is.

Az MPS-ben formailag a vállalat a megfigyelési egység. A „formailag” jelzõt azért kellett alkalmaznunk, mert valójában a szocialista országok statisztikájában is lezajlik valamilyen profiltisztítás, aminek eredményeképpen a tényleges megfigyelési egység valamiféle átmenetet képez az üzem és a vállalat között. A szabály úgy szól, hogy amennyiben a vállalat más népgazdasági ágba⁶ tartozó tevékenységet is folytat, ennek eredménye leválasztandó és átsorolandó. Amennyiben azonban ugyanazon népgazdasági ágba tartozó másféle ágazati, alágazati tevékenységet folytat, ez nem választandó le. Így például, ha egy gépipari vállalatnak sertésenyésztő telepe és húsfeldolgozó üzeme is van, az előbbi (nem ipari termelés lévén) kimarad a gépipar termeléséből, az utóbbi eredményei azonban (minthogy a húsfeldolgozás is ipar, ha nem is gépipar) benne maradnak a gépipari termelés adataiban.

A FAO⁷ mezőgazdasági számlarendszere ugyan nem nemzetgazdasági elszámolási rendszer, a megfigyelési egység problémája azonban itt is ugyanúgy felmerül, s azért érdemel figyelmet, mert ez az ajánlás elsősorban a fejlődő országok számára készül. A jelenleg még nem végleges formát öltött számlarendszer egyik legjellemzőbb vonása éppen az, hogy a megfigyelési egység kérdésében sokkal nyitottabb, mint más nemzetközi ajánlások. Valamilyen sorrendiséget azonban mégis meghatároz, s első preferenciaként a termék mint megfigyelési egység megoldás mellett száll síkra. Természetesen nem ugyanazon okok miatt, mint az EGK, itt sokkal inkább az információ túlzott szegénysége (az üzemekre vonatkozó megfigyelések hiánya) kényszeríti erre a javaslatra, mintsem az adatokban való nagy gazdagság.

⁶ A népgazdasági ágak az ágazati csoportosítás legösszevontabb kategóriái, mint ipar, mezőgazdaság, építőipar, kereskedelem stb.

⁷ Az ENSZ élelmiszer-gazdasági és mezőgazdasági világszervezete.

РЕЗЮМЕ

На практике балансовых расчетов различаются три вида статистик в зависимости от того, что принимается за статистическую единицу: статистики, имеющие в качестве основы продукт, заведение или предприятие. Предоставление среди них приоритета не является легким делом.

Исходя из полезности анализа, наибольшее значение принадлежит той статистике, в которой статистической единицей является продукт, поскольку однородность является весьма важной с точки зрения преобладающего большинства исследовательских целей. Однако важная роль принадлежит также и тем статистикам, где единицей наблюдения является и предприятие (например в финансовых статистиках).

В отношении возможностей можно отметить что условия изменяются по мере развития статистики. В наименее развитых странах обычно можно разрабатывать статистики, имеющие за основу продукт, поскольку относительно заведений и предприятий чаще всего нет соответствующих информации. На более высоком уровне развития преобладающими становятся статистики, имеющие за основу заведение, поскольку единицей наблюдения обычно является заведение и относительно этих единиц имеются данные как по производству, так и по затратам. Производственные данные как правило имеются и в делении по продуктам, но этого нет в случае данных о затратах. Наконец в наиболее развитых странах, каковыми являются страны Европейского экономического сообщества, статистики имеющие за основу продукт снова приобретают приоритет, поскольку здесь становится возможность также и группировка данных о затратах по продуктам.

В заключительном разделе своей статьи автор производит сравнительный обзор статистических единиц, применяемых в различных системах счетов и балансовых системах.

SUMMARY

Three main types of statistics are applied in international practices, where the commodity (the „branch”), the establishment and the enterprise are considered as statistical units. It is not easy to determine priorities between them.

Looking from the usefulness of the statistics for analytical purposes, the commodity-based statistics seems to have the largest importance, since homogeneity is a very important requirement for many purposes. The usefulness of the enterprise based statistics, e. g. in the measurement of financial flows, has to be, however, also recognized.

As to the possibility side, conditions change with the development of the statistics. In least developed countries only commodity-based statistics can be compiled since information on establishments and enterprises is scarce. In more developed countries the establishment based statistics became prevailing, since the units of observation are mostly establishments and generally both output and input data are available on them. Output data are also available for commodity units, input (e. a. intermediate consumption) data, however, generally not. Finally, in the most developed countries as for instance those of the European Economic Community the commodity-based statistics gets the priority, since even input data can be reliably obtained in a commodity breakdown.

The concluding part of the article reviews the various national accounting systems (SNA, MPS, ESA, etc.) from the point of view of the statistical unit applied.

A STATISZTIKAI EGYSÉG A MAGYAR NÉPGAZDASÁGI ELSZÁMOLÁSI RENDSZERBEN

DR. HARSÁNYI LÁSZLÓ

A magyar népgazdasági elszámolások a statisztikai vagy másként beszámolási egységek felhasználási formáit a hazai céloknak megfelelően, a praktikus lehetőségek figyelembevételével alakították ki. A népgazdasági mérlegek sokféle célt szolgálnak, de némi önkényességgel ezeket a célokat – aszerint, hogy milyen statisztikai egység felel meg nekik – két nagy csoportra oszthatjuk fel.

A célok, felhasználási lehetőségek egyik csoportját úgy lehetne meghatározni, hogy a széles értelemben vett mérlegrendszernek számot kell adnia az ország erőforrásairól, gazdasági potenciáljáról, ebbe a csoportba sorolva a pénzügyi „erőforrásokat” és a jövedelemelosztás folyamatait is.

Az erőforrások és az ezekkel való gazdálkodás szabályozása szorosan kapcsolódik az ország intézményi rendszeréhez. Ugyancsak az intézményi rendszerhez, a különböző jogi egységekhez kapcsolódik a jövedelemszabályozás, az adózási rendszer, a bérszabályozás. Ezeknek a gazdasági folyamatoknak a nyomon kísérésére olyan vizsgálati rendszer alkalmazható, amelyben az adatok vonatkozási területe a vállalat.

A felhasználási lehetőségek másik csoportja úgy határozható meg, hogy a mérlegeknek be kell mutatniuk az újratermelés legfontosabb arányait, a gazdasági növekedés sajátos vonásait, a termelés és a felhasználás változásait stb.

A gazdálkodás korábbi rendszerében kialakult tervezési és mérési feladatoknak a vállalat mint megfigyelési egység teljes egészében megfelelt. A korábbi évtizedekben a vállalatok számára kiadott jogosítványok, a tervek lebontásával együtt járó konkrétan meghatározott feladatok viszonylag nagyfokú homogenitást jelentettek a termelésben. Ez a körülmény is azt a nézetet erősítette meg akkor, hogy elégséges a statisztikai számbavételt a vállalatoknak mint megfigyelési egységeknek a szintjén megszabni, esetleg néhány fontos tevékenységet a vállalatok összetevékenységéből leválasztani és ezeket a makroelszámolásoknál átcsoportosítani.

A vállalati önállóság fokozódása és ezzel együtt a gazdálkodásban bekövetkezett más körülmények a vállalati tevékenység komplexsége, összetettebbé válását eredményezték. A termelés makroszintű számbavételének ezért át kellett lépnie a vállalatoknak mint statisztikai egységeknek a kapuit, és le kellett írnia a tevékenységek szerkezetét és ennek változását.

Melyek a mai mérlegszámítás osztályozási szempontjai? Mindekelőtt továbbra is az ágazati osztályozási rendszer. Az ágazati osztályozási rendszer besorolási egységei a különböző gazdasági szervezetek (vállalatok, szövetkezetek, magánszemélyek gazdasági egységei stb.). A besorolás alapja ezeknek a szervezeteknek a fő-

tevékenysége, tehát az a tevékenység, amely alapvetően meghatározza működésük jellegét.

Az ágazati osztályozáshoz kapcsolódó fogalmi rendszer a vállalaton belüli tevékenységek két további csoportját különbözteti meg. A *kiegészítő tevékenység* azoknak a termékeknek a termelését, illetve azokat a szolgáltatásokat öleli fel, amelyek a vállalati főtevékenységtől az osztályozás legrészletezőbb szintjén – szakágazati szinten – eltérnek, de a főtevékenységgel azonos népgazdasági ágba tartoznak.¹

A lehetséges tevékenységek harmadik csoportjába az ún. *alaptevékenységen kívüli tevékenységek* tartoznak, amelyek azokat a termékeket, illetve szolgáltatásokat ölelik fel, amelyek a vállalat által kifejtett főtevékenységtől a népgazdasági ág szintjén is különböznek.

A megfigyelési egység megválasztásának gyakorlati lehetősége másként merül fel a vállalati mérlegbeszámolót készítő gazdasági szervezeteknél, másként a költségvetésből gazdálkodóknál és megint másként a magánszférába tartozó termelőknél.

Szervezet és tevékenység a vállalati körben

A vállalati mérlegbeszámolókat kitöltő egységeknél (az egyszerűség kedvéért nevezzük ezeket a továbbiakban vállalatoknak²) az ún. szervezeti típusú mérlegek esetében a megfigyelési egység maga a mérlegbeszámolót kitöltő vállalat. (Az ilyen egységek száma 1982 végén 5231 volt.) Szervezeti típusú mérlegek jelenlegi rendszerünkben az állóeszközmérlegek, a jövedelemelosztást leíró mérlegek, és ilyen elszámolásban készülnek el (legalábbis a vállalatok esetében) az SNA koncepciójú mérlegek, tehát lényegüket tekintve azok, amelyek az anyagi és a nem anyagi tevékenységet egyaránt tartalmazzák. Ez utóbbiak a bruttó nemzeti termelés, a nettó nemzeti termelés, valamint a GDP (Gross Domestic Product) mérlegei.

A vállalati mérlegbeszámolók tartalmaznak olyan adatokat, amelyek segítségével lehetőség nyílik a termelés termékek szerinti megkülönböztetésére is, azzal a megszorítással, hogy csak az alaptevékenységnek és alaptevékenységen kívüli tevékenységeknek a szétválasztására van lehetőség. A vállalati számlák ugyanis az árbevételeket és a termelés költségeit a végzett tevékenységek főcsoportjai szerint is megkülönböztetik. Ez lényegében azt jelenti, hogy a népgazdasági ágnak megfelelő aggregátumokban kiszámítható egy-egy terület vállalatainak ipari, építőipari, mezőgazdasági stb. tevékenysége. Ez a megfigyelési mód azonban néhány ponton lényegesen különbözik a termékápolon történő megfigyelés elvárásaitól. Legfontosabb a leválasztható tevékenységek korlátozott számán túl, hogy a számítások csak a kiszámlázott termékekre (és ezek költségeire) vonatkoznak, mivel a mérlegszámítások alapinformációnak az árbevétel, azaz a kiszámlázott tevékenységek értékét tekintik.

A tevékenységi bontás tehát megáll a tevékenységek 8 nagy csoportra bontásánál, és nincs például információ arra, hogy az ipari termelésen belül mennyi a kohászati, a gépipari, a könnyűipari termékek aránya.³

¹ A „népgazdasági ág” az ágazati osztályozás legaggregáltabb foka, amely a gazdasági szervezeteket 9 csoportba vonja össze. Ezek a következők: az ipar; az építőipar; a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás; a közlekedés, posta, távközlés; a kereskedelem; a vízgazdálkodás; az egyéb anyagi tevékenység és a személyi és gazdasági szolgáltatás; az egészségügy, szociális és kulturális szolgáltatás; a közösségi, közigazgatási és egyéb szolgáltatások.

² A teljesség kedvéért sorolom fel, hogy ilyen beszámolót töltenek ki még a különböző szövetkezetek, kisvállalatok, kishéveszetek, leányvállalatok, egyesülések, trösztök, közös vállalatok.

³ A népgazdasági elszámolásokban becslések segítségével az egyes népgazdasági ágak termelését végül is nem nyolc, hanem kilenc tevékenységi csoportra bontjuk, szétválasztva az ún. egyéb tevékenységen belül az anyagi jellegűeket és a nem anyagi jellegűeket.

A vállalatok nettó termelése szervezeti és tevékenységi típusú számbavétel szerint 1982-ben, termelői áron*
(folyó árak, milliárd forint)

Szervezet	Tevékenység	Ipari	Építő- ipari	Mezőgaz- dasági és erdő- gazdál- kodási	Közleke- zési, postai és távközlési	Belkeres- kedelmi	Külkeres- kedelmi	Vizgazdál- kodási	Egyéb anyagai	Nem anyagai	Összesen
Ipar		224,5	3,1	0,5	0,8	8,4	0,1	0,1	0,4	2,3	240,2
Építőipar		4,1	37,8	—	0,2	1,0	0,1	—	0,3	0,6	44,1
Mezőgazdaság és erdőgazdálko- dás		13,4	8,9	56,2	2,8	4,4	0,3	—	—	1,9	87,9
Közlekedés, posta, távközlés		0,6	1,3	—	50,6	0,4	—	—	0,2	0,3	53,4
Kereskedelem		5,3	0,3	0,1	0,4	50,9	5,5	—	—	0,7	63,2
Vizgazdálkodás		0,3	2,1	—	—	—	—	3,0	—	0,3	5,7
Egyéb anyagi tevékenység		0,2	—	—	—	0,1	—	—	1,3	—	1,6
Nem anyagi ágak		0,5	2,0	—	0,1	0,8	0,1	—	—	15,1	18,6
	Összesen	248,9	55,5	56,8	54,9	66,0	6,1	3,1	2,2	21,2	514,7

* A táblában a kisvállalatok és kisközvetkezők adatai is szerepelnek, bár ezek a szervezetek a „hagyományos” vállalatoknál kevésbé részletes tevékenységi elszámolással rendelkeznek.

A vállalatok termelésének tevékenységek szerinti felbontását használjuk az MPS típusú mérlegek, tehát a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem számításainál.

Azt, hogy milyen különbség mutatkozik a vállalatok termelésének szervezeti és tevékenységi típusú számbavétele között, jól jelzik a tábla adatai.

A költségvetési intézmények elszámolási rendje

A költségvetési szervek beszámolóikat szervezeti és tevékenységi rendszerben egyaránt elkészítik. A népgazdasági mérlegekben e terület termelési értékének számbavételekor azonban nem a vállalatoknál kidolgozott kétfajta elszámolást alkalmazzuk. E szervezetek teljesítményértékét csak tevékenységeik szerint számoljuk ki. Erre az ún. szakfeladatok szerinti osztályozás segítségével nyílik lehetőség. A költségvetési intézmények tevékenységét az érvényben levő beszámolórendszer ugyanis közel 400 szakfeladatra osztja fel. Ezek megfelelő összegezésével alakulnak ki azok a szakfeladatscsoportok, amelyek például a GDP-mérleg termelési oldalán mint az egészségügy vagy az oktatás hozzáadott értéke jelennek meg.

Némileg speciális területét jelentik a költségvetésből gazdálkodó intézményeknek a költségvetési üzemek, amelyek vállalatszerű mérleget töltenek ki. A közel 250 költségvetési üzemet ugyanis a vállalatokhoz hasonlóan szervezeti és tevékenységi bontásban egyaránt elszámoljuk a népgazdasági mérlegrendszerben.

Magángazdaságok és új vállalkozási formák

A népgazdasági elszámolások e területein a szervezeti és a tevékenységi felosztás csak részben értelmezhető. Nem elvi, hanem nagyon is gyakorlati okokból a magánszektor területén (ide értve az újonnan alakuló gazdasági munkaközösségeket is) a végzett tevékenység egyszersmind megfelel a szervezeti egységek szerinti felosztásnak.

Némileg más az eljárásunk a vállalati gazdasági munkaközösségek, illetve a szövetkezetek ipari és szolgáltató szakcsoportjai esetében. Ezeket a kisszervezeteket SNA típusú termelési mérlegeinkben az ún. „anyavállalatnak” megfelelő ágazatba soroljuk, míg az MPS típusú mérlegekben tevékenységeik szerint felbontjuk termelési értéküket.

A népgazdasági mérlegszámításokban tehát egyaránt alkalmazunk „vállalati” és egy leegyszerűsített, de a makroelszámolásoknak jól megfelelő „termék” összeítést. Az establishment típusú összegezésre statisztikánk objektív lehetőségei – legálábbis évenkénti gyakorisággal – jelenleg nem adnak lehetőséget.

РЕЗЮМЕ

Автор производит обзор статистических единиц, применяемых в венгерской народнохозяйственной системе балансов. Статистические единицы народнохозяйственных балансов были образованы с учетом целей практического применения. На этой основе используются две главные единицы отчетности: предприятие и деятельность внутри предприятия. По мере растрения самостоятельности предприятий, роста комплексного характера деятельности предприятий возникла необходимость также и в описании структуры деятельности.

Среди классификационных признаков нынешних балансовых расчетов в настоящее время наиболее важное значение принадлежит системе отраслевой классификации. Ее единицы образуют различные хозяйственные организации, но основу их внесения в отраслевую систему составляет их основной профиль, характер деятельности. Примыкающая к отраслевой классификации система понятий различает две дальнейшие груп-

пы деятельности внутри предприятия: вспомогательные деятельности и деятельность вне основного профиля.

Автор с помощью данных показывает, какие различия имеют место между учетом производства предприятий по организационному и по типу деятельности. В заключение излагает порядок отчетности бюджетных учреждений, частных хозяйств и новых форм предпринимательства.

SUMMARY

The article reviews the statistical units distinguished within the system of accounts of the Hungarian economy. Statistical units used in the balances of the national economy were formed with respect to the purposes of use. Thus there are two main reporting units: the enterprise and the activity within the enterprise. The increase of the independence of enterprises and that of the complexity of their activities made necessary also the description of the activity patterns.

Among the classification aspects followed by balance computation the most important is at present the system of classification according to branches. Its classification units are the various economic units, however, the classification is based on their main activity, on the characteristics of their activity. The conceptual system attached to the branch classification distinguishes two additional activities within the enterprise: subsidiary activities and activity beyond basic activity.

Empirical evidence is given on the differences of accounting the output of enterprises in institutional or activity approach. Finally the reporting system of budgetary institutions, private farms and the new entrepreneurial forms are discussed.

A MUNKABÉREK REGRESSZIÓS ELEMZÉSE ÉS A KONCENTRÁCIÓ VIZSGÁLATA (II.)

HAJDU OTTÓ – KERTÉSZ LÁSZLÓ – SIPOS BÉLA

A munkabérek regressziós elemzése során tanulmányunk első részében (lásd: *Statisztikai Szemle*, 1984. évi 4. sz. 389–396. old.) azt a tanulságot vontuk le, hogy a bére ható tényezők vizsgálatakor az alpbértarifa besorolási kritériumait is figyelembe kell venni. A továbbiakban a bérek és jövedelmek eloszlásában tapasztalható egyenlőtlenségekről, ezek okairól a koncentrációs elemzések segítségével kívánunk mélyebb összefüggéseket feltárni.

BÉRKONCENTRÁCIÓS VIZSGÁLAT, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A LORENZ-GÖRBE ASZIMMETRIÁJÁNAK ÉRTELMEZÉSÉRE ÉS MÉRÉSÉRE

A bér- és jövedelmi viszonyok elemzésére, a bérek és jövedelmek, valamint a rájuk ható tényezők kapcsolatának vizsgálatára a regresszióanalízis kiválóan alkalmas, de a koncentráció jelenségének speciális problémái miatt a bérek és jövedelmek eloszlásában fellelhető egyenlőtlenségekről, a szóródást kialakító tényezők hatásairól teljesebb képet kaphatunk, ha koncentrációs számításokat is végzünk. Mivel az egyenlőtlenségi mérőszámok skálája igen széles, és mindegyikük más-más aspektusból méri az egyenlőtlenség fokát, ezért az alkalmazásra kerülő mutatók kiválasztása nagy gondosságot igényel a vizsgálati célnak, valamint a mérőszámok tulajdonságainak messzemenő figyelembevételével. E fejezet célja kettős:

- vázlatos képet rajzolni a Pécsi Bőrgyárban kialakult béregyenlőtlenségről,
- majd a Gini-féle koncentrációarány hiányosságának kiküszöbölésére alkalmas mérőszámot szerkeszteni és alkalmazását a vállalat béradatainak felhasználásával bemutatni.

A szakirodalomban használatos folytonos eloszlástípusok közül vizsgálatunkban az eddigiekben leginkább bevált kétparaméteres lognormális, valamint a gyakran vitatott Pareto-eloszlás került alkalmazásra.

A kétparaméteres lognormális eloszlás sűrűségfüggvénye:

$$f(x) = \frac{1}{x\sigma\sqrt{2\pi}} \exp. \left\{ -\frac{(\lg x - m)^2}{2\sigma^2} \right\} \quad x > 0$$

eloszlásfüggvénye pedig:

$$F(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^{\lg x} \exp. \left\{ -\frac{(t - m)^2}{2\sigma^2} \right\} dt \quad x > 0$$

A paraméterek becslése a következő becslőfüggvényekkel történt:

$$\hat{m} = \frac{\sum_{i=1}^n f_i \lg x_i}{\sum_{i=1}^n f_i} \quad \hat{\sigma}^2 = \frac{\sum_{i=1}^n f_i \lg^2 x_i}{\sum_{i=1}^n f_i} - \hat{m}^2 \quad /1/$$

ahol:

- i – az osztályközök száma ($i = 1, \dots, n$),
- x_i – az i -edik osztályközép,
- f_i – az i -edik osztályközéphez tartozó gyakoriság.

A Pécsi Bőrgyár bérelőzlását az 5. tábla tartalmazza.

5. tábla

A Pécsi Bőrgyár dolgozóinak átlagos havi bérek szerinti eloszlása 1981-ben

Osztályhatár (forint)	Empirikus gyakoriság (fő)	Empirikus relatív gyakoriság (százalék)	Lognormális elosz- lás* által indokolt	
			gyakoriság (fő)	relatív gyakoriság (százalék)
–2500	39	2,67	38	2,56
2501–3000	103	7,05	121	8,25
3001–3500	187	12,80	187	12,89
3501–4000	218	14,92	226	15,48
4001–4500	280	19,16	275	18,72
4501–5000	238	16,29	221	15,14
5001–5500	160	10,95	149	10,16
5501–6000	103	7,05	102	6,95
6001–6500	65	4,45	64	4,37
6501–7000	29	1,98	31	2,15
7001–7500	12	0,82	21	1,44
7501–8000	10	0,68	11	0,79
8001–9000	8	0,56	9	0,65
9001–	9	0,62	6	0,45

* Az /1/ alatti becslőfüggvények értékei rendre: $\hat{m} = 8,3538$ és $\hat{\sigma}^2 = 0,0714$.

Az 5. tábla adataiból leolvasható, hogy a vállalat dolgozóinak átlagos havi bérek szerinti eloszlása rendkívül jól közelíthető a lognormális eloszlással, hiszen az elvégzett χ^2 próba szerint az illeszkedésre vonatkozó hipotézis már 0,450 707 6-os szignifikancia-szinten elfogadható. Ugyanakkor – amint az várható volt – a legkisebb négyzetek módszerével illesztett $\ln y = 57,747 - 6,099 \cdot \ln x$ egyenletű Pareto-egyenes az eloszlás felső szakaszának leírására sem volt alkalmas.⁶

A koncentráció fogalma, megjelenési formái, főbb mutatószámai⁷

A koncentráció fogalmával a múlt század közepétől találkozhatunk a közgazdasági irodalomban. Eredetileg csupán a termeléssel kapcsolatban használták, később azonban a fogalom értelmezési köre kibővült, társadalmi jelenségekre, jövedelem-eloszlási viszonyokra stb. is kiterjesztették használatát.

⁶ Pareto-egyenes egyenletének meghatározását és első hazai alkalmazását lásd: (17) 13–15. old.

⁷ A témáról bővebben lásd: (10), (18).

Általános közgazdasági értelemben akkor beszélünk koncentrációról, ha a gazdasági életben tömörülések, összpontosulások jönnek létre. Marx értelmezésében a koncentráció állapotként, valamint folyamatként is megmutatkozik (12). A koncentrációs számítások szempontjából azonban a szakirodalom abszolút és relatív koncentrációra vonatkozó elhatárolása a legjelentősebb. Kellerrer és Schaich (9) német statisztikusok szerint abszolút koncentrációról abban az esetben beszélhetünk, ha az értékösszeg „abszolúte kevés” számú egységre jut, relatív koncentrációról pedig akkor, ha az értékösszeg egyenetlenül oszlik meg a sokaság egységei között, amelyeknek száma figyelmen kívül hagyható.

A koncentráció e kétféle értelmezése természetesen nem két fajta koncentrációt, hanem csupán ugyanazon koncentrációs tartalom kétféle megjelenési formáját jelenti, melyek egyidejűleg is felléphetnek.

Az abszolút és a relatív koncentráció fogalmának elhatárolása után világos, hogy egyenlőtlenégi számításokat csak akkor végezhetünk, ha a vizsgált jelenséggel kapcsolatban el tudjuk dönteni, hogy inkább az abszolút vagy inkább a relatív koncentráció fokát van értelme mérni. Vizsgálatunkban – mivel a bérek koncentrációja tipikusan a relatív koncentráció esetének felel meg – a relatív koncentráció mérőszámai közül fogunk néhányat felhasználni.

A relatív koncentráció mérésére felhasznált mutatók

1. Egyike a leggyakrabban használt, legelterjedtebb koncentrációs mérőszámoknak a Gini-féle koncentrációarány. Kiszámításának módja (10):

$$K = \frac{G}{2x} \quad |2|$$

$$G = \frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n |x_i - x_j| \quad |3|$$

ahol:

- n – az egyének száma a vizsgált sokaságban,
- x_i – az i -edik egyén bére,
- $\bar{x}$ – a számtani átlag,

és súlyozott formában:

$$G = \frac{1}{n^2} \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n f_i f_j |x_i - x_j| \quad |4|$$

K minimális értéke nyilvánvalóan zérus, s ezt abban az esetben éri el, ha minden egyén bére egyenlő egymással. Ilyenkor nem beszélhetünk koncentrációról. Ha azonban csupán egy emberre jutna az összes kifizetett bér, a többire pedig nem jutna semmi, akkor ezt a $K = 1 - (1/n)$ egyenlőség jelezné. Ez az ún. „teljes” koncentráció lenne.⁸ Látható tehát, hogy fennállnak a $0 \leq K \leq 1 - (1/n)$ egyenlőtlen-ségek.

2. A koncentráció állapotának szemléltetésére is felhasználható Lorenz-görbe a K mutató mellett a másik legismertebb koncentrációs vizsgálati eszköz (11). Megszerkesztése a következőképpen történik.

⁸ Jövedelem- és béreloszlásokkal kapcsolatban természetesen értelmetlen „teljes” koncentrációról beszélni.

Tekintsük az adott sokaságra vonatkozóan a foglalkoztatottak bérek szerint csoportosított osztályközös gyakorisági sorát. Képezzük először osztályközönként a relatív gyakoriságokat és a relatív értékösszegeket. Abban az esetben nem beszélhetünk koncentrációról, amikor az illető osztályközhez tartozó relatív gyakoriság és relatív értékösszeg egyenlő egymással, vagyis:

$$\frac{f_i}{\sum_{i=1}^n f_i} = \frac{x_i f_i}{\sum_{i=1}^n x_i f_i}$$

ahol:

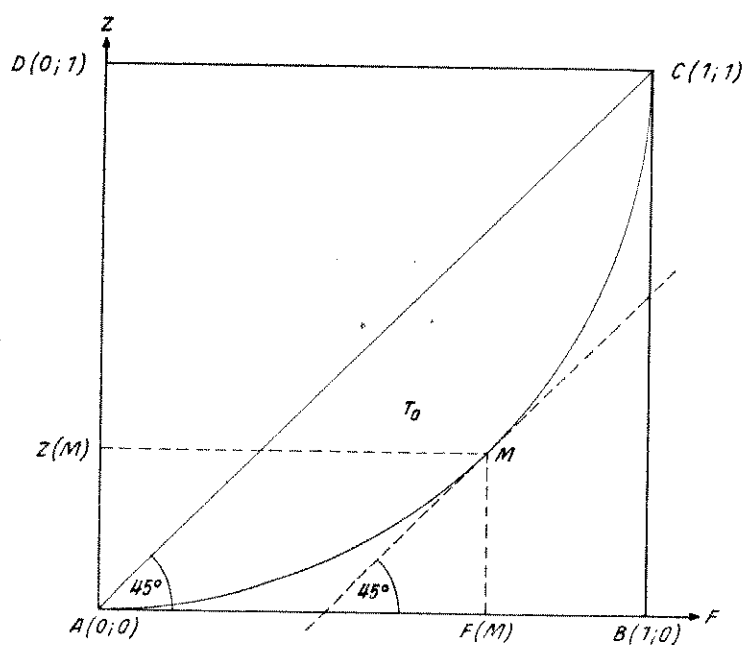
- i – az osztályközök száma,
- f_i – az i -edik osztályközhez tartozó gyakoriság,
- x_i – az i -edik osztályközép.

Ekkor ugyanis az osztályközbe tartozó dolgozók ugyanannyi százalékát képezik az összes dolgozónak, mint az illető osztályközben kifizetett bérek az összes bérnek. Mondhatni: minden osztályköz arányosan részesedik az értékösszegeből. Ezzel szemben az elméleti „teljes” koncentráció esetében egy osztályköz rendelkezne az értékösszeg 100 százalékával, miközben a többi osztályközbe is tartoznának egységek.

Következő lépésként kumuláljuk mind a relatív gyakoriságokat, mind a relatív értékösszegeket.

Koncentrációs vizsgálatról lévén szó, a kumulált relatív gyakoriságok mindig nagyobbak, mint a kumulált relatív értékösszegek. Az ugyanahhoz az osztályközhez tartozó kumulált relatív gyakoriságot és kumulált relatív értékösszeget tekintjük egy síkbeli pont abszcisszájának, illetve ordinátájának, és az így kapott pontokat – természetesen osztályközönként – ábrázoljuk a koordináta-rendszerben. Ekkor a Lorenz-görbéhez jutunk, mely egységnyi oldalú négyzetben helyezhető el.

1. ábra. A Lorenz-görbe

E görbe a koncentráció bármilyen foka mellett az $A(0; 0)$ pontból indul ki, és a $C(1; 1)$ pontban végződik. Mivel koncentráció mentes esetben a páronkénti relatív gyakoriságok és a relatív értékösszegek megegyeznek, természetes, hogy a páronkénti kumulált adatok is egyenlők lesznek egymással. Ezért abszolút egyenlőség

esetén a Lorenz-görbe egybeesik az AC átlóval. Ha a gyakorisági sorban teljes lenne a koncentráció, a görbe az ABC derékszögű háromszög két befogójával egyezne meg. E két szélsőséges állapot között a görbe úgy méri az egyenlőtlenség fokának növekedését, hogy egyre mélyebben húzódik az AC átló alatt.

Lorenz-görbét természetesen nemcsak osztályközös gyakorisági sorból, hanem növekvő sorba rendezett egyedi adatokból is lehet szerkeszteni. Ekkor a kumulált relatív gyakoriságok a következőképpen alakulnak: $1/n, 2/n, \dots, k/n, \dots, 1$.

Az így szerkesztett görbének két előnye is van az osztályközös gyakorisági soron alapulóval szemben:

- elegendően nagy n esetén nagyon sok pontból álló poligont nyerünk a Lorenz-görbére,
- a Lorenz-görbe pontjai nem sűrűsödnek az eloszlás egyik szakaszán sem, hanem egyenletesen helyezkednek el.

Hátránya viszont az, hogy kevés egység esetén nincs értelme eloszlásról beszélni.

Elemzésünkben a későbbiekben ilyen formában szerkesztett görbéről lesz szó.

Az eddig mondottakból következik, hogy abszolút egyenlőség esetén a Lorenz-görbe és az AC által bezárt T_0 terület nagysága zérus, míg ha „teljes” a koncentráció, ugyanezen terület nagysága az ABC derékszögű háromszög területével egyezik meg. Következésképpen: a T_0/T_{ABC} hányados a koncentráció fokának egzakt mérésére alkalmas mutatószám.

A Gini-féle koncentrációarány és a Lorenz-görbe között szoros kapcsolatot létesít a következő összefüggés,⁹ miszerint:

$$K = \frac{T_0}{T_{ABC}} = 2T_0 \quad /5/$$

A görbe nevezetes pontja az átlótól legtávolabb eső ún. átlagpont, ahol a görbe érintője párhuzamos az átlóval. (Lásd az 1. ábrát.) E pont koordinátái megmutatják, hogy a sokaság $F(M)$ százalékának bére kisebb az átlagnál, s ezen egyének az összes bér $Z(M)$ százalékával rendelkeznek, míg $1 - F(M)$ százaléka nagyobb az átlagnál, s ezen egységekhez az értékösszeg $1 - Z(M)$ százaléka tartozik (1).

3. A *redundancia* az entrópia egyenletességi mérőszámából levezetett egyenlőtlenségi mutató, mely az információelméletben terjedt el, és jövedelem- és béregyenlőtlenségek mérésére is alkalmasnak bizonyult (16). Kiszámítása:

$$R = \log n - \sum_{i=1}^n y_i \log \frac{1}{y_i} = \sum_{i=1}^n y_i \log n \cdot y_i \quad /6/$$

ahol:

- R – az alapsokaságra számított egyenlőtlenségi mérték,
- n – a sokaságban szereplő egyének száma,
- y_i – az i -edik egyén bére az összes bérek százalékában.

A /6/ alatti kifejezés maximális értékét az entrópia

$$\sum_{i=1}^n y_i \log \frac{1}{y_i}$$

minimális, minimális értékét pedig az entrópia maximális értéke mellett venné fel.

⁹ E tétel általánosított formáját a későbbiekben részletesen bizonyítjuk, ezért e speciális eset igazolására itt nem térünk ki.

Az entrópia minimális értéke zérus, s ez a teljes egyenlőtlenség esetében következne be, amikor: $y_i = 1$, ha $i = k$, egyébként $y_i = 0$.

Az entrópia maximális értéke pedig $\log n$, s ekkor $y_i = 1/n$ minden i -re. Ezekből következően: $0 \leq R \leq \log n$.

Ha a számítások során tizes alapú logaritmust használunk, akkor az egyenlőtlenség mértékét „dit”-ekben kapjuk meg.

A redundancia a koncentrációarányal szemben rendelkezik a dezaggregálhatóság előnyös tulajdonságaival. Ugyanis csoportosított sokaság esetén felbontható a csoportok közötti egyenlőtlenségnek, valamint a csoporton belüli egyenlőtlenségek súlyozott számtani átlagának az összegére:

$$R = \sum_{j=1}^m y_j \cdot \log \left(\frac{n}{n_j} y_j \right) + \sum_{j=1}^m y_j R_j \quad |7|$$

ahol:

- j – a csoportok száma ($j = 1, \dots, m$),
- y_j – a j -edik csoport bére az összes bérek százalékában,
- n_j – az egyének száma a j -edik csoportban,
- n – az egyének száma az alapsokaságban,
- R_j – az egyenlőtlenség mértéke a j -edik részsokaságban.

$$R_j = \sum_{i=1}^{n_j} \frac{y_i}{y_j} \cdot \log \left(n_j \cdot \frac{y_i}{y_j} \right)$$

A fentiekben bemutatott K és R mutatóknak közös tulajdonsága, hogy maximális értékük az elemszámnak a függvénye. A mintaelemszám hatását az egyenlőtlenségben a mérőszámok standardizálása útján vehetjük figyelembe. Képezzük a

$$K' = \frac{n}{n-1} K \quad R' = \frac{R}{\log n}$$

kifejezéseket. Az elvégzett transzformációk után természetesen fennállnak a $0 \leq K' \leq 1$, és a $0 \leq R' \leq 1$ egyenlőtlenségek.

A csoporton belüli koncentráció mérésének eredményei

A csoportosító ismérvek megválasztása apróbb eltérésektől eltekintve a regresszió-számítás magyarázó változóinak figyelembevételével történt. A K és a K' mutatók használatakor a csoportosítás a következő részsokaságokat eredményezte.

Első lépésben a bőrgyári dolgozókat fizikaiakra és nem fizikaiakra, majd a fizikaiakat szakmunkásokra, betanított munkásokra és segédmunkásokra, a nem fizikaiakat pedig vezetőkre, valamint beosztottakra bontottuk.

Második lépésben az így kapott részhalmazokon újabb csoportosítást hajtottunk végre, melynek ismérvei és ismérvváltozatai a következők.

Csoportosítás a második lépcsőben

Ismérv	Ismérvváltozat	Ismérv	Ismérvváltozat
Nem	Férfi	A Pécsi Bőrgyárban töltött évek száma	– 5
	Nő		
Életkor (év)	–24		6–10
	25–33		11–15
	34–42		16–20
	43–51		21–
	52–		

6. tábla

A legalább két foglalkoztatottat magában foglaló csoportok száma és megoszlása
a csoporton belül mért koncentráció nagysága szerint

Csoport	Szakmunkás		Betanított munkás		Segédmunkás		Fizikai		Vezető		Beosztott		Nem fizikai		Pécsi Bőrgyár			
	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék	f_i	százalék		
-0,050	6	6,5	4	4,3	9	15,0	2	2,1	3	7,3	5	8,6	4	5,7	1	1,1		
0,051-0,100	64	68,8	40	43,5	22	36,7	36	39,1	21	51,2	24	41,4	16	22,9	20	21,3		
0,101-0,150	23	24,7	46	50,0	24	40,0	56	58,8	12	29,3	24	41,4	24	34,3	65	69,1		
0,151-0,200	-	-	2	2,2	5	8,3	-	-	1	2,4	5	8,6	18	25,7	8	8,5		
0,201-0,250	-	-	-	-	-	-	-	-	4	8,8	-	-	8	11,4	-	-		
0,251-0,500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-		
Összesen	93	100,0	92	100,0	60	100,0	94	100,0	41	100,0	58	100,0	70	100,0	94	100,0		
									K mutató szerint									
-0,050	3	3,2	3	3,3	3	5,0	1	1,1	2	4,9	3	5,2	4	5,7	1	1,1		
0,051-0,100	63	67,7	30	32,6	22	36,7	35	37,2	14	34,1	21	36,2	13	18,6	18	19,1		
0,101-0,150	26	28,0	54	58,7	16	26,7	56	59,6	19	46,3	22	37,9	22	31,4	67	71,3		
0,151-0,200	-	-	5	5,4	15	25,0	2	2,1	2	4,9	11	19,0	16	22,9	8	8,5		
0,201-0,250	1	1,1	-	-	4	6,6	-	-	1	2,4	1	1,7	11	15,7	-	-		
0,251-0,500	-	-	-	-	-	-	-	-	3	7,4	-	-	4	5,7	-	-		
Összesen	93	100,0	92	100,0	60	100,0	94	100,0	41	100,0	58	100,0	70	100,0	94	100,0		
									K' mutató szerint									

A vizsgálatot nemcsak az átfedésmentes részsokaságokra, hanem az egyes ismérvváltozatok egy, illetve két irányú összegezésével nyerhető valamennyi részhalmozatra elvégeztük. Számításaink eredményeit a 6. tábla közli.

A vállalat foglalkoztatottaiból a lényeges ismérvek alapján képezhető csoportokban a koncentráció foka rendkívül alacsony. A legjellemzőbb koncentrációs sáv a K és a K' mutató tekintetében is a 0,051-től a 0,150-ig terjedő, ami aligha nevezhető jelentős koncentrációnak. A relatív koncentrációt vizsgálva, 0,201 és 0,250 közé eső koncentrációs nagysággal rendelkező csoportokat csupán a vezetők és a nem fizikaiak (második lépcső) csoportosítása során találtunk. Ilyen például a 43–51 éves vezető nők, a 6–10 éve a Bőrgyárban dolgozó 43–51 éves vezető nők, a 16–20 éve a Bőrgyárban dolgozó 34–42 éves nem fizikaiak és az összes nem fizikaiak csoportja.

Az abszolút és a relatív koncentráció együttes vizsgálatakor a K' szerint csoportosított részsokaságok megoszlásai csak kevésbé térnek el a K szerint csoportosítottakétól, s az eltérések inkább az eloszlások alsó és felső szakaszán jelentkeznek. Ennek oka nyilvánvalóan az, hogy az $n/(n-1)$ szorzó értéke nagy n -ek esetén alig különbözik 1-től, s így $K' \approx K$, míg például $n=2$ esetén $K' = 2K$. Így K' számítása során a kicsiny számosságú csoportok csökkentik az alacsony koncentrációjú, és növelik a viszonylag magasabb koncentrációjú csoportok számát. Esetünkben hét csoportot is a 0,251–0,500 sávba tudunk sorolni, míg K szerint egyet sem.

Egy kevésbé „finom” csoportosításra vonatkozóan K , K' , R és R' konkrét értékeit a 7. tábla tartalmazza.

7. tábla

A csoporton belüli egyenlőtlenségi értékek a Pécsi Bőrgyárban

Mutató szám	Fizikaiak:				Nem fizikaiak:			Összes dolgozó
	szakmunkások	betanított munkások	segédmunkások	összesen	vezetők	beosztottak	összesen	
	Férfiak							
K . . .	0,0894	0,1197	0,1238	0,1029	0,0934	0,1311	0,1299	0,1179
K' . . .	0,0897	0,1203	0,1334	0,1031	0,0947	0,1353	0,1312	0,1180
R . . .	0,0055	0,0099	0,0112	0,0074	0,0061	0,0132	0,0116	0,0099
R' . . .	0,0021	0,0043	0,0076	0,0026	0,0032	0,0087	0,0058	0,0034
n (fő) .	398	187	29	614	71	32	103	717
	Nők							
K . . .	0,0971	0,0911	0,0842	0,1051	0,1724	0,1280	0,1673	0,1180
K' . . .	0,0976	0,0914	0,0862	0,1053	0,1881	0,1291	0,1686	0,1182
R . . .	0,0064	0,0057	0,0047	0,0074	0,0215	0,0113	0,0224	0,0100
R' . . .	0,0027	0,0022	0,0028	0,0026	0,0199	0,0055	0,0106	0,0035
n (fő) .	222	339	43	534	12	116	128	732
	Együtt							
K . . .	0,1049	0,1298	0,1456	0,1276	0,1089	0,1627	0,2207	0,1470
K' . . .	0,1050	0,1301	0,1476	0,1277	0,1103	0,1638	0,2217	0,1471
R . . .	0,0076	0,0120	0,0146	0,0111	0,0084	0,0193	0,0327	0,0151
R' . . .	0,0027	0,0044	0,0078	0,0036	0,0043	0,0088	0,0138	0,0048
n (fő) .	620	526	72	1218	83	148	231	1449

Megjegyzés: Az R értékek mértékegysége a „dit”.

Bár a K és az R , valamint a K' és az R' között értékben jelentős eltérések vannak, a négy mutató a koncentráció mértékének különbözőségére egyformán reagál,

továbbá mind a négy mérőszám alátámasztja a meglehetősen alacsony fokú koncentrációra tett előző megállapításunkat. Érdekes azonban az, hogy míg a K , K' és R szerint az összes nem fizikai dolgozó, addig R' szerint a női vezetők esetében a legmagasabb a koncentráció foka. A legkisebb mértékű egyenlőtlenséget pedig a K , a K' és az R mutató a női segéd munkások körében, az R' pedig a férfi szakmunkások körében jelzi.

Viszonylag magasabb koncentráltságot a női vezetők, az összes beosztott, a nem fizikai nők, a férfi beosztottak, az összes segéd munkás, valamint az összes nem fizikai dolgozó körében találunk. Megfigyelhető továbbá, hogy – a vezetők kivételével – minden egyes csoportosításban az egész részhalmazra számított egyenlőtlenség mértéke nagyobb, mint a részhalmazon belül külön a férfiak és külön a nők esetében.

Összességében kijelenthetjük: a minden figyelembe vett ismérv szerint képzett átfedésmentes csoportokban az alacsony fokú koncentráció formailag pozitív jelenség (például a 11–15 éve a Pécsi Bőrgyárban dolgozó 25–33 éves segéd munkás nők körében $K = 0,0427$), hiszen ez a csoportosító ismérv helyes megválasztását, az ismérvek alapján a bérek szempontjából homogénnek képzelt csoport ténylegesen is meglevő homogenitását jelzi. Más a helyzet azonban a kevés ismérv felhasználásával képzett csoportok tekintetében. Vegyük példaként a legszélsőségesebb esetet, amikor a vállalat dolgozóit egyáltalán nem csoportosítjuk. Ekkor a Pécsi Bőrgyár összes foglalkoztatottjára számított bérkoncentrációs mutató alacsony értéke ($K = 0,1470$) a bérdifferenciálásnak nem kielégítő igénybevételére utal.

Egyenlőtlenség a csoportok között

Az eddigiek során elsősorban a részsokaságokon belüli koncentrációra fordítottuk figyelmünket, de nem lehet közömbös a halmazok között mért egyenlőtlenségek elemzése sem. A redundancia /7/ alatti felbontása lehetőséget nyújt az egyenlőtlenség struktúrájának vizsgálatára is. A csoportok közötti egyenlőtlenségekre irányuló számításokat elvégeztük a Pécsi Bőrgyár dolgozóinak egészére vonatkozó, továbbá a fizikai, illetve nem fizikai állományra vonatkozó 7. tábla szerinti csoportosítások alapján is. Az eredményeket a 8., a 9. és a 10. tábla közli.

8. tábla

Az egyenlőtlenség struktúrája a Pécsi Bőrgyár összes foglalkoztatottjára vonatkozóan

A csoportosítás sorszáma és ismérvei	A létrejött csoportok száma	A csoportok közötti	Az átlagos csoporton belüli	Az összes
		egyenlőtlenség hozzájárulása az alapsokasági redundanciához (százalék)		
1. A 7. tábla összes ismérve	10	52,6325	47,3675	100
2. Tevékenységi főcsoport és nem	4	41,1589	58,8411	100
3. Tevékenységi főcsoport	2	1,9600	98,0400	100
4. Nem	2	34,2384	65,7616	100
5. Életkor	5	4,2146	95,7854	100
6. A vállalatnál töltött évek száma	5	9,8813	90,1187	100

9. tábla

**Az egyenlőtlenség struktúrája a Pécsi Bőrgyár
fizikai dolgozóira vonatkozóan**

A csoportosítás sorszáma és ismérvei	A létrejött csoportok száma	A csoportok közötti	Az átlagos csoporton belüli	Az összes
		egyenlőtlenség hozzájárulása az alapsokasági redundanciához (százalék)		
1. Nem és szakképzett- ség	6	40,7373	59,2627	100
2. Szakképzettség	3	12,3600	87,6400	100
3. Nem	2	33,3455	66,6545	100
4. Életkor	5	1,0541	98,9459	100
5. A vállalatnál töltött évek száma	5	7,6073	92,3927	100

10. tábla

**Az egyenlőtlenség struktúrája a Pécsi Bőrgyár
nem fizikai dolgozóira vonatkozóan**

A csoportosítás sorszáma és ismérvei	A létrejött csoportok száma	A csoportok közötti	Az átlagos csoporton belüli	Az összes
		egyenlőtlenség hozzájárulása az alapsokasági redundanciához (százalék)		
1. Az irányításban be- töltött szerep és a nem	4	51,8647	48,1353	100
2. Az irányításban be- töltött szerep	2	57,8046	42,1954	100
3. Nem	2	11,2793	88,7207	100
4. Életkor	5	32,8975	67,1025	100
5. A vállalatnál töltött évek száma	5	22,0998	77,9002	100

E tábláknak nem az a célja, hogy az egyes ismérveket rangsorolja az ismérváltozataik között fennálló egyenlőtlenségek tekintetében, hisz ezt a feladatot a regresszió-számítás kellő részletességgel elvégezte, hanem az, hogy az ismérvek közötti egyenlőtlenségek alapsokasági egyenlőtlenséghez való hozzájárulását számszerűsítse.

Érdekes például, hogy bár a regresszióanalízis szerint a nemek közti egyenlőtlenség a nem fizikai dolgozóknál magasabbnak bizonyult, mint a fizikaiaknál, a redundanciához való hozzájárulást tekintve viszont a fizikai dolgozók esetében háromszor nagyobb százalékos értéket kaptunk, mint a nem fizikai dolgozóknál. Ez természetesen nem mond ellent a regressziós vizsgálat eredményeinek, pusztán arról van szó, hogy kisebb mértékű csoportok közötti egyenlőtlenség magyarázhatja az alapsokasági egyenlőtlenség nagyobb mértékét, ha az alapsokaságra számított redundancia relatíve kicsiny, és fordítva. A 10. tábla például arról tájékoztat, hogy a nem fizikai dolgozókra számított egyenlőtlenség kialakításában – valamilyen csoportosítást elvégezve – a csoportok közötti vagy az átlagos csoporton belüli egyenlőtlenségnek van nagyobb súlya. Látható, hogy a halmazok közötti egyenlőtlenségnek csak a 8. tábla 1., valamint a 10. tábla 1. és 2. csoportosításában van 50 száza-

léknál nagyobb magyarázó ereje, ahol a csoportosító ismérvek rendre: a 7. tábla minden ismérve, az irányításban betöltött szerep és a nem, továbbá az irányításban betöltött szerep. Az életkor és a Pécsi Bőrgyárban töltött évek száma sem az összes, sem a fizikai dolgozókra nézve nem releváns a vizsgálat szempontjából, ugyanakkor a nem fizikai dolgozók esetében magyarázó erejük jóval nagyobb.

A Lorenz-görbe aszimmetriájának értelmezése és mérése

Eddigi vizsgálatunkban a Lorenz-görbét mint szemléltető eszközt nem, a Lorenz-féle területarányt azonban – mely a Gini-koefficienssel egyenlő – közvetve felhasználtuk. A vizsgált probléma érzékeltetése érdekében tekintsük újra a 6. tábla K mutatóra vonatkozó osztályközös gyakorisági sorait. E gyakorisági sorokból 274 olyan különböző csoportot tudunk összeszámolni, amelyekben a koncentráció foka 0,100 és 0,150 közé esik. Nyilvánvaló, hogy e 274 koncentrációs érték gyakorlatilag alig különbözik egymástól, ugyanakkor az sem vitatható, hogy ezek a csoportok különböznek az elemszám, az eloszlás s ebből következően a hozzájuk tartozó Lorenz-görbék alakjának tekintetében is.

A K mutató tehát egymástól teljesen eltérő eloszlások esetén is adhat ugyanakkora értéket. Ezen a ponton pedig elérkeztünk a Gini-koefficiens leglényegesebb fogyatékoságához, mellyel a szakirodalomban már számos szerző foglalkozott.

A probléma megoldásában figyelemre méltó eredményt ért el *H. Kahnwald* (5) az általa kidolgozott „dinamikus” koncentrációs mérőszám révén. A mutatószám hiányossága viszont, hogy egy Lorenz-görbe alakjának a vizsgálatára nem, összehasonlításban pedig csak két időszak, terület stb. Lorenz-görbéinek az összehasonlítására alkalmas.

A legkézenfekvőbb megoldás természetesen az lenne, hogy minden egyes kiszámított K érték mellett ábrázoljuk a hozzá tartozó görbét is. Ez azonban sokszor – mint jelen vizsgálat esetén is – lehetetlen, méghozzá a bemutatandó görbék meglehetősen nagy száma miatt.

A Lorenz-görbe aszimmetriájának értelmezése

Gondolatmenetünk kiindulópontja az azonos nagyságú koncentrációs területarányal rendelkező görbék közötti különbségtétel során az, hogy e görbék a BD átlóra szimmetrikusak-e. A 2. ábrán aszimmetrikus görbék láthatók.

Mivel a Lorenz-görbe értelmezési tartományán végig konvex,¹⁰ ezért a görbének csak egy átlagpontja lehet, amely szimmetrikus görbe esetén megegyezik a görbe és a BD átló metszéspontjával. Könnyen belátható, hogy ha az átlagpont nem az átlóra esik, akkor a Lorenz-görbe aszimmetrikus. Attól függően, hogy az átlagpont a BD átló alatt vagy felett helyezkedik el, fogjuk a Lorenz-görbét alulról, illetve felülről aszimmetrikusnak nevezni.

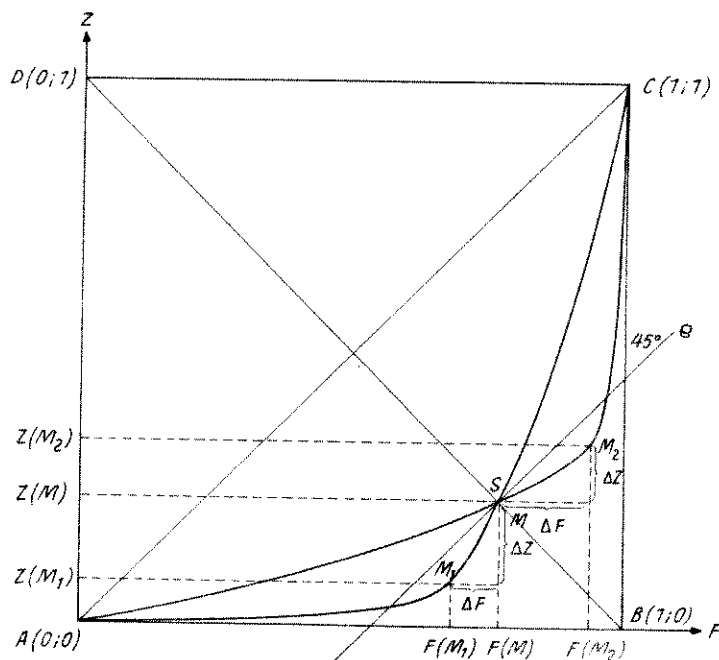
Nézzük a 2. ábra alapján, hogy milyen többletinformációt jelent számunkra a görbe szimmetrikus, illetve aszimmetrikus voltának ismerete.

Egy adott gyakorisági sorhoz tartozó Lorenz-görbe és az átló metszéspontjának koordinátái – $S(x; y)$ – a görbe ábrázolása nélkül is kiszámíthatók.¹¹

¹⁰ A Lorenz-görbe konvexitási tulajdonsága megszerkesztésének módjából, közgazdasági tartalmából következik, és e tételt a továbbiakban is bizonyítás nélkül a priori kategóriaként kezeljük.

¹¹ A számítás során megkeressük a gyakorisági sorban a BD átlóhoz alulról, illetve felülről legközelebb eső két pontot (melyeket annál a két osztályköznel találunk meg, ahol a páronkénti kumulált relatív értékösszeg és a kumulált relatív gyakoriság összege még nem éri el, és melynél már éppen túllépi az 1-et), s e két ponton átmenő egyenes BD átlóval való metszéspontjának koordinátáit tekintjük x és y becslésének. Ez a becslés annál pontosabb, minél több pontból áll a gyakorisági poligon.

2. ábra. Az aszimmetria létének és irányának értelmezése

Ha görbénk szimmetrikus lenne az átlóra, az S pont koordinátái egybeesnének az átlagpont koordinátaival, vagyis teljesülnének, az $x = F(M)$ és $y = Z(M)$ egyenlőségek. Ha azonban a görbe aszimmetrikus voltára derül fény, ez az átlagpont BD átlóról való elmozdulását jelzi, s minthogy a görbének csak egy átlagpontja lehet, ennek a pontnak mind alsó, mind felső aszimmetria esetén az e egyenes B csúcs-pont felőli oldalára kell esnie. (Lásd M_1 , M_2 pontokat.) Ezt figyelembe véve nyilvánvaló, hogy felső aszimmetria esetén a $\Delta Z/\Delta F$ differencia hányados értéke kisebb, alsó aszimmetria esetén pedig nagyobb, mint 1. Vizsgáljuk meg, hogy mit jelent ez a képzeletbeli szimmetria esetéhez viszonyítva.

Különböztessünk meg két esetet!

a) Felülről aszimmetrikus görbét tételezve fel:

$$F(M_2) > F(M) \quad Z(M_2) > Z(M) \quad \frac{\Delta Z}{\Delta F} < 1$$

Az átlagpont jelentését felhasználva ez úgy értelmezhető, hogy mind az átlagosnál kisebb bérrel rendelkezők aránya, mind ezen egyének összes bérből való részesedése nagyobb, mint ha a görbe szimmetrikus lenne, csak éppen a bérből való részesedés kisebb mértékben növekedett, mint az átlagosnál kevesebbet keresőknek a sokaságban elfoglalt aránya.

b) Alulról aszimmetrikus görbét tekintve:

$$F(M_1) < F(M) \quad Z(M_1) < Z(M) \quad \frac{\Delta Z}{\Delta F} > 1$$

Ez pedig azt jelenti, hogy mind az átlagosnál kisebb bérrel rendelkezők aránya, mind ezen egyének összes bérből való részesedése kisebb, mint szimmetrikus görbe esetén, de az összes bérből való részesedés nagyobb mértékben csökkent, mint az átlagosnál kevesebbet keresők aránya.

Ezek után nyilvánvaló, hogy aszimmetria esetén – a koncentrációt egy újabb aspektusból szemlélve – az egyenlőtlenség növekedéséről beszélhetünk a szimmetria helyzetéhez képest, hiszen az átlagnál kevesebbet keresők aránya vagy nagyobb mértékben nő, vagy kisebb mértékben csökken, mint a csoport összes bérből való ré-

szesedése. Az egyenlőtlenség említett növekedése természetesen változatlan koncentrációarány mellett történik, és viszonyítási alapja a szimmetrikus görbe átlagpontja, melynek koordinátái maguk is bizonyos egyenlőtlenséget jeleznek. Ugyanakkor nem mindegy, hogy az egyenlőtlenség növekedése alsó vagy felső aszimmetria révén következik be. Felső aszimmetria esetén ugyanis az átlagosnál kisebb bérel rendelkezők aránya jóval magasabb, mint alsó aszimmetriát feltételezve, és ez a jelenség is az egyenlőtlenség újabb megjelenési formája.

Az aszimmetria irányának jelentősége tehát abban áll, hogy az egyenlőtlenség növekedése mellett az átlagosnál kisebb értékkel rendelkező egységek aránya relatíve kisebb vagy relatíve nagyobb lesz-e. Bérelosztást tekintve természetesen az alsó aszimmetria esete kedvezőbb, mint a felső.

Ezek után kijelenthetjük, hogy számottevő aszimmetriát észlelve elengedhetetlen a Frigyes Ervin által kidolgozott $\langle 4 \rangle$ ún. v mutatószám-rendszer igénybevétele, mely kiválóan alkalmas az átlagosnál kisebb és az átlagosnál nagyobb jövedelmek, bérek stb. összehasonlítására.

A Lorenz-görbe aszimmetriájának mérése¹²

Az aszimmetriát mérő mutatószámmal szembeni elvárásunk, hogy előjele révén tájékoztasson az aszimmetria irányáról, továbbá abszolút értékének határozott felső korlátja az 1 legyen.

A mérőszám levezetéséhez felhasznált segédtetelek:

1. a Lorenz-görbe az értelmezési tartományán végig konvex;
2. a Lorenz-görbe akkor és csak akkor szimmetrikus a BD átlóra, ha az átló mindkét oldalán egyenlő nagyságú területeket zár be az AC és BD átlókkal;
3. a Lorenz-görbe akkor van felülről szélsőségesen aszimmetrikus helyzetben, ha a sokaság első x százalékában, és akkor van alulról szélsőségesen aszimmetrikus helyzetben, ha a sokaság utolsó $1 - x$ százalékában az átlagos abszolút különbség értéke zérus (x a görbe átlóval való metszéspontjának abszcisszáját jelenti).

E két utóbbi segédétel igazolására részletesen kitérünk.

A 2. segédétel bizonyítását két lépésben kell elvégezni. Először belátjuk, hogy ha a görbe a BD átló mindkét partján egyenlő nagyságú területeket zár be az átlókkal, akkor a Lorenz-görbe szimmetrikus az átlóra, majd azt, hogy ha a görbe tengelyesen szimmetrikus, akkor az átló két oldalán ugyanakkora nagyságú területeket zár be az átlókkal.

Lássuk a 3. ábrán a bizonyítás első lépését.

Kiinduló feltételeink az állítás igazolásához:

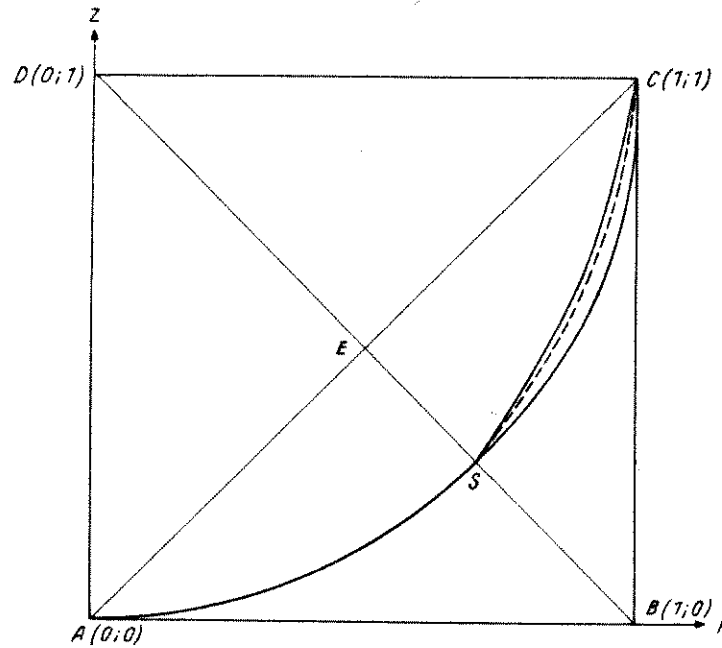
- az ASC ív (Lorenz-görbe) konvex,
- az ASE terület egyenlő az SCE területtel, a Lorenz-görbére vonatkozóan.

Ábrázoljuk a Lorenz-görbét az A pontból kiindulva, de csak az S metszéspontig. Legyen az így kapott ív az AS folyamatos ívszakasz. Ezt a félgörbét tükrözzük a BD tengelyre, s jelölje a tükörkép ívet az SC szaggatott ívszakasz. Nyilvánvaló, hogy a tükrözés után az ASE és az SCE területek egyenlők, hiszen a tükrözésből következően egybevágók. Mivel az előbbieken során a konkrét Lorenz-görbét csak az S pontig ábrázoltuk, most haladjunk tovább a görbével a C pontig. Ezt az SC folyamatos ívszakasz szemlélteti. Ettől kezdve a bizonyítás indirekt. Tegyük fel, hogy ez az SC

¹² A gyakorisági eloszlások jellemzésére szolgáló aszimmetria-mutatók nem alkalmasak a Lorenz-görbe aszimmetriájának mérésére, ezért olyan vizsgálati eszközt kell konstruálni, amely kifejezetten e görbéhez kötődik.

Lorenz-görbe ív nem esik egybe a szimmetrikus SC ívvel. Mivel a görbe végig konvex – a Lorenz-görbe természetének ismeretében – ez a folyamatos SC ív vagy végig a szimmetrikus SC ív alatt, vagy végig felette fog húzódni. Ez azonban azt jelentené, hogy a Lorenz-görbe SC íve és a tengelyek által bezárt terület vagy nagyobb vagy kisebb, mint a szimmetrikus SC ív és a tengelyek által bezárt terület, márpedig a kettőnek egyenlőnek kellene lenni egymással a kiinduló feltételek alapján. Így ellentmondásra jutottunk, tehát a tétel első része igazolást nyert.

3. ábra. A második segédtétel bizonyítása

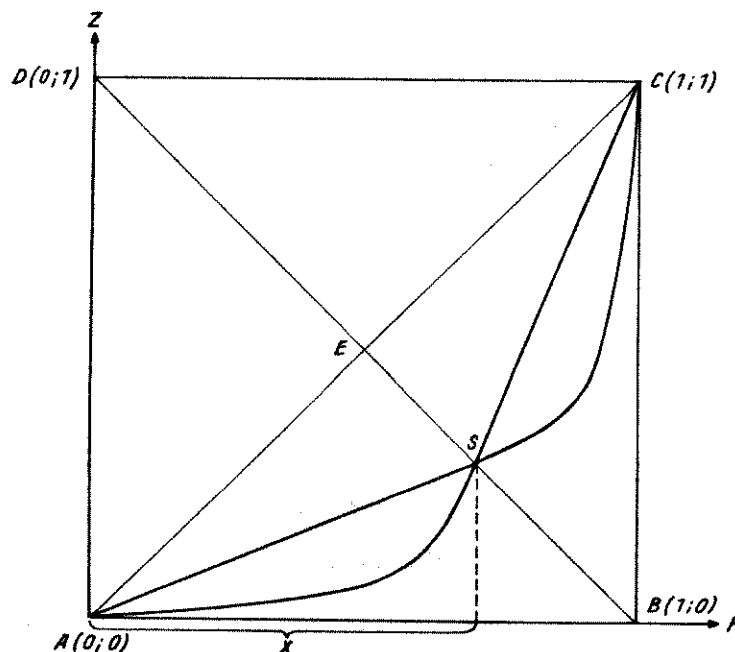

A tétel második állítása evidencia, ezért leírásától eltekintünk.

Ezek után nézzük a 3. segédtételt.

A BD átlót ugyanabban a pontban metsző és az AC átlóval $1/2 K$ nagyságú területet bezáró Lorenz-görbék közül az a két görbe van a legszélsőségesebben aszimmetrikus helyzetben, amelyeknek útja az átlóval való metszéspontig az AS szakasz, illetve az a görbe, amelyik a metszéspont után útját az SC szakaszban folytatja. (Lásd a 4. ábrát.)

4. ábra. A szélsőséges aszimmetria helyzete

Ebben a megfogalmazásban az állítás bizonyítása triviális, hiszen például alsó aszimmetria esetén a Lorenz-görbe – konvexitási tulajdonsága miatt – nem vehet fel az SC szakasz AC átló felőli oldalán levő pontokat, mivel ekkor konkáv ív is képződne, ami viszont nem lehetséges.

Ezek után már csak azt kell megmutatni, hogy a szélsőséges aszimmetria két-féle definíciója ekvivalens egymással.

Legyen h a legkisebb, k pedig a legnagyobb előforduló bér, g_1 és g_2 pedig két tetszőleges bérnagyság, melyekre $h \leq g_1 \leq g_2 \leq k$ teljesül, továbbá tételezzünk fel folytonos béreloszlást. Ekkor a $[g_1; g_2]$ intervallumba eső bérek átlagos abszolút különbsége:

$$G_{[g_1; g_2]} = \frac{\int_{g_1}^{g_2} f(x) \int_{g_1}^x f(t) (x-t) dt dx}{\int_{g_1}^{g_2} f(x) \int_{g_1}^x f(t) dt dx} \quad (g_1 \leq t \leq x \leq g_2) \quad /8/$$

ahol $f(x)$ a béreloszlás sűrűségfüggvénye.

A /8/ alatti kifejezés átalakítása érdekében vezessük be a következő jelöléseket, és tekintsük a felhasználásra kerülő azonosságokat.

Jelölje $F(x)$ a kumulált relatív gyakoriságot az x helyen – esetünkben $F(x)$ természetesen nem más, mint a béreloszlás eloszlásfüggvénye –, $Z(x)$ a kumulált relatív értékösszeget az x helyen, m pedig az x nagyságú jövedelmek várható értékét, ahol $h \leq x \leq k$.

Nyilvánvaló, hogy

$$\int_h^x f(x) dx = F(x)$$

$$f(x) = F'(x)$$

$$\int_h^x f(t) t dt = m Z(x)$$

A fenti jelölések, azonosságok, valamint a Newton–Leibniz-formula és egy speciális integrálási szabály¹³ felhasználásával – meglehetősen hosszadalmas átalakítások után – /8/ a következő alakra hozható:

$$\frac{2m}{[F(g_2) - F(g_1)]^2} \left\{ \int_{Z(g_1)}^{Z(g_2)} F(Z) dZ - \int_{F(g_1)}^{F(g_2)} Z(F) dF - F(g_1)[Z(g_2) - Z(g_1)] + Z(g_1)[F(g_2) - F(g_1)] \right\}$$

Vizsgáljuk meg e két határozott integrál különbségét. Tekintsük az 5. ábrát.

A határozott integrál geometriai jelentéséből következően a kapcsos zárójelen belüli első integrál a vízszintesen vonalkázott területtel, míg a második integrál a függőlegesen vonalkázott területtel egyenlő.

Az ábráról leolvasható, hogy

$$\int_{Z(g_1)}^{Z(g_2)} F(Z) dZ - \int_{F(g_1)}^{F(g_2)} Z(F) dF = F(g_1)[Z(g_2) - Z(g_1)] - Z(g_1)[F(g_2) - F(g_1)] + 2w$$

ahol w a Lorenz-görbe és a P_1P_3 húr által határolt terület mérőszáma.

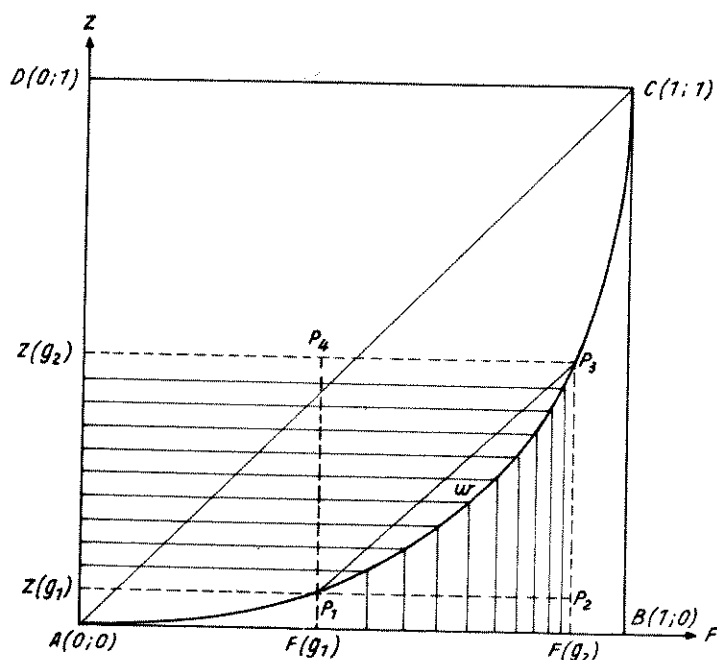
¹³ Lásd: (14) 140. old.

A fentieket egybevetve adódik:

$$G_{[g_1; g_2]} = \frac{4m}{[F(g_2) - F(g_1)]^2} w \quad |9|$$

Természetesen /9/-nek szélső esete a $G = 4mT_0$ egyenlőség, hiszen $g_1 = h$, és $g_2 = k$ esetén $w = T_0$, továbbá $[F(g_2) - F(g_1)]^2 = 1$.

5. ábra. A Lorenz-görbe és valamely húrja által határolt terület szerepe az egyenlőség mérésében

A mondottak alapján, mivel $G_{[g_1; g_2]}$ értéke akkor és csak akkor lehet zérus, ha $w = 0$, és szélsőséges felső aszimmetria esetén a sokaság első x százalékára vonatkozóan $w = 0$, ezért /9/-ből közvetlenül kitűnik a 3. számú segédétel megfogalmazásának jogossága.

Az aszimmetriát mérő mutató megszerkesztése

Adott Lorenz-görbe (adott gyakorisági sor) esetén az aszimmetria létének feltárása és irányának megállapítása – a 2. segédtelet felhasználva – már nem jelent nehézséget, hiszen elegendő a $T_1 - T_2 = t_0$ különbséget képezni, ahol T_1 és T_2 az empirikus Lorenz-görbe és a tengelyek által bezárt területek. (Lásd a 6. ábrát.)

Ha $t_0 = 0$, akkor a görbe a BD átlóra szimmetrikus, ha $t_0 < 0$, akkor a görbe felülről aszimmetrikus, míg a $t_0 > 0$ reláció fennállásakor a Lorenz-görbe alulról aszimmetrikus volta bizonyosodott be.

A t_0 különbségnek azonban van még egy lényeges hiányossága. Nevezetesen, hogy megfelelő viszonyítási alap hiányában nem tudjuk mihez hasonlítani. Kívánatos lenne tehát a t_0 szám standardizálása, amihez e különbség legkisebb felső és legnagyobb alsó korlátjának a megállapítása szükséges. Ehhez nyújt segítséget a következő egyenletrendszer:¹⁴

$$\text{I. } T_1 + T_2 = \frac{1}{2}K \quad \text{II. } T_1 - T_2 = t_0$$

¹⁴ Az I. egyenlőség /5/-ből triviálisan adódik.

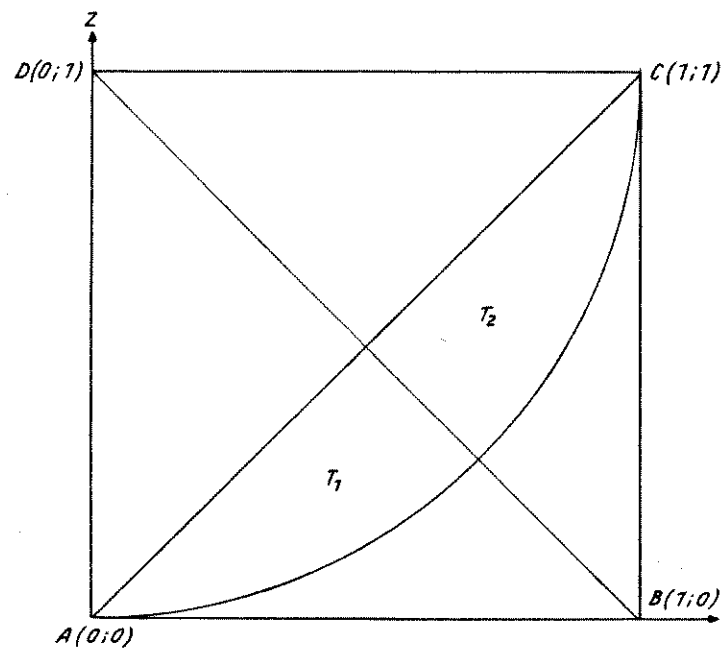
Adjuk össze a két egyenletet:

$$T_1 = \frac{1}{4} K + \frac{1}{2} t_0$$

majd vonjuk ki egymásból őket:

$$T_2 = \frac{1}{4} K - \frac{1}{2} t_0$$

6. ábra. Az aszimmetria irányának megállapítása

A T_1 és a T_2 területekre kapott megoldásokból kitűnik, hogy ha a Lorenz-görbe szimmetrikus az átlóra, akkor

$$T_1 = T_2 = \frac{1}{4} K$$

A megoldásból az is leolvasható, hogy aszimmetria esetén amennyivel kisebb a BD átló egyik oldalán elhelyezkedő területrészt a képzeletbeli szimmetriát jelző $1/4 K$ nagyságú területnél, az átló másik oldalán levő terület ugyanannyival nagyobb $1/4 K$ területegységénél. Legyen $1/2 t_0 = t_1$, ami a szimmetriához képest való területcsökkenést jelenti. Így $T_1 - T_2 = t_0 = 2t_1$, vagyis t_0 maximális és minimális értékének meghatározásához elegendő t_1 maximális és minimális értékének a megállapítása. Ezt pedig a szélsőséges aszimmetria szemléletes definíciója teszi lehetővé, amelyből következik, hogy az S ponton átmenő és az AC átlóval $1/2K$ nagyságú területet bezáró Lorenz-görbék aszimmetriája csak annyira növekedhet, hogy a területcsökkenés során a BD átló valamelyik oldalán legalább akkora terület maradjon, mint az ASE derékszögű háromszög területe.

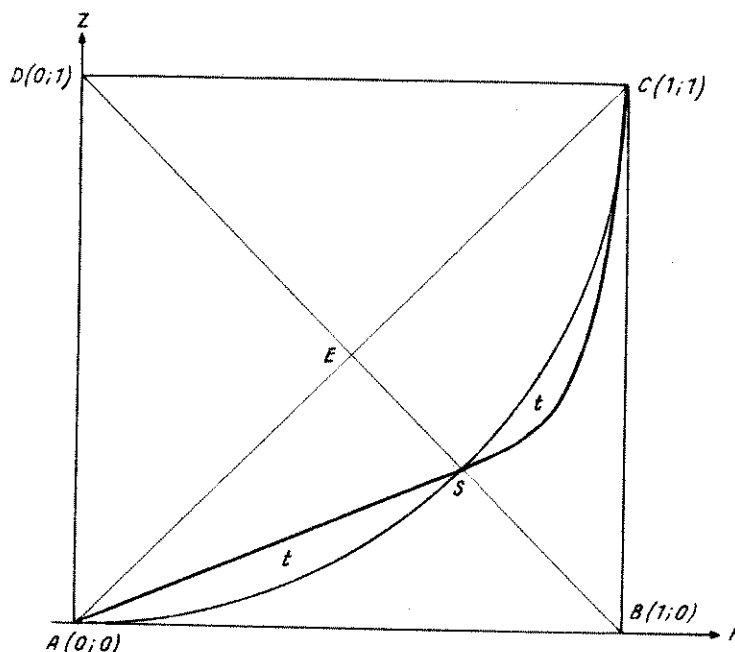
Ennek figyelembevételével már ki tudjuk számítani a görbék halmazához tartozó s a szimmetria esetéhez viszonyított maximális területcsökkenés mértékét:

$$\max. t_1 = \frac{1}{4} K - T_{ASE} = t$$

E t terület nagysága azt fogja jelenteni, hogy annak az S ponton átmenő Lorenz-görbének az esetében, amellyel kapcsolatban kiszámoltuk, a $T_1 - T_2$ különb-

ség maximálisan $2t$, minimálisan $-2t$ lehet, s ekkor a görbe szélsőségesen aszimmetrikus helyzetben lenne valamelyik irányban. (Ezt szemlélteti a felső aszimmetriára vonatkozóan a 7. ábra.)

7. ábra. Maximális területcsökkenés (növekedés) felső aszimmetria esetén

Ezek után különböztessünk meg két esetet:

a) ha a vizsgált görbe felülről aszimmetrikus, akkor szélsőséges helyzetben: $T_1 - T_2 = -2t$, vagyis

$$\frac{T_1 - T_2}{2t} = -1$$

b) ha pedig a vizsgált görbe alulról aszimmetrikus, akkor szélsőséges helyzetben: $T_1 - T_2 = 2t$, amiből

$$\frac{T_1 - T_2}{2t} = 1$$

Látható tehát, hogy a $(T_1 - T_2):2t$ képlet abszolút értékének határozott felső korlátja az 1, amit a szélsőséges aszimmetria helyzetében vesz fel a mutató, míg szimmetrikus görbék esetén értéke zérus.

A mérőszám algoritmizálásának során a következő főbb lépéseket kell végigjárni:

1. meghatározzuk a gyakorisági sorhoz tartozó Lorenz-görbe és a BD átló metszéspontjának koordinátáit;
2. kiszámítjuk az adott görbére vonatkozó konkrét $T_1 - T_2$ értéket, s a számításhoz a poligon alatti területet használjuk fel;
3. képezzük a gyakorisági sor alapján a $t = 1/4 K - T_{ASE}$ különbséget;
4. végül az így kapott eredményeket behelyettesítjük a $(T_1 - T_2):2t$ képletbe.

Néhány megjegyzés a levezetett mutatóval kapcsolatban:

- a fentiekben levezetett mutató – a Lorenz-görbék ábrázolása nélkül is – alkalmas a görbék jellemzésére, valamint összehasonlítására is, tekintet nélkül a görbék számára;
- a mérőszám által jelzett információ annál megbízhatóbb, minél több pontból áll a gyakorisági poligon;

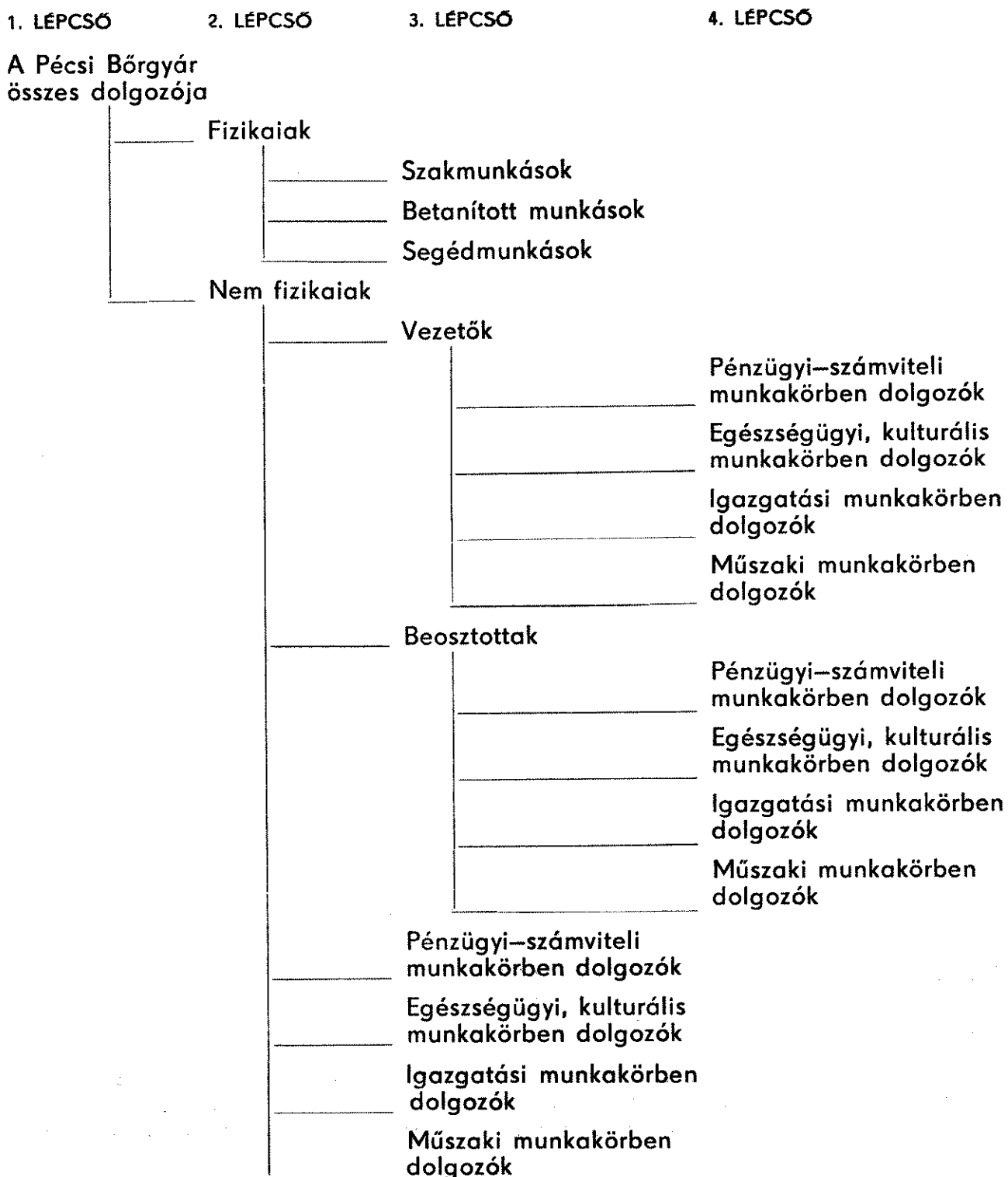
– a szélsőséges aszimmetria helyzetét nem szabad összetéveszteni a nagyon kevés pontból álló görbe esetével, ahol esetleg az origót követő első pont rögtön a *BD* átlóra vagy fölé esik, s így a poligon és az átló által bezárt T_1 terület éppen T_{ASE} -vel egyenlő;

– a 3. segédtétel alapján látható, hogy a szélsőséges aszimmetria állapota egy elméleti szélső helyzet, amelyben a görbe akkor lenne, ha a sokaság első x vagy utolsó $1 - x$ százaléklékában az átlagos abszolút különbség értéke s ebből következően a koncentráció (K) nagysága is zérus lenne, ami irreális elvárás; ezért az aszimmetria fokát – gyakorlatilag – már 0,200-tól szignifikánsnak s 0,400-tól erősnek tekintjük.

Aszimmetria-értékek a Pécsi Bőrgyárban

A vizsgálatot – számos különböző csoportot képezve – az egyedi bérek alapján szerkesztett Lorenz-görbékre vonatkozóan végeztük el az előzőkben már vázolt előnyök miatt.

A csoportosítás több lépcsőben a következő – az alábbi sémán bemutatott – részalmazokat eredményezte:

Majd az ezek után fellelhető 20 különböző sokaságon belül újabb csoportosítást hajtottunk végre a nem, a vállalatnál töltött évek száma és az életkor alapján.

11. tábla

Aszimmetria-értékek a dolgozók körében

A Pécsi Bőrgyárban töltött évek száma	Életkor (év)					Összesen
	-24	25-33	34-42	43-51	52-	
Férfiak (fizikai)						
- 5	0,1556	-0,1593	0,1319	0,0402	0,1645	0,0778
6-10	0,0920	-0,1203	0,0454	-0,3247	0,2765	-0,1464
11-15	-	-0,2010	0,3916	0,4509	0,0171	0,1134
16-20	-	0,5096	0,1645	0,2260	-0,1046	0,1726
21-	-	-	-0,1931	0,1517	0,0397	0,1027
Összesen	0,2458	-0,0494	0,1808	0,1008	0,0780	0,1196
Nők (fizikai)						
- 5	0,6319	0,2899	0,3330	0,4880	0,7367	0,3880
6-10	0,6582	0,1153	0,1423	0,1926	0,0642	0,1932
11-15	-	0,1511	0,4086	0,3120	0,2858	0,3288
16-20	-	-	0,2638	0,1831	-0,0290	0,1928
21-	-	-	0,1233	0,0459	-0,4056	-0,0379
Összesen	0,5219	0,1866	0,2969	0,2197	0,1958	0,2448
Fizikaiak együtt						
- 5	0,0795	0,0729	-0,0141	0,2308	0,0005	0,0936
6-10	0,2321	0,0464	-0,2235	-0,0654	0,2938	-0,0298
11-15	-	0,1945	0,3124	0,1009	0,1911	0,1778
16-20	-	0,5096	0,3183	0,4293	0,0444	0,3324
21-	-	-	0,1779	0,1914	0,0872	0,1537
Összesen	0,1311	0,1189	0,0733	0,1213	0,1442	0,1201
Férfiak (nem fizikai)						
- 5	-	0,0505	-	-	-	0,2335
6-10	-	-0,1169	0,0647	-	-	0,0789
11-15	-	-0,2563	-0,1006	-	-	-0,1206
16-20	-	-	-0,6525	-0,5263	-	-0,1892
21-	-	-	-0,3930	-0,3537	0,2100	-0,2271
Összesen	-	-0,1446	-0,1428	-0,4040	0,2188	0,0985
Nők (nem fizikai)						
- 5	-0,1670	0,0639	0,0647	-	-	-0,1211
6-10	-	-0,3280	-0,4752	-0,6608	-	-0,6338
11-15	-	-0,5162	0,7419	0,6857	-	-0,5726
16-20	-	-	-0,6108	-	-	-0,5743
21-	-	-	0,4401	-0,0754	0,4207	-0,1115
Összesen	-0,1670	-0,3075	-0,4581	-0,4334	0,1672	-0,2461
Nem fizikaiak együtt						
- 5	-0,3904	-0,0688	-0,0127	-	-	-0,1464
6-10	-	-0,6633	0,1158	-0,5417	-	-0,2633
11-15	-	-0,1620	0,1975	0,6857	-	-0,1292
16-20	-	-	-0,2227	0,1347	-	-0,1047
21-	-	-	-0,5047	0,1823	0,3769	0,2256
Összesen	-0,3904	-0,2829	0,0367	0,1101	0,4203	0,0891

12. tábla

Adott nagyságú aszimmetriával rendelkező csoportok előfordulása

Aszimmetria- érték	Csoportok, amelyeknél a Lorenz-görbe pontjainak száma*																											
	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	4- 20	21- 30	31- 40	41- 50	51- 50	61- 70	71- 80	81- 90	91- 100	101- 21-	
0,000-0,100	1	-	-	3	1	6	2	4	5	3	3	3	2	1	4	2	1	41	13	7	5	5	5	7	3	2	16	63
0,101-0,200	-	3	5	1	4	4	1	2	2	3	2	2	2	3	1	1	40	12	10	8	2	2	5	1	4	4	24	70
0,201-0,300	-	8	4	4	4	1	1	2	2	2	3	2	2	1	1	2	39	9	6	7	3	2	2	3	1	9	42	42
0,301-0,400	-	8	4	3	1	-	-	-	2	2	-	-	-	-	-	-	32	7	1	1	2	1	2	2	2	6	22	22
0,401-0,500	-	6	3	3	1	1	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-	28	3	2	2	2	-	-	-	-	-	11	11
0,501-0,600	-	3	2	3	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2	2
0,601-0,700	-	4	8	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
0,701-0,800	-	3	4	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
0,801-0,900	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
0,901-1,000	-	1	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
0,000-0,100	-	6	2	2	4	4	4	3	2	1	2	1	2	2	4	3	51	8	7	1	3	3	3	3	3	20	49	
0,101-0,200	-	2	6	4	6	1	3	1	4	3	2	1	1	1	2	4	39	9	9	5	4	2	4	4	3	6	40	
-0,101-0,200	-	4	4	4	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	40	5	4	3	2	1	1	1	4	4	23	
-0,201-0,300	-	8	6	1	5	5	5	4	6	4	2	1	1	2	2	2	50	10	8	2	2	2	1	1	-	-	22	22
-0,301-0,400	-	1	1	4	3	2	2	1	1	1	1	1	1	1	2	1	22	5	1	1	2	1	-	-	-	-	7	7
-0,401-0,500	-	8	3	1	4	5	2	2	2	2	1	1	1	-	-	31	3	3	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
-0,501-0,600	-	2	1	1	1	2	5	2	2	2	-	-	-	-	-	20	6	1	-	1	-	-	-	-	-	-	2	2
-0,601-0,700	-	4	2	1	1	1	2	2	2	1	-	-	-	-	-	6	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-0,701-0,800	-	2	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-0,801-0,900	-	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
-0,901-1,000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

* A Lorenz-görbe pontjainak száma eggyel több, mint ahány egyén a csoportba tartozik, s egy, illetve két egyén esetén nincs értelme aszimmetriát számítani. Ugyanakkor a pontok száma azért tart 20-ig egyesével, mivel osztályközök gyakorisági sorok esetén az osztályközök száma ritkán lépi túl a 20-at.

Az így létrehozott részsokaságok száma olyan nagy lett, hogy minden csoport aszimmetria-értékét nem tudjuk bemutatni, ezért illusztratív céllal kiragadjuk az összes fizikai, illetve az összes nem fizikai dolgozóra irányuló számítások eredményeit, melyeket a 11. tábla tartalmaz.¹⁵

Már a táblából is kiolvasható, hogy a Lorenz-görbék többnyire nem mondhatók tökéletesen szimmetrikusnak a diagonálist keresztező átlóra, következésképpen mindig van értelme az aszimmetria mértékét és irányát számszerűsíteni.

A mutatószám összehasonlításra való alkalmasságát e táblában található csoportok példája révén igazoljuk.

Az alábbiakban néhány olyan aszimmetria-értéket sorolunk fel, amelyeket 0,100 és 0,150 közé eső – azonosnak tekinthető – koncentráció-aránnyal rendelkező halmozatokban számítottunk ki:

-0,6633	-0,1593	0,1645	0,3330
-0,5726	-0,1006	0,1914	0,3769
-0,5047	-0,0654	0,2197	0,3880
-0,4334	-0,0141	0,2256	0,4086
-0,3904	0,0005	0,2831	0,4203
-0,3247	0,0402	0,2899	0,4293
-0,3075	0,0505	0,2938	0,4880
-0,2563	0,0985	0,3124	0,5219
-0,2235	0,1442	0,3288	0,6319
-0,1892	0,1556	0,3324	0,6857

Mivel az összes elképzelhető csoportra számított aszimmetria-érték közlésére terjedelmi okok miatt nem volt lehetőség, ezért kontingencia-táblák segítségével mutatjuk be az aszimmetria mértéke és a Lorenz-görbe pontjainak száma alapján besorolt csoportok gyakoriságainak alakulását. (Lásd a 12. táblát).

Néhány gondolat a kontingencia-táblák kapcsán:

– mivel az aszimmetria-értékek információtartalma annál magasabb, minél több pontból áll a vizsgált poligon, ezért a figyelemre érdemes görbék pontjainak minimális számát szigorúbb esetben 11-ben, kevésbé szigorú esetben pedig – mivel ötödöket még gyakran vizsgálunk – 6-ban állapítottuk meg;

– az összes eset között nagy gyakorisággal fordulnak elő mind pozitív, mind negatív aszimmetria-értékek;

– látható, hogy elég magas a szignifikáns s ezen belül az erős pozitív vagy negatív aszimmetriát mutató görbék száma;

– a $(T_1 - T_2) : 2t$ mérőszám, amelynek levezetését korábban részletesen bemutattuk, viszonylag alacsony koncentrációarányok esetén is – hiszen a Pécsi Bőrgyárban alacsonynak bizonyult a bérek koncentrációjának a foka – érzékenyen reagál a görbék alakjában mutatkozó különbségekre.

Végezetül a következő táblában felsoroljuk azokat a csoportokat, amelyeknél elegendően sűrű poligont vizsgálva kaptunk egészen magas aszimmetria-értékeket. (Lásd a 13. táblát.)

A kiemelt csoportoknál – az aszimmetria mértékének és irányának értelmezését figyelembe véve – az egyenlőtlenségnek a szimmetria esetéhez viszonyított növekedését észleltük.

¹⁵ A vizsgálatok során csak a legalább két foglalkoztatottat magában foglaló csoportokat vettük figyelembe.

,13. tábla

A magas aszimmetria-értékű csoportok

Sor-szám	Csoport	Aszimmetria-érték	A görbe pontjainak száma
1.	25–33 éves, 16–20 éve a vállalatnál dolgozó férfi szakmunkások	0,5528	16
2.	34–42 éves, legfeljebb 5 éve a vállalatnál dolgozó női szakmunkások	0,6826	18
3.	43–51 éves, 16–20 éve a vállalatnál dolgozó női szakmunkások	0,6534	16
4.	43–51 éves, legfeljebb 5 éve a vállalatnál dolgozó női betanított munkások	0,6173	19
5.	34–42 éves, 16–20 éve a vállalatnál dolgozó betanított munkások	0,6059	14
6.	11–15 éve a vállalatnál dolgozó segédmunkások	–0,6248	21
7.	Legfeljebb 24 éves és legfeljebb 5 éve a vállalatnál dolgozó női fizikai munkások	0,6319	18
8.	34–42 éves műszaki vezetők	–0,5175	24
9.	25–33 éves, 6–10 éve a vállalatnál dolgozó beosztottak	–0,6178	19
10.	6–10 éve a vállalatnál pénzügyi–számvetési munkakörben dolgozó nem fizikaiak	–0,5599	22
11.	25–33 éves, 6–10 éve a vállalatnál dolgozó nem fizikaiak	–0,6633	20
12.	6–10 éve a vállalatnál dolgozó női nem fizikaiak	–0,6338	36
13.	11–15 éve a vállalatnál dolgozó női nem fizikaiak	–0,5726	19
14.	25–33 éves, 16–20 éve a vállalatnál dolgozó férfiak	0,6353	18

*

A koncentráció fokának szemléltetésére rendkívül alkalmas Lorenz-görbék – a gyakorisági eloszlástól függően – nem mindig szimmetrikusak a diagonálist keresztező átlóra. Aszimmetriájuk közgazdasági jelentést hordoz, mégpedig az átlagosnál kisebb és az átlagosnál nagyobb értékkel rendelkező egységek közötti egyenlőtlenséget jelzi, s indokolja a további vizsgálatokban a Frigyes Ervin-féle v egyenlőtlenségi mutatószám-rendszer igénybevételét, ami e tanulmányban terjedelmi okok miatt nem történt meg. A jelen tanulmányban levezetett mutató pedig alkalmas az aszimmetria mértékének és irányának számszerűsítésére, továbbá az azonos nagyságú koncentrációarányal rendelkező görbék közötti különbségtételre. Koncentrációs elemzésekben tehát a Gini-féle koncentrációarány meghatározása mellett javasoljuk a megfelelő aszimmetria-értékek feltüntetését is.

IRODALOM

- (1) Die Konzentration in der Wirtschaft. I–III. Hrsg.: H. Arndt. Schriften des Vereins für Sozialpolitik. 20/1–3. köt. Duncker–Humblot. Berlin. 1970. 1702 old.
- (2) Éltető Ödön – Vita László: Jövedelemeloszlások közelítése és prognosztizálása. *Sigma*. 1982. évi 1–2. sz. 15–39. old.
- (3) Fonyódi Valéria – Dr. Gombosiné Gárdos Eszter – Harsányi László: Bér- és keresetelemzés regresszióanalízissel. *Statistikai Szemle*. 1977. évi 2. sz. 163–174. old.
- (4) Frigyes Ervin: A munkások és alkalmazottak jövedelemeloszlásának elemzése és tervezési módszerei. Kandidátusi értekezés. 1965. 209 old.
- (5) Kahnwald, H.: Ein „dynamisches“ Konzentrationsmass. *Allgemeines Statistisches Archiv*. 1974. évi 2. sz. 143–159. old.
- (6) Kádas Kálmán: A „matematikai közgazdaságtan” lehetőségei és korlátai. *Magyar Tudomány*. 1969. évi 10. sz. 605–613. old.
- (7) Kádas Kálmán: *Statistika I–II*. Egyetemi jegyzet. Tankönyvkiadó. Budapest. 1980. 420 old.
- (8) Kádas Kálmán: Az ökonometriai kutatás célkitűzései és módszerei. *Közgazdasági Szemle*. 1957. évi 5. sz. 547–559. old.
- (9) Kellerer, H. – Schaich, E.: Statistische Probleme der Erfassung von Konzentrationsphänomenen. *Megjelent: (1) 41–74. old.*

- (10) Kerégyártó Györgyné: A koncentráció mérése. A mezőgazdasági termelés koncentrációjának vizsgálata. Kandidátusi értekezés. (Kézirat.)
- (11) Lorenz, M. O.: Methods of measuring the concentration of wealth. *Publications of the American Statistical Association*. 1905. 209–219. old.
- (12) Marx Károly: A tőke. A politikai gazdaságtan bírálata. 1. köt. A tőke termelési folyamata. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 1973. V, 820 old.
- (13) Mundruczó György: Alkalmazott regressziószámítás. Akadémiai Kiadó. Budapest. 1981. 258 old.
- (14) Rudin, W.: A matematikai analízis alapjai. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1978. 355 old.
- (15) Sipos Béla: Termelési függvények – vállalati prognózisok. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1982. 278 old.
- (16) Theil, H.: Közgazdaságtan és információelmélet. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1970. 501 old.
- (17) Theiss Ede: Statisztikai törvényszerűség a jövedelemeloszlásban. (Pareto törvénye.) *Közgazdasági Szemle*. 1935. évi 1. sz. 1–38. old.
- (18) Tűz Lászlóné: Az ipari koncentráció mérése. Statisztikai módszerek – témadokumentáció 12. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1980. 93 old.
- (19) Új módszer a fizikai dolgozók bérarányainak vizsgálatára. (Regresszióanalízis.) *Statisztikai időszaki Közlemények* 458. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1980. 56 old.

РЕЗЮМЕ

Целью авторов является проведение регрессивного анализа данных о заработной плате и исследование концентрации заработной платы на фабрике кожевенных изделий в городе Печ.

В первой главе авторы производят отбор важнейших из числа действующих на заработную плату факторов и затем в числовой форме излагают воздействие этих пояснительных переменных на заработную плату. Определение оптимального регрессивного уравнения производился с помощью «ступенчатого» метода. В ходе расчетов были получены ожидаемые результаты (например среди работников умственного труда имеются более резкие различия, чем между работниками физического труда, далее заработная плата мужчин — при равных прочих условиях — превышает заработную плату женщин, но имели место также и неожиданные выводы (например то, что по мере роста трудового стажа на фабрике — при неизменных прочих условиях — заработная плата сокращается).

Во второй части своей статьи авторы производят исследование концентрации, преследующее две цели: во-первых, с помощью нескольких распространенных измерительных показателей (коэффициент Джини и показатель Тейля) предоставить общую картину о существующих неравномерностях в области заработной платы и, во-вторых, преодолеть недостаток коэффициента Джини, заключающийся в том, что он и в случае различных по рассеянию частотных рядов может давать одинаковые величины. Эту вторую задачу авторы решили путем интерпретации и измерения принадлежащей к частотному ряду асимметрии кривой Лоренца. Расчеты показывают, что кривые Лоренца в большинстве случаев не выражают асимметричности, поэтому наряду с коэффициентом Джини всегда целесообразно приводить также и значение асимметрии.

SUMMARY

The study shows the regression results and the analysis of the concentration of wages using the data of the leather factory at Pécs.

In the first chapter the authors select the most important factors influencing wages and quantify the impact exerted by effect of the explaining variables on wages. The best regression equation was chosen by means of the stepwise method. The computations provided partly expected results (for instance inequalities are more pronounced among non-manual workers than among manual ones or males receive higher wages than females, other conditions being unchanged) and unexpected results too.

In the second chapter of the study the authors carried out the analysis of concentration which had two purposes to outline the inequalities of wages at the enterprise by means of some generally accepted indicators (Gini's coefficient, Theil's indicator) on the one hand and to eliminate the deficiency of Gini's coefficient, namely that it may assume the same value in the case of different frequency distributions. The authors solved the second problem through interpreting and measuring the asymmetry of the Lorenz curve attached to the frequency distribution. The computations pointed out that Lorenz curves can not generally be taken symmetrical, therefore it is always expedient to indicate, in addition to the Gini's coefficient, the value of asymmetry too.

A STATISZTIKAI KOORDINÁCIÓS BIZOTTSÁG 1983. NOVEMBER 23-I ÜLÉSE

DR. KOLLÁR ZOLTÁNNÉ

A Statisztikai Koordinációs Bizottság 1983. november 23-án *Nyitrai Ferencné dr.-nak*, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének vezetésével ülést tartott.

Első napirendi pontként *dr. Ormai László*, a KSH Statisztikai Rendszerfejlesztő és Koordináló főosztályának vezetője terjesztette elő „A Központi Statisztikai Hivatal 1984. évi adatgyűjtési terve” c. anyagot. A Központi Statisztikai Hivatal immár tizedik alkalommal tájékoztatta a Statisztikai Koordinációs Bizottságot soron következő évi adatgyűjtési rendszeréről, illetve az abban a korábbi évhez képest történt változásokról.

Az ülésen *második* napirendi pontként „Az elrendelési szám nélküli és az önkéntes adatgyűjtések” című tájékoztatót vitatták meg, amelyet *Barabás Miklós*, a KSH Területi Statisztikai főosztályának vezetője terjesztett elő. A Központi Statisztikai Hivatal megyei igazgatóságai az adatszolgáltatói információs hálózat közreműködésével 1983 első felében felmérték az elrendelési szám nélküli és az önkéntes adatgyűjtések helyzetét. A vizsgálat megyénként 2, országosan összesen 42 adatszolgáltatónál az 1983. január 1. és május 20. közötti időszakra terjedt ki. Az ellenőrzés tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a jogszabályellenes – elrendelési szám nélküli – és az önkéntes adatgyűjtések csökkenő tendenciát mutatnak. Emellett az adatkérések pontosabban megfogalmazottak, szakszerűbbek voltak, így teljesítésük is kevesebb többletmunkát jelentett, mint korábban.

Barabás Miklós utalt arra a tényre, hogy a jelentés a valóságnál jobb képet fest, mivel csak azzal a 310 elrendelési szám nélküli adatgyűjtéssel foglalkozik, amelyeket a vizsgálat során sikerült feltárni. A vállalatok ugyanakkor ennél többet teljesítenek. Az elrendelési szám nélküli adatgyűjtések többsége szakszerű, éppen ezért érthetetlen, hogy begyűjtésük miért jogellenes úton történik. Felhívta a figyelmet arra, hogy néhány adatkérés során nehezen teljesíthető, bizonylatlaltal kevéssé – vagy egyáltalán nem – alá-

támasztott adatok összeállítására készítetik a vállalatokat, és ha az adatokat később sem ellenőrzik, az mindenképpen károsan hat a kötelezően elrendelt statisztikai adatgyűjtések megbízhatóságára. Komoly gondként említette az ún. leirati úton érkező adatkéréseket, amelyek szenvedő alanyai leginkább a tanácsok. Bár az érvényes jogszabályok az ilyen adatkérések visszautasítását lehetővé teszik, erre azonban nemigen kerül sor.

A vitában – amelyben az Ipari Minisztérium, az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi Minisztérium, valamint a Minisztertanács Tanácsi Hivatalának képviselője vett részt – szó esett az önkéntes adatgyűjtések értelmezéséről, a statisztikai adatszolgáltatás még mindig nem kellően körülhatárolt fogalmáról, a tanácsok adatszolgáltatói szerepéről, valamint a minisztériumok és a háttérintézményeik közötti munkamegosztásról. A Tanácsi Hivatal képviselője felhívta a főhatóságok figyelmét azokra a gondokra, amelyeket a járások megszűnése az információáramlásban okozhat.

Harmadik napirendi pontként az ülés résztvevői az igazgatási statisztikai fogalmak és osztályozások elkészítésére vonatkozó javaslatot tárgyalták meg. A statisztikáról szóló 1973. évi V. törvény a statisztikai tevékenység összehangolásának céljából feladatultűzte ki – többek között – az állami statisztika keretébe tartozó fogalmak, osztályozások kidolgozását és egységesítését.

A Központi Statisztikai Hivatal a Statisztikai Fogalmak Meghatározásainak Jegyzékében és a Statisztikai Osztályozások Jegyzékében szereplő fogalmi, illetve osztályozási törzsállomány kidolgozásával nagy lépést tett az egységesítés irányába. Mint *dr. Ormai László* elmondta, az e munka során szerzett tapasztalatok, valamint az a tény, hogy több főhatóság elkezdte az igazgatási statisztikában használatos fogalmak és osztályozások kidolgozását, egyértelműen igényelték valamilyen koordináció, egységes szemlélet ki-

alakítását. Ezt célozta az előterjesztés, amely két egymással ellentétes igénynek próbált eleget tenni. Egyrészt, hogy a különböző témák sajátosságaira figyelve ne írjon elő túlságosan merev, kötött szabályozást, másrészt mégis biztosítsa az egységes szemlélet és gyakorlat kialakítását.

A vitában a Pénzügyminisztérium, a Belkereskedelmi Minisztérium, az Ipari Minisztérium és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium képviselője kért szót. A hozzászólók a központi és az igazgatási statisztikai fogalmak elhatárolásának problémakörével foglalkoztak.

A negyedik napirendi pont keretében dr. Ormai László, a KSH főosztályvezetője tájékoztatást adott az új típusú gazdasági szervezetek adatgyűjtési rendszerének továbbfejlesztéséről. Elmondta, hogy az 1982-ben kialakított rendszer a tapasztalatok birtokában két területen módosul:

– megszűnnek a kisservezetek megalakulásának regisztrálását szolgáló adatgyűjtések, és helyettük a

Pénzügyminisztérium Ellenőrzési Főigazgatósága által felállított és karbantartott nyilvántartási rendszert fogják statisztikai célra használni;

– megbízhatatlan volta miatt megszűnik a vállalati gazdasági munkaközösségek és az ipari, valamint szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok olyan önálló szakágazati besorolása, amely a tevékenységükre vonatkozó saját bevallásuk alapján készült (a besorolás ezután egyrészt meg fog egyezni a „gazda szervezet” besorolásával – a népgazdasági elszámolások rendszere is ezt indokolja –, másrészt a besorolás a tevékenységek árbevételének megoszlásán fog alapulni).

A Központi Statisztikai Hivatal által begyűjtött és feldolgozott adatok valamennyi érdeklődő számára hozzáférhetők, ezért az előadó arra kérte a jelenlevőket, hassanak oda, hogy a kisservezeteket ne terheljék túlzott adatkérésekkel.

Az ötödik napirendi pont keretében a Statisztikai Koordinációs Bizottság elvi állásfoglalást fogadott el az állami statisztika egységes rendszerébe nem tartozó szervek adat-szolgáltatási kötelezettséggel járó adatgyűjtési lehetőségeiről, illetve az ilyen adatgyűjtésekkel kapcsolatos költségek viseléséről.

A MÁSODIK MAGYAR–SPANYOL AGRÁRKÖZGAZDASÁGI KOLLOKVIUM

CSIZMADIA ERNŐNÉ

Először 1982-ben Budapesten, másodízben 1983. szeptember 2. és 9. között Madridban került sor a magyar és a spanyol agrárközgazdászok eszmecseréjére.¹ A programot szervező házigazda ez alkalommal a Spanyol Agrárközgazdasági és Agrárszociológiai Társaság (Asociación Española de Economía y Sociología Agrarias), a spanyol delegáció vezetője pedig A. Herrero Alcón, a Társaság elnöke, a Mezőgazdasági, Erdészeti, Halászati és Élelmezésügyi Minisztérium vezérigazgatója volt. A magyar delegáció a Magyar Közgazdasági Társaság Mezőgazdasági Szakosztályának és a Magyar Agrártudományi Egyesület Agrárközgazdasági Társaságának képviselőiből tevődött össze, vezetője dr. Dimény Imre akadémikus, a Kertészeti Egyetem rektora volt.

A spanyol delegáció lehetőséget teremtett arra, hogy a magyar küldöttség még a tanácskozás előtt, annak jobb megalapozásához megismerkedhessen a spanyol mezőgazdasággal és gazdasági szervezetekkel, és pedig nemcsak a kézhez kapott tanulmányokból, hanem a gyakorlatban is.

Spanyolországban az ötvenes években jelentős állami támogatással mezőgazdaságfejlesztési programok indultak, főleg a fővároskörnyéki területeken. Céljuk egyrészt a

jelentős munkaerő-fölösleg megkötése, másrészt a főváros élelmiszer-ellátásának előmozdítása volt. E munkákat az Országos Mezőgazdasági Fejlesztési Intézet (IRYDA) irányítja. Egyik ilyen regionális központjuk Madridtól délnyugatra, Talavérában (Toledo megye) működik. A körzetben létrehozott új településeken (mintegy 300 falu) családi gazdaságok és szövetkezetek, illetve társulások gazdálkodnak. Öntözéses műveléssel, munkaigényes kultúrák termesztésével, fejlett állattenyésztéssel foglalkoznak, feldolgozó, szolgáltató szövetkezeti üzemek működnek ezen a vidéken.

A másik tanulmányutat Madridtól északnyugatra, Segoviába szervezték a vendéglátók, ahol a Piron folyó menti IRYDA-programmal ismerkedtünk. E munkák 20 éve folynak. A gazdálkodás, a technikai fejlesztés hatékonyságának megalapozása érdekében az első hat évben rendezték a területet (tagosították, kialakították a nagy táblákat). Ezt követte a különböző vállalkozási, főleg szövetkezeti, szakszövetkezeti formák szervezése, amit kedvezményes hitelnyújtással támogatott az állam. Ma ez a terület az ország legjelentősebb sertésenyésztő körzete. Fejlődik az öntözés is. Fő növényeik a napraforgó, a cukorrépa és a sárgarépa. A körzetben működik egy szolgáltató társulás is, amelynek keveréktakarmányt előállító üzeme és állatorvos-szaktanácsadó csoportja szol-

¹ Az első spanyol–magyar agrárközgazdasági kollokviumról szóló beszámolót lásd: *Statisztikai Szemle*, 1982. évi 11. sz. 1141–1142. old.

alakítását. Ezt célozta az előterjesztés, amely két egymással ellentétes igénynek próbált eleget tenni. Egyrészt, hogy a különböző témák sajátosságaira figyelve ne írjon elő túlságosan merev, kötött szabályozást, másrészt mégis biztosítsa az egységes szemlélet és gyakorlat kialakítását.

A vitában a Pénzügyminisztérium, a Belkereskedelmi Minisztérium, az Ipari Minisztérium és az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium képviselője kért szót. A hozzászólók a központi és az igazgatási statisztikai fogalmak elhatárolásának problémakörével foglalkoztak.

A negyedik napirendi pont keretében dr. Ormai László, a KSH főosztályvezetője tájékoztatást adott az új típusú gazdasági szervezetek adatgyűjtési rendszerének továbbfejlesztéséről. Elmondta, hogy az 1982-ben kialakított rendszer a tapasztalatok birtokában két területen módosul:

– megszűnnek a kisservezetek megalakulásának regisztrálását szolgáló adatgyűjtések, és helyettük a

Pénzügyminisztérium Ellenőrzési Főigazgatósága által felállított és karbantartott nyilvántartási rendszert fogják statisztikai célra használni;

– megbízhatatlan volta miatt megszűnik a vállalati gazdasági munkaközösségek és az ipari, valamint szolgáltató szövetkezeti szakcsoportok olyan önálló szakágazati besorolása, amely a tevékenységükre vonatkozó saját bevallásuk alapján készült (a besorolás ezután egyrészt meg fog egyezni a „gazda szervezet” besorolásával – a népgazdasági elszámolások rendszere is ezt indokolja –, másrészt a besorolás a tevékenységek árbevételének megoszlásán fog alapulni).

A Központi Statisztikai Hivatal által begyűjtött és feldolgozott adatok valamennyi érdeklődő számára hozzáférhetők, ezért az előadó arra kérte a jelenlevőket, hassanak oda, hogy a kisservezeteket ne terheljék túlzott adatkérésekkel.

Az ötödik napirendi pont keretében a Statisztikai Koordinációs Bizottság elvi állásfoglalást fogadott el az állami statisztika egységes rendszerébe nem tartozó szervek adat-szolgáltatási kötelezettséggel járó adatgyűjtési lehetőségeiről, illetve az ilyen adatgyűjtésekkel kapcsolatos költségek viseléséről.

A MÁSODIK MAGYAR–SPANYOL AGRÁRKÖZGAZDASÁGI KOLLOKVIUM

CSIZMADIA ERNŐNÉ

Először 1982-ben Budapesten, másodízben 1983. szeptember 2. és 9. között Madridban került sor a magyar és a spanyol agrárközgazdászok eszmecseréjére.¹ A programot szervező házigazda ez alkalommal a Spanyol Agrárközgazdasági és Agrárszociológiai Társaság (Asociación Española de Economía y Sociología Agrarias), a spanyol delegáció vezetője pedig A. Herrero Alcón, a Társaság elnöke, a Mezőgazdasági, Erdészeti, Halászati és Élelmezésügyi Minisztérium vezérigazgatója volt. A magyar delegáció a Magyar Közgazdasági Társaság Mezőgazdasági Szakosztályának és a Magyar Agrártudományi Egyesület Agrárközgazdasági Társaságának képviselőiből tevődött össze, vezetője dr. Dimény Imre akadémikus, a Kertészeti Egyetem rektora volt.

A spanyol delegáció lehetőséget teremtett arra, hogy a magyar küldöttség még a tanácskozás előtt, annak jobb megalapozásához megismerkedhessen a spanyol mezőgazdasággal és gazdasági szervezetekkel, és pedig nemcsak a kézhez kapott tanulmányokból, hanem a gyakorlatban is.

Spanyolországban az ötvenes években jelentős állami támogatással mezőgazdaságfejlesztési programok indultak, főleg a fővároskörnyéki területeken. Céljuk egyrészt a

jelentős munkaerő-fölösleg megkötése, másrészt a főváros élelmiszer-ellátásának előmozdítása volt. E munkákat az Országos Mezőgazdasági Fejlesztési Intézet (IRYDA) irányítja. Egyik ilyen regionális központjuk Madridtól délnyugatra, Talavérában (Toledo megye) működik. A körzetben létrehozott új településeken (mintegy 300 falu) családi gazdaságok és szövetkezetek, illetve társulások gazdálkodnak. Öntözéses műveléssel, munkaigényes kultúrák termesztésével, fejlett állattenyésztéssel foglalkoznak, feldolgozó, szolgáltató szövetkezeti üzemek működnek ezen a vidéken.

A másik tanulmányutat Madridtól északnyugatra, Segoviába szervezték a vendéglátók, ahol a Piron folyó menti IRYDA-programmal ismerkedtünk. E munkák 20 éve folynak. A gazdálkodás, a technikai fejlesztés hatékonyságának megalapozása érdekében az első hat évben rendezték a területet (tagosították, kialakították a nagy táblákat). Ezt követte a különböző vállalkozási, főleg szövetkezeti, szakszövetkezeti formák szervezése, amit kedvezményes hitelnyújtással támogatott az állam. Ma ez a terület az ország legjelentősebb sertésenyésztő körzete. Fejlődik az öntözés is. Fő növényeik a napraforgó, a cukorrépa és a sárgarépa. A körzetben működik egy szolgáltató társulás is, amelynek keveréktakarmányt előállító üzeme és állatorvos-szaktanácsadó csoportja szol-

¹ Az első spanyol–magyar agrárközgazdasági kollokviumról szóló beszámolót lásd: *Statisztikai Szemle*, 1982. évi 11. sz. 1141–1142. old.

gálja a tagok érdekeit. A társulás beruházásában létesült, évi 100 000 tonna kapacitású takarmánykeverő megépítéséhez 40–45 százalékban vettek igénybe hitelt, a 15 százalékos kereskedelmi kamattal szemben 11 százalékért, vagyis állami támogatással.

A vitaüléseket megelőző napon a magyar delegáció még egy érdekes programban vett részt. Három csoportra oszolva különböző intézményeket kerestek fel, ahol tájékoztatást kaptak azok tevékenységéről és eszmecserét folytattak vezető szakemberekkel együttműködési kérdésekről. Az egyik csoport a Madridi Egyetemet, a másik az INIA-t (Országos Agrárgazdasági Kutató Intézet) és a FORPPA-t (Agrártermelési és Árszabályozási Alap) elnevezésű intézményt, a harmadik az IRYDA-t és a Mezőgazdasági Hitelbankot látogatta meg.

Ezek után került sor a plenáris vitaülésekre. A tanácskozás három napon keresztül folyt. A delegációvezetők megnyitóját után 5 előadás és hozzájuk kapcsolódó korreferátumok hangzottak el, amelyeket kérdések, hozzászólások követtek.

Az első előadás (előadó: *L. Garcia de Oteyza*) a spanyol élelmiszeriparról szólt. Spanyolországban az élelmiszeripar jobban elkülönül a mezőgazdaságtól, mint Magyarországon. Vállalati struktúrájában pedig egyik oldalon a kisvállalati (1–5 fős) forma, másik oldalon a multinacionális nagyvállalatok jelenléte, egyes területeken túlsúlya a jellemző.

A magyar korreferens és a hozzászólók a multinacionális vállalatok monopolhelyzetével, a feldolgozottság és az exporthatékonyság ellentétes tendenciáival, a szövetkezetek országaink közötti eltérő szerepével foglalkoztak az élelmiszeriparban.

A második ülésen két magyar előadó (*Dobos Károly* és *Fekete Ferenc*) „Az agrárgazdasági kutatások Magyarországon” címmel tartott referátumot. Vázolták a főbb kutatási témákat, gyakorlati hasznosításukat, a szervezeti, finanszírozási rendszert. A résztvevők a spanyol korreferátumból a spanyol agrárkutatásokról kaptak tájékoztatást. Ezt követően több kérdés hangzott el az előadáshoz és a korreferátumhoz kapcsolódóan. Az elnök zárszavában a spanyolországi kutatási rendszerben várható változásokról szólt.

Harmadik vitatémaként a mezőgazdasági, illetve élelmiszertermékek forgalmazása került sorra spanyol előadóval (*P. Cruz Roche* és *Julian Briz Escribano*). Az előadás a spanyol élelmiszer nagy- és kiskereskedelemmel, a piacsabályozással, az árak problémáival foglalkozott. A magyar korreferens a forgalmazási szféra, a magyar értékesítési rendszer elemzése kapcsán rámutatott arra, hogy a piaci mechanizmus működésének, az állam szabályozó szerepének, egyúttal a vál-

latali önállóság és versenyszellem érvényesítésének a tanulmányozásában szorosabb együttműködésre lenne szükség a két ország agrárgazdasági kutatói között. A vitában felvetődött, hogy Magyarország mint a KGST tagja hogyan integrálódik a világkereskedelemben, milyen nehézségeket okoz a kedvezőtlen világgazdasági helyzet a kereskedelem fejlődésében mindkét országban, az állami dotációnak milyen hatása, következménye van a magyar gazdaságban. A magyar elnök zárszavában elemző módon foglalta össze a tanulságokat.

A negyedik témát magyar előadók (*Villányi Miklós* és *Csendes Béla*) „A mezőgazdasági technológiák és termékek Magyarország és Spanyolország közötti kölcsönös cseréje növelésének lehetőségei” címmel tartották. Ezen az ülésen fogalmazódott meg a legkonkrétabban a két ország közötti együttműködés eddigi tapasztalatainak értékelése és a továbblépés lehetősége a következő területeken:

- agrártechnikai és technológiai fejlesztés magyarországi tapasztalatainak átadása,
- a spanyolországi kistermelési technológiák eredményeinek hasznosítása,
- a növénytermesztés genetikai hátterének (vetőmag, nemesítés, szaporítás) biztosításában való együttműködés,
- a világbanki programokban kölcsönös közreműködés.
- a harmadik piacokon való közös fellépés lehetőségeinek kihasználása,
- együttműködés az erdőtelepítés és a vadgazdálkodás terén.

A spanyol reagálás a felvetésekre kedvező volt. Különösen támogatják a kompenzációs kereskedelmi ügyletek fejlesztését, illetve az ún. „multivertikális” kereskedelmi konstrukciókat a bankrendszer bekapcsolásával.

Végül ötödik témaként „Az állami vállalat és az élelmiszeripar” címmel spanyol előadás (előadó: *P. Cruz Roche*) hangzott el. Ismét felvetődött a multinacionális vállalatok szerepe a spanyol élelmiszer-gazdaságban. Az állami vállalatokat Spanyolországban az országos Iparügyi Intézet (INI) integrálja, és fejlesztésükkel, regionális elhelyezésükkel, a technológiai újítások terjesztésével, minőségjavítással is foglalkozik. A magyar korreferátum a magyar élelmiszeripari vállalatok rendszerét, működésük gazdasági eredményét, jellemzőit foglalta össze. Közös gondként fogalmazódtak meg a technikai fejlesztés finanszírozása, az infrastrukturális háttér megteremtése, továbbá a kutatási-fejlesztési források biztosítása terén tapasztalható nehézségek.

A vitaülés magyar elnöke zárszavában kiemelte az élelmiszeripar infrastruktúrája fejlesztésének beruházásigényességét, különös tekintettel a környezetszennyezésre.

A kollokvium befejezéséeként a spanyol és a magyar delegációvezetők megállapították,

hogy eredményes, tanulságos, hasznos tanácskozás folyt a két ország agrárközgazdasági szakemberei között. Időszerű témák kerültek megbeszélésre. A delegációk egymás gondjainak, eredményeinek, tapasztalatainak megismerése, a mindkét ország számára előnyös együttműködési lehetőségek keresése jegyében végezték munkájukat.

Összefoglalva úgy értékelhetjük, hogy a kollokvium sok új ismeretet nyújtott a két or-

szág élelmiszer-termelő és -forgalmazási szférájáról, az agrárgazdasági kutatásokról, a spanyol–magyar mezőgazdasági, élelmiszerkereskedelmi együttműködés lehetőségeiről. A második magyar–spanyol agrárközgazdasági fórum is elősegítette a szakemberek közti szakmai és baráti kapcsolatok erősödését, ami fontos záloga, feltétele a további gyümölcsöző együttműködésnek, egymás kölcsönös megbecsülésének.

VITAÜLÉS AZ IFJÚSÁG TÁRSADALMI HELYZETÉRŐL

LAKATOS MÁRIA

„Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások” c. MTA főirány Programbizottsága, a KISZ KB Gazdaságpolitikai és Érdekképviselői Osztálya, valamint a Központi Statisztikai Hivatal Ifjúsági Szakmai Munkaközössége 1983. szeptember 26. és 28. között vitaülést rendezett Budapesten a fiatalok életkörülményeiről. Az ülést *Barta Barnabás*, a KSH elnökhelyettese nyitotta meg, majd sorrendben a következő főbb témakörök kerültek megvitatásra:

– Az ifjúságstatisztikai kutatómunka eredményeinek ifjúságpolitikai hasznosításáról (vitavezető *dr. Klínger András* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– Az ifjúság jövedelmi és lakáshelyzete (vitavezető *dr. Vukovich György* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– Családi életkörülmények és az anyagi életkörülmények néhány területe (szolgáltatások, turizmus) (vitavezető *dr. Andorka Rudolf* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– A fiatal értelmiségiek és segéd munkások helyzete (vitavezető *dr. Gázsó Ferenc* kandidátus, a Művelődési Minisztérium Oktatókutatási Intézetének főigazgatója).

Ez a tárgykör – mint ezt a vitán előadott kutatási eredmények változatossága, sokfélesége is mutatta – társadalmi–gazdasági életünk szinte valamennyi fontos, elsősorban az életszínvonal-politika számára elengedhetetlen ismeretanyagát felöleli.

Noha az utóbbi 10–15 évben, elsősorban az ún. Ifjúsági törvény¹ létrehozása óta a politikai–gazdasági irányításban, a publicisztikában fokozatosan elterjedt az „ifjúságnak.” társadalmi kategóriakénti felfogása, a társadalomkutatók számára nem kis gondot jelentett e látszólag kézenfekvő, jól érthető fogalom definiálása, tartalmának pontos meghatározása, ami természetesen elengedhetetlen alapkövetelmény a kutatásokhoz. Éppen ez idő közben merült fel az igény az életkörülmény- és életmódkutatás eredményei iránt is, mely kutatási terület ugyancsak számos fo-

galomtisztázási és módszertani kérdést vetett fel.

A vitaülés a több éves kutatómunka eredményeit nemcsak összegezte, hanem nyilvános lehetőséget adott e kutatások különböző területeinek, irányainak szembesítésére is.²

A vizsgálódások egyik sarkpontját a „pályakezdés”, azaz a társadalmi munkamegosztásba való bekapcsolódás körülményei alkották. E téma tárgyalásakor különösen élesen vetődik fel a vizsgálandó népesség körülhatárolásának kérdése, hiszen az aktív keresővé válás igen különböző életkorban következhet be; de éppen ilyen „vegyes” ez a sokaság a foglalkozást illetően is, hiszen a 15 éves korban segéd munkásként induló fiataloktól a 25–28 éves kezdő mérnökig, orvostól a jogászig stb. mind e csoportba kerülnek. Mégis – megállapodás alapján – általában a 14–29 éves népességet vizsgálják a pályakezdő fiatalok, az „ifjúság” helyzetének felmérésekor.

A vita alapját a KISZ Központi Bizottság Gazdaságpolitikai és Érdekképviselői Osztálya által a korábban kidolgozott műhelymunkák felhasználásával összeállított „A pályakezdő fiatalok élet- és munkakörülményeinek alakulásáról, várható tendenciáiról, különös tekintettel a társadalmilag szervezett munkába való bekapcsolódásra, a családalapítás feltételeinek megteremtésére” című tanulmány szolgálta. A dolgozat mindegyik fejelettel kezdődik, hogy „A pályakezdők helyzetének vizsgálatakor felmerülő problémák jelentős része túlmutat az ifjúságon, és azok, bár vannak ifjúsági vonatkozásai, egészükben nem specifikusan ifjúságiak, hanem a társadalmi–gazdasági problémák szélesebb körébe ágyazódnak”. Az elemzés első helyen foglalja össze a *foglalkoztatás*,

¹ 1971. évi IV. törvény az ifjúságról. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1982. 60–70. old.

² Néhány héttel a vitaülés után látott napvilágot a KSH Ifjúsági Szakmai Munkaközössége által szerkesztett adatgyűjtemény, amely ugyancsak a kutatási eredményeknek jobb hozzáférést szolgálja a nyilvánosság számára. (Ifjúságstatisztikai adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1983. 424 old.)

hogy eredményes, tanulságos, hasznos tanácskozás folyt a két ország agrárközgazdasági szakemberei között. Időszerű témák kerültek megbeszélésre. A delegációk egymás gondjainak, eredményeinek, tapasztalatainak megismerése, a mindkét ország számára előnyös együttműködési lehetőségek keresése jegyében végezték munkájukat.

Összefoglalva úgy értékelhetjük, hogy a kollokvium sok új ismeretet nyújtott a két or-

szág élelmiszer-termelő és -forgalmazási szférájáról, az agrárgazdasági kutatásokról, a spanyol–magyar mezőgazdasági, élelmiszerkereskedelmi együttműködés lehetőségeiről. A második magyar–spanyol agrárközgazdasági fórum is elősegítette a szakemberek közti szakmai és baráti kapcsolatok erősödését, ami fontos záloga, feltétele a további gyümölcsöző együttműködésnek, egymás kölcsönös megbecsülésének.

VITAÜLÉS AZ IFJÚSÁG TÁRSADALMI HELYZETÉRŐL

LAKATOS MÁRIA

„Az ifjúságpolitika tudományos megalapozását szolgáló kutatások” c. MTA főirány Programbizottsága, a KISZ KB Gazdaságpolitikai és Érdekképviselői Osztálya, valamint a Központi Statisztikai Hivatal Ifjúsági Szakmai Munkaközössége 1983. szeptember 26. és 28. között vitaülést rendezett Budapesten a fiatalok életkörülményeiről. Az ülést *Barta Barnabás*, a KSH elnökhelyettese nyitotta meg, majd sorrendben a következő főbb témakörök kerültek megvitatásra:

– Az ifjúságstatisztikai kutatómunka eredményeinek ifjúságpolitikai hasznosításáról (vitavezető *dr. Klínger András* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– Az ifjúság jövedelmi és lakáshelyzete (vitavezető *dr. Vukovich György* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– Családi életkörülmények és az anyagi életkörülmények néhány területe (szolgáltatások, turizmus) (vitavezető *dr. Andorka Rudolf* kandidátus, a KSH főosztályvezetője);

– A fiatal értelmiségiek és segéd munkások helyzete (vitavezető *dr. Gázsó Ferenc* kandidátus, a Művelődési Minisztérium Oktatókutatási Intézetének főigazgatója).

Ez a tárgykör – mint ezt a vitán előadott kutatási eredmények változatossága, sokfélesége is mutatta – társadalmi–gazdasági életünk szinte valamennyi fontos, elsősorban az életszínvonal-politika számára elengedhetetlen ismeretanyagát felöleli.

Noha az utóbbi 10–15 évben, elsősorban az ún. Ifjúsági törvény¹ létrehozása óta a politikai–gazdasági irányításban, a publicisztikában fokozatosan elterjedt az „ifjúságnak.” társadalmi kategóriakénti felfogása, a társadalomkutatók számára nem kis gondot jelentett e látszólag kézenfekvő, jól érthető fogalom definiálása, tartalmának pontos meghatározása, ami természetesen elengedhetetlen alapkövetelmény a kutatásokhoz. Éppen ez idő közben merült fel az igény az életkörülmény- és életmódkutatás eredményei iránt is, mely kutatási terület ugyancsak számos fo-

galomtisztázási és módszertani kérdést vetett fel.

A vitaülés a több éves kutatómunka eredményeit nemcsak összegezte, hanem nyilvános lehetőséget adott e kutatások különböző területeinek, irányainak szembesítésére is.²

A vizsgálódások egyik sarkpontját a „pályakezdés”, azaz a társadalmi munkamegosztásba való bekapcsolódás körülményei alkották. E téma tárgyalásakor különösen élesen vetődik fel a vizsgálandó népesség körülhatárolásának kérdése, hiszen az aktív keresővé válás igen különböző életkorban következhet be; de éppen ilyen „vegyes” ez a sokaság a foglalkozást illetően is, hiszen a 15 éves korban segéd munkásként induló fiataloktól a 25–28 éves kezdő mérnökig, orvostól a jogászig stb. mind e csoportba kerülnek. Mégis – megállapodás alapján – általában a 14–29 éves népességet vizsgálják a pályakezdő fiatalok, az „ifjúság” helyzetének felmérésekor.

A vita alapját a KISZ Központi Bizottság Gazdaságpolitikai és Érdekképviselői Osztálya által a korábban kidolgozott műhelymunkák felhasználásával összeállított „A pályakezdő fiatalok élet- és munkakörülményeinek alakulásáról, várható tendenciáiról, különös tekintettel a társadalmilag szervezett munkába való bekapcsolódásra, a családalapítás feltételeinek megteremtésére” című tanulmány szolgálta. A dolgozat mindezekelőtt leszögezi, hogy „A pályakezdők helyzetének vizsgálatakor felmerülő problémák jelentős része túlmutat az ifjúságon, és azok, bár vannak ifjúsági vonatkozásai, egészségben nem specifikusan ifjúságiak, hanem a társadalmi–gazdasági problémák szélesebb körébe ágyazódnak”. Az elemzés első helyen foglalja össze a *foglalkoztatás*,

¹ 1971. évi IV. törvény az ifjúságról. Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye, 1971. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1982. 60–70. old.

² Néhány héttel a vitaülés után látott napvilágot a KSH Ifjúsági Szakmai Munkaközössége által szerkesztett adatgyűjtemény, amely ugyancsak a kutatási eredményeknek jobb hozzáférést szolgálja a nyilvánosság számára. (Ifjúságstatisztikai adattár. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1983. 424 old.)

a munkába állás körülményeit, lehetőségeit. Többek között kiemeli a formális iskolai végzettség és a munkamegosztásbeli hely elkülönítését, aminek fő okaként a szakközépiskolák súlyának növekedését és a gimnáziumi érettségi devalválódását tekinti. Az iskolázottság és a kereső foglalkozás összefüggéseinek vizsgálata nyomán a tanulmány a következő problémákra hívja fel a figyelmet:

1. igen nagy a szakképzetlenül munkába álló fiatalok aránya (sajnos a kereslet is igen nagy irántuk);
2. a fiatalok döntő többsége a szakmunkás és a szellemi dolgozó rétegbe tömörül;
3. a különböző középfokú iskolatípusok nyújtotta végzettség nem kínál azonos esélyű munkába állási lehetőséget.
4. a végzettség és a munkakör inkongruenciája a felsőfokú végzettségűek között is megfigyelhető.

A középfokú végzettségűek közül a szakmunkásképzőt végzettek számára viszonylag legkönnyebb a megfelelő elhelyezkedés (bár a divatos szakmákban vannak nehézségek). A szakközépiskolát végzettek számára már több a nehézség a végzettségüknek megfelelő munkahely megtalálásában. A gimnáziumot végzettek pedig évek óta elhelyezkedési nehézségekkel küzdenek: az általuk igényelt szellemi munkakörök helyett túlnyomórészt fizikai foglalkozást kínál számukra a munkaerőpiac.

A végzettség és a munkakör inkongruenciája sok esetben jelentkezik a felsőfokú végzettségűek között is, ami fokozott gazdaságossági és szubjektív közérzeti problémát egyaránt magában hordoz. Többek között eleve kérdésessé teszi a pályán maradást, illetve a munkahelyi beilleszkedést és elégedettséget. Ez utóbbi közvetlen összefüggésben áll a pályakezdők keresetével is. A tanulmány megállapítja, hogy az utóbbi 5–10 évben a munkás és alkalmazott fiatalok keresete relatíve romlott, noha szakmai és általános képzettségük magasabb az átlagosnál. Érezhetően megvannak a fiatalok körében is, a többé-kevésbé összehasonlítható munkakörökben, a férfiak és a nők keresetei közötti különbségek, ez utóbbiak hátrányára, és a kor előrehaladásával ezek a különbségek növekednek. A fiatalok keresetelmaradásának okait igen fontos vizsgálni, ugyanis „Az országosan tervezett alacsonyabb bérnövekedés gyakorlati megvalósítása a fiatalok számára további elmaradást valószínűsít...” szövegezi le az elemzés.

„A fiatalok jövedelme és fogyasztása” c. fejezetben a foglalkozási csoportokból képzett különböző rétegek jövedelmi viszonyairól nyújt képet a tanulmány. Mint kiderül, a fizikai foglalkozásúak körében az egy főre jutó jövedelem még jobban elmarad az idősebbekétől, mint a keresetük. Ennek oka – a kereseti hátrányokon túl – mindenekelőtt az, hogy ezekben a háztartásokban viszonylag

a legmagasabb az eltartottak, illetve az inaktívak (GYES) aránya. A fiatal nem fizikai foglalkozásúaknál a keresetek életkor szerinti nagymértékű eltérése a réteg jövedelem- és vagyoni helyzetét, fogyasztását is is meghatározza. A nem diplomás szellemi dolgozó fiatalok jövedelme nem éri el a szakmunkásokét, a pályakezdő diplomások jövedelme a szakmunkásokéhoz hasonló szintű.

A fiatalok életkörülményeinek sarkalatos kérdése a lakáshelyzetük. Ebbe az összetett fogalomba beleértendő a lakáshoz jutás esélye és módja éppúgy, mint a már birtokolt lakás minősége, nagysága stb. Összehasonlítva az idősebb (az 1950-es években családot alapító) generációval, kétségtelen az a hátrányuk, hogy lényegesen kisebb arányban juthatnak lakáshoz intézményes módon. Jelenleg a fiatalok közel háromnegyed részének saját erőből kell megoldania a lakáshelyzetét. E téren különösen nagy eltéréseket hoznak létre a fiatalok körében a területi különbségek. A fiatal fizikai foglalkozásúak nagyobb hányada községekben él; itt, az elmaradott infrastrukturális viszonyok következtében lényegesen nagyobb hányaduk kényszerül komfort nélküli lakásba, ugyanakkor a lakásépítés lehetősége – mindezekelőtt saját erőből ugyan, de – kedvezőbb, mint a városokban élőké. A pályakezdő értelmiségi fiataloknak kedvezőbb a helyzetük a szülői támogatást illetően, de a családalapítás idején az önálló lakás önerőből való biztosítása anyagilag szinte elérhetetlen számukra, csoportjukban erősebben kitolódik az első önálló lakás megszerzésének időpontja.

Az e gondolatokat összefoglaló tanulmány ismertetését követően a vitaülésen megtárgyalták az ifjúság egzisztenciális anyagi helyzetét elemző, az egyes kérdésekkel elmélyülten foglalkozó különböző résztanulmányokat is. Ezek közül megemlítenk néhányat.

Dr. Harcsa István: „Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének főbb jellemzői és konfliktusai” című kutatási jelentése átfogó képet nyújt a fiatalok demográfiai jellemzőiről, válaszolja társadalmi-gazdasági helyzetüket, foglalkoztatottsági, kereseti, jövedelmi kilátásaikat, ismerteti lakásadataikat.

Dr. Belyó Pál „A fiatal (35 éven aluli) háztartások szolgáltatás-fogyasztása” c. tanulmányában arra mutat rá, hogy a fiatalok rétegének fogyasztási szokásaiban milyen súlyú szerepet játszik a szolgáltatások használata.

Faluvégi Albertnek „Az egészségügyi diplomás fiatalok demográfiai, foglalkozási jellemzői, lakáshelyzete” című tanulmánya az értelmiségi fiatalok egy speciális – a népesség szociális helyzetében is fontos szerepet játszó – csoportjának helyzetéről adott számot az 1980. évi népszámlálás adatainak elemzése alapján.

Dr. Késedi Ferenc „A fiatal munkavállalók kereseti viszonyai a magyar népgazdaságban” címmel részletesen tárgyalta az életkor, a szakképzettségi fokozatok, a munka bonyolultsága, az iskolai végzettség stb. szerinti kereseti arányokat.

Dr. Lakatos Miklós és Szűcs Zoltán „A felsőfokú végzettségű fiatalok fogalkozási jellemzői az 1980-as népszámlálási adatok alapján” címmel a fiatal diplomások beosztás szerinti összetételét és kongruencia-szintjét mutatták be.

Dr. Probáld Ákos egy életmódtényező, a turizmus alakulását vizsgálta „A fiatalok utazási szokásai” című dolgozatában, összehasonlítva a lakosság turizmusának legfőbb vonásait a fiatal korosztály szokásaival.

Szénai Márta „Segéd munkás pályakezdő fiatalok” című tanulmánya egy igen népes és gazdasági-társadalmi szempontból problematikus csoportról nyújtott információkat.

Ujvári József és Varga István „A fiatal háztartások életkörülményei” című elemzése két jövedelmi mutató, a háztartás összes pénzbeni jövedelme, valamint az egy főre jutó jövedelem adatait összekapcsolta a háztartások életmódjának tárgyi mutatói közül a lakáskörülményekre és egy-két vagyoni helyzetre utaló mutatókkal.

Vajda Ágnes és Zelenay Anna „A korról változó lakásmód” című tanulmányukban a statisztikai eszközökkel mérhető lakásmódot vizsgálták a különböző generációkhoz tartozó háztartások adatai alapján.

Zelenay Anna „Családi életkörülmények” című elemzése pedig a családi életciklus befolyásoló, differenciáló, meghatározó szerepét vizsgálta a családi életkörülmények alakulásában.

A vitaülés megrendezésének alapvetően kettős célja volt: egyrészt nyilvános fórumot biztosítani az elkészült kutatási eredményeknek, másrészt lehetőséget nyújtani arra, hogy az ifjúság társadalmi helyzetét vizsgáló kutatók és az ifjúságpolitikában érdekelt intézmények képviselői a különböző nézőpontok szembesítésével kölcsönösen tájékoztassák egymást az eredményekről és a további feladatokról.

A tanulmányok ismertetését követő élénk szakmai viták azt mutatták, hogy a kutatók és a társadalompolitikusok személyes véleménycseréjére igény van, és ezt az igényt a vitaülés messzemenően kielégítette.

MAGYAR SZAKIRODALOM

FÖLDES KÁROLY:

SZOCIALISTA GAZDASÁG A VÁLTOZÁSOK KORÁBAN

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 313 old.

Szocialista gazdaság a változások korában? Vagy: változó, átalakuló szocialista gazdaság a változó körülmények között? Vagy: változatlan szocialista gazdaság a változó körülmények között? Mindezek a kérdések önkéntelenül is felmerülnek, ha Földes Károly könyvét kézbe vesszük. Az olvasás során azonban a sok kérdés – megítélésünk szerint – lényegében egyre redukálódik. A szerző ugyanis végeredményben a rendkívül sok, egymással kölcsönösen összefüggő probléma mélyreható, esetenként az alapokig lenyúló elemzése során egyetlen, de rendkívül széles és szerteágazó problémakör elemzésére vállalkozott.

A szerző célkitűzése az volt, hogy „... a gazdasági stratégiára ható tényeket és ezek kölcsönhatását vizsgálja” (5. old.), vagyis azt, hogy elméletileg feltárja, miként változott és változik a szocialista gazdaság a „világgazdasági korszakváltásnak” is nevezett világméretű és mélyreható gazdasági átrendeződés közepette, illetve milyen változásoknak kellene bekövetkezni ahhoz, hogy a szocialista gazdaság nemzeti és nemzetközi szinten a lehető legnagyobb mértékben képes legyen az új, objektív feltételekhez igazodni. Ennek során, mint írja: „Figyelmünk középpontjában ... egyetlen nemzetgazdaság evolúciója áll. Általánosításaink magyar nézőpontból születtek. Ez a tudatosan vállalt 'hungarocentrikus' megközelítés összefér a másokkal közös vagy rokon problémák, a magyar fejlődésben érvényesülő ál-

talános összefüggések vizsgálatával”. (5–6. old.)

A szerző vizsgálatait a szocialista gazdaság társadalmi-gazdasági alapjainak áttekintésével kezdi. Az olvasó kérdéseinek sora, amelyek a művel való ismerkedés során felmerülnek, már itt elkezdődik, hiszen szinte reflexszerű a kérdésfeltevés: miért kell az alapok problémájánál kezdeni az elemzés fonalát?

Ha a felmerülő kérdéseket jobban átgondoljuk, érthetővé válik az elemzés kezdőpontja. A változó körülmények ugyanis szükségessé tették az alapokig hatoló marxista elméleti vizsgálatot, a hagyományos fel fogás egyes elemeinek áttekintését és azoknak a tényeken alapuló kritikai elemzését. Ennek illusztrálására elég, ha arra utalunk, hogy manapság például az alapvető termelőeszközök szocialista tulajdonának problémája körül is vita folyik. Földes Károly ebben az összefüggésben kifejti: „Az az elképzelés, hogy minden termelési eszköz legyen állami tulajdonban, régebben sem volt tartható ... Ezen belül olyan kulcspozíciókat kell feltétlenül állami kézben tartani, amelyek tulajdona az újratermelés központi stratégiai szabályozásához, kiegyensúlyozásához, a szociálpolitikai és egyéb állami funkciók megvalósításához nélkülözhetetlen. Körülményeink között nem tekinthető állami funkciónak a felhalmozás egészének vagy túlnyomóan nagy részének lebonyolítása, a fogyasztás-növekedés kiemelten aprólékos ellenőrzése. Az sem helyes, ha a fogyasztói piac egyensúlyának szabályozása sokkal szigorúbb, mint a beruházási javaké vagy a termékforgalomé általában”. (13. old.) Talán nem kell külön hangsúlyozni, hogy a szerző által kifej-

Dr. Lakatos Miklós és Szűcs Zoltán „A felsőfokú végzettségű fiatalok fogalkozási jellemzői az 1980-as népszámlálási adatok alapján” címmel a fiatal diplomások beosztás szerinti összetételét és kongruencia-szintjét mutatták be.

Dr. Probáld Ákos egy életmódtényező, a turizmus alakulását vizsgálta „A fiatalok utazási szokásai” című dolgozatában, összehasonlítva a lakosság turizmusának legfőbb vonásait a fiatal korosztály szokásaival.

Szénai Márta „Segédmunkás pályakezdő fiatalok” című tanulmánya egy igen népes és gazdasági-társadalmi szempontból problematikus csoportról nyújtott információkat.

Ujvári József és Varga István „A fiatal háztartások életkörülményei” című elemzése két jövedelmi mutató, a háztartás összes pénzbeni jövedelme, valamint az egy főre jutó jövedelem adatait összekapcsolta a háztartások életmódjának tárgyi mutatói közül a lakáskörülményekre és egy-két vagyoni helyzetre utaló mutatókkal.

Vajda Ágnes és Zelenay Anna „A korrallal változó lakásmód” című tanulmányukban a statisztikai eszközökkel mérhető lakásmódot vizsgálták a különböző generációkhoz tartozó háztartások adatai alapján.

Zelenay Anna „Családi életkörülmények” című elemzése pedig a családi életciklus befolyásoló, differenciáló, meghatározó szerepét vizsgálta a családi életkörülmények alakulásában.

A vitaülés megrendezésének alapvetően kettős célja volt: egyrészt nyilvános fórumot biztosítani az elkészült kutatási eredményeknek, másrészt lehetőséget nyújtani arra, hogy az ifjúság társadalmi helyzetét vizsgáló kutatók és az ifjúságpolitikában érdekelt intézmények képviselői a különböző nézőpontok szembesítésével kölcsönösen tájékoztassák egymást az eredményekről és a további feladatokról.

A tanulmányok ismertetését követő élénk szakmai viták azt mutatták, hogy a kutatók és a társadalompolitikusok személyes véleménycseréjére igény van, és ezt az igényt a vitaülés messzemenően kielégítette.

MAGYAR SZAKIRODALOM

FÖLDES KÁROLY:

SZOCIALISTA GAZDASÁG A VÁLTOZÁSOK KORÁBAN

Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1983. 313 old.

Szocialista gazdaság a változások korában? Vagy: változó, átalakuló szocialista gazdaság a változó körülmények között? Vagy: változatlan szocialista gazdaság a változó körülmények között? Mindezek a kérdések önkéntelenül is felmerülnek, ha Földes Károly könyvét kézbe vesszük. Az olvasás során azonban a sok kérdés – megítélésünk szerint – lényegében egyre redukálódik. A szerző ugyanis végeredményben a rendkívül sok, egymással kölcsönösen összefüggő probléma mélyreható, esetenként az alapokig lenyúló elemzése során egyetlen, de rendkívül széles és szerteágazó problémakör elemzésére vállalkozott.

A szerző célkitűzése az volt, hogy „... a gazdasági stratégiára ható tényeket és ezek kölcsönhatását vizsgálja” (5. old.), vagyis azt, hogy elméletileg feltárja, miként változott és változik a szocialista gazdaság a „világgazdasági korszakváltásnak” is nevezett világméretű és mélyreható gazdasági átrendeződés közepette, illetve milyen változásoknak kellene bekövetkezni ahhoz, hogy a szocialista gazdaság nemzeti és nemzetközi szinten a lehető legnagyobb mértékben képes legyen az új, objektív feltételekhez igazodni. Ennek során, mint írja: „Figyelmünk középpontjában ... egyetlen nemzetgazdaság evolúciója áll. Általánosításaink magyar nézőpontból születtek. Ez a tudatosan vállalt 'hungarocentrikus' megközelítés összefér a másokkal közös vagy rokon problémák, a magyar fejlődésben érvényesülő ál-

talános összefüggések vizsgálatával”. (5–6. old.)

A szerző vizsgálatait a szocialista gazdaság társadalmi-gazdasági alapjainak áttekintésével kezdi. Az olvasó kérdéseinek sora, amelyek a művel való ismerkedés során felmerülnek, már itt elkezdődik, hiszen szinte reflexszerű a kérdésfeltevés: miért kell az alapok problémájánál kezdeni az elemzés fonalát?

Ha a felmerülő kérdéseket jobban átgondoljuk, érthetővé válik az elemzés kezdőpontja. A változó körülmények ugyanis szükségessé tették az alapokig hatoló marxista elméleti vizsgálatot, a hagyományos fel fogás egyes elemeinek áttekintését és azoknak a tényeken alapuló kritikai elemzését. Ennek illusztrálására elég, ha arra utalunk, hogy manapság például az alapvető termelőeszközök szocialista tulajdonának problémája körül is vita folyik. Földes Károly ebben az összefüggésben kifejti: „Az az elképzelés, hogy minden termelési eszköz legyen állami tulajdonban, régebben sem volt tartható ... Ezen belül olyan kulcspozíciókat kell feltétlenül állami kézben tartani, amelyek tulajdona az újratermelés központi stratégiai szabályozásához, kiegyensúlyozásához, a szociálpolitikai és egyéb állami funkciók megvalósításához nélkülözhetetlen. Körülményeink között nem tekinthető állami funkciónak a felhalmozás egészének vagy túlnyomóan nagy részének lebonyolítása, a fogyasztás-növekedés kiemelten aprólékos ellenőrzése. Az sem helyes, ha a fogyasztói piac egyensúlyának szabályozása sokkal szigorúbb, mint a beruházási javaké vagy a termékforgalomé általában”. (13. old.) Talán nem kell külön hangsúlyozni, hogy a szerző által kifej-

tett nézetnek rendkívüli jelentősége lehet mind a gazdasági stratégia, mind a gazdaságpolitika kialakításában, éppen az alapokról vallott felfogás tükrében.

Az alapokkal függ össze az is, hogy a szerző a szocialista építés fáziskéséseinek egyes vonatkozásait is áttekinti. A „fáziskésés” kérdésének érintése is szorosan kapcsolódik a könyv témaköréhez, hiszen egyrészt rávilágít arra: „Évszázados fáziskéséseket a legkövetkezetesebb forradalom sem tud rövid idő alatt felszámolni” (28. old.), és a „fáziskésés” jelensége jelenlegi gazdasági gondjaink egyik korábbi fejlődési időszakba nyúló oka és bizonyos mértékig magyarázata is az 1980-as években különösen élesen jelentkező „illeszkedési” gondoknak, annak, hogy a világgazdaságban bekövetkezett változásokra a szocialista országok nagy része miért csak jelentős késéssel reagált.

A szerző külön fejezetben (II. fejezet) elemzi a hazai és a nemzetközi gazdasági tevékenység kölcsönhatását. Talán nem tévedünk, ha úgy véljük, e témakörön belül az integrációs folyamatokkal foglalkozó részek a legsikerültebbek.

E folyamatokkal összefüggésben a Közös Piac tapasztalatainak elemzése során különösen jelentős a szerzőnek az a megállapítása, miszerint az Európai Gazdasági Közösség kialakulása nagy fejlődési tartalékok felhasználását tette lehetővé, meggyorsította, a tagállamok növekedését. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan – különösen napjaink eseményeinek fényében – az is világossá vált, hogy „... az integrációs növekedési gyorsulás nem folyamatos. Így az integráció nem tekinthető állandó növekedési tényezőnek.” (86. old.).

Miért fontos az integráció e hatásának hangsúlyozása?

Úgy véljük, hogy az teszi ezt elengedhetetlenné, hogy különösen tőkés viszonyok között az integráció pozitív szerepe korlátozott, és nagyon sok kedvező tényező egyidejű egybeesése szükséges ahhoz, hogy az integráció kifejttesse növekedésgyorsító szerepét. Más oldalról viszont, és erre is a közelmúlt eseményei világítanak rá, a tőkés gazdasági integráció a fejlődés lassulását vagy a válságból való kilábolási periódus elhúzódását is eredményezheti, mivel az integrációhoz szorosan tapadnak a protekcionizmus különböző elemei is.

A két világrendszer léte szinte automatikusan magával hozta a különböző – tőkés és szocialista – típusú integrációs folyamatokat, az ehhez tartozó intézményeket és intézkedési rendszereket. A szerző véleménye szerint szocialista viszonyok között „Az együttműködés rendszerének az eltérő nemzeti érdekek összeegyeztetése a fő funkciója” (87. old.), és a szocialista együttműködés „ide-

áltípusát” a következő kritériumok alapján tartja megvalósíthatónak:

- a) államközi és nem államközi kapcsolatrendszer;
- b) két- és többoldalú, illetve sokoldalú kapcsolatrendszer;
- c) a nagyjelentőségű tömegtermékekre irányuló szükségletek közös erőfeszítésekkel történő kielégítése;
- d) az egyes népgazdaságok nemzeti tervezésén, irányításán és ezek kölcsönhatásán alapuló rendszer;
- e) a kölcsönös és a harmadik országokkal fenn tartott kapcsolatok egysége. (88–89. old.)

A KGST keretében megvalósult integráció elemzése során – úgy véljük – a szerzőnek többek közt az a megállapítása érdemel különös figyelmet, miszerint a KGST-ben különleges szerepet játszik a Szovjetunió. Ez a megállapítás első megközelítésre triviálisnak tűnik. Mélyebben átgondolva a kérdést azonban nyilvánvalóvá lesz, hogy területi nagysága, gazdasági potenciálja, adottságai folytán a Szovjetunió a KGST-integrációban kulcsszerepe van, amelyet a különböző integrációs intézkedések kialakításánál az eddigieknél fokozottabban kell figyelembe venni, hiszen az integrációs folyamat sikeres előrehaladása nem kis részben ennek is az eredménye még akkor is, ha jelenleg – mint a szerző is rámutat – nem kis problémák jelentkeznek olyan területeken, mint a kölcsönös kereskedelem kialakítása, a szerződéses és a nemzeti árak eltérései vagy a valutaárfolyamok kérdése.

A könyv témája révén a szerző nem kerülhette meg azt a kérdést sem, hogy gazdasági teljesítményeink alapján hol a helyünk a világban (IV. fejezet). A kérdésfeltevés nem új, a válaszok jelentős része is ismert, mégis talán itt nyersnek tűnik az a megállapítás, hogy „... a fejlesztési politika és az irányítás nem tudott érezhető ipari utolérési hatást elérni a gyorsan fejlődő Nyugat-Európához képest, sőt a tőkés országok előnye több tekintetben növekedett... A hosszú távú negatív tendenciák egy része mindmáig fennmaradt”. (199–200. old.)

Természetesen a lényeg szempontjából nem a megfogalmazás milyensége a mérvadó, hanem az, hogy világosan és egyértelműen mutat rá a szerző arra a területre, ahol a magyar gazdaság könnyűnek találtatott, és amely vonatkozásban a szükséges lépések esetleges elodázása további gondjaink forrása lehet. Különösen plasztikussá rajzolódik a kép ebben a vonatkozásban – az összes meglévő probléma ellenére – a magyar mezőgazdaság 1959/60 óta bekövetkezett fejlődésének fényében, és egyben kimondatlanul utal továbblépésünk egyik csomóponti kérdésére is, nevezetesen az iparpolitikára. Ennek a területében különösen indokolt, hogy a szerző részletesen foglalkozik a monopólium és a verseny, a nagyüzem és a kisüzem kérdésével.

A szerző külön fejezetet szentel az infláció néhány tényezője elemzésének (V. fejezet), valamint a tervezés és a gazdasági szabályozás egyes kérdései vizsgálatának (VI. fejezet).

A könyvnek e két fejezete – úgy véljük – inkább problémafelvetésnek tekinthető, mivel az itt érintett kérdéseket a szerző vagy vázlatosan, vagy csak bizonyos összefüggésekre koncentrálva vizsgálja. A vázlatos áttekintés azonban helyenként nagyhorderejű elméleti összegzésekkel váltakozik. Talán az utóbbinak egyik szemléletes példája a szerzőnek az a megállapítása: „A munkaerőnek világpiacon szinten figyelembe vehető képest alacsony értékelése nemzetközi összehasonlításban maga is „önállóan” gátolja a munkaerőtermelés emelését, a többi között azért, mert relatíve megdrágítja a technikát, az eleven munka pazarlására ösztönöz, akadályozza a kiemelkedő teljesítmények kiemelkedő honorálását stb. Egy kevésbé fejlett ország a fejletteknél nem kevésbé érdekelt abban, hogy a reálbérek nyomást gyakoroljanak a gazdasági tevékenységre, és hogy ez a nyomás legalábbis nagyobb részben ne az inflációban, hanem a termelési növekedésben vezetődjen le”. (280–281. old.) Úgy hisszük, nem kell külön kommentár ahhoz, hogy a kiragadott megállapításban meglegyünk gazdasági problémáink egyik nem jelentéktelen okát, és az okmegjelölés mellett egyúttal a „gyógymód” bizonyos változataira is találjunk utalást.

Földes Károly könyvéről egy nemrég megjelent recenzió (*Brüll Mária: A közgazdász dilemmái. Földes Károly: Szocialista gazdaság a változások korában. Népszabadság, 1984. január 26.*) azzal kezdődött, hogy az ismeretést írónak több dilemmája is volt. Nehezen tudta eldönteni, hogy van-e olyan bel- vagy külgazdasági kategória, amelyet a szerző nem érint? Fejtörést okozott az is, hogy a könyv milyen olvasói körnek íródott. Jelen sorok írója is megküzdött ezekkel a dilemmákkal és kérdésekkel, és végül is arra a megállapításra jutott, hogy talán sikeresebb, „kihegyezettebb” könyvet olvasott volna, ha a kérdések és problémák nem ilyen bőségben zúdulnak rá. A gazdasági jelenségek és összefüggések azonban bonyolultak, közöttük szövevényes és sokszor nehezen átlátszó kapcsolatok alakulnak ki, és úgy véljük, ez menti a szerzőt, amikor az a kényszer határozta, hogy lehetőleg minden fontos jelenségről elmondja a véleményét abban a reményben, hogy vitára inspirál, és ezzel elősegítheti a felmerült kérdésekre adandó (sokszor sürgető) válaszok kidolgozását. Ez a törekvés gazdasági fejlődésünk jelenlegi szakaszában nem lebecsülendő.

Dr. Csahók István

CSIZMADIA ERNŐNÉ:

A VÁLLALATI STRUKTÚRA ÚJ VONÁSAI
AZ ÉLELMISZER-GAZDASÁGBAN

Iparosodó mezőgazdaság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1983. 295 old.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1978-ban indította útjára az „Iparosodó mezőgazdaság” című sorozatot. A sorozat avatott szerkesztője, dr. Csizmadia Ernő akadémikus 1978-ban így fogalmazta meg célját: „Mindenekelőtt az újat kutatjuk, és az újat szeretnénk bemutatni olvasóinknak az agrárfejlődésben.” A sorozat eddigi kötetei megfeleltek a kitűzött célnak, gazdagon ábrázolták a mezőgazdasági fejlődés új vonásait, sajátosságait. Közülük is kiemelkedik a jelen kötet, Csizmadia Ernő munkája.

A szerző hét fejezetben mutatja be az élelmiszer-gazdaság vállalati rendszerét, a hetvenes években kibontakozott változásokat, fejlődési tendenciákat. Részletesen feltárja az új folyamatokat; elemzéseiben az általánosabb szervezeti formációknak, az állami gazdaságoknak és a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek kevesebb teret szentel, mint a vállalati társulások, kooperációk, integrációk elemzésének.

Az első fejezet kiindulópontot ad a szervezeti struktúra tanulmányozásához. Foglalkozik a mezőgazdasági termelés társadalmi-gazdasági feltételeinek, különösen a szövetkezetek működésének elvi alapjaival. Megállapítja: „A magyar szövetkezetpolitika arra az elvi alapra épül, hogy a társadalmi haladás a felépült szocializmusban nem a szocialista tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, hanem konszolidálását, mind az állami, mind a szövetkezeti tulajdon erősítését, közös vonásaik gyarapítását, az állami és szövetkezeti vállalatok szoros együttműködését igényli.” (16–17. old.) Ez a megállapítás igen figyelemre méltó, hiszen a mezőgazdasági termelőszövetkezetek az elmúlt évtizedben ismét bizonyították életképességüket, gyorsan, az állami gazdaságokat megelőzve reagáltak a gazdasági szabályozás változásaira az egyre dráguló energiahordozókkal és ipari eredetű termelőeszközökkel való takarékoskodással, a termelési struktúra formálásával.

Ugyancsak az első fejezetben találkozunk az emberi tényező szerepének taglalásával, a mezőgazdasági keresők létszámának, korösszetételének, életkörülményeinek, szakképzettségének vizsgálatával. A kedvező változások ismertetése mellett a szerző rámutat arra, hogy az iparban és az építőiparban ezer foglalkoztatottra kétszer annyi felsőfokú képzettségű szakember jut, mint a mezőgazdaságban, és hogy a mezőgazdaságban kisebb a szakmunkások aránya is. A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés három évti-

A szerző külön fejezetet szentel az infláció néhány tényezője elemzésének (V. fejezet), valamint a tervezés és a gazdasági szabályozás egyes kérdései vizsgálatának (VI. fejezet).

A könyvnek e két fejezete – úgy véljük – inkább problémafelvetésnek tekinthető, mivel az itt érintett kérdéseket a szerző vagy vázlatosan, vagy csak bizonyos összefüggésekre koncentrálva vizsgálja. A vázlatos áttekintés azonban helyenként nagyhorderejű elméleti összegzésekkel váltakozik. Talán az utóbbinak egyik szemléletes példája a szerzőnek az a megállapítása: „A munkaerőnek világpiacon szinten figyelembe vehető képest alacsony értékelése nemzetközi összehasonlításban maga is „önállóan” gátolja a munkaerőtermelés emelését, a többi között azért, mert relatíve megdrágítja a technikát, az eleven munka pazarlására ösztönöz, akadályozza a kiemelkedő teljesítmények kiemelkedő honorálását stb. Egy kevésbé fejlett ország a fejletteknél nem kevésbé érdekelt abban, hogy a reálbérek nyomást gyakoroljanak a gazdasági tevékenységre, és hogy ez a nyomás legalábbis nagyobb részben ne az inflációban, hanem a termelési növekedésben vezetődjen le”. (280–281. old.) Úgy hisszük, nem kell külön kommentár ahhoz, hogy a kiragadott megállapításban meglegyünk gazdasági problémáink egyik nem jelentéktelen okát, és az okmegjelölés mellett egyúttal a „gyógymód” bizonyos változataira is találjunk utalást.

Földes Károly könyvéről egy nemrég megjelent recenzió (*Brüll Mária: A közgazdász dilemmái. Földes Károly: Szocialista gazdaság a változások korában. Népszabadság, 1984. január 26.*) azzal kezdődött, hogy az ismeretést írónak több dilemmája is volt. Nehezen tudta eldönteni, hogy van-e olyan bel- vagy külgazdasági kategória, amelyet a szerző nem érint? Fejtörést okozott az is, hogy a könyv milyen olvasói körnek íródott. Jelen sorok írója is megküzdött ezekkel a dilemmákkal és kérdésekkel, és végül is arra a megállapításra jutott, hogy talán sikeresebb, „kihegyezettebb” könyvet olvasott volna, ha a kérdések és problémák nem ilyen bőségben zúdulnak rá. A gazdasági jelenségek és összefüggések azonban bonyolultak, közöttük szövevényes és sokszor nehezen átlátszó kapcsolatok alakulnak ki, és úgy véljük, ez menti a szerzőt, amikor az a kényszer határozta, hogy lehetőleg minden fontos jelenségről elmondja a véleményét abban a reményben, hogy vitára inspirál, és ezzel elősegítheti a felmerült kérdésekre adandó (sokszor sürgető) válaszok kidolgozását. Ez a törekvés gazdasági fejlődésünk jelenlegi szakaszában nem lebecsülendő.

Dr. Csahók István

CSIZMADIA ERNŐNÉ:

A VÁLLALATI STRUKTÚRA ÚJ VONÁSAI
AZ ÉLELMISZER-GAZDASÁGBAN

Iparosodó mezőgazdaság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1983. 295 old.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó 1978-ban indította útjára az „Iparosodó mezőgazdaság” című sorozatot. A sorozat avatott szerkesztője, dr. Csizmadia Ernő akadémikus 1978-ban így fogalmazta meg célját: „Mindenekelőtt az újat kutatjuk, és az újat szeretnénk bemutatni olvasóinknak az agrárfejlődésben.” A sorozat eddigi kötetei megfeleltek a kitűzött célnak, gazdagon ábrázolták a mezőgazdasági fejlődés új vonásait, sajátosságait. Közülük is kiemelkedik a jelen kötet, Csizmadia Ernő munkája.

A szerző hét fejezetben mutatja be az élelmiszer-gazdaság vállalati rendszerét, a hetvenes években kibontakozott változásokat, fejlődési tendenciákat. Részletesen feltárja az új folyamatokat; elemzéseiben az általánosabb szervezeti formációknak, az állami gazdaságoknak és a mezőgazdasági termelőszövetkezeteknek kevesebb teret szentel, mint a vállalati társulások, kooperációk, integrációk elemzésének.

Az első fejezet kiindulópontot ad a szervezeti struktúra tanulmányozásához. Foglalkozik a mezőgazdasági termelés társadalmi-gazdasági feltételeinek, különösen a szövetkezetek működésének elvi alapjaival. Megállapítja: „A magyar szövetkezetpolitika arra az elvi alapra épül, hogy a társadalmi haladás a felépült szocializmusban nem a szocialista tulajdonviszonyok gyökeres megváltoztatását, hanem konszolidálását, mind az állami, mind a szövetkezeti tulajdon erősítését, közös vonásaik gyarapítását, az állami és szövetkezeti vállalatok szoros együttműködését igényli.” (16–17. old.) Ez a megállapítás igen figyelemre méltó, hiszen a mezőgazdasági termelőszövetkezetek az elmúlt évtizedben ismét bizonyították életképességüket, gyorsan, az állami gazdaságokat megelőzve reagáltak a gazdasági szabályozás változásaira az egyre dráguló energiahordozókkal és ipari eredetű termelőeszközökkel való takarékoskodással, a termelési struktúra formálásával.

Ugyancsak az első fejezetben találkozunk az emberi tényező szerepének taglalásával, a mezőgazdasági keresők létszámának, korösszetételének, életkörülményeinek, szakképzettségének vizsgálatával. A kedvező változások ismertetése mellett a szerző rámutat arra, hogy az iparban és az építőiparban ezer foglalkoztatottra kétszer annyi felsőfokú képzettségű szakember jut, mint a mezőgazdaságban, és hogy a mezőgazdaságban kisebb a szakmunkások aránya is. A mezőgazdasági és az élelmiszeripari termelés három évti-

zedes fejlődésének bemutatásakor a szerző kiemeli a mezőgazdasági vállalatok termelési struktúrájának változását, a „mechanizmusreform” utáni időszakban a nem mezőgazdasági termelés térhódítását. Megállapítja, hogy az alaptevékenységen belül az állattenyésztés tartósan gyorsabb ütemben fejlődött, mint a növénytermelés. A növénytermelési eredmények főleg a hozam növekedéséből származtak, a vetésszerkezet lényegesen nem módosult. Az élelmiszeripar fejlődése az 1970-es évek közepéig alatta maradt az ipar átlagának. A korábbi évekre jellemző növekedési tartalék – a munkaerő létszámának emelése – kimerült. Az utóbbi években a termelés bővülését teljes mértékben a termelékenység emelkedése fedezte. A magyar élelmiszeripar termelékenysége elmarad az osztrákétól, bár néhány szakágazatban (hús-, sütő-, boripar) eredményeink kedvezőbbek.

Az első fejezet a gazdasági szabályozás elveinek és gyakorlatának kritikus elemzésével zárul. Az irányítószervek befolyásolják a vállalati jövedelmek keletkezését, nagyságát, de hatást gyakorolnak a vállalatokban keletkezett jövedelmek felosztására is. Lényeges megállapítása: „... az 1968 előtti gazdaságirányítást nem lehet leegyszerűsítve pusztán direkt irányítási rendszerként jellemezni, mint ahogyan a jelenlegi szabályozás sem kizárólag közvetett irányítással történik” (58–59. old.), és a továbbiakban... „még a jelenlegi, 1980-tól érvényes gazdasági szabályozás is „túlzottan szimulálja a tervlebonthatós irányítást.” (62. old.)

Számos javaslatot tesz a jelenlegi kötétségek felszámolására, mindenképp a jövedelmek keletkezésének és felhasználásának előírásait tekinti túlzottnak, ami arra vezet, hogy „... nem nagyon marad mit központosítani...” (64. old.)

Csizmadia Ernőné művének talán legérdekesebb fejezete a *második*, mely az élelmiszeripari vállalati struktúrájával, a jelenleg működő vállalatok kialakulásának rögzítésével foglalkozik. „A szocialista élelmiszeripari vállalatok kialakítása a 40-es évek végén kezdődött, és 1953-ig fokozatosan valósult meg viszonylag kevés számú nagyvállalat és többszáz manufaktúris jellegű közép- és kisüzem, feldolgozó telep államosítása útján. Később a hatvanas évek elején az élelmiszeriparban is újabb nagyarányú átszervezés történt, kialakultak a trösztök és az országos vállalatok.” (10. old.) A hetvenes évek végén megfogalmazódott az igény a túlzottan centralizált szakágazati trösztök felszámolására. Elsősorban azért, mert a trösztvi vállalatok önállósága kicsi volt, a vállalati nyereség centralizálása és újreosztása nivellálódást eredményezett. A gyengék megsegítése ellenébe hatott a vál-

lati kezdeményezéseknek, a kockázatvállalásnak, ami végső fokon a hatékonyság javulását akadályozta. A könyv hitelesen számol be az 1980-as évek elején bekövetkezett átszervezésekről.

Az élelmiszeripari vállalatok fejlődési irányát a szerző a következőkben jelöli meg:

1. a vállalati önállóság – amelyen elsősorban gazdasági önállóságot ért – növelése (ennek alapvető követelménye az, hogy az árakban megtérüljenek a bővített újtermelés költségei; a jelenlegi 5–6 százalékos eszköz- és bérarányos nyereség nem elégséges az önfinanszírozáshoz);

2. a technikai haladás és a vállalati koncentráció feltételezik egymást, de „... az élelmiszerfeldolgozásban és a mezőgazdaságban jelenleg nem a vállalati méretek korlátozzák a korszerű technika és technológia térhódítását, hanem az anyagi eszközök szűkössége, a szükséges szakmunka és szakvezetés hiányosságai” (93. old.);

3. a vállalati szervezeti formák nyitottsága és változatossága helyett a túlzott centralizációval együtt járó uniformizáltság, a szegényes, szűkre szabott szervezési formák jellemzik az élelmiszeripart. A feladat tehát olyan sokszínű és nyitott szervezeti rendszerek létrehozása, amelyek megfelelnek a gazdasági fejlettség különböző szintjeinek;

4. a trösztök és a nagyvállalatok szervezése főleg a vertikálisan egymásba kapcsolódó, nagyméretű gazdasági tevékenységek esetében ésszerű.

A *harmadik* fejezetben az állami gazdaságok, mezőgazdasági kombinátok több évtizedes történetéről, termelési eredményeiről olvashatunk. A termelési eszközök létrehozásához a költségvetés jelentős befektetéseket nyújtott, amelyeket hosszú ideig nem tudtak kellő hatékonysággal hasznosítani. A hatvanas évek második felétől javultak a hozamok, különösen búzából, kukoricából, almából, tejből. Ez azonban igen magas költségfelhasználással párosult. A termelés eszköz-igénye folytonosan nőtt, és csak az utóbbi időben javult az eszközhatékonyság. „E folyamat erőteljesebb kibontakozását azonban a gazdaságok teherbíró képességét meghaladó jövedelemelvonó szabályozó módosítások lelassítják és nehezítik.” (273. old.) Rámutat a szerző arra is, hogy az állami gazdaságok tekintélyes részében igen alacsony a jövedelem, és csak egynegyedük képes saját erejéből fejleszteni.

A kombinátok felszereltségét és gazdasági eredményeit az állami gazdaságokéval összevetve elemzi. A gazdálkodás mutatói tanúsítják, hogy itt nem egyszerűen az elnevezés változtatásáról van szó, hanem olyan nagyvállalati szervezetről, amely a termelőerők, a vertikálisan egymásba kapcsolódó tevékenységek (termelés–feldolgozás–forgalmazás) nagyfokú koncentrációját valósítja meg. A kombinátok mellett – a vállalati törvény 1981. évi módosításának lehetőségét felhasználva – szerveződnek az állami gazdaságok keretein belül szakcsoportok, szerződéses formában üzemelő részlegek, vállalati gazdasági munkaközösségek és egyéb kisvállalkozások. Ezek működési mecha-

sát, jellegét konkrétan megismerhetjük a fejezetből.

Az állami gazdaságok belső és felső irányításának vizsgálata a fejezet zárógondolata. A termelőerők fejlődésével változik a vezetési rendszer. „Nincs két olyan állami gazdaság, amelyeknek belső szervezete megegyezne.” (142. old.) Gyakori a területi elv alapján felépülő üzemi szervezet, de egyre terjedő az ágazati elv szerinti. A szerző véleménye szerint azok a szervezeti formák életképesek, amelyek segítségével a kitűzött gazdasági cél a leghatékonyabban érhető el, és amelyekben a vezetési szintek száma a legkisebb. Az Állami Gazdaságok Országos Központja koordinálja a gazdaságok tevékenységét, és részben ellátja az állami felügyeletet. Működésének tapasztalatai kedvezők, hasonló megoldás minden olyan területen megvalósítható, ahol nagyszámú, egyenmű tevékenységet folytató vállalatok munkájának koordinálása és felügyelete szükséges.

A negyedik fejezet a mezőgazdasági termelőszövetkezetekkel foglalkozik. A szövetkezeti szervezés rövid áttekintése után a szövetkezetek gazdasági eredményeit vizsgálja a szerző. Megállapítja, hogy a termelési koncentráció felerészben az egyesüléseknek, felerészben a felhalmozás útján elért növekedésnek köszönhető. Szövetkezeteink az állami gazdaságokhoz és az iparvállalatokhoz képest még mindig kis- és közepméretű vállalatoknak minősülnek. A területi méretek azonban nem akadályozzák az új technika széles körű alkalmazását, sokkal inkább az a tény, hogy „... nem volt elegendő és jó minőségű gép, és nem volt megfelelő szakmai tudás a meglévő termelőeszközök gazdaságos üzemeltetéséhez.” (275. old.)

Az eltérő természeti és gazdasági feltételek miatt – az állami gazdaságokhoz hasonlóan – a szövetkezetek gazdálkodása is differenciált. A szövetkezeteknek több mint a fele időnként az újratermelés zavaraival küzd. Mindössze 29 százalékukban volt lehetőség arra, hogy a bővített újratermelés feltételeit saját erőből teremtsék meg. A szerző felelősséggel szól arról, hogy a termelésnövelés igen kedvező időszakában is alacsony volt a nyereségszint, jelentős mértékben növekedtek az adók, és nyílt az agráröllő. Elkötelezett állásfoglalása felhívja a figyelmet arra, hogy az élelmiszeriparban, az állami gazdaságokban és a termelőszövetkezetekben is kimerülőben vannak a belső erőforrások, a fokozott takarékoság tartalmakai.

A szövetkezetek működésének belső mechanizmusát elemző részben találkozunk a baksai Ezüstkalász Mezőgazdasági Termelőszövetkezet irányítási és érdekeltségi rendszerének leírásával. Az új rendszer hatalmas kez-

deményező erőket szabadított fel, de: „Bekövetkezett, amitől a szövetkezet tartott, hogy minél nagyobb többleteredmény keletkezik a jobb érdekeltség hatására, annál jobban nő a progresszív adófizetési kötelezettség. Vagyis nem érdemes ösztönzőbb érdekeltségi rendszert alkalmazni.” (179. old.)

A szövetkezetek érdekképviselőt ellátó Termelőszövetkezetek Országos Tanácsát a szövetkezetek befizetéseiből tartják fenn. Ez a biztosítéka annak, hogy ne legyen túlméretezett. A képviselői szerv sokrétű feladatot lát el, az utóbbi időben egyre erősödik gazdasági jellegű érdekképviselői munkája.

A háztáji és kisegítő gazdaságok tevékenységét elemzi az ötödik fejezet. A Központi Statisztikai Hivatal adataival bizonyítja a szerző: „... Magyarországon ebben a tevékenységben a társadalom valamennyi fontosabb rétege kisebb-nagyobb mértékben részt vesz”. (195. old.) A termelőszövetkezetek többségében önálló üzemág a háztáji termelés, de gyakoriak az olyan szakcsoportok is, amelyekben a szövetkezeti tagokon kívül mindazok részt vesznek, akik kistermeléssel foglalkoznak.

A kistermelés gazdasági jelentősége jelenleg is számottevő. Jelentős mértékben tehermentesítik az élelmiszer-kereskedelmet azáltal, hogy termelésük felét háztartásuk szükségleteire használják fel. Néhány ágazatban azonban lényegesen hozzájárulnak a központi készletek gyarapításához is. A kistermelés differenciáltsága nagyobb, mint a nagyüzemeké. Ezért fontos, hogy a gazdaságpolitika különbséget tegyen a hobbi, a szociális jellegű és a kifejezetten árutermelő kisgazdaságok között. Ez utóbbikkal kiépült kapcsolat nem ölthet jószolgálati, szociális formákat, hanem csak üzleti kapcsolat lehet. Ugyanúgy a kölcsönös előnyökre kell épülnie, mint az árutermelők közötti kapcsolatoknak általában.

A háztáji és kisegítő gazdaságok jövedelme kiegészítő jövedelem, amelynek 30 százaléka a munkásosztályhoz kerül. A szerző 1975. évi adatokkal mutatja be – sajnos a forrás megjelölése nélkül –, hogy a szövetkezeti parasztság összes jövedelmének egyharmada származik a háztájból, az egyéb rétegek jövedelmében a kistermelés kevésbé jelentős. Legalacsonyabb az aránya (mindössze 4 százalék) a szellemi foglalkozásúak körében. A háztáji termelésre fordított munkaidő egységére a nagyüzemi keresetek átlagánál alacsonyabb jövedelem jut. A közvéleményben gyakran lehet találkozni téves, túlzott jövedelemszerzési lehetőségeket feltételező nézetekkel.

A szocialista szektor és a kistermelők közötti kapcsolat más országok számára is követhető példa. E kapcsolat sokrétűségét a szerző számos, a gyakorlatban működő for-

mával világítja meg. A kölcsönös előnyökön alapuló integrációt jónéhány kormányzati intézkedés is elősegíti, mint például a háztáji termékek közös gazdaságon keresztüli értékesítésénél a nagyüzemi felár fizetése, az egyes ágazatokban végzett munka beszámítása a nyugdíjba.

Csizmadia Ernőné könyvének leghosszabb fejezete a *hatodik*, a vállalati társulásokat, kooperációkat, integrációkat feltáró fejezet. A koncentrációban és a szakosodásban rejlő előnyök ma már nem korlátozódnak a vállalatokon belüli folyamatokra, az egész gazdaságot átszövik a vállalkozói kapcsolatok. A szerző szembeszáll azzal a téves nézettel, hogy a vertikális integráció csakis az ipar, a kereskedelem vagy a bankok kezdeményezésével és irányításával életképes. Az együttműködés továbbfejlesztését a következőkben látja: a műszaki és ügyviteli kiszolgálásban, a lakossági szolgáltatásokban, a térségek egységes – nagyüzemi és kisüzemi – fejlesztésében.

A szerződéses kapcsolatok megítélésében kétféle nézet uralkodik. Az egyik szerint a szerződés nem integráció, csak akkor, ha abból integrált szervezet jön létre. A másik nézet a szerződéses rendszert az integráció egyik vagy legalábbis kezdeti formájának tekinti. A szerző véleménye szerint a szerződéses kapcsolat integrációs kapcsolat, és igen alkalmas arra, hogy elősegítse a gazdaság szervezethez és terjesztéséhez. Az utóbbi időben a szerződések új tartalommal gazdagodtak, amelyek már integrációs törekvéseket is rejtenek magukban. Ilyenek: az ipari és kereskedelmi vállalatok takarmányt, vetőmagot, élő állatot szereznek be a mezőgazdasági termelők számára, közreműködnek a mezőgazdasági vállalatok beruházásaiban, felújításaiban, együttműködnek a szállítóeszközök kihasználásában, bizonyos munkákat (szárítás, tisztítás) bér munkaként elvégeztetnek a mezőgazdasági vállalatokkal.

A vállalkozói kapcsolatok tipikus formái a társulások is. Többségük nem önálló jogi személy, mint például a termelési rendszerek sem azok. Nem ágazati, hanem regionális jellegű társulások az agráripari egyesülések, melyek a földrajzilag közel fekvő taggazdaságok termelését, fejlesztését integrálják. Ugyancsak regionális jellegűek a kis-körzeti, néhány gazdaságot összefogó társulások is, amelyek szomszédsági alapon közös feladatok megoldását koordinálják. Általában „külön irodai szervezet nélkül” törekuszenek a gazdaságosabb termelésre.

Az utóbbi időben újra elindult a két évtizeddel ezelőtt megkezdett kezdeményezés: az erős segítse a gyengét. E megsegítés ma nem kampányszerű, hanem tartós, jövedelmező termelési kapcsolat. A szerző az ócsai

Vörös Október Mezőgazdasági Termelőszövetkezet ilyen kezdeményezését mutatja be.

Az élelmiszeripari vállalatok társulási törekvéseit korábban jogszabály is korlátozta. Jelenleg már nincsen ilyen akadály, de erősen fékezi a társulási kedvet az erőforrások szűkössége. Az élelmiszeripari tevékenység alacsony jövedelmezősége miatt a mezőgazdasági vállalatok sem keresték a társulásokkal együttműködést az élelmiszeripari vállalatokkal. E nehézségek ellenére is található már néhány példa, különösen a baromfi- és a tejiparban. A szerző szerint főleg a gyümölcs- és szőlőfeldolgozásban, valamint a hűtőiparban lenne célszerű a mezőgazdaság és az élelmiszeripar együttműködésének szorgalmazása.

Az építőipari, fafeldolgozó és kereskedelmi társulások mellett új színteret jelentenek a kutatásfejlesztési társulások. Tevékenységükkel a tudomány és a gyakorlat kapcsolatának erősítését, a gazdaságosság növelését szolgálják. A könyv lezárásakor már 13 ilyen együttműködés volt az országban.

Jelentőségüknél fogva a szerző egy-egy alfejezetet szentel a termelési rendszereknek és az agráripari egyesüléseknek. A termelési rendszer magyar sajátosság. Még a baráti országokból érkező agrárközgazdászok számára is magyarázatra szorul. Különböző szolgáltatásait, vállalásait, üzleti kapcsolatait a partnergazdaságokkal nehezen értik a hozzánk látogatók. Éppen ezért érdeme a könyvnek, hogy a rendszerek ismertetése mellett munkájuk hiányosságaival, szolgáltatásaik magas költségeivel is foglalkozik.

A hazánkban működő négy agráripari egyesülésről részletes tájékoztatást kap az olvasó. Eddigi közös tevékenységük főleg beruházásokra korlátozódott. „Tisztázatlan . . . , hogy a közös beruházás üzembe lépése után a termelési tevékenység, illetve az üzemeltetés milyen módon valósuljon meg.” (268–269. old.) Az agráripari egyesülésekkel szembeni túlzó várakozást a szerző indokolatlannak tartja, és megállapítja: „... tevékenységüket és működésük tartalmát illetően ugyanolyan társulások, mint más vállalati egyesülések.” (270. old.)

A *hetedik*, az utolsó fejezetben állásfoglalások és zárógondolatok találhatóak. A szerző valamennyi fejezetben, valamennyi jelentősebb kérdésben állást foglal, sőt kifejti a jövőre vonatkozó fejlesztési elképzeléseit is. Így ez a fejezet elvi általánosítása, összegezése gondolatainak. Röviden, mindössze 17 oldalon összegezi az élelmiszer-gazdaság számos gazdasági formájának termelési tevékenységét, szervezeti rendszerét.

Csizmadia Ernőné könyvéből, melyet *Benet Iván* lektorált, több évtizedes kutatómunkája eredményét ismerjük meg. Az élelmiszer-gazdaság sokszínű szervezeti formáit

gazdag, jól érthető statisztikai anyaggal jeleníti meg. Stílusa tömör, világos. Sz szenvedélyessége és elkötelezettsége pedig izgalmas olvasmánnyá teszi a nem közvetlenül az élelmiszer-gazdasággal foglalkozók számára is.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó szép kivitelű munkája méltó keretet ad a szerző igényes művének.

Szabóné Medgyesi Éva

A MŰSZAKI FEJLESZTÉSHEZ SZÜKSÉGES
INFORMÁCIÓK FORRÁSAI
ÉS MEGSZERZÉSI MÓDJA

Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Budapest.
1984. 402 old.

Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság által készített és az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár gondozásában közreadott fenti című kötet alapját egy OMFB-tanulmány képezi, amelynek elkészítését Nyitrai Ferencné dr. irányította. A kézikönyvet Jávorka Edit, Svéd András, és Szabó László állította össze és szerkesztette. (A könyv összeállításában segítséget nyújtott: Bacsoni Gáborné, Buják Edit, Csányi János, Duzs János, Fekete Judit, Ipper Pál, Kardos Péter, Károlyi Gyula, Probáld Akos, Rácz Zsuzsa, Szántó Péter, Szabó István, Tóth Sándor, Turi Istvánné, Végyvári Jenő, Zsiga János.)

Ez a mű újabb eredménye annak a szisztematikus munkának, amelyet az OMFB az informatikai kézikönyvek készítésében és publikálásában végez. Csak egyetlen példát említve: 1983-ban elkészült – szintén e témabizottság munkájának eredményeként – „Az engineering tevékenység kézikönyve” (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság – Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár. h. n. 1983. 337 old.; ism.: Bacsoni Gáborné. *Statisztikai Szemle*. 1983. évi 7. sz. 766–768. old.).

A szerkesztők véleménye szerint a kézikönyv – mint tematikusan szerkesztett útmutató – e műfaj első kísérletének tekinthető. A mű áttanulmányozása azonban arról győz meg, hogy ez nem kísérlet, hanem kész, működő és ami a legfontosabb, nagyon hasznos munka. Információ: gyorsan fejlődő világunk egyik meghatározó kategóriája, a hozzáférés, a feldolgozás gyorsasága, adekvát szintje (mélysége), a műszaki fejlesztés (és természetesen sok más társadalmi tevékenység) lényeges erőforrása.

Sokszor panaszkodunk napjainkban az információdömping nyomasztó hatására, de ennek ellentéte az információéhség is létező, valós jelenség. E két ellentmondó dolog kezelése, megoldása egyazon módon történhet. A dömping szó már önmagában is asszociá-

cióra készítet, olyan ömlesztett halmazt érzékeltet, amelyben nehéz kiigazodni, nehéz megtalálni az adott szakembernek a számára valóban fontos információkat; de ennek ellentéte, az információéhség kielégítése is csak úgy valósulhat meg, ha a keresés, megtalálás és feldolgozás jól, céltudatosan, szervezett folyamatként zajlik.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban az információ termelőerő, birtoklásával előnyököt lehet szerezni a gazdasági, a technológiai versenyben. A könyv bevezetője is szól arról, hogy ma azok a vállalatok érhetnek el nagyobb piaci sikert, amelyek jobban informáltak. Úgy tűnik, hogy a világszerre kibontakozott „információ-robbanáshoz” mi inkább a kínálat (szolgáltatói intézmények), mint a kereslet (az igény és felhasználás) oldalról kapcsolódunk. Az információs szolgáltatásokra szakosodott vállalatok havonta több tonnányi szakirodalmi gyorsindexet, címfordítást, annotációt stb. gyártanak, a vállalatok meg is veszik és díszítik velük a könyvtárukat. Ennek sajnos, objektív oka is van; a mai információáradatban nem lehet a hagyományos módszerekkel boldogulni.

A megszokott, sőt talán konzervatív csatornák működnek a felhasználói oldalon. Ez lehet az állandóan járó, ugyanazon folyóirat, amelynek állománya nem frissül, a „véletlenszerű”, eseti felfedezés vagy konkrét igényeknél az ismerősökhöz intézett, telefonkérdezés, amely vagy sikeres vagy nem, így a lényeges, új dolog és potenciális alkalmazójuk találkozása nem jön létre.

Az esetenként kitűnő informatikai intézmények sok – talán túl sok – irományt bocsátanak ki, amely kezelhetetlen. Körülbelül olyan a helyzet, mintha a fővárosról több térkép létezne, az egyikben csak a főútvonalak, a másikon kizárólag csak a mellékutak, a harmadikon a fontosabb látnivalók stb. lennének feltüntetve, és ezek alapján kellene úticélunkat feltalálni.

Az informatikában is hiányzott az olyan aggregált kézikönyv, amely egy kötetben irányításként eligazít, amelyből az információszerezés menetét, folyamatát megtervezhetjük.

Köztudott, mennyire fontos, hogy a műszaki és agrárszakemberek folyamatosan tájékozottak legyenek saját szakterületük legfrissebb hazai és külföldi tudományos eredményeiről, így többek között a megkezdett és befejezett kutatásokról, a találmányokról, szabadalmakról, a licencek formájában megszerzhető műszaki eredményekről, a szabványokról, a legfontosabb publikációkról, külföldi adatokról, de ehhez kapcsolódóan a piac igényeiről, változásának tendenciájáról, a versenytársakról és a konkurens termékekről is. Ismertek olyan kiadványok nálunk és külföldön egyaránt, amelyek a vezetők és a

gazdag, jól érthető statisztikai anyaggal jeleníti meg. Stílusa tömör, világos. Sz szenvedélyessége és elkötelezettsége pedig izgalmas olvasmánnyá teszi a nem közvetlenül az élelmiszer-gazdasággal foglalkozók számára is.

A Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó szép kivitelű munkája méltó keretet ad a szerző igényes művének.

Szabóné Medgyesi Éva

A MŰSZAKI FEJLESZTÉSHEZ SZÜKSÉGES
INFORMÁCIÓK FORRÁSAI
ÉS MEGSZERZÉSI MÓDJA

Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság, Budapest.
1984. 402 old.

Az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság által készített és az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár gondozásában közreadott fenti című kötet alapját egy OMFB-tanulmány képezi, amelynek elkészítését Nyitrai Ferencné dr. irányította. A kézikönyvet Jávorka Edit, Svéd András, és Szabó László állította össze és szerkesztette. (A könyv összeállításában segítséget nyújtott: Bacsoni Gáborné, Buják Edit, Csányi János, Duzs János, Fekete Judit, Ipper Pál, Kardos Péter, Károlyi Gyula, Probáld Akos, Rácz Zsuzsa, Szántó Péter, Szabó István, Tóth Sándor, Turi Istvánné, Végyvári Jenő, Zsiga János.)

Ez a mű újabb eredménye annak a szisztematikus munkának, amelyet az OMFB az informatikai kézikönyvek készítésében és publikálásában végez. Csak egyetlen példát említve: 1983-ban elkészült – szintén e témabizottság munkájának eredményeként – „Az engineering tevékenység kézikönyve” (Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság – Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár. h. n. 1983. 337 old.; ism.: Bacsoni Gáborné. *Statisztikai Szemle*. 1983. évi 7. sz. 766–768. old.).

A szerkesztők véleménye szerint a kézikönyv – mint tematikusan szerkesztett útmutató – e műfaj első kísérletének tekinthető. A mű áttanulmányozása azonban arról győz meg, hogy ez nem kísérlet, hanem kész, működő és ami a legfontosabb, nagyon hasznos munka. Információ: gyorsan fejlődő világunk egyik meghatározó kategóriája, a hozzáférés, a feldolgozás gyorsasága, adekvát szintje (mélysége), a műszaki fejlesztés (és természetesen sok más társadalmi tevékenység) lényeges erőforrása.

Sokszor panaszkodunk napjainkban az információdömping nyomasztó hatására, de ennek ellentéte az információéhség is létező, valós jelenség. E két ellentmondó dolog kezelése, megoldása egyazon módon történhet. A dömping szó már önmagában is asszociá-

cióra készítet, olyan ömlesztett halmazt érzékeltet, amelyben nehéz kiigazodni, nehéz megtalálni az adott szakembernek a számára valóban fontos információkat; de ennek ellentéte, az információéhség kielégítése is csak úgy valósulhat meg, ha a keresés, megtalálás és feldolgozás jól, céltudatosan, szervezett folyamatként zajlik.

Talán nem túlzás azt állítani, hogy napjainkban az információ termelőerő, birtoklásával előnyököt lehet szerezni a gazdasági, a technológiai versenyben. A könyv bevezetője is szól arról, hogy ma azok a vállalatok érhetnek el nagyobb piaci sikert, amelyek jobban informáltak. Úgy tűnik, hogy a világszerre kibontakozott „információ-robbanáshoz” mi inkább a kínálat (szolgáltatói intézmények), mint a kereslet (az igény és felhasználás) oldalról kapcsolódunk. Az információs szolgáltatásokra szakosodott vállalatok havonta több tonnányi szakirodalmi gyorsindexet, címfordítást, annotációt stb. gyártanak, a vállalatok meg is veszik és díszítik velük a könyvtárukat. Ennek sajnos, objektív oka is van; a mai információáradatban nem lehet a hagyományos módszerekkel boldogulni.

A megszokott, sőt talán konzervatív csatornák működnek a felhasználói oldalon. Ez lehet az állandóan járó, ugyanazon folyóirat, amelynek állománya nem frissül, a „véletlenszerű”, eseti felfedezés vagy konkrét igényeknél az ismerősökhöz intézett, telefonkérdező, amely vagy sikeres vagy nem, így a lényeges, új dolog és potenciális alkalmazójuk találkozása nem jön létre.

Az esetenként kitűnő informatikai intézmények sok – talán túl sok – irományt bocsátanak ki, amely kezelhetetlen. Körülbelül olyan a helyzet, mintha a fővárosról több térkép létezne, az egyikben csak a főútvonalak, a másikon kizárólag csak a mellékutak, a harmadikon a fontosabb látnivalók stb. lennének feltüntetve, és ezek alapján kellene úticélunkat feltalálni.

Az informatikában is hiányzott az olyan aggregált kézikönyv, amely egy kötetben irányítéként eligazít, amelyből az információszerezés menetét, folyamatát megtervezhetjük.

Köztudott, mennyire fontos, hogy a műszaki és agrárszakemberek folyamatosan tájékozottak legyenek saját szakterületük legfrissebb hazai és külföldi tudományos eredményeiről, így többek között a megkezdett és befejezett kutatásokról, a találmányokról, szabadalmakról, a licencek formájában megszerzhető műszaki eredményekről, a szabványokról, a legfontosabb publikációkról, külföldi adatokról, de ehhez kapcsolódóan a piac igényeiről, változásának tendenciájáról, a versenytársakról és a konkurens termékekről is. Ismertek olyan kiadványok nálunk és külföldön egyaránt, amelyek a vezetők és a

kereskedelmi–gazdasági szakemberek számára nyújtanak gazdasági, piaci információkat. A jelen könyv azonban először kísérli meg, hogy vezetők és műszaki fejlesztők számára rendkívül széles tájékoztatást nyújtson az elérhető műszaki–gazdasági információkról ahhoz, hogy munkájukhoz milyen információkat hol kereshetnek, és hogyan szerezhetnek meg.

A könyv igen gazdag, így egy rövid ismertetés csak szegényes lehet, legfeljebb kísérlet a lényeg megragadására. Olyan információs forrás elvileg nem létezik, amelyik közvetlenül vagy közvetve ne szolgálná a műszaki fejlesztést, ezért a szerzőknek valahol határokat kellett megvonniuk. Alapvetően a műszaki és az agrártudományokra, a kutatásfejlesztési szférára, a gyártmány- és gyártásfejlesztést közvetlenül szolgáló információkra és azok forrásaira koncentrálnak. A könyv – és ezt is a szerzők javára kell írni – felhasználói logikában rendszerez, hiszen az a célja, hogy az ismeretre vágyókat segítse, mégpedig a műszaki fejlesztési elgondolások megvalósításában.

A szerzők tájékoztatnak a kutatás-nyilvántartásról. A hazai kutatás-nyilvántartásba kötelezően bekerül minden magyar (kijelölt) kutató-, fejlesztőhely ilyen tevékenységének témája és valamennyi fontosabb adata, már a munka megkezdésekor. Azáltal, hogy részesei vagyunk a KGST-tagországok Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerének, e rendszer részére adunk és kapunk adatokat a baráti országokról. Az országos kutatás-nyilvántartás szolgáltatásait, a tematikus lekérdezést stb. bármely magyar szervezet jogosult igénybe venni. Ha csak ezen múlna, elkerülhető lenne minden felesleges párhuzamosság, s nem kellene mindent újra kitalálni; a tervezett fejlesztéseknél felhasználhatók a legfrissebb hazai és külföldi kutatási eredmények. Az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK) az érdeklődő megbízók részére rendszeres számítógépes témafigyelést végez és szolgáltat a KGST-tagországok Tudományos Kutatások Nemzetközi Speciális Információs Rendszerének mágnesszalagos adattárából. Lehetőség van a tőkés országokban folyó kutatások számítógépes megismerésére is.

A találmányokról és az ezek bejelentése alapján megadott hazai, külföldi és nemzetközi szabadalmakról ugyancsak részletesen tájékozódhatunk. Az Országos Találmányi Hivatalnak Szabadalmi Tára, a Hivatal Szabadalmi Információs Központja, a magyar hivatalos lap, a Szabadalmi Közlöny és Védjegyértesítő; a szabadalmi leírások, dokumentumok hozzáféréseinek, tanulmányozásának rendje és módja ismertetésre kerül a könyvben. Figyelemre méltó, hogy igen ala-

posan eligazít arról is, miként ismerhetők meg a világ 50 legfejlettebb országának szabadalmi a KGST ez irányú információs rendszerén és az ENSZ Szellemi Tulajdon Világszervezete által kezelt információs bázison keresztül. A számítógépes szolgálat – hazánk mindkét információs rendszerbe kapcsolódott – itt is lehetővé teszi a legkülönbözőbb rendszerezésű, tematikus, országonkénti stb. keresést, amire egyáltalán a műszaki fejlesztő munka során szükség lehet vagy az eredmények megismerése, vagy a szabadalmakkal kapcsolatos jogok védelme érdekében.

Ismertetésre kerül a könyvben a szocialista országok közül egyedül Magyarországon létrehozott Licencforgalom Tematikus Információs Rendszer. Ez az OMIKK-nál működik, az érdeklődő vállalatoknak és más szocialista szervezeteknek alapos informálódási lehetőséget nyújt licencvásárlási elgondolásaik kialakítása és licencvásárlási döntéseik meghozatala során. Minthogy tartalmazza a KGST-tagországoiktól kapott licencforgalmi információkat is, a rendszer az érvényben levő, vásárolni szándékozott magyar és más KGST-tagországbeli licencforgalomról sokoldalú, kombinált lekérdezési lehetőséget biztosít.

Nagyon fontos a munkának azon része, amely eligazít arról, mely információk ismerhetők meg a Világbank, a Nemzetközi Valutaalap, a Magyar Nemzeti Bank és a Magyar Kereskedelmi Kamara szolgáltatásai révén. Az ENSZ-nek két világszervezete – mióta a közelmúltban beléptünk tagjaik sorába – folyamatosan ellátja a Magyar Nemzeti Bankot az általuk finanszírozandó fejlesztések (projektek) minden adatával a fejlesztési javaslat felmerültétől kezdve egészen a nemzetközi tender kiírásáig, majd tovább a tender értékesítéséig; ez általában néhány esztendő átforduló periódus. Eközben a projekt megvalósíthatóságára, a finanszírozást igénylőnek a hitelképességére, az adott ország műszaki–gazdasági fejlettségére vonatkozóan számos (és alapos) tanulmány készül, amelyek ma már az érdekelt magyar vállalatok részére is hozzáférhetővé váltak.

A hagyományos papíralapú információs források ismertetése mellett természetesen szerepelnek a kötetben a számítógépes adatbázisok, a párbeszédés információkereső rendszerek és ezek hozzáférési módjai. Már a bevezetés kitér e témára és közérthetően leírja mindazt, amit mintegy alapfogalomként tudnia kellene minden műszaki fejlesztőnek és nemcsak az információszerzés, -rendszerezés, -szolgáltatás területén dolgozó szakembereknek. Szó esik – természetesen röviden – az egyes témákkal foglalkozó fejezetekben a számítógépes információszerzés lehetőségeiről. Külön fejezetek foglalkoznak a

11.)
Magyarországról elérhető ún. párbeszédés on-line szakirodalmi és külön faktografikus, vagyis adatokat közlő információs adatbázisokkal. Például már nálunk is elérhetők azok a nagy külföldi (Egyesült Államok stb.) információs vállalkozások, amelyek különböző országokban létrehozott adatbázisokat kapcsolnak össze ún. on-line módszerrel, és teszik lehetővé az interaktív (párbeszédés) információkeresést hazai terminálokról. Ezek az adatbázisok nemcsak szakirodalmiak (szaknyelven: bibliográfiaiak), hanem faktografikusak is. Ez utóbbiak adatot szolgáltatnak (terminálról) például az exportpiacokról (kb. 120 ország kereskedelméről cikkelem mélységben, az eladási árakról, szállítási tényezőkről stb.) vagy az árfolyamokról (a változás után akár 10–15 perccel), a kiírt tenderek feltételeiről stb. Sajnos ezeket a lehetőségeket vállalatunk kevésbé használják ki, de még a vezető intézmények sem igénylik, pedig nem is drágák. (Például 20 ország GDP-jének és brut-

tó beruházásának 1960-ig visszamenő, évenkénti lekérdezése telefonon összesen kb. 15 dollár, és forintban fizethető). A szakmai intézmények tapasztalata szerint a műszakiak inkább használják az on-line információkereső szolgáltatásokat, mint a közgazdász szakemberek.

A kiadványra vonatkozóan és annak kapcsán ide kívánczik egy megjegyzés a hazai könyvkiadás egyébként jogosan panaszolt hosszú átfutási idejéről. Sokan vannak, akik makacsul ragaszkodnak műveik nyomdai előállításához. E kiadvány házinyomdai úton 4–5 hét alatt készült el, ugyanakkor mutató is, de nem ez a lényeg. Egy könyv presztízsét, hasznosságát nem a grafikus által tervezett borító vagy a vízjeles papír, hanem a tartalom adja meg. Minél magvasabb egy mű – és esetünkben ez a helyzet – igaz az a mondás, hogy kétszer ad, ki gyorsan ad.

Dr. Bánsági Pál

SZEMÉLYI HÍREK

Kitüntetések. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke a Nemzetközi Nőnap alkalmából, eredményes munkájuk elismeréséül a Minisztertanács 1066/1977. (II. 17.) Mt. h. sz. határozatával alapított

KIVALÓ MUNKAÉRT

kitüntetésben részesítette a Hivatal, illetve a felügyelete alá tartozó szervek alábbi dolgozóit: *Dongó Jánosné*, a Statisztikai Kiadó Vállalat könyvkötőjét; *Hunyadiné Naszádos Editet*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főkönyvtárosát; *dr. Kollár Zoltánét*, a Statisztikai Rendszerfejlesztő és Koordináló főosztály főelőadóját; *Kőhalminé Strammer Eleonórá*t, az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat osztályvezetőjét; *Mohos Ottónét*, a KSH Veszprém megyei Igazgatóság csoportvezetőjét; *Oros Ilonát*, a Mezőgazdasági Statisztikai főosztály főelőadóját; *dr. Pákozdi Esztert*, a Beruházási és Építőipari Statisztikai főosztály osztályvezető-helyettesét; *dr. Selényi Endrénét*, a Számítástechnikai Alkalmazási Vállalat főosztályvezetőjét; *Szabó Ilonát*, a KSH Számítóközpont előadóját; *Várnai Lászlónét*, az Iparstatisztikai főosztály előadóját; *Verses Istvánnét*, a KSH Számítóközpont főelőadóját.

A Kommunista Ifjúsági Szövetség megalakulásának 27. évfordulója alkalmából, a

SZERVEZETI HÍREK – KOZLEMÉNYEK

Látogatás. A Szocialista Világrendszer Kutató Intézetének igazgatóját, *J. Sirjajevet* magyarországi látogatása alkalmából fogadta *Nyitrai Ferencné dr.* államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke.

Elnökváltozások. *Veszelin Nikiforov* professzor lett a bolgár Minisztertanács Egységes Társadalmi Információs Rendszer Bizottságá-

Központi Statisztikai Hivatal elnöke – eredményes munkájuk elismeréséül a

KIVALÓ MUNKAÉRT

kitüntetést adományozta *Benda Józsefnének*, a Területi Statisztikai főosztály ügyviteli alkalmazottjának; *Galambos Jánosnának*, az Államigazgatási Számítógépes Szolgálat folyamatszervezőjének; *Gárdos Évának*, a Népesedéssziszttikai főosztály főelőadójának; *Hegyi Istvánnak*, a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat Szolnoki Számítóközpont osztályvezetőjének; *Horváth Eszternek*, a Társadalmi Statisztikai főosztály főelőadójának; *Horváth Jánosnak*, a Számítástechnikai és Ügyvitelszervező Vállalat szervezőjének; *Leányvári Lászlónak*, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Igazgatóság csoportvezetőjének; *Radnai Györgynek*, a KSH Számítóközpont főelőadójának; *Rónainé Györgyi Mártának*, a Statisztikai Rendszerfejlesztő és Koordináló főosztály főelőadójának.

A Munkásörség Országos Parancsnoka *Láng Károlynak*, az Állami Népeségnyilvántartó Hivatal osztályvezetőjének a

SZOLGÁLATI ÉRDEMÉREM

kitüntetést adományozta a munkásörségben eltöltött 15 éves szolgálata elismeréséül.

nak új elnöke. Elődje, *dr. Dano Balevszki* a Bizottság első elnökhelyettesi tisztét tölti be.

Ez év elején nyugdíjba vonult *Hoang Trinh*, a vietnami Központi Statisztikai Hivatal elnöke; az új, megbízott elnök *Csan Hai Bang* lett.

Kislégi Nagy Dénes professzort, a filozófiai tudományok doktorát közelgő századik születésnapja alkalmából ünnepi ülésen köszöntötte a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara. A tanártársak és tanítványok részvételével az egyetem aulájában megrendezett ünnepségen **Herczeg Géza** egyetemi tanár, a Kar dékánja köszöntötte a professzort, majd több előadó méltatta páratlanul gazdag tudományos pályafutását, közgazdaságtudományi, filozófiai, szociológiai és irodalmi munkásságát.

Az ENSZ Népesedési Bizottsága 22. ülészakát 1984 januárjában New Yorkban tartották. Magyarország részéről **Barta Barnabás**, a KSH elnökhelyettese és **dr. Klinger András**, a KSH főosztályvezetője vettek részt az ülésen.

Dr. Varga Károly (1943–1984). 1984. március 4-én elhunyt **dr. Varga Károly**, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Statisztikai Tanszékének tanszékvezető egyetemi docense, a mezőgazdasági tudományok kandidátusa, a Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Főiskolai Kara volt tudományos igazgatóhelyettese. Halálával a magyar agrártudományok, az agrár felsőoktatás kiemelkedő, fiatal művelőjét veszítette el.

A Statisztikai Módszertani Füzetek 8. száma az ipari termelés és értékesítés rövid távú alakulásának előrejelzését szolgáló statisztikai megfigyelés, az ipari rendelésállomány-statisztika módszertani jellemzőit foglalja össze. A módszertani ismertető részletesebben tárgyalja az ipari rendelésállomány-statisztika alapvető foglalmait és a jelenlegi megfigyelési rendszer fő jellemzőit. A kiadvány ismerteti a begyűjtött adatok feldolgozási rendszerét, a számítási módszereket, valamint a publikációk rendjét, gyakoriságát. Végezetül a függelékben tájékoztatást nyújt az export kötésállományra vonatkozóan a Külkereskedelmi Minisztérium által végzett megfigyelés főbb sajátosságairól és a Központi Statisztikai Hivatal adatgyűjtési rendszerével való kapcsolatáról.

(Az ipari rendelésállomány alakulásának statisztikai vizsgálati módszerei. Statisztikai Módszertani Füzetek 8. sz. Összeállította: a KSH Iparstatisztikai főosztálya. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. 48 old.)

Gazdaságelmélet, tények és gazdaságpolitika címmel, a Statisztikai Kiadó Vállalat gondozásában megjelent **W. Leontief** válogatott tanulmánykötete. A kötet eredetileg

az *Essays in Economics* című sorozatban *Theories, facts, and policies* címmel jelent meg (M. E. Sharpe, Inc. White Plains. New York. 1977); a magyar fordítás **dr. Nyáry Zsigmond**, a lektorálás **dr. Csepinszky Andor** munkája.

A kötet előszavában **Nyitrai Ferencné dr.** államtitkár, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke felhívja a magyar szakmai olvasóközönség figyelmét **Leontief** professzornak a kötetben közölt tanulmányai időszerűségére a struktúra és a hatékonyság elemzésének hazai továbbfejlesztésében.

A tanulmánygyűjtemény kilenc írásában nemcsak az input-output módszerek gyakorlati alkalmazásáról, hanem a gazdasági szerkezet összefüggéseinek tágabb értelemben vett vizsgálatáról (például a környezeti visszahatások egybevetése a gazdasági szerkezettel), valamint a termelési tényezők költségeinek nemzetközi összehasonlításáról is mélyreható ismereteket kap az olvasó.

(**W. Leontief**: *Gazdaságelmélet, tények és gazdaságpolitika*. (Válogatott tanulmányok.) Statisztikai Kiadó Vállalat. Budapest. 1984. 94 old.)

A lengyel–magyar időmérleg-vizsgálatokról ad összefoglaló elemzést az „*Időfelhasználás Lengyelországban és Magyarországon*” című kiadvány. A lengyel Statisztikai Főhivatal 1975–1976. évi időmérleg-felvételének adatait a magyar Központi Statisztikai Hivatal 1976–1977. évi hasonló felvételének adataival vetették össze. A kiadvány az elemzésen, a táblákon túl közli az összehasonlítás részletes módszertanának leírását is.

(*Időfelhasználás Lengyelországban és Magyarországon*. Készült a KSH Társadalmi Statisztikai főosztályán. Készítették: **Andorka Rudolf** és **Harcza István**. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1984. 78 old.)

Orosz–magyar közös kiadvány. **Dr. Drechsler Lászlónak** „*A hatékonyság mérése és tervezése*” című munkája ez év elején megjelent orosz nyelven a moszkvai *Ekonomika és a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó* közös gondozásában.

(**L. Drechsler [Drechsler]**: *Izmerenie i planirovanie effektivnoszti obszesztyvennogo proizvodstva*. *Ekonomika – Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó*. Moszkva – Budapest. 1984. 176 old.)

A Statisztikai Adatbázis Rendszer (STAR) következő kötetei jelentek meg a közelmúltban:

A statisztikai adatbázisok mutatókatalógusa. I.–II.–III. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. o. n.

A statisztikai adatbázisok nómenklatúra katalógusa. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1983. o. n.

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM*

A STATISZTIKA ÁLTALÁNOS ELMÉLETE ÉS MÓDSZERTANA

HERMANN CONRING

(Hermann Conring, 1606–1681. Beiträge zu Leben und Werk.) Historische Forschungen. Band 23. Duncker und Humblot. Berlin. 1983. 591 old.

Hermann Conringról, a helmstedti egyetem tudós polihisztor professzoráról halálának 300. évfordulója alkalmából a Német Szövetségi Köztársaságban 1981. december 9. és 12. között tudományos konferencián emlékeztek meg. Conringnak mint a statisztikai tudomány korai kontinentális iránya egyik megalapozójának munkásságát a *Statisztikai Szemle* méltatta (1982. évi 11. sz. 1122–1133. old.). Természetesen nem meglepő, hogy hazája tudománya újjólag és megkülönböztetett figyelemmel foglalkozik vele.

Az ismertetett kötet nemcsak az említett konferencia teljes anyagát tartalmazza, hanem helyet kapott benne még öt szerzőnek a szerkesztés folyamán bevont újabb keletű tanulmánya, továbbá Conring eddig kinyomtatott és kéziratban ismert levelezésének is egy-egy értékelése, valamint dániai levelezésének egy speciális feldolgozása, Conring 1627–1751. években megjelent műveinek katalógusa, a hozzátartozó név- és tárgymutatóval és a nála megvédett disszertációk szerzőinek – Respondenten – feltüntetésével, végül a nyomdák és nyomdászok mutatójával.

Ez utóbbiak természetesen nem tévesztendőek össze az egész tanulmánykötethez tartozó bibliográfiával (573. és köv. old.), név- (577. és köv. old.) és tárgymutatóval (587. és köv. old.), melyeket kiegészítik a szerzőkre vonatkozó adatok (591. old.). Két közösen írt tanulmányt figyelembe véve, valamint azt, hogy a kötetet szerkesztő M. Stall-eis frankfurti professzor két dolgozattal is szerepel, összesen 23 szerző, illetve 20 tanul-

mány került e közel 600 oldalas, nagy igény-nyel összeállított kötetbe.

Az anyag tagolása tükrözi azt a hagyományt, mely szerint Conringot általában az utolsó nagy német polihisztorként tartják számon, azaz a kötet szerzői is több tudományág képviselői közül kerültek ki. Magát az interdiszciplinaritást a szerkesztőnek az I. fejezetben közölt tanulmánya képviseli „A tudomány egysége – Hermann Conring” címmel. E tanulmány egyúttal az egész kötet kiválóan kiegyensúlyozott foglalataként is felfogható, melyben felvetődik valamennyi, a többi dolgozatban is megjelenő probléma. A II. fejezet a teológiával, a III. az orvostudománnyal, a IV. a politikatudománnyal, az V. a történettudománnyal, a VI. pedig a joggal és az alkotmánytannal kapcsolatos értékelő tanulmányokat egyesíti. A VII. fejezetben egy tanulmány Conring oktatói munkásságát méltatja, itt kap helyet P. Raabe professzornak a conringi könyvtárról adott forráselemzése is, végül a VIII. fejezetben a már említett levelezési és bibliográfiai anyagokat egyesítette a szerkesztő.

Noha a leíró statisztikával közelebbről A. Seifert tanulmánya foglalkozik csupán, ez nem jelenti azt, hogy a többi tanulmány anyaga és megállapításai ne kapcsolódnának ahhoz a korai leíró statisztikai tudományhoz, mely Conring működése nyomán nyert polgárjogot a német, majd az európai egyetemeken, hogy később mint a modern statisztikai tudomány egyik szerves alkotó része oldódjék fel – a már számszerűségeket is felhasználó Achenwall–Schlözer-féle változatán keresztül – a modern, Quetelet-féle statisztikában.

Érvényes ez a megállapítás Conringnak – a kötetben elsőként tárgyalt – teológiai munkásságára is, mellyel nemcsak Stolleis beve-

* A *Statisztikai Szemle* 1962. júliusi számától kezdődően a „*Statisztikai Irodalmi Figyelő*”-ben a külföldi statisztikai könyvek és folyóiratcikkek ismertetését havonta közli.

A *Külföldi statisztikai irodalom* egyes fejezetein belül az anyag általában könyv- és folyóiratcikksismertetésekre tagolódik. (Ezeket * választja el egymástól.) Az ismertetések szerzők, illetve ahol szerző nincs, a címek betűrendjében következnek egymás után.

zető tanulmánya, hanem *J. Wallman* és *J. Mager* is foglalkoznak részletesebben két különálló tanulmányban. A luteránus lelkész családból származó s mint a teológia doktora, annak művelőjeként a luteránus arisztotelianizmus fellegvárában, a helmstedti egyetemen működő Conring e téren kifejtett tevékenysége – mindhárom szerző szerint – még mindig alaposabb feltárára vár, noha alapvonásait jól meghatározzák. Ezekből megérthető, hogy a fejlettebb német leíró iskola említett képviselői, de még a német politikai aritmetika olyan nagysága is, mint *Süssmilch*, miért tekintette még egy századdal később is az állami és a társadalmi rendet az „isteni rend” szerves alkotórészének, a mérsékelt abszolutizmust e rend letéteményesének, így a vallást ez utóbbi alárendeltjének és támaszának az erősen formálissá vált luteránus ortodoxia talaján.

Orvosi tudományos működését *E. Rosner*, osztrák orvostanácsos és *F. Trevisani*, a Római Egyetem Filozófiai Intézetének munkatársa tárgyalja (az előbbi, túllépve az orvostudomány területét, egy igen negatív politológiai értékelést is adva). Az azonban vitathatatlan tény, hogy Conring a Harvey-féle haladó felfedezések első ismertetője és védelmezője volt, és bár Harvey ekkor már a viszonylag elavultabb, ún. „jatrokémiai orvosi iskola” képviselői közé sorolható, ezt sok vonatkozásban meghaladta, és nem zárkózott el az új tudományos fejlődés elől. A két tanulmány szerzőjének abban igazat kell adni, hogy a korábban működött és Conringgal szembeállított *Paracelsus* és a kortárs olasz *Severino* kétségkívül nagyobb befolyással voltak az orvostudomány fejlődésére nála, de a közöttük folyó viták, nézeteltérések és az utóbbival folytatott levelezés nélkül nehéz ezt a fejlődést elképzelni, illetve értékelni. Erősen közelíti Conringot az angol közgazdász és statisztikus *W. Petty*hez az a felfogása, mely szerint szoros analógia van az emberi test és annak orvoslása, valamint a politikai testület és az állam „betegségeinek” orvoslása között. Ez a felfogás később – száz év múlva – a szintén orvos és fizikrta közgazdász *F. Quesnay* közgazdaságtanában jelentkezik újra erőteljesen. Ez a szemlélet tulajdonképpen csak a modern közgazdaságtudomány, valamint a modern szociológia és statisztika megjelenésével vesztette talaját.

Conring politikatudományi munkásságával három tanulmány foglalkozik. *Stolleis* és *H. Dreitzel* eszmefuttatásában a szorosabb értelemben vett és az arisztotelészi alapokon kifejlődött német politikatudomány és a *Macchiavelli-féle* új politikatudomány ütközése, valamint Conring szerepének tisztázása és helyének kijelölése áll előtérben. *Seifert* tanulmánya kifejezetten az államismérvvel, illet-

ve a leíró statisztikával foglalkozik. Ez utóbbi az említett magyar jubileumi cikk nyomán ismertnek tételezhetjük fel, ezért csupán az előbbi kettőről kívánunk egy-két érdemi megjegyzést tenni. Ezekből ugyanis egyértelműen kiderül, hogy Conring jelentős utat tett meg a *Macchiavelli* típusú új tudomány németországi fogadtatása és továbbfejlesztése, vagyis a modern politikatudomány autonómiája felé – nem utolsó sorban a XVII. század legjobb *Macchiavelli*-kiadásának sajtó alá rendezésével és kommentálásával – s ebben az értelemben szinte a német *Macchiavellinek* is nevezhető (*Dreitzel*). Ez azonban nem jelenti azt, hogy a *Botero* által, az előző században felvetett „államreazon” (*ragione di stato*) fogalmát abszolútumként fogná fel, mint *Macchiavelli*. Annak valószínű, etikai sőt közgazdasági-társadalmi korlátait világosan látta a „közjónak” a fejedelem általi megvalósításában, és csak ez utóbbira való hivatkozással rendelte alá az egyéni jogokat és érdekeket konfliktus esetén az államhatalomnak (*Stolleis*). Ezért *Rosner*nek korábban említett értékelése, mely szerint Conring a totalitárius állameszme első németországi képviselője, mindenképpen túlzásnak látszik. *Dreitzel* tanulmánya alapján úgy tűnik, hogy az e körben mozgó politikatudományi szerzők közül *Lipsius* katonai alapokon álló monarchiája áll ehhez közelebb.

Politikatudományi szempontból még érdekesebb *Dreitzel*nek az a megállapítása, hogy Conring hajlott a politikatudomány emancipálására a teológiával és a jogtudománnyal szemben. Módszertanilag is az empiriát és a tudomány félig gyakorlati – „ars” – jellegét hangsúlyozta, ugyanakkor elméletileg nem tudta meghaladni az arisztotelészi hagyományokat, és teljesen következetlenül vallotta a politikatudomány normatív jellegét. (159. old.) A német tudományos fejlődésben végül is ez utóbbi álláspont diadalmaskodott Conring hanyatló befolyásával és *Pufendorf* rendszerének megjelenésével (1672). Ez – véleményem szerint – gyengítette a Conring-féle államisme helyzetét, mely ily módon a politikatudomány alacsonyabb rendű függvényévé vált olyannyira, hogy – noha számszerűsödött és ki tudta küzdeni a jogtudománytól és a történelemtudománytól való elkülönülését is – viszonylagos önállósága ellenére a göttingai egyetemen a politikatudománynak formailag alárendelve került be az államtudományok akkori rendszerébe.

Conring történettudományi munkásságával és értékelésével három tanulmány foglalkozik. *D. Willoweit*, *J. Becker* és *K. Luig* írásai főleg Conringnak a német jogtörténeti tudomány megalapozása körüli tevékenységével kapcsolatos problémakört bontják ki. A statisztikai tudomány számára *Becker* tanul-

mányából annak kiemelése látszik fontosnak, hogy Conringnak a diplomatika tudományának területén kifejtett tevékenységében jelentős lépés a jogtudomány és a leíró statisztika „hiteles” forrásainak összekapcsolása, és ennek jelentősége a fejlettebb leíró iskolán belül – a számszerűségek fontosságának felismerésével – még növekedett is. A magyar *Schwartner* diplomatikai és statisztikai „kétarcúsága” is egyik jellegzetes megnyilvánulása ennek a tudománytörténeti fejlődésnek.

Befejezésül, statisztikai szempontból a Conring közel ötven éves egyetemi tevékenységének feltárásával foglalkozó W. Kundert-féle tanulmányra érdemes még röviden felhívni a figyelmet. Ebből ugyanis kiderül, hogy politikaprofesszori tevékenységétől, azaz 1650-től kezdve törekedett ezt a tudományt gyakorlatias irányba terelni és a fontosabb országokra – *respublicae potiores totius orbis* – kiterjeszteni (409. old.), vagyis a későbbi „államisme” irányába fejleszteni. Jellegzetes ebből a szempontból az az összeállítás is, amelyből kiviláglik, hogy Conring vezetése alatt 1632 és 1681 között 80 államtudományi és 64 természettudományi disszertációt védtek meg az *Academia Julii*-n, vagyis nála a politikatudomány túlsúlya nyilvánvaló. Ez utóbbiak nagy többsége a helmstedti egyetem mögöttes területéről került ki. A nyugati német részokről pedig kevés, mindössze nyolcat, külföldről pedig hét disszertánst említ az összeállítás. Az utóbbiak közül 6 Svédországból és Livlandból (Litvánia), egy fő pedig Magyarországról származott egy *G. Poch* nevű diák személyében, aki 1639-ben védte meg „*Disputatio politica de republicis in genere*” című – azaz az államról általában szóló – politikatudományi értekezését. A kötet mutatója szerint a mű meg is jelent egy *Lucius* nevű helmstedti kiadónál, 20 oldalon, negyedréti alakban. Ezzel a magyar statisztikai tudománytörténet egy újabb értékes támponthoz jutott a korai magyar statisztika történetének kutatásához.

(Ism.: *Horváth Róbert*)

*

FITZGERALD, R. – FULLER, L.:

A VONAKODVA VÁLASZOLÓK
ÉS A VÁLASZT MEGTAGADÓK BEFOLYÁSA
A BECSLÉSEKRE

(I hear you knocking but you can't come in. The effects of reluctant respondents and refusers on sample survey estimates.) – *Sociological Methods and Research*. 1982. augusztus. 3–32. p.

Az 1950-es évektől a reprezentatív felvételekben a válaszadási arány jelentősen csökkenő tendenciájú annak ellenére, hogy

jól kidolgozott és költséges eljárásokkal, a mintában szereplők többszöri megkeresésével is igyekeztek a kutatók a válaszok számát növelni. Ez a kedvezőtlen tendencia nyomatékosan ráirányítja a figyelmet arra, hogy a nem válaszolásból (vonakodva válaszolásból) adódó torzításokat a felvételek értékelésénél figyelembe kell venni.

A tanulmány a személyes interjúk problémáival foglalkozik, egyértelműen elkülöníti a megtagadás fogalmát az általánosabb nem válaszolásától. Bevezeti a vonakodó, illetve nehezen hozzáférhető válaszadó fogalmát, ami azt jelenti, hogy az interjú végrehajtására csak többszöri próbálkozás után nyílt lehetőség.

A tanulmány az 1977 augusztusa és 1978 februárja között Észak-Kaliforniában végrehajtott 1365 interjú során szerzett tapasztalatokat elemzi. A kérdések az egyes személyek társadalmi helyzetére, földrajzi mobilitására, a környezetről alkotott véleményére, valamint néhány nagyobb jelentőségű társadalmi problémára (például az abortusz) irányultak a standard demográfiai információk mellett.

A felvétel során megkísérelték, hogy a választ megtagadókról néhány alapvető információt gyűjtsenek. Ezek: a lakóhely jellege, kor, családi állapot, faj, nem, munkaviszony (dolgozik-e egyáltalán). Ezek az adatok természetesen nem minden esetben voltak közvetlenül elérhetők, de bizonyos körülményekkel, az interjút végző megfigyelései alapján, többségük legalábbis jól megközelíthető volt.

A felvétel során a választ megtagadókat többször felkeresték, és azt is vizsgálták, hogy a minta hogyan alakult az egyes ismétlések majd végül az utolsó felkeresés után. Így megkülönböztethető a megtagadásokból adódó végső és a közbeeső torzítás, azaz a nem véglegesen elzárkózók viselkedése.

A nem válaszolók megoszlása szükségszerűen függvénye a vizsgált problémának, helynek, időnek. Éppen ezért a nem válaszolók demográfiai jellemzői felvételtől felvételekre különböznek. Sok kutató így arra a következtetésre jutott, hogy hiábavaló a választ megtagadók általános jellemzőit keresni. Ehelyett figyelmüket inkább a kérdések sajátosságainak, az összeírók rátermettségének, képzettségének vizsgálatára irányították. Ez azonban a tanulmány szerzőinek véleménye szerint helytelen következtetés, mert tapasztalataik szerint a megtagadás és bizonyos demográfiai jellemzők között korreláció fedezhető fel. Ennek lényegesebb sajátosságai a következőkben foglalhatók össze:

- a városközpontokban több a megtagadó, mint a külvárosokban, vagy kis településeken;
- az 50 évnél idősebbek az általánál hajlamosabbak a válaszadás megtagadására;

mányából annak kiemelése látszik fontosnak, hogy Conringnak a diplomatika tudományának területén kifejtett tevékenységében jelentős lépés a jogtudomány és a leíró statisztika „hiteles” forrásainak összekapcsolása, és ennek jelentősége a fejlettebb leíró iskolán belül – a számszerűségek fontosságának felismerésével – még növekedett is. A magyar *Schwartner* diplomatikai és statisztikai „kétarcúsága” is egyik jellegzetes megnyilvánulása ennek a tudománytörténeti fejlődésnek.

Befejezésül, statisztikai szempontból a Conring közel ötven éves egyetemi tevékenységének feltárásával foglalkozó W. Kundert-féle tanulmányra érdemes még röviden felhívni a figyelmet. Ebből ugyanis kiderül, hogy politikaprofesszori tevékenységétől, azaz 1650-től kezdve törekedett ezt a tudományt gyakorlatias irányba terelni és a fontosabb országokra – *respublicae potiores totius orbis* – kiterjeszteni (409. old.), vagyis a későbbi „államisme” irányába fejleszteni. Jellegzetes ebből a szempontból az az összeállítás is, amelyből kiviláglik, hogy Conring vezetése alatt 1632 és 1681 között 80 államtudományi és 64 természettudományi disszertációt védtek meg az *Academia Julii*-n, vagyis nála a politikatudomány túlsúlya nyilvánvaló. Ez utóbbiak nagy többsége a helmstedti egyetem mögöttes területéről került ki. A nyugati német részekről pedig kevés, mindössze nyolcat, külföldről pedig hét disszertánst említ az összeállítás. Az utóbbiak közül 6 Svédországból és Livlandból (Litvánia), egy fő pedig Magyarországról származott egy *G. Poch* nevű diák személyében, aki 1639-ben védte meg „*Disputatio politica de republicis in genere*” című – azaz az államról általában szóló – politikatudományi értekezését. A kötet mutatója szerint a mű meg is jelent egy *Lucius* nevű helmstedti kiadónál, 20 oldalon, negyedréti alakban. Ezzel a magyar statisztikai tudománytörténet egy újabb értékes támponthoz jutott a korai magyar statisztika történetének kutatásához.

(Ism.: *Horváth Róbert*)

*

FITZGERALD, R. – FULLER, L.:

A VONAKODVA VÁLASZOLÓK
ÉS A VÁLASZT MEGTAGADÓK BEFOLYÁSA
A BECSLÉSEKRE

(I hear you knocking but you can't come in. The effects of reluctant respondents and refusers on sample survey estimates.) – *Sociological Methods and Research*. 1982. augusztus. 3–32. p.

Az 1950-es évektől a reprezentatív felvételekben a válaszadási arány jelentősen csökkenő tendenciájú annak ellenére, hogy

jól kidolgozott és költséges eljárásokkal, a mintában szereplők többszöri megkeresésével is igyekeztek a kutatók a válaszok számát növelni. Ez a kedvezőtlen tendencia nyomatékosan ráirányítja a figyelmet arra, hogy a nem válaszolásból (vonakodva válaszolásból) adódó torzításokat a felvételek értékelésénél figyelembe kell venni.

A tanulmány a személyes interjúk problémáival foglalkozik, egyértelműen elkülöníti a megtagadás fogalmát az általánosabb nem válaszolásától. Bevezeti a vonakodó, illetve nehezen hozzáférhető válaszadó fogalmát, ami azt jelenti, hogy az interjú végrehajtására csak többszöri próbálkozás után nyílt lehetőség.

A tanulmány az 1977 augusztusa és 1978 februárja között Észak-Kaliforniában végrehajtott 1365 interjú során szerzett tapasztalatokat elemzi. A kérdések az egyes személyek társadalmi helyzetére, földrajzi mobilitására, a környezetről alkotott véleményére, valamint néhány nagyobb jelentőségű társadalmi problémára (például az abortusz) irányultak a standard demográfiai információk mellett.

A felvétel során megkísérelték, hogy a választ megtagadókról néhány alapvető információt gyűjtsenek. Ezek: a lakóhely jellege, kor, családi állapot, faj, nem, munkaviszony (dolgozik-e egyáltalán). Ezek az adatok természetesen nem minden esetben voltak közvetlenül elérhetők, de bizonyos körülményekkel, az interjút végző megfigyelései alapján, többségük legalábbis jól megközelíthető volt.

A felvétel során a választ megtagadókat többször felkeresték, és azt is vizsgálták, hogy a minta hogyan alakult az egyes ismétlések majd végül az utolsó felkeresés után. Így megkülönböztethető a megtagadásokból adódó végső és a közbeeső torzítás, azaz a nem véglegesen elzárkózók viselkedése.

A nem válaszolók megoszlása szükségszerűen függvénye a vizsgált problémának, helynek, időnek. Éppen ezért a nem válaszolók demográfiai jellemzői felvételtől felvételre különböznek. Sok kutató így arra a következtetésre jutott, hogy hiábavaló a választ megtagadók általános jellemzőit keresni. Ehelyett figyelmüket inkább a kérdések sajátosságainak, az összeírók rátermettségének, képzettségének vizsgálatára irányították. Ez azonban a tanulmány szerzőinek véleménye szerint helytelen következtetés, mert tapasztalataik szerint a megtagadás és bizonyos demográfiai jellemzők között korreláció fedezhető fel. Ennek lényegesebb sajátosságai a következőkben foglalhatók össze:

- a városközpontokban több a megtagadó, mint a külvárosokban, vagy kis településeken;
- az 50 évnél idősebbek az általánál hajlamosabbak a válaszadás megtagadására;

- a házasok nagyobb valószínűséggel tagadták meg a választ, mint az egyedül élők;
- a soklakásos házakban is viszonylag nagy volt a megtagadási arány, de az ilyen házak elsősorban a városközpontokban találhatóak, s így nem egyértelműen választható el ez a két hatás.

Fontos információk adódnak a megtagadók száma megoszlásának alakulásából az újra felkeresések számától függően. Egyrészt ebből adódik az ismétlések optimális számának megtervezése, valamint annak felismerése, hogy a nagyon kitartóan vonakodók jellemzői már inkább hasonlítanak a véglegesen megtagadókéhoz.

A vizsgálat során 24 alkalommal kísérelték meg az interjú végrehajtását azoknál, akik mindvégig megtagadták a választ. Az első négy felkereséskor az összes interjúk 72 százalékát sikerült végrehajtani, míg a tizedik felkeresés után ez az arány már 96 százalékra nőtt. Azok megoszlása, akiket az első tíz felkeresés során válaszra lehetett bírni, a végső mintához viszonyítva a következőképpen alakult:

- az első felkeresés után a 60 évnél idősebbek túl, a 30–39 év közöttiek alul voltak reprezentálva (ez más szóval azt jelenti, hogy az idősebbeknél a többszöri felkeresés viszonylag kevés eredményt hozott, míg a fiatalabbaknál fordított volt a helyzet);
- a városokban lakók körében lehetőség nyílt a reprezentáltság növelésére;
- az egyedül álló házakban élőknek az átlagosnál csak kisebb mértékben sikerült a megtagadási arányt csökkenteni;
- a teljes időben dolgozók körében az ismétlések során javult a válaszolási arány;
- a nők nagyobb arányban válaszoltak az első alkalommal, mint a férfiak.

Összefoglalva: a szerzők tapasztalatai szerint nem igazolható az, hogy az itt vizsgált demográfiai jellemzők szerint csoportosítva a kezdetben nem válaszolókat, azok eleve végleges megtagadók lennének.

Részletesen elemezték a felvételekből származó eredmények alakulását az ismételt felkeresések számának függvényében. Azt tapasztalták, hogy a könnyen és a nehezen hozzáférhető (az első négy felkeresés során kapott válaszok, illetve az 5–24. felkeresés között kapott válaszok) vizsgált jellemzői sok vonatkozásban lényeges különbségeket mutattak. Így, ha az első négy felkeresés után befejezték volna a felvételt, pontatlan következtetésekre jutottak volna.

Végül még azt kell megvizsgálni, hogyan érinti a felvételből levonható következtetéseket az, hogy ha az eredetileg kijelölt minta egy részében (a véglegesen nem válaszolóknál) az adatgyűjtés megghiúsul.

Amennyiben van mód utólagos rétegzésre, vannak súlyok, amelyek segítségével a különböző megghiúsulási arányok korrigálhatók, akkor a hiányzó adatból adódó torzítás csökkenthető. Ez a módszer is feltételezi azonban, hogy a rétegen belül a válaszolók és a nem válaszolók jellemzőinek eloszlása

azonos legyen, ami nem minden esetben igaz.

Amikor súlyok nincsenek, utólagos rétegzésre nem kerülhet sor, a minta eredeti belső struktúráját, arányait biztosítandó, célszerű a megtagadások miatt hiányzó válaszokat a nehezen hozzáférhető válaszok adatai alapján pótolni, mert valószínűleg így követjük el a legkisebb hibát.

Végül is azt a kérdést, hogy a megghiúsult interjúk milyen mértékben torzítják az eredményeket, nem lehet pontosan megmondani, mert az sok, nyomon nem követhető tényezőtől is függ. A vizsgálatok eredményei azonban arra utalnak, hogy a torzítás egyik lényeges komponense a választ megtagadók demográfiai jellemzői.

(Ism.: Marton Ádám)

MÍČKA, VL.:

IRÁNYÍTÁS, INFORMÁCIÓ, STATISZTIKA

(Rizeni, informace, statistika.) – *Plánováné Hospodárství*. 1983. 10. sz. 1–7. p.

A szerző – a Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal elnöke – a cikk bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a jelenlegi bonyolult belső és külső körülmények között lényeges szerepet játszik a csehszlovák népgazdaság előtt álló feladatok megoldásában a tervszerű irányítás tökéletesítése és ésszerűsítése. Ebben a folyamatban kiemelkedő jelentősége van az információs rendszerek, különösen a statisztikai szervek által nyújtott információk minőségi javításának.

Az állami statisztikai szervekre – emeli ki írásában a szerző – nagy felelősség hárul a tervszerű irányítási rendszer tökéletesítéséről hozott párt- és kormányhatározatok megvalósítása során.

Szerző ismerteti a statisztikai információs rendszer ésszerűsítésével kapcsolatos általános elveket, a lehetőségeket és a korlátozó tényezőket. Hangsúlyozza, hogy bár a statisztikai mutatószámok tartalmát, terjedelmét, struktúrájuk mélységét és rögzítésük periodicitását döntő mértékben meghatározzák a központi irányítás követelményei, nagy jelentősége van a gazdaság és a társadalom fejlődésében érvényesülő hosszú távú tendenciák feltárásának számszerű alapját képező idősorok vezetésének, a nemzetközi szervezetekkel szembeni adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítésének is.

A cikk ismerteti azokat, a statisztika tökéletesítése és ésszerűsítése érdekében megoldandó fontosabb feladatokat, amelyeket „Az állami statisztikai szervek 1981–1985-ös évek-re szóló programdokumentuma” tartalmaz. E dokumentumot az állami statisztikai szervek a Csehszlovák Kommunista Párt XVI. kong-

- a házasok nagyobb valószínűséggel tagadták meg a választ, mint az egyedül élők;
- a soklakásos házakban is viszonylag nagy volt a megtagadási arány, de az ilyen házak elsősorban a városközpontokban találhatóak, s így nem egyértelműen választható el ez a két hatás.

Fontos információk adódnak a megtagadók száma megoszlásának alakulásából az újra felkeresések számától függően. Egyrészt ebből adódik az ismétlések optimális számának megtervezése, valamint annak felismerése, hogy a nagyon kitartóan vonakodók jellemzői már inkább hasonlítanak a véglegesen megtagadókéhoz.

A vizsgálat során 24 alkalommal kísérelték meg az interjú végrehajtását azoknál, akik mindvégig megtagadták a választ. Az első négy felkereséskor az összes interjúk 72 százalékát sikerült végrehajtani, míg a tizedik felkeresés után ez az arány már 96 százalékra nőtt. Azok megoszlása, akiket az első tíz felkeresés során választra lehetett bírni, a végső mintához viszonyítva a következőképpen alakult:

- az első felkeresés után a 60 évnél idősebbek túl, a 30-39 év közöttiek alul voltak reprezentálva (ez más szóval azt jelenti, hogy az idősebbeknél a többszöri felkeresés viszonylag kevés eredményt hozott, míg a fiatalabbaknál fordított volt a helyzet);
- a városokban lakók körében lehetőség nyílt a reprezentáltság növelésére;
- az egyedül álló házakban élőknek az átlagosnál csak kisebb mértékben sikerült a megtagadási arányt csökkenteni;
- a teljes időben dolgozók körében az ismétlések során javult a válaszolási arány;
- a nők nagyobb arányban válaszoltak az első alkalommal, mint a férfiak.

Összefoglalva: a szerzők tapasztalatai szerint nem igazolható az, hogy az itt vizsgált demográfiai jellemzők szerint csoportosítva a kezdetben nem válaszolókat, azok eleve végleges megtagadók lennének.

Részletesen elemezték a felvételekből származó eredmények alakulását az ismételt felkeresések számának függvényében. Azt tapasztalták, hogy a könnyen és a nehezen hozzáférhető (az első négy felkeresés során kapott válaszok, illetve az 5-24. felkeresés között kapott válaszok) vizsgált jellemzői sok vonatkozásban lényeges különbségeket mutattak. Így, ha az első négy felkeresés után befejezték volna a felvételt, pontatlan következtetésekre jutottak volna.

Végül még azt kell megvizsgálni, hogyan érinti a felvételtől levonható következtetéseket az, hogy ha az eredetileg kijelölt minta egy részében (a véglegesen nem válaszolóknál) az adatgyűjtés megghiúsul.

Amennyiben van mód utólagos rétegzésre, vannak súlyok, amelyek segítségével a különböző megghiúsulási arányok korrigálhatók, akkor a hiányzó adatból adódó torzítás csökkenthető. Ez a módszer is feltételezi azonban, hogy a rétegen belül a válaszolók és a nem válaszolók jellemzőinek eloszlása

azonos legyen, ami nem minden esetben igaz.

Amikor súlyok nincsenek, utólagos rétegzésre nem kerülhet sor, a minta eredeti belső struktúráját, arányait biztosítandó, célszerű a megtagadások miatt hiányzó válaszokat a nehezen hozzáférhető válaszok adatai alapján pótolni, mert valószínűleg így követjük el a legkisebb hibát.

Végül is azt a kérdést, hogy a megghiúsult interjúk milyen mértékben torzítják az eredményeket, nem lehet pontosan megmondani, mert az sok, nyomon nem követhető tényezőtől is függ. A vizsgálatok eredményei azonban arra utalnak, hogy a torzítás egyik lényeges komponense a választ megtagadók demográfiai jellemzői.

(Ism.: Marton Ádám)

MÍČKA, VL.:

IRÁNYÍTÁS, INFORMÁCIÓ, STATISZTIKA

(Rizeni, informace, statistika.) - *Plánováné Hospodárství*. 1983. 10. sz. 1-7. p.

A szerző - a Csehszlovák Szövetségi Statisztikai Hivatal elnöke - a cikk bevezetőjében hangsúlyozza, hogy a jelenlegi bonyolult belső és külső körülmények között lényeges szerepet játszik a csehszlovák népgazdaság előtt álló feladatok megoldásában a tervszerű irányítás tökéletesítése és ésszerűsítése. Ebben a folyamatban kiemelkedő jelentősége van az információs rendszerek, különösen a statisztikai szervek által nyújtott információk minőségi javításának.

Az állami statisztikai szervekre - emeli ki írásában a szerző - nagy felelősség hárul a tervszerű irányítási rendszer tökéletesítéséről hozott párt- és kormányhatározatok megvalósítása során.

Szerző ismerteti a statisztikai információs rendszer ésszerűsítésével kapcsolatos általános elveket, a lehetőségeket és a korlátozó tényezőket. Hangsúlyozza, hogy bár a statisztikai mutatószámok tartalmát, terjedelmét, struktúrájuk mélységét és rögzítésük periodicitását döntő mértékben meghatározzák a központi irányítás követelményei, nagy jelentősége van a gazdaság és a társadalom fejlődésében érvényesülő hosszú távú tendenciák feltárásának számszerű alapját képező idősorok vezetésének, a nemzetközi szervezetekkel szembeni adatszolgáltatási kötelezettségek teljesítésének is.

A cikk ismerteti azokat, a statisztika tökéletesítése és ésszerűsítése érdekében megoldandó fontosabb feladatokat, amelyeket „Az állami statisztikai szervek 1981-1985-ös évek-re szóló programdokumentuma” tartalmaz. E dokumentumot az állami statisztikai szervek a Csehszlovák Kommunista Párt XVI. kong-

resszusának határozataival összhangban dolgozták ki.

A dokumentum arra ösztönzi a statisztikai szerveket, hogy megfelelő minőségű információt szolgáltatassanak, javítsák az elemzések és a mérlegmunka színvonalát, tárják fel a gazdaságilag döntő fontosságú területek tartalékait, és tökéletesítsék a tervellenőrzés statisztikai rendszerét, valamint a Csehszlovák Kommunista Párt szerveinek nyújtott információs tevékenységet. A dokumentum egyidejűleg feltételezi a statisztikai módszertan színvonalának emelését, a statisztikai felmérések és a statisztikai információfeldolgozás tökéletesítését. Szorgalmazza a csehszlovák statisztika fokozott mértékű részvételét a nemzetközi együttműködésben, és sürgeti, hogy a területi statisztikai szervek és az állami statisztikai rendszerbe tartozó más szervezetek emeljék munkájuk színvonalát.

A szerző kiemelkedő jelentőséget tulajdonít a statisztikai elemző munkának, és részletesebben tárgyalja az ezzel kapcsolatos feladatokat.

Az elemző tevékenység minőségi javításának célja az irányító szervek jobb informálásának biztosítása, a tervteljesítés statisztikai ellenőrzési rendszerének és a pártszervek informálási rendszerének tökéletesítése, valamint a csehszlovák gazdaság fontos problémáira koncentráló komplex elemzés kidolgozása.

A statisztikai szerveknek az eddiginél mélyrehatóbban kell elemezniük a népgazdaság fejlődésével kapcsolatos problémák megoldásának szempontjából kulcsfontosságú társadalmi és gazdasági körülményeket, ezért az elemzéseknek elsősorban az alábbi kérdésekre kell objektív választ adniok:

- milyen mértékben befolyásolja a tudományos-technikai fejlődés a társadalmi termelés dinamikáját, szerkezetét és hatékonyságát;
- hogyan hat az innovációs tevékenység a csehszlovák ipar exportképességére;
- milyen mértékben csökkenthető a végtermékek importigényessége;
- milyen ütemben célszerű megvalósítani a fűtőanyag- és energiafogyasztás, valamint a fémfelhasználás ésszerűsítésére, továbbá a progresszív iparágak és technológiák fejlesztésére irányuló állami célprogramokat;
- hogyan befolyásolják a belső és a külső árváltozások a népgazdasági arányokat és a lakosság életszínvonalát;
- milyen a nemzetközi gazdasági integráció hatékonysága a KGST keretében.

A szerző rámutat arra, hogy a jelenlegi feltételek között az irányító szervek nem elégedhetnek meg számszerű adatok formájában elrendezett elemzésekkel, amelyeket pusztán rutinszerűen kidolgozott kommentárral egészítenek ki. Az elemzéseknek mélyrehatóan és objektíven értelmezniük kell a gazdasági tényeket, megállapítva azok kölcsönös összefüggéseit, meghatározva a gazdasági folyamatok színvonalát és dinamiká-

ját befolyásoló tényezőket, jelezve a tervcélkitűzésektől való eltéréseket és feltárva a meglévő tartalékokat.

Az ilyen elemzés természetesen nagyobb erőfeszítést követel a statisztikai munka megelőző fázisaiban, az adatgyűjtés és feldolgozás során is, különös tekintettel a korszerű számítástechnika alkalmazására.

Az elemző tevékenység tökéletesítésének lényeges követelménye az elemzések operatívitásának növelése. Az utóbbi időben nagy súlyt helyeznek arra, hogy növekedjék az aránya és javuljon a minősége a legfelsőbb párt- és állami szervek részére készülő, célirányos információknak, amelyek gyorsan reagálnak, a népgazdaság fejlődésével kapcsolatos problémákra, és visszajelzést is nyújtanak a társadalmi és gazdasági intézkedések hatásáról.

A szerző hangsúlyozza a nemzetközi összehasonlítások fokozottabb alkalmazásának szükségességét a gazdaságstatisztikai elemző munkában. Különösen fontos a KGST-tagországok nemzetközi összehasonlítása, ami elengedhetetlen a kölcsönös gazdasági együttműködés további bővítési lehetőségeinek vizsgálatához és a szorosabb együttműködéshez vezető utak meghatározásához. Ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a gazdaságstatisztikai elemzések tökéletesítése, komplexitásuk és operatívitásuk növelése megköveteli a statisztikai módszertani munkák színvonalának céltudatos emelését is. E munkálatok jelentős mértékben befolyásolják a statisztikai adatfeldolgozás hatékonyságát, valamint a számítástechnikai eszközök kihasználását is.

A módszertani feladatok között alapvető jelentőségű a statisztikai mutatószám-rendszer tökéletesítése. Az erőfeszítéseket azokra a területekre kell koncentrálni, amelyeken az eddigiek során jelentősebb hézagok mutatkoztak a statisztikai feldolgozásban, és ugyanakkor erőteljes társadalmi igény jelentkezett a megfelelő információk iránt. Elsősorban a népgazdaságban végbemenő intenzifikációs folyamatok mérésével és elemzésével, valamint a tudományos-műszaki fejlődés eredményeinek az érvényesítésével és az állami célprogramok értékelésével összefüggő mutatók rendszerének bővítéséről és elmélyítéséről van szó. Ugyancsak nagy figyelmet kell szentelni a környezetstatisztikai mutatók kidolgozására, hogy biztosítható legyen a társadalmi fejlődés ökológiai, gazdasági és társadalmi összefüggéseinek mélyebb megismerése és elemzése.

Kiemelkedő fontosságú feladat a statisztikai mutatószám-rendszer magasabb fokú integrálása, valamint a statisztikai és a tervmutatók között mindaddig fennálló módszertani diszharmonia kiküszöbölése. E feladatok megoldásával összefüggésben a szerző

rámutat a Szövetségi Statisztikai Hivatal, az Állami Tervbizottság és a Szövetségi Pénzügyminisztérium együttműködésének szükségességére az egyes mutatók tartalmának és kiszámításuk módjának egységes meghatározásában.

A cikk szól azokról az ellenőrzésekről is, amelyeket az 1981. december 10-i kormányhatározat értelmében a Szövetségi Statisztikai Hivatal az illetékes minisztériumokkal együttműködve végrehajtott. A határozat előírásainak megfelelően ellenőrizték az információk célszerűségét és felhasználhatóságát, a statisztikai felvételek tartalmát és terjedelmét, valamint az érvényben levő jelentések és kimutatások felhasználását. Az ellenőrzések eredményeit figyelembe véve jelentős változtatásokat hajtottak végre az elmúlt évben a statisztikai adatszolgáltatás ésszerűsítése érdekében.

A statisztikai információs rendszer tökéletesítése szempontjából nagy jelentőségű az adatok megbízhatóságának és helyességének fokozása. Az e területeken előforduló fogyatékoságok nemcsak a jelentésekhez kapcsolódó számítási műveletek munkaigényességét befolyásolják, hanem aránytalanul nagy kapacitást kötnek le a bemenő információk ellenőrzésekor, és növelik a ráfordításokat, meghosszabbítják a feldolgozási határidőket, és hatással vannak az egész statisztikai munka végeredményére. Ezért a statisztikai szervezetek nagy gondot kell fordítaniuk a statisztikai kimutatásokkal kapcsolatos irányel-

vek és módszertani útmutatások kidolgozására egységes értelmezésük biztosítása érdekében. Ugyanakkor javítani kell az információk hitelességének és helyességének, valamint a gazdálkodó szervezetek információs rendszereinek komplex ellenőrzését. Ennek érdekében a Szövetségi Statisztikai Hivatal megfelelő jogszabályok kiadását tervezi a közeljövőben.

A statisztikai információs rendszer programtechnikai területének fejlesztése tekintetében a legfontosabb feladat az adatfeldolgozás és -átvitel korszerű technológiáinak a bevezetése, elsősorban az adatbankrendszer megfelelő működtetése.

Befejezésül a szerző hangsúlyozza, hogy a társadalmi-gazdasági információ-rendszer tökéletesítése és ésszerűsítése nem egyszeri, hanem állandó feladat. A következő évek egyik fontos feladata, hogy a gazdaság tervszerű irányításának továbbfejlesztése során fokozzák az állami statisztikai szervek aktív, befolyásoló szerepét. Ez azonban csak a statisztikai szervezetekben alkalmazott módszerek, a szervezés és a munkastílus tökéletesítésével, valamint a statisztikai intézmények és a központi szervek – elsősorban az Állami Tervbizottság, a Szövetségi Pénzügyminisztérium és a Tudományos-technikai és Beruházásfejlesztési Állami Bizottság – közötti még szorosabb és eredményesebb együttműködés kialakításával érhető el.

(Ism.: Szvitecz Zsuzsa)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AZAM, J. P.:

PÉNZ, GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS,
EGYENSÚLYHIÁNY

(Money, growth and disequilibrium.) – *Economica*. 1983. augusztus. 325–335. p.

Az ökonometriai modellek fejlődésében jelentős állomást képviselnek az ún. disequilibrium-modellek.

A korábbi ökonometriai modellek megelégedtek a gazdaság termelési–kínálati oldalának, valamint fogyasztási–keresleti oldalának termelési és fogyasztási függvények segítségével való leírásával. A keresleti és a kínálati oldal interdependenciáját a modell szimultán egyenletrendszerébe való integráció és a többfokozatú konzisztens becslési módszer biztosította ugyan, de ezek a modellek nem fordítottak külön figyelmet az abból adódó speciális körülményekre, hogy a gazdaság keresleti és kínálati oldala nincs mindig egymással egyensúlyban. Így például a fogyasztást nemcsak a jövedelmi és az árviszonyok, valamint egy sor más tényező határozza meg, hanem olykor a kínálati oldal-

ról ható szűkös ellátottság is. A kérdésnek jelentős irodalma van. A teljes körű vizsgálat a keresleti és a kínálati összefüggések által együttesen alkotott reálszférán túlmenően a megfigyelés körébe vonja egyrészt a pénzügyi szféra, a „pénzpiac” összefüggéseit is, másrészt a termékpiacon kívül a munkaerőpiacon uralkodó – egyensúlyra van egyensúlyhiányra utaló – feltételeket, sőt a megtakarítások és a beruházások összefüggéseit is.

A jelen tanulmány ebből az összefüggésrendszerből elsősorban azokat vizsgálja, amelyek a beruházások és az egyensúlyhiány között mutatkoznak, illetve amelyeket a várakozásokkal éppen ellentétesen fellépő egyensúlyhiányok okoznak a gazdaságban a célul kitűzött tőkeállomány (állótőke és pénztőke) megvalósulásában. Ennek a szükségképpen igen sok változóból álló rendszernek a részletes ábrázolása csak leegyszerűsített formában lehetséges. Azam tanulmánya olyan rendszert vizsgál, amelyben a pénzügyi szféra változói, a készpénzkészlet, a tőkebe-

rámutat a Szövetségi Statisztikai Hivatal, az Állami Tervbizottság és a Szövetségi Pénzügyminisztérium együttműködésének szükségességére az egyes mutatók tartalmának és kiszámításuk módjának egységes meghatározásában.

A cikk szól azokról az ellenőrzésekről is, amelyeket az 1981. december 10-i kormányhatározat értelmében a Szövetségi Statisztikai Hivatal az illetékes minisztériumokkal együttműködve végrehajtott. A határozat előírásainak megfelelően ellenőrizték az információk célszerűségét és felhasználhatóságát, a statisztikai felvételek tartalmát és terjedelmét, valamint az érvényben levő jelentések és kimutatások felhasználását. Az ellenőrzések eredményeit figyelembe véve jelentős változtatásokat hajtottak végre az elmúlt évben a statisztikai adatszolgáltatás ésszerűsítése érdekében.

A statisztikai információs rendszer tökéletesítése szempontjából nagy jelentőségű az adatok megbízhatóságának és helyességének fokozása. Az e területeken előforduló fogyatékoságok nemcsak a jelentésekhez kapcsolódó számítási műveletek munkaigényességét befolyásolják, hanem aránytalanul nagy kapacitást kötnek le a bemenő információk ellenőrzésekor, és növelik a ráfordításokat, meghosszabbítják a feldolgozási határidőket, és hatással vannak az egész statisztikai munka végeredményére. Ezért a statisztikai szervezetek nagy gondot kell fordítaniuk a statisztikai kimutatásokkal kapcsolatos irányel-

vek és módszertani útmutatások kidolgozására egységes értelmezésük biztosítása érdekében. Ugyanakkor javítani kell az információk hitelességének és helyességének, valamint a gazdálkodó szervezetek információs rendszereinek komplex ellenőrzését. Ennek érdekében a Szövetségi Statisztikai Hivatal megfelelő jogszabályok kiadását tervezi a közeljövőben.

A statisztikai információs rendszer programtechnikai területének fejlesztése tekintetében a legfontosabb feladat az adatfeldolgozás és -átvitel korszerű technológiáinak a bevezetése, elsősorban az adatbankrendszer megfelelő működtetése.

Befejezésül a szerző hangsúlyozza, hogy a társadalmi-gazdasági információ-rendszer tökéletesítése és ésszerűsítése nem egyszeri, hanem állandó feladat. A következő évek egyik fontos feladata, hogy a gazdaság tervszerű irányításának továbbfejlesztése során fokozzák az állami statisztikai szervek aktív, befolyásoló szerepét. Ez azonban csak a statisztikai szervezetekben alkalmazott módszerek, a szervezés és a munkastílus tökéletesítésével, valamint a statisztikai intézmények és a központi szervek – elsősorban az Állami Tervbizottság, a Szövetségi Pénzügyminisztérium és a Tudományos-technikai és Beruházásfejlesztési Állami Bizottság – közötti még szorosabb és eredményesebb együttműködés kialakításával érhető el.

(Ism.: Szvitecz Zsuzsa)

GAZDASÁGSTATISZTIKA

AZAM, J. P.:

PÉNZ, GAZDASÁGI NÖVEKEDÉS,
EGYENSÚLYHIÁNY

(Money, growth and disequilibrium.) – *Economica*. 1983. augusztus. 325–335. p.

Az ökonometriai modellek fejlődésében jelentős állomást képviselnek az ún. disequilibrium-modellek.

A korábbi ökonometriai modellek megelégedtek a gazdaság termelési–kínálati oldalának, valamint fogyasztási–keresleti oldalának termelési és fogyasztási függvények segítségével való leírásával. A keresleti és a kínálati oldal interdependenciáját a modell szimultán egyenletrendszerébe való integráció és a többfokozatú konzisztens becslési módszer biztosította ugyan, de ezek a modellek nem fordítottak külön figyelmet az abból adódó speciális körülményekre, hogy a gazdaság keresleti és kínálati oldala nincs mindig egymással egyensúlyban. Így például a fogyasztást nemcsak a jövedelmi és az árviszonyok, valamint egy sor más tényező határozza meg, hanem olykor a kínálati oldal-

ról ható szűkös ellátottság is. A kérdésnek jelentős irodalma van. A teljes körű vizsgálat a keresleti és a kínálati összefüggések által együttesen alkotott reálszférán túlmenően a megfigyelés körébe vonja egyrészt a pénzügyi szféra, a „pénzpiac” összefüggéseit is, másrészt a termékpiacon kívül a munkaerőpiacon uralkodó – egyensúlyra van egyensúlyhiányra utaló – feltételeket, sőt a megtakarítások és a beruházások összefüggéseit is.

A jelen tanulmány ebből az összefüggésrendszerből elsősorban azokat vizsgálja, amelyek a beruházások és az egyensúlyhiány között mutatkoznak, illetve amelyeket a várakozásokkal éppen ellentétesen fellépő egyensúlyhiányok okoznak a gazdaságban a célul kitűzött tőkeállomány (állótőke és pénztőke) megvalósulásában. Ennek a szükségképpen igen sok változóból álló rendszernek a részletes ábrázolása csak leegyszerűsített formában lehetséges. Azam tanulmánya olyan rendszert vizsgál, amelyben a pénzügyi szféra változói, a készpénzkészlet, a tőkebe-

fektetések, az értékpapírkészlet játsszák a főszerepet. Jövedelemelvonási és kamatalakulási problémákkal azonban a tanulmány nem foglalkozik; ezeket egyszerűen figyelmen kívül hagyja.

A szimultán modellt kilenc összefüggés alkotja. Az első összefüggés konstans volumenhozadékot feltételező termelési függvény. A második – adott bérszínvonal mellett – a vállalatok által a részvénytulajdonosok számára fizetett osztalékot határozza meg. A háztartások gazdasági magatartását két egyenlet írja le: ezek szerint a háztartások fogyasztási szükségleteik fedezésén felül jövedelmet takarítanak meg, amely akár likvid pénzkészletként, akár tőkebefektetésként kezelhető. Ezt a készletet élük fel a háztartások akkor, ha fogyasztói színvonaluk fenntartása csak pénzáldozatok árán lehetséges; ebben az esetben megtakarításuk negatív előjelű. A likvid pénzkészletek és a tőkebefektetések együttes összege adja a háztartások tőkekészletét. A likvid pénzkészlet iránti kereslet nagyságát a termelés és az osztalékok határozzák meg. A további három összefüggés a nyereségmaximum feltételezésével létrejövő vállalati nyereséget, a teljes foglalkoztatottság melletti termelést és az aggregált keresletet írja le. Kiemelkedő jelentősége van az utolsó összefüggésnek, amely az aggregált kereslettől, a vállalati nyereségtől és a teljes foglalkoztatottságtól függően az egyensúlyi feltételek mellett létrejövő outputot definiálja.

A rövid időszakra szóló egyensúlyt a szerző felfogása szerint a háztartások pénzkereslete dönti el, amellyel szemben a háztartások által befolyásolhatatlan kínálati tényező áll: a nyereség és a foglalkoztatottság szempontjai által meghatározott output. A háztartások a nem kívánt készpénztől termékek vagy tőkejavak (részvények, értékpapírok) vásárlásával szabadulhatnak; további pénzjövdelemre pedig elsősorban munkaerejüknek a munkaerőpiacon való áruba bocsátásával tehetnek szert. A termékek iránt megnyilvánuló keresleti többlet a termékek megvásárlásához szükséges pénzmennyiség-többletet is megkívánja. Ha a termékpiac árukkal való ellátottsága szűkös, a háztartások pénzüket nem költik el, hanem befektetik; kénytelenek viszont mérsékelni áruvásárlási igényeiket akkor, ha a pénz a „szűkös termék.” A szerző az összefüggéseket részletesen elemzi, és diagramokon ábrázolja is.

A rövid távon belül megvalósuló egyensúlyt a különböző piacok között nyilván az határozza meg, hogy a tőke határtermelésének figyelembevételével érdemes-e a pénzt befektetni, azaz értékpapírok vásárlására fordítani vagy nem. Ez a szempont a szerző szerint a kérdés pontosabb és reálisabb megközelítését teszi lehetővé, mint csu-

pán a beruházási magatartások vizsgálata. A jövedelem és a tőkekészlet közötti kapcsolatot irányba és szorossága azonban nem dönthető el a jövedelem és a fogyasztás közötti kapcsolat megvizsgálása nélkül.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

JOHNSON, P. – RODGER, J.:

A FELESLEGESSÉ VALÁSTÓL
AZ ÖNÁLLÓSULÁSIG

(From redundancy to self employment.) – *Employment Gazette*. 1983. június. 260–264 p.

Napjainkban érzékelhetően nőtt az érdeklődés az új kisvállalatok gazdasági szerepe iránt. Számos gazdaságpolitikai intézkedéssel serkentik az ilyen vállalkozások létesítését és fejlesztését. Különösen az kelt figyelmet, hogy az alakuló kis cégek vajon teremtenek-e új állásokat. Az új vállalat–új állások kapcsolatát főleg akkor látszik közvetlennek, amikor egy-egy – korábban alkalmazásban állt – dolgozó önállósítja magát. Az önállósulásnak az összefoglalkoztatottságra gyakorolt hatása azonban áttételes és korlátozott. Előfordul ugyanis, hogy az új vállalat nem biztosít annyi új munkahelyet, mint amennyit másutt feleslegessé tesz.

A statisztikák az önállósulással csak a feleslegessé válásról szóló részletes tanulmányok „melléktermékeként” foglalkoznak. Ilyen mellékterméket biztosít például az 1983-ban megjelent ismertett tanulmány.

E tanulmány főként olyan interjúkon alapul, amelyeket az 1970-es évek végén Észak-Angliában feleslegessé vált, volt vállalati dolgozókkal folytattak, feltéve, hogy ezek saját céget alapítottak. Az utóbbiak két nagy csoportját különböztették meg: 1. azokat az – ún. HQ-típusú – vállalkozókat, akik multinacionális vállalatok központját hagyták el (még ha önként is), és akik valamennyien szellemi dolgozók voltak; 2. azokat, akik – mint felesleges fizikai vagy szellemi dolgozók – feldolgozó ipari vállalatoktól távoztak. Jellegzetes, hogy az első csoport tagjainak a 83, az utóbbinak 42 százaléka negyvenéves vagy idősebb volt.

Az új, kis cégek tulajdonosai azért léptek ki vállalatuktól, mert ott létszámfelettivé váltak, egyértelműen ez volt fő oka önállósulásuknak. Közel háromnegyed részük nyilatkozott úgy, hogy ellenkező esetben nem alapított volna saját céget.

A feleslegessé válást a következők miatt tartják az önállósulás fő indítékának:

1. az érintettek „jelnek” vették ezt a mozzanatot arra nézve, hogy bérrel, illetve fizetéssel honorált munkát már nemigen kapnának (80 százaléka azoknak, akik máskülönben nem vállalkoztak volna cég-alapításra, nyilatkozott úgy, hogy véleménye szerint

fektetések, az értékpapírkészlet játsszák a főszerepet. Jövedelemelvonási és kamatalakulási problémákkal azonban a tanulmány nem foglalkozik; ezeket egyszerűen figyelmen kívül hagyja.

A szimultán modellt kilenc összefüggés alkotja. Az első összefüggés konstans volumenhozadékok feltételező termelési függvény. A második – adott bérszínvonal mellett – a vállalatok által a részvénytulajdonosok számára fizetett osztalékokot határozza meg. A háztartások gazdasági magatartását két egyenlet írja le: ezek szerint a háztartások fogyasztási szükségleteik fedezésén felül jövedelmet takarítanak meg, amely akár likvid pénzkészletként, akár tőkebefektetésként kezelhető. Ezt a készletet élük fel a háztartások akkor, ha fogyasztói színvonaluk fenntartása csak pénzáldozatok árán lehetséges; ebben az esetben megtakarításuk negatív előjelű. A likvid pénzkészletek és a tőkebefektetések együttes összege adja a háztartások tőkekészletét. A likvid pénzkészlet iránti kereslet nagyságát a termelés és az osztalékok határozzák meg. A további három összefüggés a nyereségmaximum feltételezésével létrejövő vállalati nyereséget, a teljes foglalkoztatottság melletti termelést és az aggregált keresletet írja le. Kiemelkedő jelentősége van az utolsó összefüggésnek, amely az aggregált kereslettől, a vállalati nyereségtől és a teljes foglalkoztatottságtól függően az egyensúlyi feltételek mellett létrejövő outputot definiálja.

A rövid időszakra szóló egyensúlyt a szerző felfogása szerint a háztartások pénzkereslete dönti el, amellyel szemben a háztartások által befolyásolhatatlan kínálati tényező áll: a nyereség és a foglalkoztatottság szempontjai által meghatározott output. A háztartások a nem kívánt készpénztől termékek vagy tőkejavak (részvények, értékpapírok) vásárlásával szabadulhatnak; további pénzjövdelemre pedig elsősorban munkaerejüknek a munkaerőpiacon való áruba bocsátásával tehetnek szert. A termékek iránt megnyilvánuló keresleti többlet a termékek megvásárlásához szükséges pénzmennyiség-többletet is megkívánja. Ha a termékpiac árakkal való ellátottsága szűkös, a háztartások pénzüket nem költik el, hanem befektetik; kénytelenek viszont mérsékelni áruvásárlási igényeiket akkor, ha a pénz a „szűkös termék.” A szerző az összefüggéseket részletesen elemzi, és diagramokon ábrázolja is.

A rövid távon belül megvalósuló egyensúlyt a különböző piacok között nyilván az határozza meg, hogy a tőke határtermelési költségének figyelembevételével érdemes-e a pénzt befektetni, azaz értékpapírok vásárlására fordítani vagy nem. Ez a szempont a szerző szerint a kérdés pontosabb és reálisabb megközelítését teszi lehetővé, mint csu-

pán a beruházási magatartások vizsgálata. A jövedelem és a tőkekészlet közötti kapcsolatot irányba és szorossága azonban nem dönthető el a jövedelem és a fogyasztás közötti kapcsolat megvizsgálása nélkül.

(Ism.: Nyáry Zsigmond)

JOHNSON, P. – RODGER, J.:

A FELESLEGESSÉ VALÁSTÓL
AZ ÖNÁLLÓSULÁSIG

(From redundancy to self employment.) – *Employment Gazette*. 1983. június. 260–264 p.

Napjainkban érzékelhetően nőtt az érdeklődés az új kisvállalatok gazdasági szerepe iránt. Számos gazdaságpolitikai intézkedéssel serkentik az ilyen vállalkozások létesítését és fejlesztését. Különösen az kelt figyelmet, hogy az alakuló kis cégek vajon teremtenek-e új állásokat. Az új vállalat–új állások kapcsolatát főleg akkor látszik közvetlennek, amikor egy-egy – korábban alkalmazásban állt – dolgozó önállósítja magát. Az önállósulásnak az összefoglalkoztatottságra gyakorolt hatása azonban áttételes és korlátozott. Előfordul ugyanis, hogy az új vállalat nem biztosít annyi új munkahelyet, mint amennyit másutt feleslegessé tesz.

A statisztikák az önállósulással csak a feleslegessé válásról szóló részletes tanulmányok „melléktermékeként” foglalkoznak. Ilyen mellékterméket biztosít például az 1983-ban megjelent ismertett tanulmány.

E tanulmány főként olyan interjúkon alapul, amelyeket az 1970-es évek végén Észak-Angliában feleslegessé vált, volt vállalati dolgozókkal folytattak, feltéve, hogy ezek saját céget alapítottak. Az utóbbiak két nagy csoportját különböztették meg: 1. azokat az – ún. HQ-típusú – vállalkozókat, akik multinacionális vállalatok központját hagyták el (még ha önként is), és akik valamennyien szellemi dolgozók voltak; 2. azokat, akik – mint felesleges fizikai vagy szellemi dolgozók – feldolgozó ipari vállalatoktól távoztak. Jellegzetes, hogy az első csoport tagjainak a 83, az utóbbinak 42 százaléka negyvenéves vagy idősebb volt.

Az új, kis cégek tulajdonosai azért léptek ki vállalatuktól, mert ott létszámfelettivé váltak, egyértelműen ez volt fő oka önállósulásuknak. Közel háromnegyed részük nyilatkozott úgy, hogy ellenkező esetben nem alapított volna saját céget.

A feleslegessé válást a következők miatt tartják az önállósulás fő indítékának:

1. az érintettek „jelnek” vették ezt a mozzanatot arra nézve, hogy bérrel, illetve fizetéssel honorált munkát már nemigen kapnának (80 százaléka azoknak, akik máskülönben nem vállalkoztak volna cég-alapításra, nyilatkozott úgy, hogy véleménye szerint

hat hónapon belül nem jutott volna hasonló álláshoz, hasonló fizetéssel);

2. igen sok kisvállalkozó mondta, hogy bár egyébként is önállósította volna magát, létszámfölöttisége előrehozta szándékának megvalósítását.

A legtöbb új, kis cég saját forrásból meríti anyagi bázisát. A bankok az alapítók egyik csoportjában sem játszottak jelentős finanszírozó szerepet. Az interjúk szerint a pénzügyi intézetek által ajánlott eszközök az esetek nagy részében alkalmatlanok és elégtelenek voltak a vállalat alapításhoz. Külső intézmények, szervezők segítségét kevesen vették igénybe, az alapítók egy része azonban – különösen a multinacionális vállalatok volt alkalmazottai – lényeges bátorítást és néha gyakorlati segítséget is kaptak cégüktől. Egy másik tanulmány – Cross és Gibb 1982-ben közzétett dolgozata – szerint esetenként lényeges volt az önállósuláshoz nyújtott „anyavállalati” támogatás.

Úgy becsülik, hogy a HQ-típusú létszámfelettieknek kb. 9 százaléka alapított kisvállalatot. A „feleslegesek” másik csoportjában 5 százalékra teszik az önállósulók arányát, ha ezek korábban nem fizikai dolgozók voltak, és valamivel több mint 2 százalékra, amennyiben előzőleg fizikai dolgozóként foglalkoztatták őket. Az „alapítói kedv” a 30–39 évesek csoportjában mutatkozott a leg erősebbnek.

Érdeemes megemlítenünk, hogy ha nem csupán a vállalkozókat, hanem alapító társait és az alkalmazásukban állókat is figyelembe vesszük, akkor az új egységekben dolgozó „multinacionálisok” összlétszámának 13 százalékát, a többieknek 7 százalékát fejezi ki a megfelelő terület 1981-ben feleslegessé vált létszámának.

A nem fizikaiak nagyobb vállalkozói aktivitását (a HQ-típusban – láttuk – mindenki szellemi dolgozó volt) arra vezetik vissza, hogy ezek több piaci ismerettel rendelkeznek, mint a fizikaiak, ezenkívül a HQ-származású új cégtulajdonosok több segítséget kaptak eredeti vállalatuktól, mint a nem oda tartozók.

Annak, hogy a feleslegessé váltak viszonylag kis része lett vállalkozóvá, a tanulmány szerint a következő okai lehetnek:

1. az 1981-ben kiváltak helyzetét vizsgálták, az önállósulást ösztönző kormányzati intézkedések nagyrészt viszont csak később hozták; ez utóbbiak főleg a döntések előrehozatalában játszottak szerepet;

2. ez idő szerint sokkal nagyobb a munkanélküliek aránya, mint egy-két évvel ezelőtt, és ma már nyilván többen kísérik meg a vállalat alapítást (igaz, az egész Egyesült Királyságra nem jellemző az észak-angliai helyzet – kedvezőbb annál –, és a munkanélküliség levezetésében, a továbbdolgozásban valószínűleg szerény az önállósulás jelentősége, mégsem annyira elenyésző, hogy – mint mondják – ne lenne érdemes bátorítani).

Az alapítók számottevő része már hosszú szolgálati idővel rendelkezett anyavállalatá-

nál. Ez némileg ellentmond a „magányos vállalkozóról” alkotott népszerű képnek, mégis tény, hogy ezek az emberek képesek voltak a kereskedelemre, saját termékek vagy szolgáltatások létrehozására, gyakran életükben először. Tagadhatatlan másfelől, hogy sok vállalkozó közelgő nyugdíjazására gondolt, vagy kedvtelésből alapított saját céget, még ha létszámfölöttinek számított is.

Az új kisvállalkozások főként a terciér szektorban jöttek létre csakúgy, mint az új alapításúak általában (akár létszámfölöttivé váltak hozták létre őket, akár mások). A széles értelemben vett szolgáltatásokon belül nagy a változatosság, de főként adminisztráció és vezetés-igazgatás az új szervezetek profíljára. A multinacionális vállalatok felesleges alkalmazottai több mint felerészben diplomát igénylő területeken váltak cégtulajdonosokká, ideértve az (üzleti, pénzügyi stb.) tanácsadást is.

A szolgáltatások túlsúlyának a következő lehet a magyarázata:

1. ezek alapításához nincs szükség nagy befektetésre;

2. ez a fajta vállalkozás többnyire nem igényel bonyolult formális szakképzettséget, és például a kereskedelmi szolgáltatásokban így is hozhat megfelelő gazdasági eredményt, illetve kielégítheti az alapító igényeit;

3. a központi alkalmazottak előzőleg jobbra a szolgáltatásokban szereztek szakmai hozzáértést (sokan közülük főként üzleti tanácsadóként válnak be);

4. gyakran olyan területekről van szó, amelyek az alapítóknak – személyes kapcsolataik révén – ismerősek, és közel állnak hozzájuk (ez elsősorban a kiskereskedelemre és a szállásnyújtás különböző típusaira vonatkozik).

Vizsgálták azt is, hogy sikeresek-e az új vállalkozások. Ezt – gyakorlati okokból – a volt „multinacionálisok” esetében kutatták. Úgy találták, hogy egy-egy vállalkozás sikere vagy sikertelensége nagymértékben múlik az önállósulásra vezető egyéni körülményeken. Ezek a motívumok viszont az alapító életkorával, tapasztalataival és anyagi viszonyaival függnek szorosán össze. Egy-egy vállalkozás általában nem bővült az évek során, ha a cégtulajdonos nem akarta, hogy bővüljön. Más esetekben a szervezetet nem tudták megnagyobbítani, mert nem kaptak további anyagi támogatást, hitelt, vagy mert a piaci igények nem növekedtek. Úgy látszik azonban, hogy a stagnáló vállalkozások közül az utóbbiak csupán töredéket képviseltek.

A siker mögött igen különböző „hátterek” állhatnak. Mindenesetre azok, akik feleslegessé váltak valahol, és üzletszerűen fogtak önálló vállalkozásba, inkább növelték gazdasági egységüket (a foglalkoztatottságot), mint a kedvtelésből vagy nyugdíjkiegészítő céllal önállósultak. Ebben nemigen mutatkozik különbség a központi alkalmazottak és a többiek között.

Természetes és megbízható jele a sikernak a vállalkozásból szerzett jövedelem nagysága. Erről a kutatás nem tudott elfogadható adatokat szerezni. Mégis arra a meglepő következtetésre jutottak, hogy – legalábbis az alapítás évében – a vállalkozók jövedelme kisebb volt előző keresetüknél. Kétségtelen, hogy ilyen fajta váltásra *alkalmazottként* alig ha lettek volna hajlandók. Más azonban a helyzet, ha az érdekeltek nem a kollektív szerződések által védve, hanem közvetlenül a piacon adják el munkaerejüket vagy annak eredményét.

A tanulmány szerint több létszámfeletti dolgozó választaná az önállósulást, ha megfelelően bátorítanák erre. A munkáltatók többsége azonban távolról sem utánozza a multinacionális szervezetek ösztönző és segítő gyakorlatát. Ez sajnálatos. A nem vállalkozók személyi adottságaiból és egyéni körülményeiből (amelyeket külön megvizsgáltak) arra következtetnek ugyanis, hogy ezek a „felesleges” dolgozók szintén nagyobb nehézség nélkül önállósulhatnának. A kiscégalapítás elterjedésének személyi oldalról aligha mutatkoznának akadályai.

(Ism.: Somogyi Miklós)

LINDBECK, A.:

A JÖVEDELEMELOSZTÁS ÉRTELMEZÉSE
EGY JÓLÉTI ÁLLAMBAN

(Interpreting income distributions in a welfare state.) – *European Economic Review*, 1983. 2. sz. 227–256. p.

Az olyan jóléti államban, mint Svédország a vásárlóerő eloszlása és így feltehetően a gazdasági jólét nincs szoros összefüggésben a háztartásoknak a termeléshez való hozzájárulásával. Mi több, a gazdasági egyenlőtlenség túlzott hangsúlyt kap azokban a jövedelemstatisztikákban, amelyek nem mutatják ki a jövedelem megszerzéséhez szükséges munkaidő mennyiségét, illetve az élet során megszerzett jövedelem időbeli vonatkozását. Néhány jelentős jövedelmi egyenlőtlenséget ráadásul nem is szüntet meg a nagyon ambíciózus adó- és társadalombiztosítási rendszer Svédországban, hanem valójában bizonyos új egyenlőtlenségeket eredményez. Végül az éves jövedelmeket nagyon behatárolja az a széles szakadék, amely egy érett jóléti államban szükségszerűen létrejön a vállalatok bérköltsége és a háztartásoknak a vállalatoktól kapott egyéb jövedelme között.

Az adók jövedelemkiegyenlítő hatásának vizsgálatához a szerző különféle jövedelem-típussal (bérek, fizetések, tőkejövedelem, vállalkozói jövedelem stb.) rendelkező családoknál a szabad rendelkezésre fennmaradó jö-

vedelmek elemzését használja. Diagrammal ábrázolva a családonkénti jövedelmet (jövedelemfajtánként) és a szabad rendelkezésre fennmaradó családi jövedelmet, az tűnik ki, hogy az utóbbinál lényegesen kisebb a különbség, mint az előbbinél, tehát a jóléti államban a különböző jövedelemfajták eltérő adóztatása lényeges nivellálódást eredményez.

A jövedelmi különbségek lényeges forrása lehet a részmunkaidőben vagy teljes munkaidőben dolgozás. A szerzőnek az a véleménye, hogy Svédországban a rész-, illetve a teljes munkaidő közötti választás általában önkéntes. Így az ebből származó jövedelmi különbségeket nem szabad egyenlőtlenségként értelmezni, hanem az pusztán életmódbeli választás kérdése. Vagyis egyesek a több szabadidőt többre becsülik, mint a több jövedelmet.

A jövedelemfajták szerinti osztályozásnál a másik egyenlőtlenséget okozó tényező lehet a családon belül a nem keresők és az inaktívak (nyugdíjasok, diákok) aránya. Azon háztartások kétharmadában, amelyek a jövedelemelosztás szempontjából az alsó harmadba tartoznak, a háztartásfő nyugdíjas vagy diák Svédországban. Ezért a jövedelem-egyenlőtlenség vizsgálata szempontjából az életkor is fontos tényező, hiszen a fentiekből az tűnik ki, hogy nagyon kevés aktív keresős háztartás van az alsó decilis csoportokban.

A különféle jövedelmeknek a részesedése a családok rendelkezésére fennmaradó jövedelemben nagyon eltérő. Így a bérek és fizetések mintegy 89 százaléka marad a családoknál szabad rendelkezésű jövedelemként. A legalsó három decilisbe tartozó családok ugyanis többnyire juttatásokból élnek, az ötödik decilistől felfelé azonban a diszponibilis jövedelem fő forrása a bérből és fizetésből élőknél természetesen a bér, illetve a fizetés. A vagyontól származó és a vállalkozói jövedelmeknél – a két legalsó decilistől eltekintve – hasonló a helyzet, mint a béreknél. Így Svédországban szemmel láthatóan nagy az állami juttatások szerepe az egy főre jutó szabad rendelkezésű jövedelmek alakulásában. Erre utal, hogy nemcsak az alsó decilisekben magas az egy főre jutó szabad rendelkezésű jövedelemben a szociális juttatások aránya (a három legalsó decilisben a diszponibilis jövedelem kétharmada), hanem még a legfelső decilisekbe tartozóknál is az egy főre jutó elkölthető jövedelem 16–20 százaléka szociális juttatásból ered.

A jövedelemelosztást egyenlősítő drasztikus adópolitikának megvan a hátránya. A különféle jövedelmi típusok és a szabad rendelkezésű jövedelmek eloszlása közötti különbség jelzi azt, hogy milyen eltérés van a vál-

Természetes és megbízható jele a sikernak a vállalkozásból szerzett jövedelem nagysága. Erről a kutatás nem tudott elfogadható adatokat szerezni. Mégis arra a meglepő következtetésre jutottak, hogy – legalábbis az alapítás évében – a vállalkozók jövedelme kisebb volt előző keresetüknél. Kétségtelen, hogy ilyen fajta váltásra *alkalmazottként* alig ha lettek volna hajlandók. Más azonban a helyzet, ha az érdekeltek nem a kollektív szerződések által védve, hanem közvetlenül a piacon adják el munkaerejüket vagy annak eredményét.

A tanulmány szerint több létszámfeletti dolgozó választaná az önállósulást, ha megfelelően bátorítanák erre. A munkáltatók többsége azonban távolról sem utánozza a multinacionális szervezetek ösztönző és segítő gyakorlatát. Ez sajnálatos. A nem vállalkozók személyi adottságaiból és egyéni körülményeiből (amelyeket külön megvizsgáltak) arra következtetnek ugyanis, hogy ezek a „felesleges” dolgozók szintén nagyobb nehézség nélkül önállósulhatnának. A kiscégalapítás elterjedésének személyi oldalról aligha mutatkoznának akadályai.

(Ism.: Somogyi Miklós)

LINDBECK, A.:

A JÖVEDELEMELOSZTÁS ÉRTELMEZÉSE
EGY JÓLÉTI ÁLLAMBAN

(Interpreting income distributions in a welfare state.) – *European Economic Review*, 1983. 2. sz. 227–256. p.

Az olyan jóléti államban, mint Svédország a vásárlóerő eloszlása és így feltehetően a gazdasági jólét nincs szoros összefüggésben a háztartásoknak a termeléshez való hozzájárulásával. Mi több, a gazdasági egyenlőtlenség túlzott hangsúlyt kap azokban a jövedelemstatisztikákban, amelyek nem mutatják ki a jövedelem megszerzéséhez szükséges munkaidő mennyiségét, illetve az élet során megszerzett jövedelem időbeli vonatkozását. Néhány jelentős jövedelmi egyenlőtlenséget ráadásul nem is szüntet meg a nagyon ambiciózus adó- és társadalombiztosítási rendszer Svédországban, hanem valójában bizonyos új egyenlőtlenségeket eredményez. Végül az éves jövedelmeket nagyon behatárolja az a széles szakadék, amely egy érett jóléti államban szükségszerűen létrejön a vállalatok bérköltsége és a háztartásoknak a vállalatoktól kapott egyéb jövedelme között.

Az adók jövedelemkiegyenlítő hatásának vizsgálatához a szerző különféle jövedelem-típussal (bérek, fizetések, tőkejövedelem, vállalkozói jövedelem stb.) rendelkező családoknál a szabad rendelkezésre fennmaradó jö-

vedelmek elemzését használja. Diagrammal ábrázolva a családonkénti jövedelmet (jövedelemfajtánként) és a szabad rendelkezésre fennmaradó családi jövedelmet, az tűnik ki, hogy az utóbbinál lényegesen kisebb a különbség, mint az előbbinél, tehát a jóléti államban a különböző jövedelemfajták eltérő adóztatása lényeges nivellálódást eredményez.

A jövedelmi különbségek lényeges forrása lehet a részmunkaidőben vagy teljes munkaidőben dolgozás. A szerzőnek az a véleménye, hogy Svédországban a rész-, illetve a teljes munkaidő közötti választás általában önkéntes. Így az ebből származó jövedelmi különbségeket nem szabad egyenlőtlenségként értelmezni, hanem az pusztán életmódbeli választás kérdése. Vagyis egyesek a több szabadidőt többre becsülik, mint a több jövedelmet.

A jövedelemfajták szerinti osztályozásnál a másik egyenlőtlenséget okozó tényező lehet a családon belül a nem keresők és az inaktívak (nyugdíjasok, diákok) aránya. Azon háztartások kétharmadában, amelyek a jövedelemelosztás szempontjából az alsó harmadba tartoznak, a háztartásfő nyugdíjas vagy diák Svédországban. Ezért a jövedelem-egyenlőtlenség vizsgálata szempontjából az életkor is fontos tényező, hiszen a fentiekből az tűnik ki, hogy nagyon kevés aktív keresős háztartás van az alsó decilis csoportokban.

A különféle jövedelmeknek a részesedése a családok rendelkezésére fennmaradó jövedelemben nagyon eltérő. Így a bérek és fizetések mintegy 89 százaléka marad a családoknál szabad rendelkezésű jövedelemként. A legalsó három decilisbe tartozó családok ugyanis többnyire juttatásokból élnek, az ötödik decilistől felfelé azonban a diszponibilis jövedelem fő forrása a bérből és fizetésből élőknél természetesen a bér, illetve a fizetés. A vagyontól származó és a vállalkozói jövedelmeknél – a két legalsó decilistől eltekintve – hasonló a helyzet, mint a béreknél. Így Svédországban szemmel láthatóan nagy az állami juttatások szerepe az egy főre jutó szabad rendelkezésű jövedelmek alakulásában. Erre utal, hogy nemcsak az alsó decilisekben magas az egy főre jutó szabad rendelkezésű jövedelemben a szociális juttatások aránya (a három legalsó decilisben a diszponibilis jövedelem kétharmada), hanem még a legfelső decilisekbe tartozóknál is az egy főre jutó elkölthető jövedelem 16–20 százaléka szociális juttatásból ered.

A jövedelemelosztást egyenlősítő drasztikus adópolitikának megvan a hátránya. A különféle jövedelmi típusok és a szabad rendelkezésű jövedelmek eloszlása közötti különbség jelzi azt, hogy milyen eltérés van a vál-

lalatok bérköltségei és a háztartások bérjellegű bevételei között. Ez elkerülhetetlenül ösztönzést csökkentő hatású. A vállalat számára költségként jelentkező különféle bér- vagy jövedelem jellegű kifizetések és az azokat kapók tényleges bevételei közötti szakadékról úgy lehet igazi képet kapni, ha figyelembe veszik a jövedelemadó határrátáin kívül a jövedelemtől függő juttatások határrátáit is. A közepes jövedelemtől felfelé már lényegesen kevesebb juttatástól lehet elesni, mint lefelé, ami ellene hat a jövedelemadórendszer határrátája növekedésének.

A szociális juttatások felől közelítve a kérdést, Svédországban a közfogyasztás a személyi fogyasztás 55 százalékát teszi ki. A közfogyasztás révén az adózatlan nettó (adóztatható) jövedelmük alapján a legalsó decilisbe tartozók az adózatlan nettó jövedelmük 30–300 százalékát nyerik, míg a legfelső decilisbe tartozók 10–30 százalékát veszítik, az adózatlan nettó jövedelemmel arányos közkiadás-eloszláshoz képest. Ráadásul egyes közfogyasztási cikkekhez való hozzájutás nyilvánvaló egyenlőtlenségeket eredményez az egyazon jövedelemkategóriába tartozó családok között. Erre példa a különféle gyermekintézmények szolgáltatása.

A szerző szerint a jövedelemegyenlőség irányába hat a háztartásban végzett munka is. Szerinte a magasabb jövedelműek munkában eltöltött idejük miatt nem tudnak annyi háztartási munkát végezni, mint például a részmunkaidőben dolgozó alacsonyabb jövedelműek. Mivel pedig véleménye szerint a háztartási munka mennyiségét nem befolyásolja, hogy alacsony vagy magas jövedelmű családról van-e szó, tehát az alacsony jövedelműek diszponibilis jövedelmét ki kell egészíteni a háztartásban végzett, illetve a barkács munka adózott reálbérekkel számított értékével.

Végül a gazdasági bűncselekmények, bár nem mérhetők, valószínűleg szintén befolyásolják a jövedelemelosztást. A szerző azt tételezi fel, hogy a kisvállalkozóknak és az önállóknak nagyobb lehetőségük van az adócsalásra, mint másoknak. Az alkalmazásban levők pedig a munkanélküli segélyeknél és a társadalombiztosítási juttatásoknál csálhatnak jelentősebb összegeket.

(Ism.: Ékes Ildikó)

MONTALAMBERT, M. R. de:

A BIOMASSZA MINT ENERGIAFORRÁS

(Biomass resources for energy: the critical issues.)
– FAO Ceres. 1983. 1. sz. 40–44. p.

A biomassa energetikai célú felhasználása nem újkeletű, bár súlya és szerepe koronként változott. A tűz felfedezését követően,

amíg nem kezdődött meg a fosszilis energia-hordozók feltárása, az izomerő mellett ez jelentette az ember számára az energiaforrást. Nem éppen a fejlődést jelzi, hogy jelenleg is közel kétmilliárd ember számára a biomassa az egyetlen hozzáférhető energiaforrás. Az energetikai célokra használt biomassa fő tétele a tűzifa – emellett még növényi és állati eredetű maradványok jönnek szóba –, ami a fejlődő országokban az összes energiefelhasználásnak több mint egyötödét teszi ki. A közelmúlt energiaválsága nagy lökést adott a biomassából történő energianyerés különböző lehetőségeinek vizsgálatához. A napjainkban még döntően szénhidrogénre alapozott világ gazdaság megindult abba az irányba, ahol az integrált energia-rendszerben nagyobb szerep jut majd a megújítható energiaforrásoknak.

A föld évi biomassa-termelésének összes energiatartalma 40,6 milliárd tonna nyersolajjal egyenértékű. (1 tonna száraz anyagot 0,35 tonna olajjal tekintenek egyenértékűnek.) A fosszilisenergia-készlet – ami a raktározott biomasszát jelenti – 640 milliárd tonnára tehető. A biomasszának 69 százaléka az erdőterületről, a gyepterületről 16, míg a megművelt területről 8 százalék származik. A mezőgazdasági kultúrák felhasználásának korlátait a következő számítás is jelzi: ha a világ 1978. évi gabona és gyökgumós termését etanollá alakították volna át, az a gépkocsik üzemanyag-szükségletének 83 százalékát fedezte volna, illetve az összes energiefelhasználás 6 százalékát tette volna ki (más kérdés, hogy etanollal egyelőre még kevés kocsit lehet üzemeltetni).

Ami a biomassa-termés nagy részét adó erdőket illeti, itt sokszor nehézséget jelent azok megközelíthetősége, a kitermelés gazdaságossága, illetve környezetvédelmi szempontok. További munkát igényel a mérési és értékelési módszerek tisztázása, különös tekintettel a biomassa összetételére, ami mind az energetikai, mind az egyéb – az energetikai felhasználást követő – felhasználás tervezéséhez szükséges.

A felhasználható biomassa jelentős hányada, mind az erdő-, mind a mezőgazdasági területen a földben marad mint gyökérmaradvány. A (lényegében nem művelt) gyepterület biomassa-termelésének hasznosítása vagy nem hasznosítása alapvetően gazdaságossági kérdés. Ilyen vonatkozásban a fosszilis energiahordozók árának növekedése kedvez a biomassa hasznosításának. A gazdaságosság jelentősen javítható, ha a biomassa felhasználása az energetikai célú felhasználással még nem ér véget (lásd az erjesztés után megmaradó rész takarmányként való hasznosítását). Megjegyzendő, hogy a föld biomassa-terméséről korábban megadott értékek jelentősen növelhe-

latok bérköltségei és a háztartások bérjellegű bevételei között. Ez elkerülhetetlenül ösztönzést csökkentő hatású. A vállalat számára költségként jelentkező különféle bér- vagy jövedelem jellegű kifizetések és az azokat kapók tényleges bevételei közötti szakadékról úgy lehet igazi képet kapni, ha figyelembe veszik a jövedelemadó határrátáin kívül a jövedelemtől függő juttatások határrátáit is. A közepes jövedelemtől felfelé már lényegesen kevesebb juttatástól lehet elesni, mint lefelé, ami ellene hat a jövedelemadórendszer határrátája növekedésének.

A szociális juttatások felől közelítve a kérdést, Svédországban a közfogyasztás a személyi fogyasztás 55 százalékát teszi ki. A közfogyasztás révén az adózatlan nettó (adóztatható) jövedelmük alapján a legalsó decilisbe tartozók az adózatlan nettó jövedelmük 30–300 százalékát nyerik, míg a legfelső decilisbe tartozók 10–30 százalékát veszítik, az adózatlan nettó jövedelemmel arányos közkiadás-eloszláshoz képest. Ráadásul egyes közfogyasztási cikkekhez való hozzájutás nyilvánvaló egyenlőtlenségeket eredményez az egyazon jövedelemkategóriába tartozó családok között. Erre példa a különféle gyermekintézmények szolgáltatása.

A szerző szerint a jövedelemegyenlőség irányába hat a háztartásban végzett munka is. Szerinte a magasabb jövedelműek munkában eltöltött idejük miatt nem tudnak annyi háztartási munkát végezni, mint például a részmunkaidőben dolgozó alacsonyabb jövedelműek. Mivel pedig véleménye szerint a háztartási munka mennyiségét nem befolyásolja, hogy alacsony vagy magas jövedelmű családról van-e szó, tehát az alacsony jövedelműek diszponibilis jövedelmét ki kell egészíteni a háztartásban végzett, illetve a barkács munka adózott reálbérekkel számított értékével.

Végül a gazdasági bűncselekmények, bár nem mérhetők, valószínűleg szintén befolyásolják a jövedelemelosztást. A szerző azt tette fel, hogy a kisvállalkozóknak és az önállóknak nagyobb lehetőségük van az adócsalásra, mint másoknak. Az alkalmazásban levők pedig a munkanélküli segélyeknél és a társadalombiztosítási juttatásoknál csálhatnak jelentősebb összegeket.

(Ism.: Ékes Ildikó)

MONTALAMBERT, M. R. de:

A BIOMASSZA MINT ENERGIAFORRÁS

(Biomass resources for energy: the critical issues.)
– FAO Ceres. 1983. 1. sz. 40–44. p.

A biomassa energetikai célú felhasználása nem újkeletű, bár súlya és szerepe koronként változott. A tűz felfedezését követően,

amíg nem kezdődött meg a fosszilis energia-hordozók feltárása, az izomerő mellett ez jelentette az ember számára az energiaforrást. Nem éppen a fejlődést jelzi, hogy jelenleg is közel kétmilliárd ember számára a biomassa az egyetlen hozzáférhető energiaforrás. Az energetikai célokra használt biomassa fő tétele a tűzifa – emellett még növényi és állati eredetű maradványok jönnek szóba –, ami a fejlődő országokban az összes energiefelhasználásnak több mint egyötödét teszi ki. A közelmúlt energiaválsága nagy lökést adott a biomassából történő energianyerés különböző lehetőségeinek vizsgálatához. A napjainkban még döntően szénhidrogénre alapozott világ gazdaság megindult abba az irányba, ahol az integrált energia-rendszerben nagyobb szerep jut majd a megújítható energiaforrásoknak.

A föld évi biomassa-termelésének összes energiatartalma 40,6 milliárd tonna nyersolajjal egyenértékű. (1 tonna száraz anyagot 0,35 tonna olajjal tekintenek egyenértékűnek.) A fosszilisenergia-készlet – ami a raktározott biomassát jelenti – 640 milliárd tonnára tehető. A biomassának 69 százaléka az erdőterületről, a gyepterületről 16, míg a megművelt területről 8 százalék származik. A mezőgazdasági kultúrák felhasználásának korlátait a következő számítás is jelzi: ha a világ 1978. évi gabona és gyökgumós termését etanollá alakították volna át, az a gépkocsik üzemanyag-szükségletének 83 százalékát fedezte volna, illetve az összes energiefelhasználás 6 százalékát tette volna ki (más kérdés, hogy etanollal egyelőre még kevés kocsit lehet üzemeltetni).

Ami a biomassa-termés nagy részét adó erdőket illeti, itt sokszor nehézséget jelent azok megközelíthetősége, a kitermelés gazdaságossága, illetve környezetvédelmi szempontok. További munkát igényel a mérési és értékelési módszerek tisztázása, különös tekintettel a biomassa összetételére, ami mind az energetikai, mind az egyéb – az energetikai felhasználást követő – felhasználás tervezéséhez szükséges.

A felhasználható biomassa jelentős hányada, mind az erdő-, mind a mezőgazdasági területen a földben marad mint gyökérmaradvány. A (lényegében nem művelt) gyepterület biomassa-termelésének hasznosítása vagy nem hasznosítása alapvetően gazdaságossági kérdés. Ilyen vonatkozásban a fosszilis energiahordozók árának növekedése kedvez a biomassa hasznosításának. A gazdaságosság jelentősen javítható, ha a biomassa felhasználása az energetikai célú felhasználással még nem ér véget (lásd az erjesztés után megmaradó rész takarmányként való hasznosítását). Megjegyzendő, hogy a föld biomassa-terméséről korábban megadott értékek jelentősen növelhe-

tők, mivel az erdőterületet jórészt alig vagy egyáltalán nem gondozzák. Mivel az alapvető ismeretekkel ezen a téren már rendelkezünk, inkább azok helyi alkalmazásának hiányáról kell beszélni.

Újabban jelentős hangsúlyt kap az ún. „energetikai” növények termelése. Ide tartoznak a gyors növekedésű fák (a trópusi fák jöhetnek szóba), a cukorrépa, a cukornád, a cukorcirok, a keményítőt tartalmazó gabonafélék (ezek közül a legnagyobb termést a kukorica adja) és gyök gumósok, az olajnövények, a fűfélék és a vízinövények. Az egy hektárra jutó etanol-termést tekintve az első helyen a cukorrépa áll, amit a cukorcirok követ. Az olajnövények (napraforgó, szója, repce, pálma) olaja közvetlenül és finomítva egyaránt használható dieselmotorok hajtására, igaz, hogy étolajként magasabb áron értékesíthető. Érdekességként említhető, hogy a gumifa és egyes Euphorbia fajok szénhidrogént is termelnek. Az „energetikai” növények ugyanakkor fontos élelmezési és takarmánynövények is, ami gondos mérlegelést kíván a hasznosítást illetően, nem feledkezve meg az élelmiszeráraknak várható növekedéséről a másirányú hasznosításkor.

A biomassza energetikai célú hasznosítása alapvetően a helyi igényeket fogja kielégíteni (például elektromos energia termelése a mezőgazdaság és a vidéki háztartások számára). A mezőgazdasági hasznosításnál az öntöző szivattyúk, fejőgépek stb. működtetése említhető. Az igények felmérése után nem szabad megfélekezni a szükséges technológia, infrastruktúra és általában a beruházások, valamint a szükséges kvalifikált munkaerő biztosításáról (ez utóbbinak a képzését már korábban meg kell kezdeni). A biomassza-termelés növelése és hasznosítása komplex vállalkozás, ami több terület szempontjainak egyeztetését igényli: ezt végzi el az országos energiaprogram, a regionális fejlesztés, a racionális földhasználat és a mezőgazdaság fejlesztése különös tekintettel annak társadalmi és környezetvédelmi vonatkozásaira.

(Ism.: Szász Kálmán)

SIK, G.:

A MEZŐGAZDASÁG INTENZIFIKÁLÁSA AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMBAN

(Intenzifikacija szel'szkogo hozjajsztva v szosztave APK.) – *Voproszú Ekonomiki*, 1983. 8. sz. 114–123. p.

A Német Demokratikus Köztársaságban is napirenden szerepel a mezőgazdaság intenzív fejlesztése. 1980-ig a fejlesztési program célkitűzéseinek megfelelően az élelmiszer- és a mezőgazdasági nyersanyagok bőségének megteremtése és a falusi élet- és munkakö-

rülményeknek a városiakhoz való közelítése volt a cél. Az intenzifikálás célja jelenleg a termelés iparszerű módszereinek fokozatos megvalósítása és a hozam-ráfordítás viszony lényeges javítása. Az 1960-as és 1970-es években a fejlesztés az élő munka költségeinek és technikai ellátottságának növekedése jegyében telt el. Jelenleg a termékegységre jutó anyag- és eszközfelhasználás mérséklése a cél. Ez a folyamat az irányítószervek, a tervezés és a mezőgazdasági szervezetek számára egyaránt a gazdasági tevékenység újszerű módját igényli. Ennek keretében létre kell hozni a mezőgazdaság termelőeszköz-ellátását biztosító iparágak és a mezőgazdasági termelés igényeinek optimális arányát, azaz az agráripari komplexumot tervszerűen és arányosan kell fejleszteni.

Az agráripari komplexum szervezése a szovjet tapasztalatok alapján történik, és az érintett ágazatok szervezési, gazdasági és technológiai kapcsolatán alapul. A szerző ennek ellenére nem ért egyet a már szinte hagyományosnak tekinthető hármastagolással. Megítélése szerint az élelmiszeripar és a kereskedelem (beleértve a közétkeztetést is) különválasztása (III. és IV. szférára) teljesen eltérő jellegük miatt indokolt. Az I. szférába beleérti a III. és a IV. szférát termelőeszközökkel ellátó ágazatokat, illetve iparágakat is. Hangsúlyozza, hogy a komplexum magját a II. szféra, a nyersanyagot termelő mezőgazdaság alkotja. A mezőgazdasági nyersanyagok nem élelmezési célú felhasználása mindössze 3 százalék, ezért ezeknek az ágazatoknak az idesorolásától – gyakorlati okok miatt – eltekintenek. Az élelmiszer-komplexum nagyobb része a Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Élelmiszeripari Minisztérium irányítása alá tartozik: a termelés, az állóeszközök és a munkaerő 55–60 százaléka. Az élelmiszer-gazdaság a Német Demokratikus Köztársaság népgazdaságában a munkaerő, a bruttó termelés közel egyharmadát teszi ki. A nettó termelésből és az állóeszközökből csak 26–27 százalékos arányban részesedik. A mezőgazdaság az előzőekben felsorolt mutatószámoknál 8–12 százalékot képvisel.

A komplexum össztermelése 1970 és 1980 között 50 százalékkal nőtt (ez az élelmiszer-ellátás stabilitásában mutatkozott meg). A mezőgazdaság termelése az 1961–1965-ös évek átlagához képest 1976–1980-ban (területegységre jutó gabonaegységben mérve) 40 százalékkal, ezen belül, a növénytermelés 25, az állattenyésztés közel 60 százalékkal nőtt. Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás 1980-ban a következő: hús 89, növényi olaj 16, gyümölcs 94 kilogramm.

A növénytermelésnek az állattenyésztésnél mérsékeltebb hozamnövekedését egyrészt az jellemezte, hogy az ipari eredetű termelő-

tők, mivel az erdőterületet jórészt alig vagy egyáltalán nem gondozzák. Mivel az alapvető ismeretekkel ezen a téren már rendelkezünk, inkább azok helyi alkalmazásának hiányáról kell beszélni.

Újabban jelentős hangsúlyt kap az ún. „energetikai” növények termelése. Ide tartoznak a gyors növekedésű fák (a trópusi fák jöhetnek szóba), a cukorrépa, a cukornád, a cukorcirok, a keményítőt tartalmazó gabonafélék (ezek közül a legnagyobb termést a kukorica adja) és gyök gumósok, az olajnövények, a fűfélék és a vízinövények. Az egy hektárra jutó etanol-termést tekintve az első helyen a cukorrépa áll, amit a cukorcirok követ. Az olajnövények (napraforgó, szója, repce, pálma) olaja közvetlenül és finomítva egyaránt használható dieselmotorok hajtására, igaz, hogy étolajként magasabb áron értékesíthető. Érdekességként említhető, hogy a gumifa és egyes Euphorbia fajok szénhidrogént is termelnek. Az „energetikai” növények ugyanakkor fontos élelmezési és takarmánynövények is, ami gondos mérlegelést kíván a hasznosítást illetően, nem feledkezve meg az élelmiszeráraknak várható növekedéséről a másirányú hasznosításkor.

A biomassza energetikai célú hasznosítása alapvetően a helyi igényeket fogja kielégíteni (például elektromos energia termelése a mezőgazdaság és a vidéki háztartások számára). A mezőgazdasági hasznosításnál az öntöző szivattyúk, fejtőgépek stb. működtetése említhető. Az igények felmérése után nem szabad megfélekezni a szükséges technológia, infrastruktúra és általában a beruházások, valamint a szükséges kvalifikált munkaerő biztosításáról (ez utóbbinak a képzését már korábban meg kell kezdeni). A biomassza-termelés növelése és hasznosítása komplex vállalkozás, ami több terület szempontjainak egyeztetését igényli: ezt végzi el az országos energiaprogram, a regionális fejlesztés, a racionális földhasználat és a mezőgazdaság fejlesztése különös tekintettel annak társadalmi és környezetvédelmi vonatkozásaira.

(Ism.: Szász Kálmán)

SIK, G.:

A MEZŐGAZDASÁG INTENZIFIKÁLÁSA AZ AGRÁRIPARI KOMPLEXUMBAN

(Intenzifikacija szel'szkogo hozjajsztva v szosztave APK.) – *Voproszú Ekonomiki*, 1983. 8. sz. 114–123. p.

A Német Demokratikus Köztársaságban is napirenden szerepel a mezőgazdaság intenzív fejlesztése. 1980-ig a fejlesztési program célkitűzéseinek megfelelően az élelmiszer- és a mezőgazdasági nyersanyagok bőségének megteremtése és a falusi élet- és munkakö-

rülményeknek a városiakhoz való közelítése volt a cél. Az intenzifikálás célja jelenleg a termelés iparszerű módszereinek fokozatos megvalósítása és a hozam-ráfordítás viszony lényeges javítása. Az 1960-as és 1970-es években a fejlesztés az élő munka költségeinek és technikai ellátottságának növekedése jegyében telt el. Jelenleg a termékegységre jutó anyag- és eszközfelhasználás mérséklése a cél. Ez a folyamat az irányítószervek, a tervezés és a mezőgazdasági szervezetek számára egyaránt a gazdasági tevékenység újszerű módját igényli. Ennek keretében létre kell hozni a mezőgazdaság termelőeszköz-ellátását biztosító iparágak és a mezőgazdasági termelés igényeinek optimális arányát, azaz az agráripari komplexumot tervszerűen és arányosan kell fejleszteni.

Az agráripari komplexum szervezése a szovjet tapasztalatok alapján történik, és az érintett ágazatok szervezési, gazdasági és technológiai kapcsolatán alapul. A szerző ennek ellenére nem ért egyet a már szinte hagyományosnak tekinthető hármas tagolással. Megítélése szerint az élelmiszeripar és a kereskedelem (beleértve a közétkeztetést is) különválasztása (III. és IV. szférára) teljesen eltérő jellegük miatt indokolt. Az I. szférába beleérti a III. és a IV. szférát termelőeszközökkel ellátó ágazatokat, illetve iparágakat is. Hangsúlyozza, hogy a komplexum magját a II. szféra, a nyersanyagot termelő mezőgazdaság alkotja. A mezőgazdasági nyersanyagok nem élelmezési célú felhasználása mindössze 3 százalék, ezért ezeknek az ágazatoknak az idesorolásától – gyakorlati okok miatt – eltekintenek. Az élelmiszer-komplexum nagyobb része a Mezőgazdasági, Erdőgazdálkodási és Élelmiszeripari Minisztérium irányítása alá tartozik: a termelés, az állóeszközök és a munkaerő 55–60 százaléka. Az élelmiszer-gazdaság a Német Demokratikus Köztársaság népgazdaságában a munkaerő, a bruttó termelés közel egyharmadát teszi ki. A nettó termelésből és az állóeszközökből csak 26–27 százalékos arányban részesedik. A mezőgazdaság az előzőekben felsorolt mutatószámoknál 8–12 százalékot képvisel.

A komplexum össztermelése 1970 és 1980 között 50 százalékkal nőtt (ez az élelmiszer-ellátás stabilitásában mutatkozott meg). A mezőgazdaság termelése az 1961–1965-ös évek átlagához képest 1976–1980-ban (területegységre jutó gabonaegységben mérve) 40 százalékkal, ezen belül, a növénytermelés 25, az állattenyésztés közel 60 százalékkal nőtt. Az egy főre jutó élelmiszer-fogyasztás 1980-ban a következő: hús 89, növényi olaj 16, gyümölcs 94 kilogramm.

A növénytermelésnek az állattenyésztésnél mérsékeltebb hozamnövekedését egyrészt az jellemezte, hogy az ipari eredetű termelő-

eszköz-felhasználás az időszak végére megközelítette a 80 százalékos arányt. Az új fajták, a jobb technológia pedig megállította az egységnyi termékre jutó ráfordítás növekedését. Az állattenyésztés intenzifikálásában az állatállomány növelése és az állatok termelőképességének a javulása egyaránt szerepet játszott. Az utóbbit az állattenyésztés iparszerű módjának elterjedése jellemezte. 1980-ban a tehének 16, a vágósertések 29 százalékát helyezték el korszerű telepeken.

A mezőgazdaság fejlődésének folyamatát az 1980-as évekig a munkaerő lassú csökkenése jellemezte (10 év alatt 13 százalékos), az állóeszközök egyidejű (63 százalékos) növekedésével. A termelő felhasználás ugyan ezen idő alatt másfélszer gyorsabban nőtt, mint a bruttó termelés. Az eszközhatékonyság romlott, a nettó termelés csak 10 százalékkal nőtt. Ez a folyamat lassította az élő munka termelőképességének növekedését és az élő és a holt munka között aránytalanságot idézett elő. Egyre inkább az ipar egyes ágazatai, különösen a termelőeszközök gyártó ágazatok határozzák meg a mezőgazdaság fejlődését. Az integráció erősödése következtében 10 év alatt:

- csökkent a mezőgazdaság aránya a komplexumon belül (30 százalékra);
- 35 százalékkal nőtt a feldolgozott mezőgazdasági termék-tömeg;
- a termelőeszközök gyártó szektor aránya 28-ról 38 százalékra nőtt;
- a mezőgazdaságban foglalkoztatottakhoz képest növekedett a többi szférában foglalkoztatottak létszáma;
- erősödött az élelmiszeripar befolyásoló szerepe.

A jelenlegi tervidőszak fő célkitűzései: az eszközhatékonyság növelése, az anyagtakarékosság és az energiahordozók felhasználásának abszolút mérséklése. A takarmány-önellátást (a gabonaimport csökkentését) a földek termelőképességének növelésével kell megvalósítani (évről évre csökkenő földterületen). A Német Demokratikus Köztársaságban alacsony a földellátottság: egy főre 0,37 hektár jut.

A mezőgazdaság előtt álló feladatok teljesítése a növénytermelésre, illetve az állattenyésztésre szakosodott szövetkezetek közötti együttműködés javítását is igényli. Mindent el kell követni a talaj-növény-állat-talaj lánc biológiai optimumának eléréseért. Az egész termelési folyamat szempontjából alapvető a korszerű gépi technika bevezetése, a munkaerő drágulása miatt ennek minél teljesebb kihasználása. Ehhez a tudományos eredmények gyors gyakorlati alkalmazása szükséges.

A szerző 4 pontban foglalja össze a fejlődés alapvető követelményeit:

1. az eszközök újratermelésében a legrövidebb időn belül a bővített újratermelést kell alkalmazni; ehhez a legmodernebb technikát kell felhasználni, és a

rendelkezésre álló eszközöket széles körben tökéletesíteni kell;

2. a meglévő eszközöket és a tervezett beruházásokat jobban össze kell hangolni a természeti erőforrásokkal, mindenekelőtt a földdel;

3. a mezőgazdasági termelést a munkaerő szükségése mellett kell fokozni, a munkaerőhiányt a munkatermelékenység növelésével, a beruházási struktúrának a gépek javára történő átalakításával kell ellensúlyozni; az anyagokkal, energiával való takarékosabb gazdálkodás és a mezőgazdasági gépek ágazaton belüli javítása (az ipar túlterheltsége miatt) elengedhetetlen feltétele a költségek csökkentésének;

4. javítani kell a gépek élettartamát és az alkatrészellátást, a termelés intenzifikálása egyre nagyobb mértékben a mezőgazdaságon kívüli ágazatok teljesítményének javulásától függ.

(Ism.: Molnár István)

STAHMER, G.:

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTARSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK INPUT-OUTPUT
SZÁMÍTÁSAI

(Input-Output Rechnung des Statistischen Bundesamtes.) - *Wirtschaft und Statistik*. 1983. 8. sz. 601-609. p.

A Szövetségi Statisztikai Hivatal input-output táblaszervezési munkáiról 1974-ben már megjelent egy beszámoló. Azóta elsősorban az input-output számítások és a nemzetgazdasági elszámolási rendszer összekapcsolása terén lényeges előrelépés történt. Ez vonatkozik mindenekelőtt a két terület adatainak egyezőségére. Néhány esztendő óta az input-output táblák és számítási eredmények közreadása a nemzetgazdasági elszámolási rendszer folyamatos publikálásának szerves része.

A tanulmány áttekintést ad az input-output számítások jelenlegi helyzetéről. A tárgyalási alapot a 12 ágazatból álló, aggregált input-output tábla adja, mely az 58 szektort felölelő, 1978. évre vonatkozó táblából készült.

A tábla adatai a nemzetgazdasági elszámolási rendszer 1982-ben felülvizsgált eredményein alapulnak. Az összeállításhoz igen fontos adatforrás volt az anyagokra és termékekre vonatkozó 1978. évi adatgyűjtés, ami lehetővé tette a szervezeti csoportosítás mellett a javak és tevékenységek szerinti rendezést.

Az input-output táblák erősen aggregált változatukban teljesen integrálódtak a nemzetgazdasági elszámolási rendszerbe. Az input-output elszámolások célja azonban némileg eltér a nemzetgazdasági elszámolási rendszerben felölelt céloktól. Az input-output számítások mindenekelőtt a nemzetgazdaság egyes területei között, valamint a külfölddel fennálló termelési és javakban regisztrált kapcsolatok részletes bemutatására törekuszenek. A termékek mozgását igyekeznek teljeskörűen megragadni, a gazdasági

eszköz-felhasználás az időszak végére megközelítette a 80 százalékos arányt. Az új fajták, a jobb technológia pedig megállította az egységnyi termékre jutó ráfordítás növekedését. Az állattenyésztés intenzifikálásában az állatállomány növelése és az állatok termelőképességének a javulása egyaránt szerepet játszott. Az utóbbit az állattenyésztés iparszerű módjának elterjedése jellemezte. 1980-ban a tehének 16, a vágósertések 29 százalékát helyezték el korszerű telepeken.

A mezőgazdaság fejlődésének folyamatát az 1980-as évekig a munkaerő lassú csökkenése jellemezte (10 év alatt 13 százalékos), az állóeszközök egyidejű (63 százalékos) növekedésével. A termelő felhasználás ugyan ezen idő alatt másfélszer gyorsabban nőtt, mint a bruttó termelés. Az eszközhatékony-ság romlott, a nettó termelés csak 10 százalékkal nőtt. Ez a folyamat lassította az élő munka termelőképességének növekedését és az élő és a holt munka között aránytalanságot idézett elő. Egyre inkább az ipar egyes ágazatai, különösen a termelőeszközök gyártó ágazatok határozzák meg a mezőgazdaság fejlődését. Az integráció erősödése következtében 10 év alatt:

- csökkent a mezőgazdaság aránya a komplexumon belül (30 százalékra);
- 35 százalékkal nőtt a feldolgozott mezőgazdasági termékek-tömeg;
- a termelőeszközök gyártó szektor aránya 28-ról 38 százalékra nőtt;
- a mezőgazdaságban foglalkoztatottakhoz képest növekedett a többi szférában foglalkoztatottak létszáma;
- erősödött az élelmiszeripar befolyásoló szerepe.

A jelenlegi tervidőszak fő célkitűzései: az eszközhatékony-ság növelése, az anyagtakarékosság és az energiahordozók felhasználásának abszolút mérséklése. A takarmány-önellátást (a gabonaimport csökkentését) a földek termelőképességének növelésével kell megvalósítani (évről évre csökkenő földterületen). A Német Demokratikus Köztársaságban alacsony a földellátottság: egy főre 0,37 hektár jut.

A mezőgazdaság előtt álló feladatok teljesítése a növénytermelésre, illetve az állattenyésztésre szakosodott szövetkezetek közötti együttműködés javítását is igényli. Mindent el kell követni a talaj-növény-állat-talaj lánc biológiai optimumának eléréseért. Az egész termelési folyamat szempontjából alapvető a korszerű gépi technika bevezetése, a munkaerő drágulása miatt ennek minél teljesebb kihasználása. Ehhez a tudományos eredmények gyors gyakorlati alkalmazása szükséges.

A szerző 4 pontban foglalja össze a fejlődés alapvető követelményeit:

1. az eszközök újratermelésében a legrövidebb időn belül a bővített újratermelést kell alkalmazni; ehhez a legmodernebb technikát kell felhasználni, és a

rendelkezésre álló eszközöket széles körben tökéletesíteni kell;

2. a meglévő eszközöket és a tervezett beruházásokat jobban össze kell hangolni a természeti erőforrásokkal, mindenekelőtt a földdel;

3. a mezőgazdasági termelést a munkaerő szükségése mellett kell fokozni, a munkaerőhiányt a munkatermelékenység növelésével, a beruházási struktúrának a gépek javára történő átalakításával kell ellensúlyozni; az anyagokkal, energiával való takarékosabb gazdálkodás és a mezőgazdasági gépek ágazaton belüli javítása (az ipar túlterheltsége miatt) elengedhetetlen feltétele a költségek csökkentésének;

4. javítani kell a gépek élettartamát és az alkatrészellátást, a termelés intenzifikálása egyre nagyobb mértékben a mezőgazdaságon kívüli ágazatok teljesítményének javulásától függ.

(Ism.: Molnár István)

STAHMER, G.:

A NÉMET SZÖVETSÉGI KÖZTÁRSASÁG
STATISZTIKAI HIVATALÁNAK INPUT-OUTPUT
SZÁMÍTÁSAI

(Input-Output Rechnung des Statistischen Bundesamtes.) - *Wirtschaft und Statistik*. 1983. 8. sz. 601-609. p.

A Szövetségi Statisztikai Hivatal input-output táblaszervezési munkáiról 1974-ben már megjelent egy beszámoló. Azóta elsősorban az input-output számítások és a nemzetgazdasági elszámolási rendszer összekapcsolása terén lényeges előrelépés történt. Ez vonatkozik mindenekelőtt a két terület adatainak egyezőségére. Néhány esztendő óta az input-output táblák és számítási eredmények közreadása a nemzetgazdasági elszámolási rendszer folyamatos publikálásának szerves része.

A tanulmány áttekintést ad az input-output számítások jelenlegi helyzetéről. A tárgyalási alapot a 12 ágazatból álló, aggregált input-output tábla adja, mely az 58 szektort felölelő, 1978. évre vonatkozó táblából készült.

A tábla adatai a nemzetgazdasági elszámolási rendszer 1982-ben felülvizsgált eredményein alapulnak. Az összeállításhoz igen fontos adatforrás volt az anyagokra és termékekre vonatkozó 1978. évi adatgyűjtés, ami lehetővé tette a szervezeti csoportosítás mellett a javak és tevékenységek szerinti rendezést.

Az input-output táblák erősen aggregált változatukban teljesen integrálódtak a nemzetgazdasági elszámolási rendszerbe. Az input-output elszámolások célja azonban némileg eltér a nemzetgazdasági elszámolási rendszerben felölelt céloktól. Az input-output számítások mindenekelőtt a nemzetgazdaság egyes területei között, valamint a külfölddel fennálló termelési és javakban regisztrált kapcsolatok részletes bemutatására törekednek. A termékek mozgását igyekeznek teljeskörűen megragadni, a gazdasági

alanyokat pedig a termelés szempontjából releváns ismérvek szerint kijelölni.

Az input-output tábla adatai sokoldalúan használhatók a nemzetgazdasági makroszintű elemzéseknél. Közvetlenül mutatják a termelőágazatok egymás közötti kapcsolatát, valamint a végső felhasználás és a termelés összefüggéseit. Közvetve meghatározott feltételezések mellett érzékelhetővé teszik a gazdasági kapcsolatokat a javak és szolgáltatások között. Az alapgondolat az, hogy a keresletváltozás a termékek iránt nem csupán az azt előállító termelési területet érinti, hanem mindazokat, melyek a szóban forgó termék előállításához valamilyen módon hozzájárultak. Ugyanez a gondolatmenet érvényes a munkabérekre, jövedelmekre, az értékcsökkenési leírásra, az importra, az álló- és forgóeszközökre stb.

Az input-output táblák felhasználói az állami és a nemzetközi szervek, az empirikus gazdaságkutatók, gazdasági közösségek, a magánvállalatok és -személyek. Az input-output táblák statisztikai alapot adnak más adatforrásokkal együtt a szerkezeti változások kutatásához. A nemzetközi szervezetek nagy jelentőséget tulajdonítanak az input-output tábláknak. A nemzetgazdaságok termelési és teljesítményszerkezeti összehasonlító vizsgálatoknál alapvetőnek tekintik őket. Nem lebecsülendő továbbá az input-output táblák szerepe a nemzetgazdasági elszámolások keretein belül sem. A táblák ún. konzisztencia kritériumokat adnak a termelési és a felhasználási elszámolásokhoz, mégpedig jószágcsoportok szerint.

A hasznosítási célok megszabják az input-output táblák tartalmát és felépítését. A Szövetségi Statisztikai Hivatal input-output tábláinál egy-egy termelési terület mindazokat a termelő egységeket tartalmazza, melyek a szóban forgó jószágcsoportokhoz tartozó valamennyi terméket előállítják. Az elhatárolásnál meghatározott vállalaton belül is figyelembe veszik az egymás közötti kibocsátásokat, ugyanakkor a kereskedelmi ügyletek nettó módon számolódnak el a táblákban.

A célszerű aggregálásnál több szempontot kell számításba venni. Szerkezeti és csoportvizsgálatokhoz erősen részletezett táblákra van szükség. A méret növelésének azonban határt szab a rendelkezésre álló alapadatok mennyisége és minősége. A költségeket és a munkaráfordítást is tekintetbe kell venni. Ezek nagy tábláknál igen gyorsan nőnek. A Szövetségi Statisztikai Hivatal input-output táblái 58 ágazattal, közepes nagyságúak.

Az input-output táblák felépítése az alábbi gazdasági folyamatokat szemlélteti:

– hogyan tevődik össze az összes bevétel a belföldi termelésből és az importált javak értékesítéséből;

– milyen a javak és szolgáltatások felhasználása, (folyó termelő felhasználás, végső felhasználás);

– a javak termelése kapcsán milyen ráfordítások merülnek fel (ezen belül megkülönböztetve a folyó termelő felhasználást és az elsődleges ráfordításokat).

A javak mozgását az input-output táblák termelő áron értékelve adják meg: mégpedig termelői átadási áron, szállítási költség nélkül. Az ár nem tartalmazza a forgalmi adót sem. A nettó rendszer szerint könyvelt forgalmi adó nem jelentkezik a termelési adókban. A fennmaradó le nem vonható forgalmi adót, ami a folyó termelő felhasználást terheli, külön korrekciós soron hozzák az input-output táblák.

A Német Szövetségi Köztársaságban a termelési kapcsolatokat leíró input-output táblák mellett piaci kapcsolatokat ábrázoló változatok is készülnek. Ez utóbbiak a szervezeti elhatárolású gazdasági egységek piaci kapcsolatait rögzítik.

Az input-output táblák szerkesztéséhez rendelkezésre álló statisztikai anyag nem teszi lehetővé a kapcsolatok bemutatásánál az egyértelmű állásfoglalást az egyik vagy másik típus mellett. Az adatok a termelési érték vonatkozásában szervezeti és javak fajta szerinti csoportosításban egyaránt rendelkezésre állnak. A termelési statisztikák 1978 óta évenként végrehajtott külön feldolgozása vállalatok és jószágcsoportok szerint jó alapot ad egy olyan tábla szerkesztéséhez, melyben a termelt javak szervezetenként elhatárolt termelési területekhez rendelődnek hozzá.

A táblák szerkesztésénél lényegében négy munkaszakasz különíthető el:

– először jószágcsoport mélységben a belföldi és az importált javakból származó bevételeket határozzák meg;

– ezt követi az egyes termelési területeken a ráfordítások felosztása, a lehető legrészletesebb statisztikák felhasználásával jószágcsoportok szerint (a szervezetre kapott adatok átszámításához termelési területek szerint az ENSZ Nemzetgazdasági Elszámolási Rendszere keretében kidolgozott átvezető módosított „commodity technology”, azaz a ráfordítás szerkezet lényegében független attól, hogy a szóban forgó terméket melyik szervezetben állították elő);

– a belföldi termelés keretében előállított és az importált javak értékesítéséből származó bevételek felhasználásának meghatározása (itt természetesen nincsen szükség átvezető matrixra, mert a tábla sorai jószágcsoportokból állnak);

– a folyó termelő felhasználás kiszámítása két módszerrel egyidejűleg történik (ez azért fontos, mert ezen a területen az adatok rendkívül hiányosak).

A pontosság foka az input-output számításoknál alacsonyabb, mint a nemzetgazdasági elszámolási rendszerből származó eredményeknél. Ennek fő oka, hogy az anyagokra és termékekre vonatkozó adatgyűjtések négy esztendőként ismétlődnek. A hibalehetőségek a közbülső években értelem szerűen nagyon megnövekszenek.

Az input-output számítás évenkénti eredményeit a „Konten und Standard Tabellen” füzetekben publikálják. Az 1978. évre vonatkozó input-output táblát a Szövetségi Statisztikai Hivatal 1983 szeptemberében adta közre 58 szektoros bontásban „Input-Output Tabellen 1978” címmel (18. köt. 2. sorozat). 1979-re nem készül input-output tábla. Az 1980. évi tábla közreadását 1984-re tervezik. A publikációs program előreláthatóan egy beruházási táblával gazdagodik, melyben a beruházások jószágcsoporthoz és beruházó termelési területek szerint csoportosítandók. A tábla kiindulásul kíván szolgálni az állóeszköz-állomány későbbi meghatározásához termelési területek szerint. További fejlesztést jelent az energiahordozó ágazatok részletesebb, mintegy 20 energiahordozó szerinti bemutatása, értékben és természetes mértékegységben elszámolva.

Az input-output táblák felhasználása aktuális gazdaságpolitikai kérdések tárgyalásánál feltételezi, hogy a táblákban bemutatott szerkezeti kép közelítően tükrözi a jelent. Az aktualitási követelmény természetesen szemben áll a pontosság követelményével. Az ún. alapstatisztikák túlnyomó részét a beszámolási évet követő második évben adják közre. Mivel az input-output táblák előállítása az alapanyagok elkészültét követően mintegy két esztendővel vesz igénybe, a számí-

tások idősükséglete legkevesebb három év a beszámolási évet követően. Előzetes táblák – a nemzetgazdasági elszámolási rendszerből kapott eredmények figyelembevételével, valamint a korábbi input-output táblából átvett arányok felhasználásával – természetesen erősen aggregált változatban két év alatt volnának elkészíthetők. A nemzetgazdaságban végbemenő szerkezeti változások leírásához az input-output táblák változatlan áras idősoraira lenne szükség. Ez egyelőre nem áll rendelkezésre, e téren a helyzetet különösen nehezíti a nemzetgazdasági elszámolási rendszer öt évenkénti rendszeresen ismétlődő felülvizsgálata.

Az input-output táblák elemzése elsősorban a kutatóintézetek és a gazdaságpolitikával foglalkozó operatív szervek feladata. A Szövetségi Statisztikai Hivatal jelenleg és a jövőben is az input-output táblák előállítását tekinti fő feladatának. Ez azonban nem zárja ki, hogy egyes esetekben gazdaságpolitikai vizsgálatokhoz kérésre ne nyújtson segítséget. A publikált adatok a Szövetségi Statisztikai Információs Rendszer keretében rendelkezésre állnak. Így annak hasznosításával minden kutatónak módjában áll a javasolt módszerek alapján saját vizsgálatait végrehajtani.

(Ism.: Csepinszky Andor)

DEMOGRÁFIA

DMITRIEVA, R. – VOLKOV, A.:
A NÉPESEDÉSSTATISZTIKA
ÉS A DEMOGRÁFIAI KUTATÁSOK
A SZOVJETUNIÓBAN

(Zadacsni sztatisztiki naszelenija i demograficeszkih iszszledovanij.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. 2. sz. 7–16. p.

Az utóbbi években a Szovjetunióban nagy hangsúlyt kaptak a népesedéssel kapcsolatos módszertani kérdések. A Szovjetunió gazdasági és társadalmi fejlődésének fő irányvonala – az 1990-ig tartó időszakra – a hatékony népesedéspolitika megvalósítása. Ez magában foglalja a népességreprodukció kedvező társadalmi feltételeinek megteremtését, és ezáltal elősegíti a családok optimális gyermekszám-terveinek megvalósulását. Ebben a vonatkozásban fontos tényező a tudományosan megalapozott demográfiai prognózis, amelynek jelentősége azonos feltételek mellett nagymértékben függ a népesedési tendenciákra vonatkozó elemzések mélységétől.

A társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés sajátosságai folytán a különböző régiók és népességcsoportok új típusú népességreprodukcióra térnek át. Ezt alacsony

születésszám és alacsony halálozás jellemzi. Fel kell becsülni az átmenet kiteljesedésének távlatait azokon a területeken, azokban a népességcsoportokban, ahol ez még folytatódik, illetve fel kell tárni ennek hatását a termékenységre.

A demográfiai folyamatok társadalmi tényezőit közvetlenül a család szintjén lehet tanulmányozni. Ezzel együtt fontos tudni, hogyan hatnak ezek a tényezők a népmozgalmra, ez pedig igényli a módszertan tökéletesítését.

A tizedik ötéves terv időszakában jelentős lépést tettek előre a népességstatisztikai információk bővítése és integrációja terén. Az említett időszakban sikerrel végrehajtott 1979. évi össz-szövetségi népszámlálás hatalmas impulzust adott a népességre vonatkozó információ-rendszer fejlődésének.

1979. január 1-től kiegészítették a népmozgalmi kérdőíveket és bővítették feldolgozásuk programját.

A demográfiai jelenségek társadalmi feltételeinek vizsgálatában fontos szerepet játszanak a reprezentatív adatfelvételek, amelyek a munkás-, alkalmazotti és parasztcsaládok jövedelmi helyzetét és lakáskörülmé-

Az input-output számítás évenkénti eredményeit a „Konten und Standard Tabellen” füzetekben publikálják. Az 1978. évre vonatkozó input-output táblát a Szövetségi Statisztikai Hivatal 1983 szeptemberében adta közre 58 szektoros bontásban „Input-Output Tabellen 1978” címmel (18. köt. 2. sorozat). 1979-re nem készül input-output tábla. Az 1980. évi tábla közreadását 1984-re tervezik. A publikációs program előreláthatóan egy beruházási táblával gazdagodik, melyben a beruházások jószágcsoporthoz és beruházó termelési területek szerint csoportosítandók. A tábla kiindulásul kíván szolgálni az állóeszköz-állomány későbbi meghatározásához termelési területek szerint. További fejlesztést jelent az energiahordozó ágazatok részletesebb, mintegy 20 energiahordozó szerinti bemutatása, értékben és természetes mértékegységben elszámolva.

Az input-output táblák felhasználása aktuális gazdaságpolitikai kérdések tárgyalásánál feltételezi, hogy a táblákban bemutatott szerkezeti kép közelítően tükrözi a jelent. Az aktualitási követelmény természetesen szemben áll a pontosság követelményével. Az ún. alapstatisztikák túlnyomó részét a beszámolási évet követő második évben adják közre. Mivel az input-output táblák előállítása az alapanyagok elkészültét követően mintegy két esztendővel vesz igénybe, a számí-

tások idősükséglete legkevesebb három év a beszámolási évet követően. Előzetes táblák – a nemzetgazdasági elszámolási rendszerből kapott eredmények figyelembevételével, valamint a korábbi input-output táblából átvett arányok felhasználásával – természetesen erősen aggregált változatban két év alatt volnának elkészíthetők. A nemzetgazdaságban végbemenő szerkezeti változások leírásához az input-output táblák változatlan áras idősoraira lenne szükség. Ez egyelőre nem áll rendelkezésre, e téren a helyzetet különösen nehezíti a nemzetgazdasági elszámolási rendszer öt évenkénti rendszeresen ismétlődő felülvizsgálata.

Az input-output táblák elemzése elsősorban a kutatóintézetek és a gazdaságpolitikával foglalkozó operatív szervek feladata. A Szövetségi Statisztikai Hivatal jelenleg és a jövőben is az input-output táblák előállítását tekinti fő feladatának. Ez azonban nem zárja ki, hogy egyes esetekben gazdaságpolitikai vizsgálatokhoz kérésre ne nyújtson segítséget. A publikált adatok a Szövetségi Statisztikai Információs Rendszer keretében rendelkezésre állnak. Így annak hasznosításával minden kutatónak módjában áll a javasolt módszerek alapján saját vizsgálatait végrehajtani.

(Ism.: Csepinszky Andor)

DEMOGRÁFIA

DMITRIEVA, R. – VOLKOV, A.:
A NÉPESEDÉSSTATISZTIKA
ÉS A DEMOGRÁFIAI KUTATÁSOK
A SZOVJETUNIÓBAN

(Zadacsni sztatisztiki naszelenija i demograficeszkih iszszledovanij.) – *Vesztnik Sztatisztiki*, 1983. 2. sz. 7–16. p.

Az utóbbi években a Szovjetunióban nagy hangsúlyt kaptak a népesedéssel kapcsolatos módszertani kérdések. A Szovjetunió gazdasági és társadalmi fejlődésének fő irányvonala – az 1990-ig tartó időszakra – a hatékony népesedéspolitika megvalósítása. Ez magában foglalja a népességreprodukció kedvező társadalmi feltételeinek megteremtését, és ezáltal elősegíti a családok optimális gyermekszám-terveinek megvalósulását. Ebben a vonatkozásban fontos tényező a tudományosan megalapozott demográfiai prognózis, amelynek jelentősége azonos feltételek mellett nagymértékben függ a népesedési tendenciákra vonatkozó elemzések mélységétől.

A társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődés sajátosságai folytán a különböző régiók és népességcsoportok új típusú népességreprodukcióra térnek át. Ezt alacsony

születésszám és alacsony halálozás jellemzi. Fel kell becsülni az átmenet kiteljesedésének távlatait azokon a területeken, azokban a népességcsoportokban, ahol ez még folytatódik, illetve fel kell tárni ennek hatását a termékenységre.

A demográfiai folyamatok társadalmi tényezőit közvetlenül a család szintjén lehet tanulmányozni. Ezzel együtt fontos tudni, hogyan hatnak ezek a tényezők a népmozgalmra, ez pedig igényli a módszertan tökéletesítését.

A tizedik ötéves terv időszakában jelentős lépést tettek előre a népességstatisztikai információk bővítése és integrációja terén. Az említett időszakban sikerrel végrehajtott 1979. évi össz-szövetségi népszámlálás hatalmas impulzust adott a népességre vonatkozó információ-rendszer fejlődésének.

1979. január 1-től kiegészítették a népmozgalmi kérdőíveket és bővítették feldolgozásuk programját.

A demográfiai jelenségek társadalmi feltételeinek vizsgálatában fontos szerepet játszanak a reprezentatív adatfelvételek, amelyek a munkás-, alkalmazotti és parasztcsaládok jövedelmi helyzetét és lakáskörülmé-

nyeit tárják fel. (1972-től kezdve 3 évenként végeznek ilyen adatfelvételeket.) A felvételekben szerepel a várható gyermekszámra vonatkozó kérdés is, amely lehetővé teszi a különböző népességcsoportok demográfiai magatartásának mélyrehatóbb tanulmányozását.

Ezen adatok különös értékét az adja, hogy fel lehet használni őket a termékenységi prognózisokban.

A népességstatistikai információk bővítésének másik területe a demográfiai mutatószám-rendszer kidolgozása és tökéletesítése, illetve a prognosztizálható mutatók körének bővítése.

A népesség-előreszámításnál általában a korcsoportonkénti születés és halandóság

változását veszik alapul. Minden területre kiszámítják a születési és a halandósági táblákat, és hipotéziseket állítanak fel a korcsoportonkénti mutatók változásainak törvényszerűségéről. A kisebb területek megfelelő táblái kiszámításának lehetőségei korlátozottak, mind a munkaigényesség, mind pedig amiatt, hogy a kislétszámú népességre számított táblák esetenként nem adhatnak helyes elképzelést a születési és halandósági arányszám változásának valós törvényszerűségéről, különösen a népességösszetétel gyors változásai mellett. Ezért itt nagy jelentősége van a hasonló feltételű területekre alkalmazható típus táblák kiszámításának.

(Ism.: Ignác Beáta)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de poche, 1983. Éd. par le Ministère des Affaires Économiques. Bruxelles. 1982. Inst. Nat. de Statist. 218 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1982.

I 38 C 30/1982

COLOMBIA estadística 1982. Ed.: Departamento Administrativo Nacional de Estadística. Bogota. 1982. DANE. 375 p.

Kolumbia statisztikai évkönyve, 1982.

I 76 D 2/1982

EESTI NSV rahvamajnadus 1981. aastal. Statistika aastaraamat. — Narodnoe hozjajsztvo Észtország SZSZR v 1981. godu. — Szoszt. Eesti NSV Statistika Keskkvaliteus. Tallin. 1982. Kirjastus „Eesti raamt”. 302 p.

Az észt népgazdaság, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 147/1981

NARODNOE hozjajsztvo Armanszkij SZSZR. Jubilejnij sztatisticeszkij szbornik k 60-letiju obrazovanija SZSZR. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Erevan. 1982. Izdat. „Ajasztan”. 323 p.

Az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 133/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Azerbajdzsanzskij SZSZR v 1980. godu. Sztatisticeszkij szbornik. Ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Baku. 1981. Izdat. Azernesr. 290 p.

Az Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Statisztikai évkönyv, 1982.

I 42 C 177/1980

NARODNOE hozjajsztvo Beloruszkij SZSZR v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Minszk. 1982. Izdat. „Belorusz”. 255 p.

A Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 124/1981

NARODNOE hozjajsztvo Gruzinszkij SZSZR 1922–1982. Jubilejnij sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Tbiliszi. 1982. „Szabcseta Szakarsztveloj”. 275 p.

A Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1922–1982. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 156/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Kazahsztana v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Alma-Ata. 1982. Izdat. Kazahsztan. 262 p.

Kazahsztan népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 224/1981

NARODNOE hozjajsztvo Kirgizskij SZSZR. K 60-letiju obrazovanija SZSZR. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Frunze. 1982. Izdat. Kürgüzsztan. 262 p.

A Kirgiz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 123/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Litovszkij SZSZR v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Vil'njusz. 1982. Izdat. Sztatist. 255 p.

A Litván Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 268/1981

NARODNOE hozjajsztvo RSZFSZR v 1981. g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie RSZFSZR. Moszkva. 1982. Izdat. Sztatist. 349 p.

Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 202/1981

NARODNOE hozjajsztvo Tadzsikszkij SZSZR v 1981 godu. K 60-letiju obrazovanija SZSZR. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie Tadzsikszkij SZSZR. Dusanbe. 1983. Izdat. Inform. 278 p.

A Tadzsik Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv, 1981.

I 42 C 176/1981

NARODNOE hozjajsztvo Uzbekszkij SZSZR v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Szoszt.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie Uzbekszkij SZSZR. Taskent. 1982. Izdat. „Uzbekisztan”. 2 db.

Az Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság statisztikai évkönyve, 1980–1981.

I 42 C 140/1981

STATISTICAL handbook of Thailand 1981. Bangkok. Nat. Statist. Off. 169 p.

Thaiföld statisztikai évkönyve, 1981.

I 58 D 2/1981

nyeit tárják fel. (1972-től kezdve 3 évenként végeznek ilyen adatfelvételeket.) A felvételekben szerepel a várható gyermekszámra vonatkozó kérdés is, amely lehetővé teszi a különböző népességcsoportok demográfiai magatartásának mélyrehatóbb tanulmányozását.

Ezen adatok különös értékét az adja, hogy fel lehet használni őket a termékenységi prognózisokban.

A népességstatistikai információk bővítésének másik területe a demográfiai mutatószám-rendszer kidolgozása és tökéletesítése, illetve a prognosztizálható mutatók körének bővítése.

A népesség-előreszámításnál általában a korcsoportonkénti születés és halandóság

változását veszik alapul. Minden területre kiszámítják a születési és a halandósági táblákat, és hipotéziseket állítanak fel a korcsoportonkénti mutatók változásainak törvényszerűségéről. A kisebb területek megfelelő táblái kiszámításának lehetőségei korlátozottak, mind a munkaigényesség, mind pedig amiatt, hogy a kislétszámú népességre számított táblák esetenként nem adhatnak helyes elképzelést a születési és halandósági arányszám változásának valós törvényszerűségéről, különösen a népességösszetétel gyors változásai mellett. Ezért itt nagy jelentősége van a hasonló feltételű területekre alkalmazható típus táblák kiszámításának.

(Ism.: Ignác Beáta)

BIBLIOGRÁFIA

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálatához az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

ANNUAIRE statistique de poche, 1983. Éd. par le Ministère des Affaires Économiques. Bruxelles. 1982. Inst. Nat. de Statist. 218 p.

Belgium statisztikai zsebkönyve, 1982.

I 38 C 30/1982

COLOMBIA estadística 1982. Ed.: Departamento Administrativo Nacional de Estadística. Bogota. 1982. DANE. 375 p.

Kolumbia statisztikai évkönyve, 1982.

I 76 D 2/1982

EESTI NSV rahvamajnadus 1981. aastal. Statistika aastaraamat. — Narodnoe hozjajsztvo Észtország SZSZR v 1981. godu. — Szoszt. Eesti NSV Statistika Keskvalliteus. Tallin. 1982. Kirjastus „Eesti raamt”. 302 p.

Az észt népgazdaság, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 147/1981

NARODNOE hozjajsztvo Armanszkó SZSZR. Jubilejnij sztatisticeszkij szbornik k 60-letiju obrazovanija SZSZR. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Erevan. 1982. Izdat. „Ajasztan”. 323 p.

Az Örmény Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 133/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Azerbajdzsánszkó SZSZR v 1980. godu. Sztatisticeszkij szbornik. Ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Baku. 1981. Izdat. Azernesr. 290 p.

Az Azerbajdzsán Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Statisztikai évkönyv, 1982.

I 42 C 177/1980

NARODNOE hozjajsztvo Beloruszkó SZSZR v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Minszk. 1982. Izdat. „Belorusz”. 255 p.

A Belorusz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 124/1981

NARODNOE hozjajsztvo Gruzinszkó SZSZR 1922–1982. Jubilejnij sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Tbiliszi. 1982. „Szabcseta Szakarsztveloj”. 275 p.

A Grúz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1922–1982. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 156/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Kazahsztana v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Alma-Ata. 1982. Izdat. Kazahsztan. 262 p.

Kazahsztan népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 224/1981

NARODNOE hozjajsztvo Kirgizszkó SZSZR. K 60-letiju obrazovanija SZSZR. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Frunze. 1982. Izdat. Kürgüzsztan. 262 p.

A Kirgiz Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv.

I 42 C 123/1922–1982

NARODNOE hozjajsztvo Litovszkó SZSZR v 1981. g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Vil'njusz. 1982. Izdat. Sztatist. 255 p.

A Litván Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 268/1981

NARODNOE hozjajsztvo RSZFSZR v 1981. g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie RSZFSZR. Moszkva. 1982. Izdat. Sztatist. 349 p.

Az Oroszországi Szovjet Föderatív Szocialista Köztársaság népgazdasága, 1981. Statisztikai évkönyv.

I 42 C 202/1981

NARODNOE hozjajsztvo Tadzsikszkó SZSZR v 1981 godu. K 60-letiju obrazovanija SZSZSR. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie Tadzsikszkó SZSZR. Dusanbe. 1983. Izdat. Inform. 278 p.

A Tadzsik Szovjet Szocialista Köztársaság népgazdasága. Jubileumi statisztikai évkönyv, 1981.

I 42 C 176/1981

NARODNOE hozjajsztvo Uzbekszkó SZSZR v 1981 g. Sztatisticeszkij ezsegodnik. Szoszt.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie Uzbekszkó SZSZR. Taskent. 1982. Izdat. „Uzbekisztan”. 2 db.

Az Üzbég Szovjet Szocialista Köztársaság statisztikai évkönyve, 1980–1981.

I 42 C 140/1981

STATISTICAL handbook of Thailand 1981. Bangkok. Nat. Statist. Off. 169 p.

Thaiföld statisztikai évkönyve, 1981.

I 58 D 2/1981

STATISTICAL yearbook 1358. (March 1979 – March 1980). Kabul. 1981 Central Statist. Off. 170 p.
Afganisztán statisztikai évkönyve.

I 113 B 1/1979–1980

STATISTICAL yearbook of the Netherlands 1982. Ed. by the Netherlands Central Bureau of Statistics. The Hague. 1983. Staatsuitg. XVI, 440 p.

Hollandia statisztikai évkönyve, 1982.

I 37 B 1/1982

STATISTICKÁ ročenka. Jihocesky kraj 1981. Česká Budejovice 1981. Krajská správa. Českého statistického uradu. 316 p.

Dél-Csehország statisztikai évkönyve, 1981.

I 20 C 30/1981

STATISTICKÁ ročenka. Jihomoravsky kraj 1981. Brno. 1981. Krajská správa Českého statistického uradu 115 p.

Dél-Morvaország statisztikai évkönyve, 1981.

I 20 C 29/1981

STATISTICKÁ ročenka. Severomoravsky kraj. 1981. Ostrava. 1981. Krajská správa Českého statistického uradu. 313 p.

Észak-Morvaország statisztikai évkönyve, 1981.

I 20 C 27/1981

STATISTICKÁ ročenka. Stredoslovensky kraj. 1981. Banská Bystrica. 1981. Krajská správa Slovenského statistického uradu. 301 p.

Közép-Szlovákia statisztikai évkönyve, 1981.

I 20 C 33/1981

STATISTICKÁ ročenka. Vychodocesky kraj. 1981. Hradec Kralové. 1981. Krajská správa Českého statistického uradu. 314 p.

Kelet-Csehország statisztikai évkönyve, 1981.

I 20 C 31/1981

STATISTICKÁ ročenka o hlavnom meste SSR Bratislava 1982. Vyd.: Mestská správa Slovenského statistického uradu. Bratislava. 1982. SSU v Bratislave. 200 p.

Pozsony statisztikai évkönyve, 1982.

I 2 C 146/1982

STATISTICKI godisnjak Jugoslavije 1982. Beograd. 1982. Sav. Zav. za Statist. 793 p.

Jugoszlávia statisztikai évkönyve, 1982.

I 46 B 16/1982

SZSZSZR v cifrah v 1982 godu. Kratkij statisticeszkij szbornik. Izd.: Central'noe Sztatisticeszkoe Upravlenie. Moszkva. 1983. Izdat. Sztatizst. 236 p.

A Szovjetunió számokban, 1982.

I 42 D 20/1982

TOKYO statistical yearbook 1981. Ed. by the Tokyo Metropolitan government. Tokyo. 1983. Tokyo Metropolitan Govt. 19, 495 p.

Tokió statisztikai évkönyve, 1981.

I 51 C 73/1981

ALTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

ACHEN, Ch. H.: Interpreting and using regression. Beverly Hills – London – New Delhi. 1982. Sage Publ. 87 p.

A regresszió értelmezése és felhasználása.

605 237

ASHER, H. E.: Causal modeling. Beverly Hills – London. 1982. Sage Publ. 80 p.

Kauzális modellképzés.

605 291

CSETURKIN, E. M. – KALIHMAN, I. L.: Verоятnoszt' i sztatiztika. Moszkva. 1982. Izdat. Finanszü i Sztatizst. 317 p.

Valószínűségszámítás és statisztika.

605 133

CURRENT topics in survey sampling. Proceedings of the International Symposium on Survey Sampling Held in Ottawa, May 7–9, 1980. Ed. by D. Krewski, R. Platek, J. N. K. Rao. New York, etc. 1981. Acad. Press. XV, 509 p.

A mintavétel időszerű kérdései.

605 182

ECONOMETRIC decision models. Proceedings of a Conference held at the University of Hagen, June 19–2P, 1981. Ed. by J. Gruber, Berlin, etc. 1983. Springer. VI, 364 p.

Ökonometriai döntési modellek.

706 385

HANDBOOK of statistics. Vol. 2. Classification, pattern recognition and reduction of dimensionality. Ed. by P. R. Krishnaiah, L. N. Kanal. Oxford. 1982. North-Holland Publ. XXII, 903 p.

A statisztika kézikönyve, 2. köt.

471 583/2

HENKEL, R. E.: Tests of significance. Beverly Hills – London. 1982. Sage Publ. 92 p.

Szignifikancia tesztek.

605 292

KNOKE, D. – KUKLINSKI, J. H.: Network analysis. Beverly Hills – London – New Delhi. 1982. Sage Publ. 96 p.

Hálózatelemzés.

605 272

LAMBERT, P. J. – POSKITT, D. S.: Stationary processes in time series analysis: the mathematical foundations. Göttingen. 1983. Vandenhoeck-Ruprecht. 127 p.

Stacionárius eljárások az időszerelemzésben: matematikai megalapozás.

706 320

LEVINE, M. S.: Canonical analysis and factor comparison. Beverly Hills – London. 1977. Sage Publ. 62 p.

Kanonikus elemzés és faktor összehasonlítás.

605 294

OPTIMIZATION in statistics. With a view towards applications in management science and operation research. Ed. by E. H. Zanakis, J. S. Rustagi. Amsterdam – New York – Oxford. 1982. North-Holland Publ. Co., X, 333 p.

Optimalizálás a statisztikában.

706 361

OSTROM, Ch. W.: Time series analysis: regression techniques. Beverly Hills – London. 1982. Sage Publ. 85 p.

Időszerelemzés: regressziós módszer.

605 297

PRIKLADNAJA sztatiztika. Red. T. V. Rjabuskin. Moszkva. 1983. Izdat. Nauka. 383 p.

Alkalmazott statisztika.

504 303

ROSS, S. M.: Introduction to stochastic dynamic programming. New York, etc. 1983. Acad. Press. XI, 164 p.

Bevezetés a sztochasztikus dinamikus programozásba.

605 269

SEARLE, S. R.: Matrix algebra useful for statistics. New York, etc. 1982. Wiley. XXII, 483 p.

A statisztikában használható matrix algebra.

605 183

SELECTED tables in mathematical statistics. Vol. 7. MEEKER, W. Q. – CORNWELL, L. W. – AROLAN, L. A.: The product of two normally distributed random variables. Providence, R. I. 1981. AMS – IMS. VII, 256 p.

A matematikai statisztika válogatott táblái, 7. köt.

805 692

SZÉP, J. – FORGÓ, F.: Einführung in die Spieltheorie. Übers. v. M. R. J. Bösele. Bp. – Frankfurt/M. 1983. Akad. Kiadó – Verl. Harri. Bp. 292.

Bevezetés a játékelméletbe.

706 415

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BALASSA, B.: The United States in the world economy. Baltimore. 1981. John Hopkins Univ. 32, 2 p.

Az Egyesült Államok a világgazdaságban.

805 650

BAROU, Y. – RIGAUDIAT, J.: Les 35 heures et l'emploi. Paris. 1983. La Doc. Francaise. 283 p.

A 35 órás munkaidő és a foglalkoztatás Franciaországban.

471 544/4696–4693

BESCHÄFTIGUNG und Arbeitnehmerereinkommen in der Bundesrepublik Deutschland 1970–1981. 6. Ergänzungslieferung zur Lose-Blatt-Sammlung. Hrsg.: Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung. Berlin. 1982. DIW. 240 p.

Foglalkoztatás és munkavállalói jövedelem a Német Szövetségi Köztársaságban, 1970–1981.

I 29 B 124/1970–1981

BESCHÄFTIGUNG und Arbeitslosigkeit 1983. – Employment und unemployment. Luxemburg., 1983. EUROSTAT. 251 p.

Foglalkoztatás és munkanélküliség az Európai Közösségben.

I 30 B 102 1983

BEVÖLKERUNGSSTRUKTUR und Wirtschaftskraft der Bundesländer 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart – Mainz. 1983. Kohlhammer. 216 p.

A Német Szövetségi Köztársaság népességstruktúrája és gazdasági ereje, 1982.

I 4 B 32 1982

CADENAT, P.: La France et le Tiers-Monde. Vingt ans de coopération bilatérale. Paris. 1983. La Doc. Francaise. 204 p.

Franciaország és a harmadik világ. A kétoldalú együttműködés 20 éve.

471 544/4701–4702

CHENG, Chu-yuan: China's economic development. Growth and structural change. Boulder. Colorado. 1982. Westview Press. XXIII, 535 p.

Kína gazdasági fejlődése. Növekedés és strukturális változás.

605 309

CIST licni dohodak po radniku za odredena zanimanja 1979. – Net personal income per worker by occupations. Beograd. 1982. Sav. Zav. za Statist. 176 p.

Az egy dolgozóra jutó nettó személyes jövedelem Jugoszláviában, 1979.

I 46 B 25/1309

Les COMPTES nationaux de la Belgique 1970–1981. Bruxelles. 1983. Inst. Nat. de Statist. 67 p.

Belgium nemzetgazdasági elszámolásai, 1970–1981.

I 38 B 132/67

The ECONOMICS of information and uncertainty. Ed. by J. J. MacCall. Chicago – London. 1982. Univ. of Chicago Press. XXII, 324 p.

A tájékoztatás gazdaságtana és a bizonytalanság.

605 170

EKONOMICKY vyvoj 1981. CSSR, CSR, SSR, kraje okresy. Vyd. Federální Statistický Úrad – Český Statistický Úrad – Slovenský Statistický Úrad. Praha. 1982. SEVZ. 213 p.

Csehszlovákia gazdasági fejlődése, 1981.

I 2 C 145/1981

HIORNS, R.: United Kingdom balance of payments 1981. Ed. by the Central Statistical Office. London. 1981. H. M. S. O. 85 p.

Az Egyesült Királyság fizetési mérlege, 1981.

I 36 B 152/1981

HUCKFELDT, R. R. – KOHFELD, V. W. – LIKENS, Th. W.: Dynamic modeling. An introduction. Beverly Hills – London – New Delhi. 1982. Sage Publ. 96 p.

Bevezetés a dinamikus modellképzésbe.

605 271

LEHMENT, H.: The macroeconomic implications of public sector deficits. Kiel. 1983. Univ. 40 p.

Az állami szektor deficitjének gazdasági hatásai.

471 539/168

MOUTARDIER, M.: Les budgets des ménages en 1978–1979 d'après l'enquête „Budgets de Famille” 1978–1979. Paris. 1982. INSEE. 293 p.

A francia háztartások költségvetése, 1978–1979.

I 33 B 237/97

MÖGLICHKEITEN und Grenzen der Anwendung der für die Bundesrepublik Deutschland vorliegenden Input-Output Tabellen. Gutachten im Auftrag des Bundesministers für Wirtschaft. Von H. Lindner, G. Yetry, usw. Tübingen. 1981. IAW. XXIX, 322, 90 p.

A Német Szövetségi Köztársaságban rendelkezésre álló input-output táblák alkalmazási lehetőségei és korlátai.

504 240

PREISE und Preisindizes für gewerbliche Produkte (Erzeugerpreise). 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart – Mainz. 1983. Kohlhammer. 123 p.

Ipari termékek árai és árindexei (termelői árak) a Német Szövetségi Köztársaságban.

I 4 B 91/II/1982

PREISE und Preisindizes für die Lebenshaltung 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart – Mainz. 1983. Kohlhammer. 177 p.

A létfenntartás árai és árindexei a Német Szövetségi Köztársaságban, 1982.

I 4 B 59/I/1982

PROFIL économique de la France. Sous la direction de J.-P. Pagé. Paris. 1981. La Doc. Francaise. 486 p.

Franciaország gazdasági arculata.

706 326

QUALITATIVE und quantitative Konjunkturindikatoren. Hrsg.: v. O. Anderson. Göttingen. 1982. Vandenhoeck – Reprecht. 101. p.

Mínőségi és mennyiségi konjunktúra-jelzőszámok.

706 353

STATISTISCHE Grundzahlen der Gemeinschaft Vergleich mit verschiedenen europäischen Ländern. Kanada, den USA, Japan und der UdSSR. Luxemburg. 1983. EUROSTAT. 283 p.

Az Európai Gazdasági Közösség statisztikai adatai. Összehasonlítás különböző európai országokkal, Kanadával, az Egyesült Államokkal és a Szovjetunióval.

I 38 D 2/1982

VALDELIEVRE, H.: L'équipement des ménages en biens durables au début de 1982. Paris. 1983. INSEE. 44 p.

A francia háztartások tartós fogyasztási cikkekkel való ellátottsága 1982 elején.

I 33 B 237/100

VOLKSWIRTSCHAFTLICHE Gesamtrechnungen. Europäisches System Volkswirtschaftlicher Gesamtrechnungen. Aggregate. 1960–1981. Luxemburg. 1982. EUROSTAT. 135 p.

Nemzetgazdasági elszámolások. Európai Gazdasági Közösség, 1960–1981.

I 38 B 144/1960–1981

WORLD economic outlook. A survey by the staff of the International Monetary Fund. Washington. 1983. IMF. VII, 242 p.

Világ gazdasági kilátások.

805 702

DEMOGRÁFIA – EGÉSZSÉGÜGY – KULTURSTATISZTIKA

AMMATILLISET oppliatokset 1981. – Yrkesläroanstalterna. – Vocational education. Helsinki. 1982. Valtion painatuskeskus. 82 p.

Szakoktatás Finnországban, 1981.

I 43 B 14/1981

BEFOLKNINGEN bevaegelser 1981. – Vital statistics 1981. København. 1983. Danmarks Statist. 255 p.

Dánia népmozgalma, 1981.

I 39 C 45/1981

BEFOLKNINGSFÖRÄNDRINGAR 1982. Del. 2. Flyttning mellan kommuner. – Population changes 1982. P. 2. Migration between communes. Stockholm. 1983. Statist. Centralbyran. 289 p.

Községek közötti vándorlás Svédországban, 1982.

I 41 C 212/1982

BEVOLKERUNGSSTATISTIK 1981. Luxemburg. 1982. EUROSTAT, 205 p.

Az Európai Gazdasági Közösség országainak népességi statisztikája, 1981.

I 30 B 77/1981

CENSO de locales de Espana 1980. Tom. 3. Resultados provinciales. Madrid. 1982. INE, 117 p.

Spanyolország községeinek összeírása, 1980. 3. köt.

I 34 B 105/III/33

CENSO de viviendas 1981. Tom. 4. Resultados a nivel municipal. Madrid. 1983. INE, 198 p.

Spanyolország lakásösszeírása, 1981. 4. köt.

I 34 B 107/IV/1

EDUCATION statistics. Latest year available. Statistiques scolaires. Dernière année disponible. Paris. 1983. UNESCO. 123 p.

Az UNESCO oktatási statisztikája.

I 33 B 290/43

EVLENME istatistikleri 1980. — Marriage statistics. Ankara. 1982. Devlet Ist. Enstit. VII, 14 p.

Törökország házassági statisztikája, 1980.

I 50 B 51/1980

FAMILY forms in historic Europe. Ed. by R. Wall. Cambridge, etc. 1983. Univ. Press. X, 606 p.

Családformák a történelmi Európában.

706 357

FERRY, B. — SMITH, D. P.: Breastfeeding differentials. Voorburg — London. 1983. Int. Statist. Inst. — World Fertility Survey. 89 p.

Különbségek a csecsemők természetes táplálásában.

471 581/23

GEBIET und Bevölkerung 1981. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1983. Kohlhammer. 245 p.

A Német Szövetségi Köztársaság területe és népessége, 1981.

I 4 B 264/1981

GRANT, V. W. — EIDEN, L. J.: Digest of education statistics 1981. Washington. 1981. Govt. Print. Off. XIV, 194 p.

Az Egyesült Államok oktatási statisztikai zsebkönyve, 1981.

I 72 C 443/1981

LINKING health care and social services. International perspectives. Ed.: by M. C. Hokenstad, R. A. Ritvo. Beverly Hills — London — New Delhi. 1982. Sage Publ. 104 p.

Az egészségvédelem és a szociális szolgáltatások összekapcsolása. Nemzetközi kilátások.

605 278

MENTAL health statistics 1980–1981. Institutional facilities, services and finances — La statistique de l'hygiène mentale. Vol. 3. Installations, services et finances des établissements. Ed. by the Statistics Canada, Wealth Division. Ottawa. 1983. Statist. Canada. 50 p.

Elmeegészségügyi statisztika Kanadában, 1980–1981. 3. köt.

I 71 B 9/1980–1981

MOVIMIENTO natural de la población Española. Año 1979. T. 1. Cifras a nivel nacional y su distribución provincial. — T. 2. Cifras a nivel provincial u su distribución municipal. Vol. 8. Andalucía. — 3. Defunciones según la causa de muerte. Madrid. 1983. Inst. Nac. de Estadist. 3 db.

Spanyolország természetes népmozgalma, 1979.

I 34 B 1979

MOVIMENTO naturale e migratorie della popolazione residente per commune. Año 1981. Roma. 1982. Ist. Centrale di Statist. 168 p.

Az olasz lakónépesség természetes népmozgalma és vándorlása községek szerint.

I 32 B 108/S/1982/17

MUSZYNSKA, A.: Wykształcenie ludności Polski. Wyd.: Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1983. GUS, 92 p.

Lengyelország lakosságának képzettsége.

I 22 C 17/3

NAUCNOISTRAZVACKE i rozvoje organizacije 1979. — Scientific-technological and research-development organizations. 1979. Beograd. 1982. Sav. Zav. za Statist. 64 p.

Tudományos-műszaki és kutatófejlesztési szervezetek Jugoszláviában.

I 46 B 25/1282

POHYB obyvatelstva v Československé socialistické republice v roce 1981. Praha. 1982. Federální Statist. Urad. 297 p.

Csehszlovákia népmozgalma, 1981.

I 2 B 180/1982/87

POHYB obyvatelstva v Slovenskej socialistickej republike v roku 1980. Bratislava. 1981. Federální Statist. Urad. 343 p.

Szlovákia népmozgalma, 1980.

I 2 B 180/1981/61

POPULATION and housing census 1980. Changwat (province) Yasethon. Bangkok. 1982. Nat. Statist. Off. 33, 202, 16 p.

Thaiföld nép- és lakásszámlálása, 1980.

I 58 B 24/21

POPULATION estimates. Methods for small area analysis. Ed. by E. S. Lee, H. P. Goldsmith. Beverly Hills — London — New Delhi. 1982. Sage Publ. 248 p.

Népességbecslések. Kis területek elemzési módszerei.

605 306

RESEARCH in population economics. Vol. 4. 1982. A research annual. Ed. by J. L. Simon, P. H. Lindert. Greenwich. Conn. — London. 1982. Jai Press. VIII, 360 p.

Népesség-gazdaságtani kutatások. 4. köt. 1982.

471 604/4

SASS, J. — HOLZMÜLLER, H.: Bildungsverhalten und Belastungen in Familien mit schulpflichtigen Kindern. Ergebnisse der empirischen Befragung „Familie und Planung 1977“. München. 1982. D. J. I. IV, 209 p.

Az iskolaköteles gyermekekkel rendelkező családok oktatási magatartása és megterhelései.

805 611

STATISTICS on science and technology. Latest available data. — Statistiques relatives aux sciences et à la technologie. Dernières données disponibles. — Estadísticas relativas a la ciencia y a la tecnología. Últimos datos disponibles. Paris. 1982. UNESCO. 173 p.

UNESCO statisztika a tudományról és a technológiáról.

I 33 B 319/14

UTDANNINGSSTATISTIK grunnskolar, 1 oktober 1982. — Educational statistics. Basic schools. Oslo — Kongsvinger. 1983. Statist. Sentralbyrå. 90 p.

Norvégia oktatási statisztikája. Elemi iskolák, 1982.

I 40 B 44/374

VAESTÖNTUTKIMUKSEN vuosikirja 21. 1983. — Yearbook of population research in Finland. Helsinki. 1983. Väestöntutkimuslaitos. 183 p.

Finnország népességkutatási évkönyve, 1983.

I 43 C 35/1983

VITAL statistics Japan 1980. Vol. 1–3. Tokyo. 1981. Health and Welfare Statist. and Inf. Dept. 3 db.

Japán népmozgalmi statisztikája, 1980.

I 51 C 24/1980/1–3.

TÁRSADALOMSTATISZTIKA

COMPARATIVE social research. Vol. 5. 1982. An annual publication. Ed. by R. P. Tomassen. Greenwich. Conn. — London. 1982. Jai Press. XI, 388 p.

Összehasonlító társadalomkutatás.

471 603/5

GHISELLI, E. E. — CAMPBELL, J. P. — ZEDECK, S.: Measurement theory for the behavioral science. San Francisco. 1981. Freeman. XV, 494 p.

Mérési elmélet a magatartás-tudományokban.

706 358

HERZ, T.: Klassen, Schichten, Mobilität. Stuttgart. 1983. Teubner. 316 p.

Osztályok, rétegek, mobilitás.

114 972

LEVNADSFÖRHALLANDEN 1979. Rapport 35, Utbildning och utbildningseffekter. — Living conditions. Report 35. Education and effects of education. Stockholm. 1983. Statist. Centralbyran. 237 p.

Életkörülmények Svédországban, 1979. Oktatás és az oktatás hatása.

I 41 C 223/35

LINEAR models in social research. Ed. by P. V. Marsden. Beverly Hills — London — New Delhi. 1981. Sage Publ. 336 p.

Lineáris modellek a társadalomkutatásban.

605 305

PAMPEL, F. C.: Social change and the aged. Recent trends in the United States. Lexington, Mass. — Toronto. 1981. Heath. XII, 212 p.

Társadalmi változás és az időskorúak. Jelenlegi trendek az Egyesült Államokban.

605 310

ROBACK, J.: Wages, rents and the quality of life. New Haven. Connecticut. 1983. Yale Univ. 1257–1278. p.

Munkabérek, járadékok és az élet minősége.

480 081/328

RUZSZSE, V. L. — ELISZEEVA, I. I. — KADIBUR, T. Sz.: Sztruktúra i funkciói szemejnüh grupp. Moszkva. 33. Izdat. Finanszü. i Sztatiszt. 159 p.

A család szerkezete és funkciói.

504 282

WOMEN, work and family in the Soviet Union. Ed. by G. Warshofsky Lapidus. Transl. by V. Talmy. New York — London. 1982. Sharpe. XLVI. 311 p.

A nő, a munka és a család a Szovjetunióban.

605 308

ZSENSCSINŰ v. SZSZSZR. Sztatiszticeszkij materialü. Izd.: Central'noe Sztatiszticeszkoe Upravlenie. Moszkva. 1982–1983. Izdat. Sztatiszt.

Nők a Szovjetunióban. Statisztikai anyagok.

I 42 D 25/1982–1983

A STATISZTIKA EGYÉB TERÜLETEI

ADVANCES in the economics of energy and resources. Vol. 4. 1982. Formal energy and resource models. A research annual. Ed. by J. R. Meroney. Greenwich, Conn. — London. 1982. Jai Press. XXIV. 239 p.

Fejlődés az energiagazdaságban és az erőforrások.

471 607/4

AGRARSTATISTISCHES Jahrbuch 1978–1981. Luxemburg. 1982. EUROSTAT. XXX, 279 p.

Az Európai Gazdasági Közösség mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1978–1981.

I 30 C 17/1978–1981

ANNUAIRE de statistique industrielle 1982. Éd. par le Ministère de la Recherche et de l'Industrie. Paris. 1982. Service d'Étude des Stratégies et des Statist. Ind. 426 p.

Franciaország iparstatisztikai évkönyve, 1982.

I 33 B 238/1982

ANNUARIO di statistica agraria. 1981. Roma. 1982. Ist. Centrale di Statist. XI, 330 p.

Olaszország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1981.

I 32 C 195/1981

ANNUARIO di statistiche industriali 1981. Ed. dall'Istituto Centrale di Statistica. Roma. 1982. Ist. Centrale di Statist. IX, 273 p., 3 t.

Olaszország iparstatisztikai évkönyve, 1981.

I 32 C 197/1981

ANNUAL review of engineering industries and automation 1980. Ed. by the Economic Commission for Europe. New York. 1982. U. N. VIII, 104, 16 p.

A gépipar és az automatizálás áttekintése.

I 31 B 208/1980

AUSSENHANDEL nach Ländern und Warengruppen (Spezialhandel) 2. Halbjahr und Jahr 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1983. Kohlhammer. 508. p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme országok és termékcsoportok szerint, 1982.

I 4 B 95/1982

BESCHÄFTIGUNG, Umsatz und Gerätebestand der Betriebe im Baugewerbe 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1983. Kohlhammer. 67 p.

Foglalkoztatottság, forgalom és eszközállomány a Német Szövetségi Köztársaság építőipari üzemeiben.

I 4 B 71/1982

BILANS de l'énergie utile 1980. Luxemburg. Supplément à l'Annuaire des Statistiques de l'énergie. Luxembourg. 1982. EUROSTAT. 55 p.

A hasznos energia mérlege az Európai Gazdasági Közösségek országaiban, 1980.

I 30 B 96/1980

CENSUS of Canada 1981. Agriculture. Sales class and product type. Ottawa. 1983. Statist. Canada. 54 p.

Kanada mezőgazdasága, 1981.

I 71 B 123/17

EG — Rohstoffbilanzen 1980. Luxemburg. 1982. EUROSTAT. 37 p.

Az Európai Gazdasági Közösségek nyersanyagmérlegei, 1982.

I 30 B 152/1980

ENERGIESTATISTIK. Jahrbuch 1981. — Annuaire des statistiques de l'énergie. Luxemburg. 1983. EUROSTAT. XXXIII. 171 p.

Az Európai Gazdasági Közösségek energiastatisztikai évkönyve, 1981.

I 30 B 11/1981

ENERGISTATISTIKK 1981. — Energy statistics. Oslo — Kongsvinger. 1982. Statist. Sentralbyra. 86 p.

Norvégia energiastatisztikája, 1981.

I 40 B 44/311

ENERGY balance-sheets based on the input-output tables (1975). Luxemburg. 1982. EUROSTAT. 93 p.

Az Európai Gazdasági Közösség input-output táblákra alapozott energiámérlegei, 1975.

I 30 B 154/1975

ENERGY balances of OECD countries 1971–1981. Bilans énergétique des pays de l'OCE. Paris. 1983. OECD. XXXI. 319 p.

Az OECD-országok energiámérlege, 1971–1981.

I 33 B 299/1971–1981

ENERGY price indices 1960–1980. — Les indices de prix de l'énergie. Luxembourg. 1982. EUROSTAT. 52 p.

Energiaár-indexek az Európai Közösségben, 1960–1980.

I 30 B 153/1960–1980

ENERGY statistics 1971–1981. Statistiques de l'énergie. Paris. 1983. OECD. XXX, 639 p.

Az OECD-országok energiastatisztikája, 1971–1981.

I 33 B 143/1971–1981

ERGEBNISSE der landwirtschaftlichen Statistik im Jahre 1982. Barb. im Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1983. Österr. Staatsdruck. 128 p.

Az osztrák mezőgazdasági statisztika eredményei, 1982.

I 2 B 125/687

FAO. Commodity review and outlook. 1982–1983. Rome. 1983. FAO. 150 p.

A FAO termékszempléje és kitekintés, 1982–1983.

I 32 B 194/1982–1983

GEBARUNGSÜBERSICHTEN 1981 (Bundesländer, Gemeindeverbände und Gemeinden). Hrsg. vom Österreichischen Statistischen Zentralamt. Wien. 1983. Österr. Staatsdruck. 336 p.

Ausztria adózása, 1981.

I 2 B 125/679

GENERAL Agreement on Tariffs and Trade. GATT activities in 1983. Geneva. 1983. GATT. 87 p.

A GATT tevékenysége 1982-ben.

470 922/1982

GENERAL review of the mineral industries. Mines, quarries and oil wells 1980. — Annual census of mines. — Revue générale sur les industries minérales. Mines, carrières et puits de pétrole 1990. Recensement annuel des mines. Ottawa. 1983. Statist. Canada. 22 p.

A kanadai ásványiparok. Áttekintés.
I 71 B 55/1980

GROSS- und Einzelhandelsstatistik 1982. Umsatz, Wareneingang und Beschäftigte. Monatsergebnisse. Bearb. im Österr. Stat. Zentralamt. Wien. 1983. Österr. Staatsdruck. 120 p.

Ausztria nagy- és kiskereskedelmi statisztikája, 1982.
I 2 B 125/678

LAND- und forstwirtschaftliche Betriebszählung 1980. Hauptergebnisse Österreich. Teil Landwirtschaft. Wien. 1983. Österr. Staatsdruck. 177 p.

Ausztria mező- és erdőgazdasági üzemszámlálása, 1980.
I 2 B 125/660/10

MERCIER, M.-A.: Consommation et lieu d'achat des produits alimentaires en 1980. Paris. 1983. INSEE. 275 p.

Fogyasztás és az élelmiszerek vásárlási helye Franciaországban, 1980.
I 33 B 237/M/99

PREISE- und Preisindizes für die Land- und Forstwirtschaft 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden — Stuttgart — Mainz. 1983. Kohlhammer. 56 p.

A Német Szövetségi Köztársaság mező- és erdőgazdaságának árai és árindexei, 1982.
I 4 B 74/II/1982

PRODUKTION im produzierenden Gewerbe nach Gütern und Gütergruppen 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden — Stuttgart — Mainz. 1982. Kohlhammer. 180 p.

A Német Szövetségi Köztársaság ipari termelése áruk és árucsoportok szerint, 1982.
I 4 B 54/1982

ROCZNIK statystyczny budownictwa 1982. Wyd.: Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1982. GUS. XXXV, 195 p.

Lengyelország építési statisztikai évkönyve, 1982.
I 22 C 18/14

ROCZNIK statystyczny finansow 1982. Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1983. GUS. XV, 315 p.

Lengyelország pénzügyi statisztikai évkönyve, 1982.
I 22 C 18/13

ROCZNIK statystyczny rolnictwa i gospodarki zwnosciowej 1982. Wyd.: Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1982. GUS. XXX, 436 p.

Lengyelország mezőgazdasági és élelmiszer-gazdasági évkönyve, 1982.
I 22 C 18/15

ROCZNIK statystyczny województw 1982. Wyd.: Główny Urząd Statystyczny. Warszawa. 1982. GUS. LI, 314 p., 1 térk.

A lengyel vajdaságok statisztikai évkönyve, 1982.
I 22 C 15/3

SAMFORDSELSTATISTIKK 1981. — Transport and communication statistics. Oslo — Kongsvinger. 1982. Statist. Sentralbyra. 275 p.

Norvégia szállítási és hírközlési statisztikája, 1981.
I 40 B 44/326

STANKOWSKY, J.: Die Bedeutung des Osthandels im internationalen Vergleich. Wien. 1983. Wiener Inst. 92, 8 p.

A kelettel folytatott kereskedelem jelentősége nemzetközi összehasonlításban.
471 522/84

STATISTICS of road traffic accidents in Europe. 1981. — Statistiques des accidents de la circulation routière en Europe. — Sztatisztika derozano-transzportnüh proiszsesztvij v Europe. Ed. by the U. N. Economic Commission for Europe. Geneva. New York. 1982. U. N. 106 p.

Közúti közlekedési balesetek Európában, 1981.
I 31 B 97/1981

STATISTICS of the foreign trade of Syria during the year 1981. Classified according to the U. N. SITC revised. Damascus. 1982. Central Bureau of Statist. 120 p.

Szíria külkereskedelmi statisztikája, 1981.
I 98 B 7/1981

STATISTIQUE agricole. Annuaire rétrospectif. Légumes frais. Ed. par le Ministère de l'Agriculture, Service Central des Enquêtes et Études Statistiques. Paris. 1983. SCEES. 88 p.

Franciaország mezőgazdasági statisztikája, 1983.
I 33 B 352/3

TALONRAKENNUSTILASTO 1981. — Husbyggnadsstatistik. — Building construction statistics. Helsinki. 1982. Valtion painatuskeskus. 85 p.

Finnország építkezési statisztikája, 1981.
I 43 B 134/1981

Les TRANSPORTS en France en 1980–1981. 19e rapport de la Commission des Comptes des Transports de la Nation. Paris. 1983. INSEE. 169 p.

A szállítás Franciaországban, 1980–1981.
I 33 B 234/107

TURIZM istatistikleri 1980 (1977–1978–1979). Özlet bilgiler. — Tourism statistics. Summary data. Ankara. 1982. Devlet Ist. Enstti. VIII, 54 p.

Törökország idegenforgalmi statisztikája, 1980.
I 50 B 53/1980

UTRIKESHANDEL 1982. Arsstatistik. Import och export. Fördelning land/vara enligt SITC. — Foreign trade. 1982. Imports and exports. Distribution by country/commodity according to the SITC. Stockholm. 1983. Statist. Cenralbyran. 200 p.

Svédország külkereskedelmi statisztikája, 1982.
I 41 C 19/1982/1

VERSLUNARSKYRSLUR. Arid 1982. — External trade. Reykjavik. 1983. Prent. Gutenberg. 50, 258 p.

Izland külkereskedelme, 1982.
I 39 C 17/II/78

VNESNJAJA trgovlja SZSZSZR. 1922–1981. Jubilejnüj sztatisticeszkij szbornik. Izd.: Miniszersztvo Vnesnej Torgovli, Glavnoe Planovo-Ekonomicseszkoe Upravlenie. Moszkva. 1982. Izdat. Sztatist. 195 p.

A Szovjetunió külkereskedelme, 1922–1981. Jubileumi statisztikai évkönyv.
I 42 C 169/1922–1981

WARENVERKEHR mit der Deutschen Demokratischen Republik und Berlin (Ost) 1982. Hrsg.: Statistisches Bundesamt. Wiesbaden. Stuttgart — Mainz. 1983. Kohlhammer. 79 p.

A Német Szövetségi Köztársaság áruforgalma a Német Demokratiuks Köztársasággal és Kelet-Berlinnel, 1982.
I 4 B 230/1982

WORLD Bureau of Metal Statistics. Annual report. 1982. London. 1983. Print. Silk-Terry. 8 p.

A Fémstatisztikai Világ Hivatal 1982. évi jelentése.
471 551/1982

ZIVILLUFTFAHRT in Österreich 1982. Bearb. im Österr. Stat. Zentralamt. Wien. 1983. Österr. Staatsdruck. 143 p.

Polgári légiforgalom Ausztriában, 1982.
I 2 B 125/677